อนุสรณ์
เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ
นายกิตติ สีหนนทน์
ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม.
ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์
วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร
วันพุธที่ ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๗

นายกิตติ สีหนนทน์

ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม.

ชาตะ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๔๕๓

อนิจกรรม ๒๔ มกราคม ๒๕๒๗

รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ปฐมจุลจอมเกล้า
วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๒๑

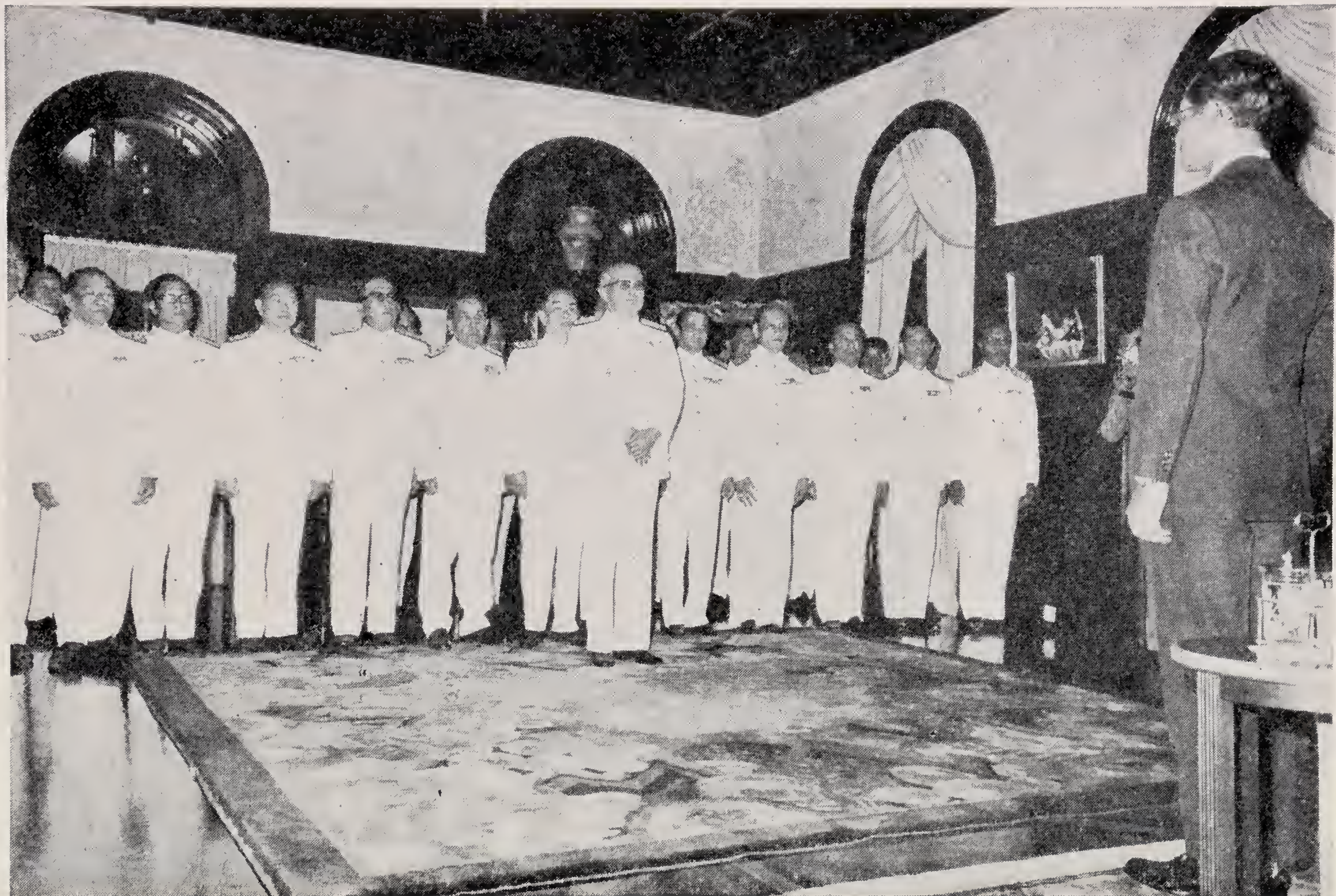
รับพระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์ ชั้นที่ ๒
วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๒๒

รับพระราชทานน้ำสังข์เนื่องในอายุครบ ๖ รอบ
วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๕

ทูลเกล้าฯ ถวายเงิน เนื่องในโอกาสอายุครบ ๖ รอบ
วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๕

เข้าเฝ้าฯ ถวายสัตย์ปฏิญาณก่อนเข้ารับหน้าที่รัฐมนตรี
ณ พระตำหนักเปี่ยมสุข พระราชวังไกลกังวล หัวหิน
วันเสาร์ที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๑๗ เวลา ๑๑.๐๐ น.

(แบบ ข.)

หมายรับสั่งที่ ๑๒๙๑ สำนักพระราชวัง

๒๙ มกราคม ๒๕๒๗

นายกิตติ สีหนนทน์ ป.จ.,ม.ป.ช.,ม.ว.ม. อายุ ๘๙ ปี องคมนตรี ถึงอสัญกรรมด้วยหัวใจวาย ณ โรงพยาบาลกรุงเทพ เมื่อวันอังคาร ที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๒๗ เวลา ๒๐.๓๐ น.

วันพุธ ที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๒๗ เวลา ๑๗.๐๐ น. พระราชทานน้ำหลวงอาบศพ พร้อมด้วยเครื่องเกียรติยศประกอบศพ ณ ศาลาภาณุรังษี วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานโกศมณฑปประกอบศพ ฉัตรเครื่องตั้งประดับ แตรงอน แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ ประโคมเวลาพระราชทานน้ำหลวงอาบศพ พระราชทานผ้าไตร ๑๐ ไตรถวายพระสงฆ์บังสุกุล พระราชทานพวงมาลาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และของสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ วางที่หน้าโกศศพ และพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมเวลากลางคืน กำหนด ๗ คืน กับพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ศพโดยตลอด

อนึ่ง สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานน้ำหลวงอาบศพ และทรงวางพวงมาลาที่หน้าโกศศพ.

แต่งกายเครื่องแบบปรกติขาว ไว้ทุกข์

ประณมรัตน์/พิมพ์/[ลายมือชื่อ] ทาน.

วัน	หน้าที่ สำนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ นายกิตติ สีหนนทน์ เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง

โดยหน้าที่ราชการ

[ลายมือชื่อ]

ผู้รับรับสั่ง

(แบบ ข.)

หมายรับสั่งที่ ๑๘๗๖

สำนักพระราชวัง

๒๗ มกราคม ๒๕๒๗

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ บำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน พระราชทานศพ นายกิตติ สีหนนทน์ ป.จ.,ม.ป.ช.,ม.ว.ม. องคมนตรี ณ ศาลาภาณุรังษี วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร

วันอังคาร ที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๒๗ เวลา ๑๐.๐๐ น. พระราชทานพวงมาลาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และของสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ วางที่หน้าโกศศพ พระสงฆ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ จบ มีพระธรรมเทศนากัณฑ์ ๑ แล้วพระสงฆ์ทั้งนั้นถวายพรพระ รับพระราชทานฉัน พระสงฆ์อีก ๑๐ รูป บังสุกุล

เวลา ๑๙.๓๐ น. พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม

แต่งกายเครื่องแบบปกติขาว ไว้ทุกข์.

ประณมรัตน์/พิมพ์/[signature]/ทาน.

วัน	หน้าที่ สำนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพ นายกิตติ สีหนนทน์
	เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง

โดยหน้าที่ราชการ

[signature]

ผู้รับรับสั่ง

(แบบ ข.)

หมายรับสั่งที่ ๒๓๗๒ **สำนักพระราชวัง**

๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๗

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนิน พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร และเรืออากาศเอก วีระยุทธ ดิษยะศริน พระสวามีในสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ ไปพระราชทานเพลิงศพ นายกิตติ สีหนนทน์ ป.จ.,ม.ป.ช.,ม.ว.ม. องคมนตรี ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร

วันศุกร์ ที่ ๔ เมษายน ๒๕๒๗ เวลา ๑๗.๐๐ น. เสด็จพระราชดำเนินไปยังพลับพลาอิศริยาภรณ์ ทรงทอดผ้าไตร พระสงฆ์ ๑๐ รูปบังสุกุล แล้วเสด็จพระราชดำเนินขึ้นเมรุพระราชทานเพลิง สมควรแก่เวลาเสด็จพระราชดำเนินกลับ

แต่งกายเครื่องแบบครึ่งยศ ไว้ทุกข์

ประเสริฐรัตน์/พิมพ์/ทาน.

วัน	หน้าที่
	ข้าราชการ
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ นายกิตติ สีหนนทน์
	เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง

โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

(แบบ ก.)

หมายรับสั่งที่ ๒๓๓๐

สำนักพระราชวัง

๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๗

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ บำเพ็ญพระราชกุศล ๕๐ วัน พระราชทานศพ นายกิตติ สีหนนทน์ ป.จ.,ม.ป.ช.,ม.ว.ม. องคมนตรี ณ ศาลาภาณุรังษี วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร

วันอังคาร ที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๒๗ เวลา ๑๐.๐๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ จบ มีพระธรรมเทศนากัณฑ์ ๑ แล้วพระสงฆ์ทั้งนั้นถวายพรพระ รับพระราชทานฉัน พระสงฆ์อีก ๑๐ รูปบังสุกุล

เวลา ๑๙.๓๐ น. พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม

แต่งกายเครื่องแบบปรกติขาว ไว้ทุกข์.

ประถมรัตน์/พิมพ์/ /ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ นายกิตติ สีหนนทน์ เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง

โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

(แบบ ค.)

หมายรับสั่งที่ ๒๓๓๑

สำนักพระราชวัง

๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๗

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการพระราชทานเพลิงศพ นายกิตติ สีหนนทน์ ป.จ.,ม.ป.ช.,ม.ว.ม. องคมนตรี ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร

รายละเอียดมีแจ้งในต้นหมายรับสั่งที่แนบมาพร้อมนี้.

ประถมรัตน์/พิมพ์/[illegible] /ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ นายกิตติ สีหนนทน์ เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง

โดยหน้าที่ราชการ

(ลงชื่อ) [illegible]

ผู้รับรับสั่ง

หมายรับสั่งที่..........   สำนักพระราชวัง

กุมภาพันธ์ ๒๕๒๗

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการพระราชทานเพลิงศพ นายกิตติ สีหนนทน์ ป.จ.,ม.ป.ช.,ม.ว.ม. องคมนตรี ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร

วันอังคาร ที่ ๓ เมษายน ๒๕๒๗ เวลา ๑๔.๓๐ น. เจ้าพนักงานจัดการเปลื้องเครื่องสุกำศพ ณ ศาลาภาณุรังษี วัดเทพศิรินทราวาส ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานโกศมณฑปประกอบศพ ฉัตรเครื่องตั้งประดับ แล้วเชิญศพไปเผา ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส

เวลา ๑๖.๓๐ น. บำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานในการออกเมรุ พระสงฆ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ จบ มีพระธรรมเทศนากัณฑ์ ๑ พระ ๔ รูปสวดธรรมคาถา พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม

แต่งกายเครื่องแบบปรกติขาว ไว้ทุกข์

วันพุธ ที่ ๔ เมษายน ๒๕๒๗ เวลา ๑๐.๔๕ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปที่สวดพระพุทธมนต์แต่วันก่อนถวายพรพระ แล้วรับพระราชทานฉัน

แต่งกายเครื่องแบบปรกติขาว ไว้ทุกข์

เวลา ๑๔.๓๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปบังสุกุล เชิญโกศศพแห่เวียนเมรุ แล้วเชิญขึ้นตั้งบนจิตกาธาน

เวลา ๑๗.๐๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร และเรืออากาศเอก วีระยุทธ ดิษยะศริน พระสวามีในสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ ไปยังพลับพลาอิศริยาภรณ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานผ้าไตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๕ ไตร และของสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ๕ ไตร ให้ทายาทนำไปทอดที่โกศศพ พระสงฆ์ ๑๐ รูปบังสุกุล เสร็จแล้วเสด็จพระราชดำเนินขึ้นเมรุพระราชทานเพลิง สมควรแก่เวลาเสด็จพระราชดำเนินกลับ

แต่งกายเครื่องแบบครึ่งยศ ไว้ทุกข์

วันพฤหัสบดี ที่ ๕ เมษายน ๒๕๒๗ เวลา ๗.๐๐ น. พระราชทานผ้าไตร และภัตตาหารสามหาบในการเก็บอัฐิ

แต่งกายเครื่องแบบปรกติขาว ไว้ทุกข์.

ประถมรัตน์ พิมพ์

ทาน.

ทรงเป็นองค์ประธาน ในวันพระราชทานน้ำอาบศพ

บำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน
๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๗

'84 1 26

ระลึกในพระมหากรุณาธิคุณ

เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า นายกิตติ สีหนนทน์ กราบถวายบังคมลาถึงอสัญกรรม ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเกียรติแก่ศพเป็นอย่างยิ่ง โดยได้ทรงรับการศพไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์โดยตลอด พระราชทานโกศมณฑปประกอบศพพร้อมฉัตรเครื่องตั้งประดับ แตรงอน แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ ประโคมเวลาพระราชทานน้ำหลวงอาบศพ

ในระหว่างการตั้งศพบำเพ็ญกุศล ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพวงมาลาหลวงและของสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ทั้งในวันตั้งศพวันแรก และในวันบำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน พระราชทานพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมเวลากลางคืน กำหนด ๗ คืน บำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน และ ๕๐ วัน

เมื่อถึงกำหนดที่จะจัดงานรับพระราชทานเพลิงศพ นอกจากจะได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลออกเมรุพระราชทานแล้ว ยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ด้วย

พระมหากรุณาธิคุณนานัปการดังได้กล่าวมาแล้วนั้น ถ้านายกิตติ สีหนนทน์ จะหยั่งทราบด้วยญาณวิถีใดได้ ก็คงจะมีแต่ความปีติชื่นชมโสมนัส สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้

ข้าพระพุทธเจ้า และบรรดาญาติของนายกิตติ สีหนนทน์ ขอน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายบังคม ณ เบื้องพระยุคลบาทด้วยจิตสำนึกตระหนักในพระมหากรุณาธิคุณ และขอเทิดทูนพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่นี้ไว้เหนือเกล้าเหนือกระหม่อม เพื่อเป็นสรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒน์มงคลแก่วงศ์สกุลชั่วกาลนาน และขอถวายความจงรักภักดี ซื่อสัตย์สุจริตในใต้เบื้องพระยุคลบาทจนกว่าชีวิตจะหาไม่

ข้าพระพุทธเจ้า

นายประกิตติ์สิน สีหนนทน์

ขอเดชะ

ระลึกในพระมหากรุณาธิคุณ และพระกรุณาธิคุณ

เมื่อนายกิตติ สีหนนทน์ ได้กราบถวายบังคมลาถึงอสัญกรรมแล้ว ได้รับพระมหากรุณาธิคุณ และพระกรุณาธิคุณจากพระบรมวงศ์นานัปการ คือ

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้ทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานน้ำหลวงอาบศพ และทรงวางพวงมาลาที่หน้าโกศศพ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาพระราชทานพวงมาลา สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ และพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงพระกรุณาประทานพวงมาลา และในวันพระราชทานเพลิง สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร และเรืออากาศเอกวีระยุทธ ดิษยะศริน พระสวามีในสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ ไปพระราชทานเพลิงด้วย

ทั้งนี้เป็นพระมหากรุณาธิคุณ และเป็นเกียรติแก่ผู้วายชนม์ และครอบครัวเป็นอย่างยิ่ง จึงขอกราบพระบาทด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ และพระกรุณาธิคุณ

ข้าพระพุทธเจ้า

นายประกิตติ์สิน สีหนนทน์

ขอเดชะ

ระลึกในพระกรุณา และพระคุณ

ครอบครัวนายกิตติ สีหนนทน์ ขอน้อมรำลึกในพระกรุณาที่ได้รับจากเจ้านายทุกพระองค์ และขอขอบพระคุณ สมเด็จพระญาณสังวร ท่านประธานองคมนตรี ท่านองคมนตรี ท่านราชเลขาธิการ ท่านผู้ใหญ่ ญาติมิตร ตลอดจนผู้ที่เคยร่วมราชการและร่วมงานพิเศษกับนายกิตติ สีหนนทน์ ที่ได้มาร่วมบำเพ็ญกุศลเมื่อถึงแก่อสัญกรรมและร่วมในงานพระราชทานเพลิงศพด้วย

นายประกิตติ์สิน สีหนนทน์

ประวัติ

นายกิตติ สีหนนทน์ ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม.

นายกิตติ สีหนนทน์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๓ ที่ตำบลตลาด อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ เดิมชื่อว่า สกิด ร่มไม้เกต เป็นบุตรชายคนโต ของนายโกเซ่ง และนางผิน ร่มไม้เกต บิดามารดามีอาชีพค้าขาย มีน้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๓ คน

๑. นายอาบ สีหนนทน์ (ถึงแก่กรรม)

๒. นายบุญยิ่ง สีหนนทน์ (ถึงแก่กรรม)

๓. นางบุษบง นวรัตน์

อุปสมบท

นายกิตติ สีหนนทน์ ได้ทำการอุปสมบทที่วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๔๗๖ มีฉายาว่า พระคุณสุสติ โดยมี สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) เป็นพระอุปัชฌาย์

ครอบครัว

นายกิตติ สีหนนทน์ ได้สมรสกับนางสาวสิรินทร์ จันทรสนธิ (ถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๑๐) บุตรีพลตรีพระยาวิเศษสงคราม (ช้อย จันทรสนธิ) และ นางสิน เลขยานนท์ เมื่อวันที่ ๓ มีนาคม ๒๔๙๐ มีบุตรด้วยกัน ๑ คน คือ รองศาสตราจารย์ ดร. ประกิตติ์สิน สีหนนทน์ ซึ่งได้ทำการสมรสกับนางสาวบุษรัตน์ ชลวิจารณ์

ประวัติการศึกษา

๒๔๖๑	จบชั้นประถมปีที่ ๓	โรงเรียนนายสนธิ์ ภูมิพัฒน์
๒๔๖๔	จบชั้นมัธยมปีที่ ๖	โรงเรียนมัธยมวัดทรงธรรม
๒๔๖๙	จบชั้นมัธยมปีที่ ๘	โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย
๒๔๗๒	ได้กฎหมายภาค ๑	โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม
๒๔๗๓	ได้กฎหมายภาค ๒	โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม
๒๔๗๔	สำเร็จเป็นเนติบัณฑิตชั้น ๒	โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม

ประวัติการรับราชการ

เริ่มรับราชการครั้งแรก เมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๔๗๗ ได้บรรจุเป็นข้าราชการชั้นจัตวา ตำแหน่งจ่าศาลประจำศาลจังหวัดกาฬสินธุ์ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๗๘ ได้เลื่อนเป็นข้าราชการชั้นตรี ตำแหน่งจ่าศาลจังหวัดจันทบุรี พ.ศ. ๒๔๘๐ ได้รับราชการเป็นข้าราชการตุลาการสามัญชั้นโท รับราชการศาลอาญา และได้โยกย้ายไปเป็นผู้พิพากษาประจำศาลจังหวัดต่าง ๆ กับทั้งได้เลื่อนชั้น เลื่อนตำแหน่ง เป็นลำดับดังนี้

๒๗ เมษายน	๒๔๘๑	ผู้พิพากษาศาลจังหวัดชัยภูมิ
๑ เมษายน	๒๔๘๓	เลื่อนเป็นข้าราชการตุลาการสามัญชั้นโท อันดับที่ ๔
๕ พฤษภาคม	๒๔๘๖	ผู้พิพากษาศาลจังหวัดพระตะบอง
๒ เมษายน	๒๔๘๘	ผู้พิพากษาศาลจังหวัดพิบูลสงคราม
๓๐ พฤศจิกายน	๒๔๘๙	รับราชการศาลอาญา
๑ กรกฎาคม	๒๔๙๐	ผู้พิพากษาศาลจังหวัดสระบุรี
๑๑ พฤษภาคม	๒๔๙๓	ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดเบตง (ข้าราชการตุลาการสามัญชั้นเอก)
๓ มิถุนายน	๒๔๙๕	ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดไชยา
๘ พฤษภาคม	๒๔๙๖	ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดนครศรีธรรมราช
๒๑ พฤษภาคม	๒๔๙๗	ผู้พิพากษาศาลแพ่ง (ข้าราชการตุลาการชั้น ๓)
๒๙ มกราคม	๒๕๐๒	ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ (ข้าราชการตุลาการชั้น ๔)
๑๕ มกราคม	๒๕๐๔	ผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลอุทธรณ์ (ข้าราชการตุลาการชั้น ๕)
๑ มกราคม	๒๕๐๕	อธิบดีศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง
๑๕ ตุลาคม	๒๕๐๗	ผู้พิพากษาศาลฎีกา (ข้าราชการตุลาการชั้น ๖)
๑๕ ตุลาคม	๒๕๐๘	อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง
๑ มิถุนายน	๒๕๑๐	ผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา (ข้าราชการตุลาการชั้น ๗)

๑ ตุลาคม	๒๕๑๒	รองประธานศาลฎีกา (ข้าราชการตุลาการชั้น ๘) จนเกษียณอายุราชการในปี พ.ศ. ๒๕๑๔
๓๐ พฤษภาคม	๒๕๑๗	มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม
๒๖ มิถุนายน	๒๕๑๘	ได้รับพระราชทานโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งให้เป็นองคมนตรี จนกระทั่งถึงอสัญกรรม

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

๒๐ กันยายน	๒๔๘๓	เบญจมาภรณ์ช้างเผือก
๒๐ กันยายน	๒๔๘๔	จัตุรถาภรณ์มงกุฎไทย
๒๕ กรกฎาคม	๒๔๘๕	เหรียญช่วยราชการเขตภายใน
๒๐ กันยายน	๒๔๘๕	จัตุรถาภรณ์ช้างเผือก
๔ ธันวาคม	๒๔๙๑	ตริตราภรณ์มงกุฎไทย
๕ พฤษภาคม	๒๔๙๓	เหรียญบรมราชาภิเษกเงิน
๕ ธันวาคม	๒๔๙๗	ตริตราภรณ์ช้างเผือก
๕ ธันวาคม	๒๔๙๙	ทวีติยาภรณ์มงกุฎไทย
๕ ธันวาคม	๒๕๐๒	เหรียญจักรพรรดิมาลา
๕ ธันวาคม	๒๕๐๔	ทวีติยาภรณ์ช้างเผือก
๕ ธันวาคม	๒๕๐๗	ประถมาภรณ์มงกุฎไทย
๕ ธันวาคม	๒๕๑๐	ประถมาภรณ์ช้างเผือก
๕ พฤษภาคม	๒๕๑๒	ทุติยจุลจอมเกล้า
๕ ธันวาคม	๒๕๑๓	มหาวชิรมงกุฎ
๕ ธันวาคม	๒๕๑๗	มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก
๕ พฤษภาคม	๒๕๑๙	ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ
๕ พฤษภาคม	๒๕๒๑	ปฐมจุลจอมเกล้า
๑ สิงหาคม	๒๕๒๒	เหรียญรัตนาภรณ์ ชั้นที่ ๒

รายการพิเศษ

๘ มกราคม	๒๔๘๔	เป็นกรรมการศาลมณฑลทหารเขตจังหวัดชัยภูมิ
๑๖ พฤษภาคม	๒๔๙๑	เป็นกรรมการชำระสะสางราชการธุรการของศาลอาญา
๓–๑๒ มกราคม	๒๔๙๘	เป็นเลขานุการ ๑ ของการประชุมสัปดาห์แห่งอาชญากรรม พ.ศ. ๒๔๙๘
๑๙ มิถุนายน	๒๕๐๑	เป็นกรรมการตรวจนับคะแนนการเลือกซ่อมตุลาการผู้ทรงคุณวุฒิ
๑๙ พฤศจิกายน	๒๕๐๒	เป็นกรรมการสอบคัดเลือกเพื่อบรรจุเป็นข้าราชการตุลาการในตำแหน่งผู้ช่วยผู้พิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๒
๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๐๒ – ๑๓ ธันวาคม ๒๕๐๓		เป็นกรรมการสอบความรู้กฎหมายของสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา
๒๒ พฤษภาคม	๒๕๐๔	เป็นผู้บรรยายกฎหมายพระธรรมนูญศาลยุติธรรม สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา
๑๗ กรกฎาคม	๒๕๐๔	เป็นกรรมการสอบคัดเลือกเพื่อบรรจุเป็นข้าราชการตุลาการในตำแหน่งผู้ช่วยผู้พิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๓
๙ ธันวาคม	๒๕๐๔	ทำการแทนอธิบดีผู้พิพากษา ภาค ๑
๑๒ ธันวาคม	๒๕๐๔	เป็นกรรมการสอบความรู้กฎหมายของสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา
๑๕–๒๒ ธันวาคม	๒๕๐๔	เข้าร่วมสัมมนาพัฒนานักบริหารที่นิคมสร้างตนเองพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี
๘ กุมภาพันธ์	๒๕๐๔	เป็นประธานกรรมการดำเนินการสอบคัดเลือกเพื่อบรรจุบุคคลเข้ารับราชการในตำแหน่งพยาบาลจัดวาและตำแหน่งพนักงานสังคมตรีในศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง

๑๒ กุมภาพันธ์	๒๕๐๒	เป็นอนุกรรมการตรวจสอบคุณสมบัติเพื่อบรรจุเป็นข้าราชการตุลาการในตำแหน่งผู้ช่วยผู้พิพากษา
๑๒ เมษายน	๒๕๐๕	เป็นผู้บรรยายกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา
๒๙ ตุลาคม	๒๕๐๕	เป็นกรรมการหน่วยวิทยาการของกระทรวงยุติธรรม
๑๕ พฤศจิกายน	๒๕๐๕	เป็นกรรมการอำนวยการนิตยสาร ดุลพาห ของกระทรวงยุติธรรม
๑ ธันวาคม	๒๕๐๕	เป็นกรรมการสอบความรู้กฎหมายของสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา
๑๑ ธันวาคม	๒๕๐๕	คณะรัฐมนตรีมีมติแต่งตั้งให้เป็นกรรมการปรับปรุงประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง
๒๒ เมษายน	๒๕๐๗	เป็นประธานกรรมการอบรมผู้สมัครคัดเลือกเป็นผู้พิพากษาสมทบ
๒๒ เมษายน	๒๕๐๗	เป็นประธานกรรมการดำเนินการสอบคัดเลือกเพื่อบรรจุบุคคลเข้ารับราชการในตำแหน่งนายแพทย์ (จิตแพทย์) ครูตรี (ครูสามัญ) ครูตรี (ครูการช่างสตรี) พยาบาล (จัตวา) ครูจัตวา (ครูสามัญ) ครูจัตวา (ครูช่างไม้) ครูจัตวา (ครูการช่างสตรี) และครูจัตวา (ครูช่างตัดผม) ในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กจังหวัดนครราชสีมา
๒๖ มิถุนายน	๒๕๐๗	เป็นประธานกรรมการสอบคัดเลือกเพื่อบรรจุผู้ได้รับปริญญา หรือ ประกาศนียบัตรวิชาชีพ เข้าเป็นข้าราชการธุรการสามัญชั้นตรี ตำแหน่งพนักงานสังคมตรี ในศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง กระทรวงยุติธรรม

๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๐๘	เป็นกรรมการพิจารณาร่างพระราชกฤษฎีกาเครื่องแบบข้าราชการตุลาการและดะโต๊ะยุติธรรมและระเบียบการแต่งกาย
๒๑ มีนาคม ๒๕๐๙	เป็นกรรมการประเภทวิชาต่าง ๆ ในการสอบแข่งขันตามความต้องการของส่วนราชการฝ่ายพลเรือนเพื่อรับทุนรัฐบาลไปศึกษาวิชา ณ ต่างประเทศ ประจำ พ.ศ. ๒๕๐๙
๑๒ กันยายน ๒๕๐๙	เป็นอนุกรรมการตรวจสอบคุณสมบัติของผู้สมัครสอบคัดเลือกเพื่อบรรจุเป็นข้าราชการตุลาการในตำแหน่งผู้ช่วยผู้พิพากษา ๑
๒๔ มกราคม ๒๕๐๖	เป็นกรรมการพิจารณาปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติล้มละลาย พุทธศักราช ๒๔๘๓
๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๖	เป็นกรรมการเปิดซองใบประกวดราคา และกรรม-การตรวจการก่อสร้าง ศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดสงขลา
๒๐ มิถุนายน ๒๕๐๖	เป็นประธานกรรมการสอบคัดเลือกเพื่อบรรจุบุคคลเข้ารับราชการในตำแหน่งนายแพทย์ พนักงานคุมประพฤติตรี และพนักงานคดีตรี ในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กจังหวัดสงขลา
๑๘ ธันวาคม ๒๕๐๖	เป็นกรรมการสอบคัดเลือกผู้ช่วยผู้พิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๖
๑๐ มีนาคม ๒๕๐๗	เป็นกรรมการเปิดซองในการประกวดราคา และกรรมการตรวจการก่อสร้างศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดนครราชสีมา
๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๗	เป็นอนุกรรมการตรวจสอบคุณสมบัติเพื่อบรรจุเป็นข้าราชการตุลาการในตำแหน่งผู้ช่วยผู้พิพากษา

๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๐ – ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๑๑ เป็นกรรมการสอบคัดเลือกเพื่อบรรจุเป็นข้าราชการตุลาการในตำแหน่งผู้ช่วยผู้พิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๙–๒๕๑๑

๒๖ พฤษภาคม ๒๕๑๒ – ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๓ เป็นอนุกรรมการตรวจสอบคุณสมบัติเพื่อบรรจุเป็นข้าราชการตุลาการในตำแหน่งผู้ช่วยผู้พิพากษาและแต่งตั้งกรรมการแพทย์

๒๖ สิงหาคม ๒๕๑๓ เป็นกรรมการสอบคัดเลือกเพื่อบรรจุเป็นข้าราชการตุลาการในตำแหน่งผู้ช่วยผู้พิพากษา พ.ศ. ๒๕๑๒

๖ มิถุนายน ๒๕๑๗ เป็นรองประธานคณะที่ปรึกษากฎหมายของนายกรัฐมนตรี

๒ กรกฎาคม ๒๕๑๗ เป็นกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบในวงราชการ

๑ กันยายน ๒๕๑๘ – ๒๐ มิถุนายน ๒๕๒๒ เป็นกรรมการร่างกฎหมาย

งานพิเศษ

ที่ปรึกษากฎหมายบรรษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย

ประธานกรรมการร่างกฎหมายคณะที่ ๔

ประธานกรรมการพิจารณาปรับปรุงประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

รองประธานกรรมการบริหารมูลนิธิมหาวชิราลงกรณ คนที่ ๑

กรรมการบริหารมูลนิธิ "อานันทมหิดล"

กรรมการมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย

กรรมการมูลนิธิวัดญาณสังวราราม

กรรมการสภาการศึกษาแห่งชาติ

กรรมการธนาคารออมสิน

กรรมการบริษัทหลักทรัพย์กองทุนรวมจำกัด

กรรมการ บริษัท Y.K.K. Zipper (Thailand) Co., Ltd.

กรรมการ บริษัท Y.K.K. Trading Co., Ltd.

นายกิตติ สีหนนทน์ เป็นผู้ที่ระมัดระวังรักษาสุขภาพของตนเองอย่างดี และสม่ำเสมอ ถึงแม้จะมีโรคประจำตัวคือโรคความดันโลหิตสูง แต่ก็ได้ให้แพทย์ประจำตัวคือพันเอกนายแพทย์อิศรา สุขุมาลจันทร์ ดูแลและตรวจเช็คอย่างใกล้ชิดตลอดเวลา โดยได้รับคำชมเชยจากแพทย์ว่าเป็นคนไข้ตัวอย่าง สามารถปฏิบัติตนตามคำสั่งของแพทย์อย่างเคร่งครัดทุกประการ กิจวัตรประจำวันทุกเช้าคือการออกกำลังกายด้วยการถีบจักรยานอยู่กับที่ประมาณ ๔๕ นาที เมื่อต้นเดือนกรกฎาคม ๒๕๒๖ นายกิตติ สีหนนทน์ เริ่มมีอาการกระหายน้ำ และปัสสาวะบ่อย เมื่อไปให้แพทย์ประจำตัวตรวจ พบว่ามีน้ำตาลในเลือดสูง แพทย์ได้ให้ยามารับประทาน และให้ควบคุมอาหารอยู่ประมาณ ๒ อาทิตย์ อาการของเบาหวานก็หายเป็นปกติ มิได้มีอาการของเบาหวานอีกเลยถึงแม้ว่าแพทย์จะได้หยุดการรักษาเบาหวานแล้วก็ตาม นายกิตติ สีหนนทน์ ก็มีสุขภาพดีมาตลอด จนกระทั่งก่อนที่จะถึงอสัญกรรมก็มิได้เจ็บป่วยหนักถึงขนาดต้องเข้าโรงพยาบาล

จนถึงเมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๒๗ มีอาการแน่นหน้าอก ปวดเมื่อยหลัง ซึ่งคิดว่าเป็นอาการของเส้นเลือดอุดตันที่หัวใจ จึงได้อมยาไนโตรกลีเซอร์รีน ซึ่งเป็นยาขยายหลอดเลือด แต่อาการก็ยังไม่ทุเลาลง จุดที่เกิดอาการแน่นยังสามารถเคลื่อนที่ได้ และแล้วอาการแน่นหน้าอกก็หายไป เหลือแต่เพียงอาการปวดหลังบริเวณต้นคอ จึงคิดว่าเป็นอาการของโรคเก่าซึ่งเป็นมาเมื่อ ๒๐ ปีที่แล้ว คือหินปูนที่เกาะซี่โครงไปบีบเนื้อเยื่อที่อยู่ระหว่างซี่โครง และไปกดปลายประสาท ทำให้เกิดอาการปวดหลังขึ้น ในวันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๒๗ อาการปวดหลังได้หายไป รู้สึกเมื่อยตัวคล้ายจะเป็นไข้หวัดและปวดศีรษะ จึงได้รับประทานยาและนอนพักผ่อน

ในวันอังคารที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๑๗ เวลาประมาณ ๑๗.๐๐ น. หลังจากที่เดินออกกำลังกายภายในบ้านแล้วได้ให้เด็กบีบนวด เกิดอาการเป็นลมฟุบแน่นิ่งอย่างฉับพลัน จึงได้นำส่งโรงพยาบาลกรุงเทพ เวลาต่อมานายกิตติ สีหนนทน์ ได้ถึงอสัญกรรมอย่างสงบ เมื่อเวลา ๒๐.๓๐ น. ณ โรงพยาบาลกรุงเทพ แพทย์สันนิษฐานว่า สาเหตุเนื่องจากเส้นเลือดที่ขั้วหัวใจโป่งพอง และแตก หรือที่เรียกว่า โรคแอนูริซั่มของเอออร์ต้าในทรวงอก รวมสิริอายุได้ ๗๓ ปี ๒ เดือน ๑๐ วัน

เมื่อสำเร็จเป็นเนติบัณฑิต พ.ศ. ๒๔๗๕

อุปสมบทที่วัดเทพศิรินทราวาส
วันที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๔๗๖

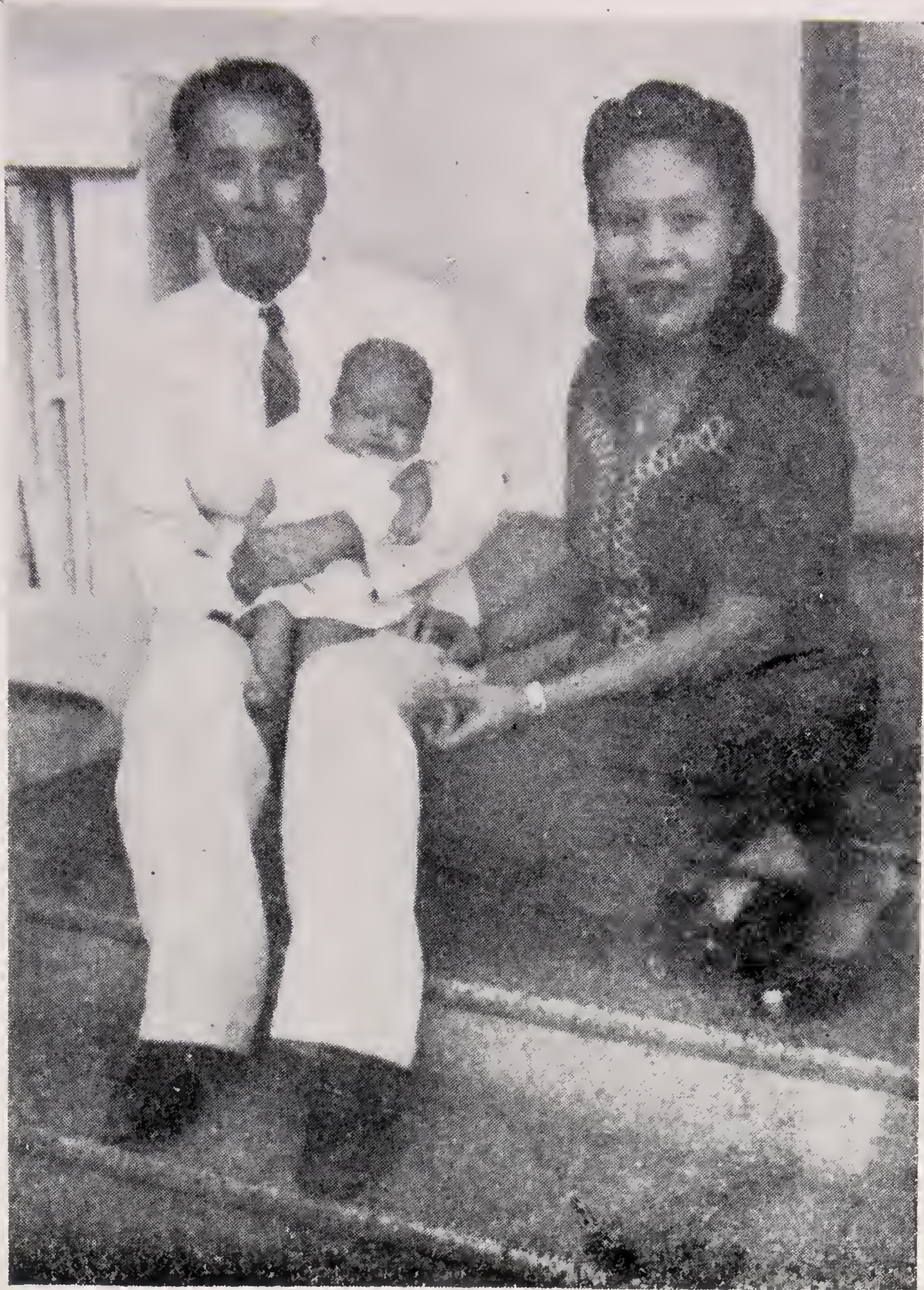
เมื่อรับราชการเป็นผู้พิพากษาศาลจังหวัดชัยภูมิ

พ.ศ. ๒๔๘๑

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ไปตรวจราชการศาลจังหวัดไชยา

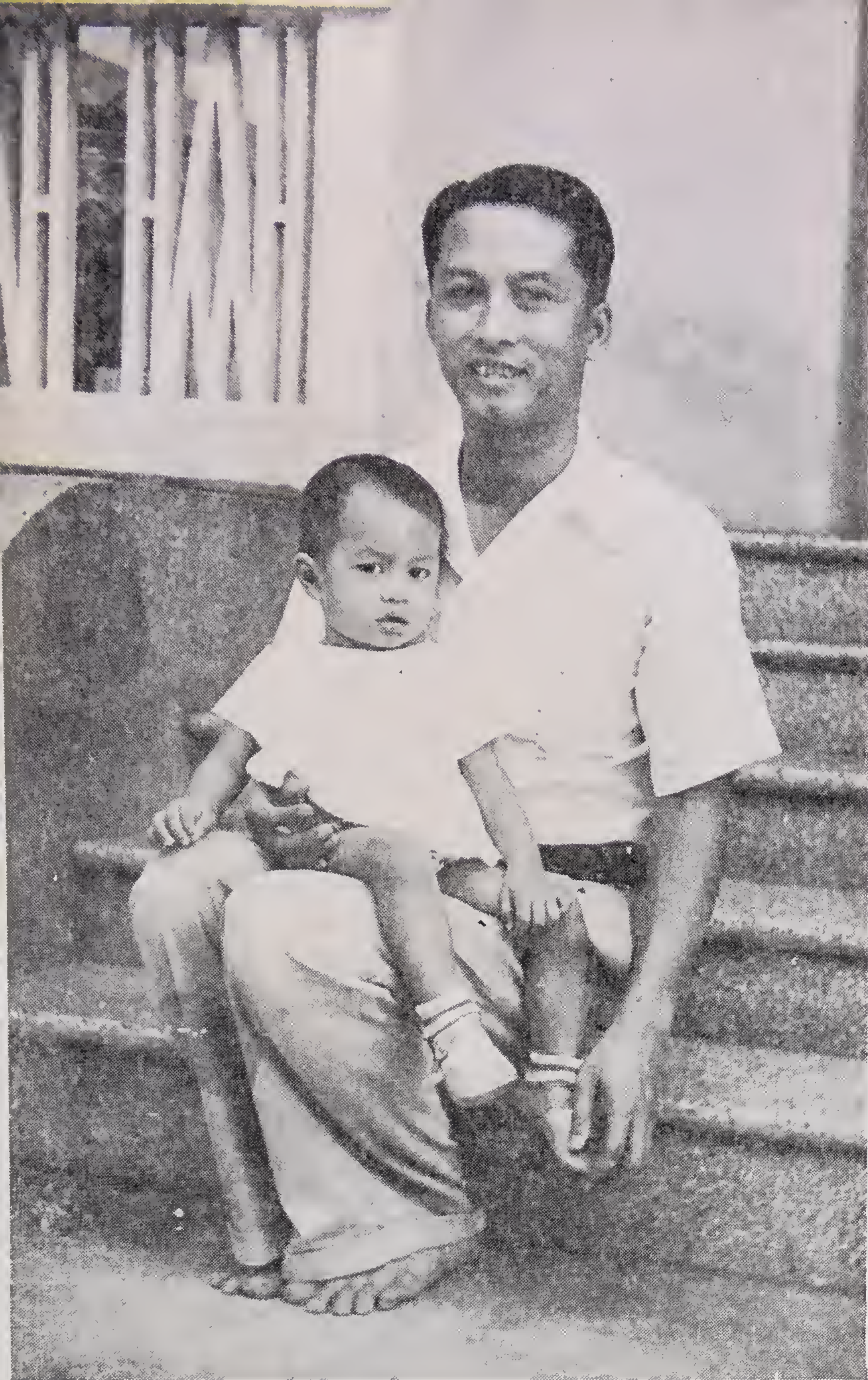
๒๗ มกราคม ๒๔๙๖

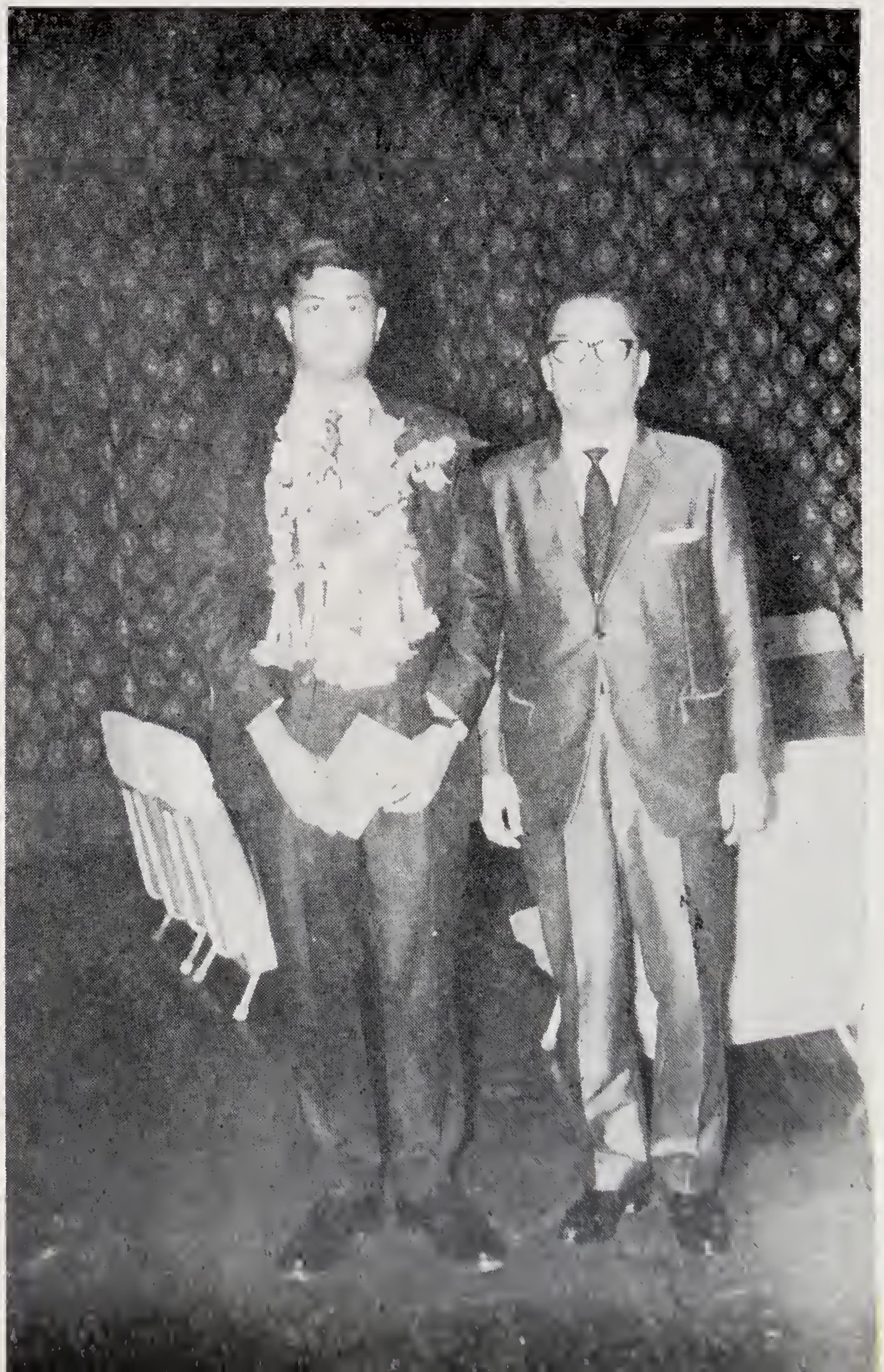
ถ่ายกับภรรยาและบุตร พ.ศ. ๒๔๙๑

ถ่ายกับภรรยาเมื่อรับการเป็นผู้พิพากษาศาลแพ่ง

ถ่ายกับบุตร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒

ส่งบุตรไปศึกษาต่อ ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา

๑๖ กรกฎาคม ๒๕๑๗

กฐินพระราชทานที่วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๕๒๑

วันบุตรชายรับพระราชทานตราตติยจุลจอมเกล้า
วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๒๒

เป็นสักขีในวันสมรสพระราชทานของบุตรชาย
วันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๒๕

ทำบุญตักบาตร เมื่ออายุครบ ๗๓ ปี
วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๒๖

ทัศนาจรประเทศญี่ปุ่น
เดือนสิงหาคม ๒๕๒๕

ทำบุญอายุครบ ๕ รอบ ที่บ้าน
วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๑๓

ทำบุญอายุครบ ๖ รอบ ณ วัดเทพศิรินทราวาส
วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๒๕

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

ธรรมานุสสติ

คุณกิตติ สีหนนทน์ ได้มีชีวิตประกอบด้วยมงคล คือเหตุให้บรรลุถึงความเจริญ ตามพระพุทธพยากรณ์ว่า อยู่ในประเทศถิ่นอันสมควร จึงมีโอกาสได้ศึกษามีความรู้ความสามารถ ประกอบการงานอันเหมาะสม มีบุญอันได้ทำมาแล้วก่อน เป็นวาสนาส่งเสริมมาโดยลำดับ จึงบรรลุถึงฐานะที่สูงมาโดยลำดับ เป็นบุคคลที่ต้องการของทางสถาบัน และตั้งตนไว้ชอบ อันเป็นข้อสำคัญ จึงดำรงตนอยู่ได้ด้วยดีตลอดมา

เฉพาะงานบางอย่างที่เกี่ยวข้อง ได้เป็นกรรมการและกรรมการจัดการ มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้ช่วยร่างพินัยกรรมตั้งมูลนิธิวัดญาณสังวรารามจนแล้วเสร็จ ได้รับเป็นกรรมการมูลนิธินี้ด้วย และได้ช่วยตรวจแก้ร่างระเบียบบริหารวัดนั้นโดยตลอด

ชีวิตของท่านได้ล่วงไปตามคติธรรมดา เพราะชีวิตมิใช่เป็นของตน ส่วนกรรมเป็นของตนตามพระพุทธภาษิตที่ตรัสสอนให้ทุกคนพิจารณาเนืองๆ เฉพาะผู้ทำกรรมที่เป็นบุญนั้น ได้ตรัสพยากรณ์ไว้โดยความว่า ผู้ทำบุญไว้แล้วย่อมบันเทิงในโลกนี้ ละไปย่อมบันเทิง

ญส. ญาณสังวร
มีนาคม ๒๕๒๗

วัดบวรนิเวศวิหาร

คำไว้อาลัยท่านองคมนตรี กิตติ สีหนนทน์

ท่านองคมนตรี กิตติ สีหนนทน์ ถึงแก่มรณกรรมไปโดยกระทันหัน ยังให้เกิดขึ้นซึ่งความเศร้าเสียดายแก่คณะองคมนตรีเป็นอย่างมาก

ทั้งนี้เป็นเพราะท่านองคมนตรีทุกท่านคงมีความเห็นพ้องต้องกันว่า ท่านองคมนตรี กิตติ สีหนนทน์ ได้ปฏิบัติหน้าที่องคมนตรีมาด้วยความเข้มแข็ง ปรีชาสามารถ กอปรด้วยความซื่อสัตย์สุจริตในหน้าที่ และด้วยความจงรักภักดีในพระมหากษัตริย์เจ้าและพระบรมราชวงศ์อย่างแน่วแน่ สมแก่ความไว้วางพระราชหฤทัย

นอกจากนี้ ท่านยังเป็นผู้เชี่ยวชาญในตัวบทกฎหมายของบ้านเมืองทุกสาขา จึงเป็นกำลังแก่ราชการของคณะองคมนตรีเป็นอย่างยิ่ง มรณกรรมของท่านจึงเป็นความสูญเสียอย่างยิ่งใหญ่ และเป็นที่น่าเสียดายยิ่งนัก

ท่านองคมนตรี กิตติ ฯ เป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง ท่านหมั่นศึกษาพิจารณาในข้ออรรถธรรมโดยสม่ำเสมอ และปฏิบัติตนอยู่ในสัมมาจริยวัตรทั้งกายและใจ ทั้งนี้ปรากฏชัดจากการดำรงตนของท่านทั้งในทางราชการและส่วนตัว อีกทั้งปรากฏจากการที่ท่านได้ปรารภกับผู้เขียนอยู่เสมอ ๆ ถึงความมุ่งหมายในชีวิตของท่านในบั้นปลาย คือความสะอาด ความสว่าง และความสงบ

ผู้เขียนได้รีบไปถึงตัวท่านในขณะที่ท่านกำลังจะสิ้นชีวิต และได้เห็นดวงหน้าของท่านผ่องใส สงบ ก็ได้ส่งจิตอธิษฐานขอให้ท่านประสบความสะอาด ความสว่าง และความสงบ สมดังที่ท่านได้ตั้งความปรารถนาไว้จงทุกประการ

ท่านองคมนตรี กิตติ ฯ ใช้ชีวิตราชการในด้านตุลาการมาช้านาน นับตั้งแต่เป็นเนติบัณฑิตหนุ่ม จนเกษียณอายุราชการอายุ ๖๐ ปี เมื่อดำรงตำแหน่งรองประธานศาลฎีกา ซึ่งเกือบจะสูงสุดในราชการตุลาการ ท่านเป็นผู้มีชื่อเสียงดีเด่นตลอดมา

เมื่อเกษียณอายุแล้ว คงจะเป็นเพราะท่านเป็นผู้มีชื่อเสียงเกียรติคุณดังกล่าว บรรษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นสถาบันกึ่งราชการ ตั้งขึ้นโดยกฎหมาย ได้เชิญท่านให้เป็นที่ปรึกษากฎหมายของบรรษัท ฯ ซึ่งท่านก็ดำรงอยู่ในฐานะนี้จนถึงมรณกรรม

อาศัยที่ท่านเป็นผู้มีความรู้และคุณธรรมดีเด่นนี้เอง จึงได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งให้ท่านเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๗ และท่านก็ได้ดำรงตำแหน่งนี้มาด้วยดียิ่ง จนหมดวาระของรัฐบาลที่ท่านได้ร่วมคณะอยู่ด้วยนั้น

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๑๘ ท่านได้รับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นองคมนตรีสืบมาจนท่านถึงแก่มรณกรรม

ความเจริญในชีวิตของท่านดังกล่าวเป็นลำดับมานี้ เป็นที่แน่ชัดว่าเป็นผลจากเหตุที่ท่านบำเพ็ญตนมาดีโดยตลอด และท่านมีสมบัติอันประเสริฐมิอาจจับต้องได้ เป็นนามธรรม คือ คุณวุฒิและคุณธรรมอันสูงส่ง สรุปแล้วท่านได้เป็นกำลังแก่บ้านเมืองมาเต็มชีวิต นับได้ว่าท่านเป็นผู้มีความสำเร็จในชีวิตอย่างสมบูรณ์ผู้หนึ่ง

ทั้งนี้ สมควรเป็นแบบอย่างแก่อนุชนรุ่นหลังต่อไปว่า ความสำเร็จในชีวิตนั้นเป็นสิ่งที่ได้มาโดยการประพฤติปฏิบัติตนให้มีคุณวุฒิและคุณธรรม เสมอไปและตลอดไป หาใช่กรณีที่มีผู้อื่นมาหยิบยื่นให้โดยง่าย ๆ นั้นไม่

สำหรับผู้เขียนโดยเฉพาะ ท่านองคมนตรี กิตติ ฯ เป็นมิตรที่ดีตลอดมาทั้งเมื่อเป็นตุลาการด้วยกัน เป็นรัฐบาลร่วมกัน และเป็นองคมนตรีด้วยกัน ถ้าจะให้สรุปตามหลักธรรมท่านก็เป็น "มิตรแท้" ของผู้เขียน คือ ๑. เป็นมิตรมีอุปการะ ๒. เป็นมิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ ๓. เป็นมิตรแนะประโยชน์ และ ๔. เป็นมิตรมีความรักใคร่ ฉะนั้น เมื่อท่านจากไป ความรู้สึกของผู้เขียน ผู้ยังเป็นปุถุชนอยู่ ก็คือ ได้ประสบความสูญเสียอันยิ่งใหญ่ และจะคิดถึงท่านอยู่ตลอดไป

ขอท่านกิตติ สีหนนทน์ จงได้บรรลุถึงธรรมอันประเสริฐสุด แม้ในสัมปรายภพนั้น เทอญ.

(นายสัญญา ธรรมศักดิ์)
ประธานองคมนตรี
๕ มีนาคม ๒๕๒๗

คำไว้อาลัย ฯพณฯ องคมนตรี กิตติ สีหนนทน์

ถึงแม้ว่า ฯ พณ ฯ องคมนตรี กิตติ สีหนนทน์ และข้าพเจ้า จะรู้จักกันมาเพียงประมาณแปดปีเศษ คือตั้งแต่ปลายเดือนมีนาคม ๒๕๑๘ เมื่อได้มาร่วมงานองคมนตรีในคณะเดียวกัน แต่ข้าพเจ้าและภรรยาก็มีความรู้สึกเหมือนว่าท่านเป็นญาติสนิทผู้หนึ่ง ท่านมีอัธยาศัยน่ารักน่านับถือ วางตนสนิทเสมือนเป็นลูกเป็นหลานอย่างเสมอต้นเสมอปลายตลอดมา เป็นผู้มีใจโอบอ้อมอารี ยินดีและพร้อมอยู่เสมอที่จะอาสาและให้ความช่วยเหลือทุกประการแก่ข้าพเจ้าและภรรยาตลอดเวลาที่ได้รู้จักกันมา ดังนั้นเมื่อได้ข่าวถึงแก่อนิจกรรมโดยปัจจุบันทันด่วนของท่าน ข้าพเจ้าและภรรยาจึงรู้สึกเศร้าสลดใจเป็นอย่างยิ่ง

ฯ พณ ฯ องคมนตรี กิตติ สีหนนทน์ เป็นผู้ที่เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมต่าง ๆ ได้ประกอบคุณงามความดีไว้เป็นอเนกประการ ทั้งในทางราชการและทางการพระศาสนา ดังนั้น ข้าพเจ้าและภรรยาจึงมีความมั่นใจว่าคุณความดีที่ท่านได้สั่งสมไว้แล้วในขณะที่ยังดำรงชีวิตอยู่และบรรดากุศลบุญราศีต่าง ๆ ที่ปวงญาติมิตรได้บำเพ็ญอุทิศให้เมื่อท่านวายชนม์แล้ว จักเป็นพลวัตปัจจัยนำวิญญาณของท่านไปสู่สุคติภูมิในสัมปรายภพอย่างแน่นอน.

(พลเอก หลวงสุรณรงค์)

คำไว้อาลัย

คุณกิตติ สีหนนทน์ ได้เป็นเพื่อนร่วมงานกับผมมาเป็นเวลานานในศาลยุติธรรม จนมาครบเกษียณอายุด้วยกันที่ศาลฎีกา โดยคุณกิตติครบเกษียณอายุก่อนผมหนึ่งปี เมื่อพ้นจากราชการศาลยุติธรรมแล้ว ก็ได้มาร่วมงานกันในคณะรัฐมนตรีสมัยท่านอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี สมัยที่ ๒ ซึ่งคุณกิตติเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม พ้นจากราชการทางการเมืองแล้วก็ได้มาร่วมงานกันในคณะองคมนตรีอีก คุณกิตติเป็นนักกฎหมายที่มีความรู้แตกฉานในวิชากฎหมาย ถือได้ว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมายผู้หนึ่งในสมัยนี้ จึงเป็นกำลังอันสำคัญยิ่งทางด้านกฎหมายในการงานของคณะองคมนตรี ตลอดเวลาที่ร่วมงานกันมาคุณกิตติเป็นผู้ที่ทำงานด้วยความขยันและเข้มแข็งเสมอมา ไม่เคยย่อท้อต่องานไม่ว่าจะหนักหนาเพียงใด เมื่อมาจากไปโดยมิมีวันกลับเช่นนี้ จึงเป็นที่น่าอาลัยและเสียดายยิ่งนัก บัดนี้คุณกิตติได้พ้นทุกข์ไปแล้วจากภพนี้โดยได้ทำคุณงามความดีไว้เป็นอันมาก ขอให้วิญญาณจงได้ไปสู่ความสุขสงบในสัมปรายภพด้วยเทอญ.

(นายประกอบ หุตะสิงห์)
องคมนตรี

คำไว้อาลัย ฯพณฯ องคมนตรี กิตติ สีหนนทน์

ฯพณฯ องคมนตรี กิตติ สีหนนทน์ และข้าพเจ้า ได้เริ่มรู้จักกันราวต้นเดือนมิถุนายน ๒๕๑๗ เมื่อท่านดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ในคณะรัฐบาล ฯพณฯ นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ผู้ซึ่งขณะนี้ดำรงตำแหน่งประธานองคมนตรี ถึงแม้ว่าจะได้รู้จักกันมาไม่ถึงสิบปี แต่ก็สนิทกัน พอจะสังเกตได้ชัดว่า ฯพณฯ องคมนตรี กิตติ สีหนนทน์ เป็นผู้ที่โอบอ้อมอารี มีวาจาสุภาพไพเราะน่ารัก มีวัตรปฏิบัติที่เป็นประโยชน์แก่หมู่คณะ และวางตนสม่ำเสมอ ไม่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ ท่านเป็นผู้ที่มีความเมตตากรุณาอย่างยิ่งโดยเฉพาะแก่ผู้ที่อยู่ในฐานะลำบาก ท่านได้สนใจศึกษาและหมั่นปฏิบัติธรรมตามที่มีสั่งสอนในพระพุทธศาสนาอยู่ตลอดเวลา

เมื่อได้ทราบข่าวถึงแก่อนิจกรรมของ ฯพณฯ องคมนตรี กิตติ สีหนนทน์ นั้น ข้าพเจ้ารู้สึกเศร้าสลดใจอย่างยิ่ง เพราะว่าก่อนหน้านั้นไม่กี่วันยังได้พบสนทนากันอยู่ ไม่มีลักษณะอาการของการป่วยไข้อันใดปรากฏเลย การถึงแก่อนิจกรรมของท่านนอกจากจะเป็นการสูญเสียผู้ที่น่าเคารพนับถือของบรรดาญาติมิตรผู้สนิทคุ้นเคยแล้ว ยังเป็นการสูญเสียอย่างยิ่งแก่คณะองคมนตรี ซึ่งมีท่านเป็นกำลังสำคัญกำลังหนึ่ง

ข้าพเจ้าเชื่อมั่นว่า อานิสงส์แห่งคุณประโยชน์และคุณความดีที่ ฯพณฯ องคมนตรี กิตติ สีหนนทน์ ได้สร้างไว้แล้วทั้งในทางโลก และในทางธรรม ในระหว่างที่ท่านยังดำรงชีวิตอยู่ และกุศลบุญราศี ซึ่งบรรดาญาติมิตรที่เคารพนับถือ ได้บำเพ็ญอุทิศให้เมื่อท่านวายชนม์แล้ว จักเป็นปัจจัยนำดวงจิตของ ฯพณฯ องคมนตรี กิตติ สีหนนทน์ ไปสู่สุคติซึ่งสงบถาวร ในสัมปรายภพโดยมิต้องสงสัย.

(หม่อมหลวงจิรายุ นพวงศ์)

ระลึกถึงท่านองคมนตรี กิตติ สีหนนทน์

กระผมมีโอกาสเป็นศิษย์ของท่านองคมนตรี กิตติ สีหนนทน์ ตอนที่กระผมเริ่มเข้ารับราชการในกระทรวงยุติธรรมในตำแหน่งผู้ช่วยผู้พิพากษา ฝึกงานพิจารณาพิพากษาคดี ณ ศาลแพ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๘ ขณะนั้นท่านอาจารย์กิตติ สีหนนทน์ เป็นผู้พิพากษาศาลแพ่ง กระผมได้มีโอกาสฝึกงานกับท่านและท่านผู้พิพากษาศาลแพ่งท่านอื่น ๆ ด้วยเป็นเวลาสองปีเต็ม สำหรับท่านอาจารย์กิตติ ฯ นั้น กระผมได้รับบทเรียนในด้านการนั่งพิจารณาและด้านการดำรงตนของตุลาการที่มีคุณค่าอย่างยิ่งจากท่าน การนั่งพิจารณาคดีของท่านอาจารย์กิตติ ฯ นั้น มีลักษณะเด่นในแง่ที่ท่านเป็นผู้ดำเนินกระบวนพิจารณาที่เด็ดขาดแต่นุ่มนวล ฉับไวแต่รอบคอบ และเหนือสิ่งอื่นใดทั้งสิ้นก็คือเที่ยงธรรม ในบรรดาทนายความและผู้มีคดีความทั้งหลาย ต่างก็มีศรัทธาในตัวท่าน เพราะท่านวางตนเป็นกลาง สุภาพ มีเมตตาธรรม มีไหวพริบเฉียบแหลม จับประเด็นที่โต้เถียงกันได้แม่นยำและว่องไว ตัดกระบวนพิจารณาที่เยิ่นเย้อออกได้มาก การเรียงคำพิพากษาของท่านก็เป็นที่ยกย่องกันทั่วไปว่าให้เหตุผลแจ้งชัด รัดกุม และยากที่จะเถียงว่าไม่ยุติธรรม

ต่อมา กระผมมีโอกาสร่วมราชการกับท่านอาจารย์กิตติ ฯ อีกด้านหนึ่ง เป็นเวลารวมแล้วประมาณ ๒๐ ปีเศษ คือการเป็นกรรมการในคณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงแก้ไขประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ซึ่งเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ จนกระทั่งถึงวันก่อนที่ท่านจะถึงแก่อนิจกรรมเพียงวันเดียวเท่านั้น คณะกรรมการชุดนี้ได้ประชุมติดต่อกันมาสัปดาห์ละครั้ง ในช่วงปีสุดท้ายนี้ ท่านอาจารย์กิตติ ฯ เป็นประธานกรรมการของคณะ-กรรมการชุดนี้ซึ่งท่านก็ได้ปฏิบัติหน้าที่ของท่านอย่างดีที่สุดตลอดมา กรรมการทุกท่านพึงพอใจ เพราะท่านรับฟังข้อคิดเห็นของกรรมการทุกคน และท่านมีประสบการณ์เกี่ยวกับการพิจารณาคดีแพ่งมานานนับเป็นสิบ ๆ ปี จึงสามารถควบคุมการประชุมและหาข้อยุติในแต่ละปัญหาได้อย่างดีที่สุด และท่านก็มุ่งมั่นที่จะเร่งรัดให้บทบัญญัติของประมวลกฎหมายฉบับนี้ซึ่งได้รับการปรับปรุงแก้ไขแล้ว ออกมาใช้ไปพลางก่อนตามลำดับความสำคัญและเร่งด่วนแทนที่จะรอแก้ไขให้เสร็จเรียบร้อยทั้งประมวล ซึ่งอาจจะต้องอาศัยเวลาพิจารณาแก้ไขอีก

นานปี เนื่องจากมีปัญหาสลับซับซ้อนและยุ่งยากมาก ก็บังเอิญท่านมาด่วนจากพวกเราไปเสียก่อน

ผลงานในการปฏิบัติหน้าที่ราชการที่ดีเด่นในเชิงวิชาชีพตุลาการของท่านอาจารย์กิตติ ฯ มีมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ระหว่างที่ท่านดำรงตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งนั้น งานทั้งด้านอรรถคดีและด้านธุรการดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพสูง เพราะท่านทำงานเข้มแข็ง หากมีปัญหาเกี่ยวกับการพิจารณาคดีล่าช้าหรือผิดพลาดบกพร่องท่านจะเข้าไปแก้ไขทันที ทั้งผู้พิพากษาและเจ้าหน้าที่ฝ่ายธุรการต่างต้องทำงานอย่างขมีขมัน รอบคอบระมัดระวังมิให้มีข้อผิดพลาด หรือบกพร่อง หรือล่าช้าเลย งานราชการศาลยุติธรรมที่สำคัญอีกทางหนึ่งซึ่งท่านปฏิบัติได้ผลอย่างดียิ่งก็คือตอนที่ท่านดำรงตำแหน่งรองประธานศาลฎีกา ซึ่งภารกิจสำคัญด้านหนึ่งของท่านคือการตรวจและปรับปรุงแก้ไขร่างคำพิพากษาศาลฎีกา เสนอท่านประธานศาลฎีกาเพื่อสั่งออก ขณะนั้นกระผมก็ได้มีโอกาสทำงานอยู่กับท่านอาจารย์กิตติ ฯ อีกวาระหนึ่ง คือกระผมเป็นผู้ช่วยผู้พิพากษาศาลฎีกา มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับความถูกต้องและรัดกุมของร่างคำพิพากษาคดีแพ่งทั้งปวงของศาลฎีกา กระผมทำงานกับท่านอาจารย์กิตติ ฯ ด้วยความสบายใจอย่างยิ่ง ท่านเข้มแข็งและว่องไวมาก งานที่กระผมเสนอท่าน ตามปกติท่านจะไม่ปล่อยให้งานนั้นค้างวันข้ามคืนเลย นอกจากจะเป็นเรื่องที่มีปัญหายุ่งยากและซับซ้อน ซึ่งท่านจะใช้เวลาศึกษาและใคร่ครวญเพื่อเสนอต่อท่านประธานศาลฎีกาอีกไม่เกิน ๑ ถึง ๒ วัน อย่างไรก็ตาม งานด้านนี้เป็นงานปิดทองหลังพระเพราะไม่ปรากฏชื่อของท่านในคำพิพากษา ผลงานของท่านในด้านนี้ล้ำค่า โดยเฉพาะในกรณีที่ศาลล่างดำเนินกระบวนพิจารณาผิดพลาดบกพร่อง อันตกเป็นเคราะห์กรรมแก่คู่ความโดยมิใช่ความผิดของคู่ความเองเลย บางครั้งก็จนปัญญาผู้พิพากษาศาลสูงเหมือนกันว่าจะแก้ไขประการใด ปัญหาเหล่านี้มีอยู่ไม่น้อยที่ท่านอาจารย์กิตติ ฯ ได้ให้ข้อเสนอแนะ เพื่อแก้ไขให้เป็นธรรมแก่คู่ความทุกฝ่ายได้อย่างแนบเนียมแหลมคมอย่างที่ผู้อื่นคาดคิดกันไม่ถึง

ในระหว่างที่ท่านอาจารย์กิตติ ฯ ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมในรัฐบาลของท่านศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ กระผมเป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติอยู่ด้วย ก็ได้มีโอกาสร่วมงานร่างกฎหมายซึ่งท่านอาจารย์กิตติ ฯ เป็นประธานคณะกรรมาธิการอยู่หลายฉบับด้วยกัน

ว่าถึงราชการของคณะองคมนตรีในส่วนที่เกี่ยวกับปัญหากฎหมาย ท่านอาจารย์กิตติ ฯ ก็เป็นกำลังสำคัญที่สุดท่านหนึ่งของคณะองคมนตรี มีอยู่เป็นครั้งคราวที่ความเห็นในคณะองคมนตรีแบ่งแยกออกเป็นสองหรือสามฝ่าย ซึ่งในเชิงกฎหมายแล้ว แต่ละแนวทางก็ถูกต้อง เพราะต่างฝ่ายต่างก็มีเหตุผลสนับสนุนตนอยู่ ท่านอาจารย์กิตติ ฯ ท่านเป็นตัวของท่านเอง ท่านคิดเห็นอย่างไร ท่านก็กล่าวเช่นนั้น อันทำให้การพิจารณาปัญหากฎหมายละเอียดรอบคอบขึ้นอีกชั้นหนึ่ง กระผมเองมีความเคารพในเจตนาบริสุทธิ์ในการแสดงความคิดเห็นในเชิงกฎหมายของท่านอาจารย์กิตติ ฯ เป็นอย่างยิ่ง

ในทางส่วนตัวนั้น ท่านอาจารย์กิตติ ฯ เป็นท่านหนึ่งซึ่งมีอารมณ์แจ่มใสเสมอต้นเสมอปลาย มีน้ำใจนักเลง เปิดเผย ไม่มีชั้นเชิงในทางถือตัว โอภาปราศรัยกับทุกคน คุยสนุก ท่านมักจะมีเรื่องต่าง ๆ มาเล่าให้ผู้ร่วมงานฟังเสมอ บางเรื่องก็เป็นเรื่องประสบการณ์ของท่านเมื่อครั้งเป็นนักเรียนโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย หรือโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม บางคราวก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นระหว่างที่ท่านรับราชการเป็นจ่าศาล หรือผู้พิพากษาอยู่ต่างจังหวัด อันเป็นเรื่องชวนคิดหรือชวนขันอยู่เสมอ ครั้งหนึ่งท่านเล่าว่าระหว่างที่ท่านรับราชการอยู่ศาลต่างจังหวัดนั้น บังเอิญทั้งท่านผู้ว่าราชการจังหวัดและผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดต่างก็เพิ่งได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ "ตริตาภรณ์มงกุฎไทย" ซึ่งต่างคนต่างก็ไม่แน่ใจว่าจะประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์อย่างไร ครั้งแรกท่านหนึ่งเอาสายคล้องคอและเอาตัวเหรียญไว้นอกเสื้อเครื่องแบบ แต่อีกท่านหนึ่งสอดสายไว้ในคอปกเสื้อเพียงแต่ให้ตัวเหรียญอยู่นอกเสื้อเครื่องแบบ เมื่อสองท่านนี้พบกันในงานพิธีของจังหวัดนั้นซึ่งเป็นจังหวัดที่อยู่ห่างไกลปืนเที่ยง ต่างก็สังเกตว่าอีกฝ่ายหนึ่งประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์อย่างไร พอมีงานพิธีครั้งต่อมา ต่างฝ่ายต่างก็ประดับเหรียญอย่างที่อีกฝ่ายหนึ่งประดับครั้งแรกนั้น เพราะต่างก็คิดว่าอีกฝ่ายหนึ่งต้องประดับถูกต้องแน่ ฯลฯ ในการประชุมคณะ-องคมนตรีนั้น ถ้าวันใดท่านอาจารย์กิตติ ฯ ไม่มาร่วมประชุม รู้สึกว่าวันนั้นที่ประชุมเงียบเหงา ดูจะขาดอะไรไปสักอย่าง มาตอนนี้ท่านก็จากคณะองคมนตรีไปแล้วอย่างไม่มีวันจะกลับมาอีก

ท่านอาจารย์กิตติ ฯ แต่งกายเรียบร้อยมาก แม้จะไม่ถึงกับนำสมัย ก็เรียกได้ว่าตามสมัยอยู่เสมอ เคยมีผู้หนึ่งถามท่านว่า ตัดเสื้อผ้าที่ร้านไหน ดูเข้ารูปเข้าทรงดีจริง ท่าน

อาจารย์กิตติ ฯ ท่านก็ตอบทีเล่นทีจริงว่า "ความจริงให้ช่างตัดเสื้อเก่งอย่างไร ก็ทำอะไม่ได้มาก มันอยู่ที่หุ่นด้วยนะ"

ท่านองคมนตรีกิตติ ฯ สีหนนทน์ เป็นนักกฎหมายที่ปราดเปรื่องผู้หนึ่งของประเทศไทย ผลงานของท่านดีเด่นเป็นที่แจ้งประจักษ์ในวงกฎหมายไทย กระผมมีโชคดีมากที่ได้เป็นศิษย์ของท่าน และได้ทำงานกับท่านอย่างใกล้ชิดมากว่า ๒๐ ปีเศษ ทำให้ได้บทเรียนอันทรงคุณค่า ได้ตัวอย่างการดำรงตนของตุลาการที่บริสุทธิ์สดใส เป็นแนวทางครองตนและเป็นแรงดลใจให้ถือตามท่านเป็นปูชนียบุคคลโดยแท้

กุศลผลบุญที่ท่านองคมนตรีกิตติ สีหนนทน์ ได้สั่งสมไว้ตลอดอายุขัยของท่าน ย่อมจักเกื้อหนุนให้ท่านประสบแด่ความสงบสุขในสัมปรายภพทุกประการ.

(นายธานินทร์ กรัยวิเชียร)

๙ มีนาคม ๒๕๒๗

คำไว้อาลัย
แด่
ฯพณฯ กิตติ สีหนนทน์

ฯ พณ ฯ นายกิตติ สีหนนทน์ เป็นผู้ใหญ่ท่านหนึ่งที่ข้าพเจ้าเคารพนับถือได้อย่างสนิทใจ ในฐานะที่ท่านเป็นนักกฎหมายที่มีความซื่อสัตย์สุจริตต่ออุดมการของวิชานิติศาสตร์ และมีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างจะหาผู้ใดเสมอเหมือนมิได้

ข้าพเจ้าได้มีโอกาสร่วมงานกับท่านเป็นครั้งแรก เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ท่านมาเป็นองคมนตรี ตลอดระยะเวลาที่ได้ทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด ท่านได้แสดงให้เห็นประจักษ์ถึงความรู้ ความสามารถ ความหนักแน่นเที่ยงตรงในความคิดเห็น การทำงานอย่างอุทิศตนเพื่อสนองพระมหากรุณาธิคุณ และได้กรุณาให้ความเมตตาต่อข้าพเจ้าอย่างสม่ำเสมอตลอดมา ทำให้ข้าพเจ้ายิ่งเคารพนับถือในตัวท่านเปรียบเสมอด้วยญาติผู้ใหญ่ท่านหนึ่ง ในวันที่ท่านถึงแก่อสัญกรรมนั้น ท่านไม่สามารถมาประชุมองคมนตรีตามปกติได้ ข้าพเจ้าได้โทรศัพท์ไปเรียนถามด้วยความห่วงใยในสุขภาพของท่าน โดยไม่คาดคิดว่าการพูดคุยกันครั้งนั้นจะเป็นครั้งสุดท้าย การถึงแก่อสัญกรรมของท่านในเวลาต่อมา จึงทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกเศร้าสลดใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะไม่ได้เตรียมใจมาก่อนว่า ท่านจะจากไปในเวลาอันรวดเร็วเช่นนี้ แต่เมื่อนึกถึงหลักธรรมข้อหนึ่งในพระพุทธศาสนาที่ว่า ความตายย่อมพรากทุกชีวิตไป โดยไม่ให้เวลาหรือบอกกล่าวให้รู้ตัวล่วงหน้า ดังนั้น ทุกชีวิตจึงควรเร่งขวนขวายกระทำแต่กรรมดีสั่งสมไว้ ไม่ควรประมาทว่าความตายยังมาไม่ถึง ข้าพเจ้าจึงค่อยรู้สึกสบายใจขึ้น เพราะเห็นได้ว่าตลอดชีวิตของท่านเป็นชีวิตที่เต็มไปด้วยประโยชน์และคุณงามความดี ชีวิตของท่านจึงเป็นชีวิตที่ไม่สูญเปล่า นับได้ว่าท่านเป็นผู้ไม่ประมาทต่อความตายผู้หนึ่ง

ขอกุศลกรรมที่ ฯพณฯ นายกิตติ สีหนนทน์ ได้บำเพ็ญมาแล้วด้วยดีโดยตลอด กับทั้งผลบุญที่ญาติมิตรและผู้ที่เคารพนับถือได้ร่วมกันทำอุทิศให้ จงเป็นปัจจัยอันมีกำลังน้อมนำดวงวิญญาณของท่าน ให้ได้ประสบสุขในสัมปรายภพตามควรแก่คติวิสัยจงทุกประการ.

(หม่อมหลวงทวีสันต์ ลดาวัลย์)
ราชเลขาธิการ

คำไว้อาลัย

พ่อเกิดในตระกูลคนสามัญ มิได้พรั่งพร้อมด้วยยศศักดิ์และทรัพย์สินเงินทอง เมื่อพ่อจบการศึกษาเป็นเนติบัณฑิต ก็ได้เข้ารับราชการเป็นจ่าศาลจังหวัดกาฬสินธุ์ และได้โยกย้ายไปเป็นผู้พิพากษาประจำศาลจังหวัดต่าง ๆ พ่อได้แต่งงานกับแม่เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๐ และให้กำเนิดลูกชายในปีเดียวกัน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕ พ่อย้ายไปเป็นผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดไชยา และต่อมา พ.ศ. ๒๔๙๖ จึงย้ายไปเป็นผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดนครศรีธรรมราช พ่อได้มารับแม่และลูกไปอยู่ด้วยกันทั้งสองจังหวัด จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๔๙๗ พ่อได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้มาดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาศาลแพ่ง จึงได้ย้ายเข้ามาอยู่กรุงเทพ ฯ จนถึงปัจจุบัน ตลอดเวลาพ่อได้พยายามสร้างฐานะและครอบครัวให้เป็นปึกแผ่น เราทั้งสามชีวิตอยู่กันอย่างมีความสุขพร้อมพ่อ แม่ ลูก มาตลอด ด้วยเป็นโชคที่ถนนเพชรบุรีตัดใหม่ผ่านที่ดินของเรา เราได้ให้เช่าที่ดินส่วนที่ติดริมถนนสร้างโรงแรมมรกต พ่อกับแม่ได้ปรึกษากันสร้างบ้านบนที่ดินที่เหลือหลังโรงแรมมรกต ซึ่งเป็นด้านติดคลองแสนแสบ แต่แล้วเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันก็เกิดขึ้น หลังจากลงเสาเอกบ้าน แม่ก็เริ่มล้มป่วยด้วยโรคเส้นเลือดที่ไปเลี้ยงหัวใจอุดตัน พ่อและลูกได้เฝ้าดูแลแม่อย่างใกล้ชิดจนกระทั่งแม่ได้เสียชีวิตลง พ่อได้ดำเนินการปลูกบ้านต่อไปจนกระทั่งเสร็จโดยยึดถือตามเจตนารมณ์ของแม่ว่าบ้านจะต้องมีบันได ๓ ชั้น มีห้องนอนข้างล่างและมีห้องพระใหญ่ ๆ ไว้ทำบุญเลี้ยงพระ เมื่อสร้างบ้านเสร็จพ่อได้ไปรับย่า ป้าซึ่งเป็นลูกของพี่สาวย่า และหลาน ๆ จากปากลัดมาอยู่ด้วยเพื่อเป็นการทดแทนคุณของย่าซึ่งมีอายุมากแล้ว และเป็นการอุปการะญาติพี่น้อง

พ่อตกเป็นม่ายเมื่ออายุเพียง ๔๕ ปี ตลอดระยะเวลา ๑๗ ปีที่แม่จากไปนั้น พ่อได้ทำหน้าที่ทั้งพ่อและแม่ในขณะเดียวกัน โดยที่ไม่เคยคิดจะมีครอบครัวใหม่ เพราะด้วยความรักที่มีต่อแม่และรักลูกมาก ถึงแม้จะเกิดความเหงา แต่เกรงว่าการมีครอบครัวใหม่จะก่อให้เกิดความยุ่งยากในครอบครัว และจะเป็นการกระทบกระเทือนใจลูก พ่อยังมีความรักและระลึกถึงแม่อยู่ตลอดเวลา โดยที่พ่อจะทำบุญเลี้ยงพระให้แม่เป็นประจำทุกปีในเดือนมกราคม พร้อมกับถือโอกาสเลี้ยงญาติมิตรตามเจตนารมณ์ของแม่ที่ได้ตั้งไว้ แม่เป็นผู้ชอบ

สะสมเครื่องลายครามของเก่า เมื่อพอมีเวลาว่างพ่อมักจะนำเอาเครื่องมุก เครื่องลายน้ำทอง และเครื่องลายครามเก่า ๆ ของแม่ออกมาทำความสะอาดและจัดวางใส่ตู้ด้วยตนเอง ถ้าหากชุดใดยังขาดไม่ครบชุดก็จะไปซื้อหาหรือสั่งทำ

พ่อมีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ แต่เป็นระเบียบเรียบร้อย รักความสะอาด ไม่ชอบความฟุ้งเฟ้อ มีความประหยัดถี่ถ้วนแต่ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว มีความไม่ประมาท ทั้งเตรียมพร้อมรับเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นทุกเมื่อ กิจวัตรประจำวันของพ่อเป็นไปในรูปแบบที่เหมือน ๆ กันทุกวัน กล่าวคือ จะตื่นนอนก่อน ๖ นาฬิกา บริหารร่างกายโดยถีบจักรยานอยู่กับที่ประมาณ ๔๕ นาที สวดมนต์ทำวัตรเช้า รับประทานอาหารและไปทำงาน สำหรับเช้าวันอาทิตย์จะฟังธรรมะจากวิทยุกระจายเสียง และถือศีล ๘ เป็นประจำในวันพระ ส่วนยามว่างพ่อชอบอ่านหนังสือ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นหนังสือที่ให้ความรู้และหนังสือธรรมะ

เนื่องจากลูกเป็นบุตรคนเดียวของพ่อแม่ พ่อจึงได้ทุ่มเททั้งชีวิตและจิตใจ ให้การอบรมสั่งสอนเพื่อให้เป็นทายาทสืบสกุลต่อไป พ่อจะวางแนวทางในการดำรงชีวิตและการศึกษา โดยการเล่าถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่พ่อประสบมาทั้งในอดีตและปัจจุบันเพื่อนำมาเป็นอุทาหรณ์ และอบรมสั่งสอนให้ประพฤติปฏิบัติแต่ในสิ่งที่ถูกต้องดีงามโดยตั้งอยู่บนรากฐานแห่งศีลธรรม จริยธรรม ให้ยึดถือความซื่อสัตย์และยุติธรรมเป็นที่ตั้ง ตลอดจนยึดมั่นในชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ในด้านการศึกษาพ่อได้ให้การสนับสนุนจนกระทั่งลูกสำเร็จขั้นปริญญาเอก ตลอดระยะเวลาที่ลูกศึกษาอยู่ต่างประเทศนั้น พ่อจะสอบถามความก้าวหน้าในการศึกษาอยู่ตลอดเวลา

โดยทั่วไปพ่อเป็นผู้มีสุขภาพแข็งแรง นอกเสียจากมีโรคประจำตัวคือโรคความดันโลหิตสูง แต่ก็มีแพทย์คอยดูแลอย่างใกล้ชิดตลอดเวลา พ่อมักจะเคร่งครัดและปฏิบัติตัวตามคำสั่งแพทย์ทุกประการ จนกระทั่งได้รับคำชมเชยจากแพทย์ว่าเป็นคนไข้ตัวอย่าง พ่อไม่เคยเจ็บป่วยหนักจนกระทั่งต้องเข้าโรงพยาบาล นอกเสียจากเมื่อครั้งที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ซึ่งมีงานภารกิจมากทำให้ความดันโลหิตสูง มีอาการปวดและเวียนศีรษะบ่อย ๆ ซึ่งในบางครั้งแพทย์จะแนะนำให้นอนพักผ่อนที่โรงพยาบาล เพราะเกรงว่าถ้าอยู่บ้านแล้วจะไม่ได้พักผ่อนเต็มที่ แต่ในระยะหลังสุขภาพพ่อดีมาตลอด จึงทำให้ลูกคิด

ว่าพ่อคงจะอยู่กับลูกได้อีกนาน แต่แล้วเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันก็เกิดขึ้นในคืนวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๒๗ ซึ่งจะเป็นวันที่ลูกไม่มีวันลืมจนชั่วชีวิตนี้ วันที่ลูกสูญเสียพ่อไปอย่างไม่มีวันกลับ และอย่างรวดเร็วกระทันหันจนลูกเตรียมใจไม่ทัน พ่อได้จากไปด้วยอาการอันสงบท่ามกลางลูก หลาน ญาติ มิตร และท่านอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ผู้ซึ่งพ่อเคารพรักและนับถือมาตลอด

ตลอดชั่วชีวิตของพ่อ พ่อได้ต่อสู้ช่วยเหลือตนเองมาตลอด จนสามารถสร้างฐานะครอบครัวให้เป็นปึกแผ่น พ่อรักความยุติธรรม ถือความสุจริตและความกตัญญูเป็นที่ตั้งโดยไม่เคยทำให้ใครเดือดร้อน พ่อเป็นที่พึ่งของญาติมิตรทุกคน ไม่ว่าผู้ใดมีเรื่องเดือดร้อนใจมาขอความช่วยเหลือ พ่อจะใช้ความรู้ความสามารถชี้นำและแนะแนวทางให้ ดังนั้นพ่อจึงเป็นที่เคารพรักและนับถือของผู้ที่คุ้นเคย พ่อเป็นผู้ที่ยึดมั่นในชาติ ศาสนา และมีความจงรักภักดีเทิดทูนพระมหากษัตริย์และเจ้านายทุกพระองค์ อันเป็นผลบุญทำให้มีความสุขความเจริญรุ่งเรืองมาโดยลำดับ

แม้ว่าสังขารของพ่อจะดับสูญไปจากโลกนี้แล้ว แต่ชื่อเสียงเกียรติคุณจะยังปรากฏเป็นเยี่ยงอย่างแก่ลูกหลานสืบต่อไป อันสามชีวิตของเรานั้น บัดนี้จะเหลือแต่ลูกเพียงผู้เดียวซึ่งยังจะต้องดำรงชีวิตต่อไปในสังคม ลูกจะยึดถือแบบอย่างและคำสั่งสอนของพ่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และปฏิบัติแต่สิ่งที่ดีงาม

ลูกขอตั้งจิตอธิษฐานให้ผลแห่งความดีที่พ่อได้บำเพ็ญไว้ในชาตินี้ รวมทั้งผลบุญที่ลูก ญาติ และผู้ที่เคารพรักได้ร่วมกระทำ จงดลบันดาลและเป็นปัจจัยให้พ่อประสบความเกษมสุขในสัมปรายภพจนชั่วนิรันดร

ประกิตติ์สิน สีหนนทน์

(ประกิตติ์สิน สีหนนทน์)

"ลูกคนเดียวของพ่อ"

คำนำ

ในงานบำเพ็ญพระราชกุศลออกเมรุ และเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพ นายกิตติ สีหนนทน์ ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. องคมนตรี ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ในวันที่ ๔ เมษายน ๒๕๒๗ ทายาทและญาติมิตรได้ร่วมใจกันพิมพ์หนังสือเพื่อเป็นอนุสรณ์ในครั้งนี้ โดยพิจารณาเรื่องต่าง ๆ ที่จะเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่าน รวมทั้งบทความที่นายกิตติ สีหนนทน์ เป็นผู้เขียนเอง นำมารวบรวมเป็นหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ โดยแบ่งออกได้เป็น ๔ เรื่อง กล่าวคือ

๑. การอบรมทางจิตสำหรับผู้ใหญ่

ในระหว่างที่ยังมีชีวิตอยู่ นายกิตติ สีหนนทน์ เป็นผู้ที่ชอบศึกษาและปฏิบัติธรรมอยู่เป็นประจำ หนังสือที่ใช้ศึกษาและปฏิบัติมีอยู่ด้วยกันหลายเล่ม แต่มีอยู่เล่มหนึ่งที่ชอบอ่านทบทวนอยู่หลายหน คือ "การอบรมทางจิตสำหรับผู้ใหญ่" แม้กระทั่งบางบทยังได้ใช้กระดาษคั่นไว้เป็นพิเศษ ได้เคยปรารภว่าเป็นหนังสือที่ดีและมีประโยชน์มาก ดังนั้นทายาทจึงได้กราบเรียนขออนุญาตจากสมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งเป็นผู้เรียบเรียง และได้รับความเมตตานุเคราะห์ให้นำมาจัดพิมพ์ในหนังสือเล่มนี้

๒. การเดินทางเพื่อดูงานในสหรัฐอเมริกาและยุโรป

ขณะที่รับราชการเป็นอธิบดีศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง นายกิตติ สีหนนทน์ ได้มีโอกาสไปศึกษาและดูงานเกี่ยวกับศาลคดีเด็กและเยาวชนที่ประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศในยุโรปเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๕ เมื่อกลับมาได้เขียนบทความนี้ลงในหนังสือดุลพาห ซึ่งเป็นนิตยสารกระทรวงยุติธรรม

๓. การจัดการทรัพย์สินของแผ่นดิน และทรัพย์สินขององค์พระมหากษัตริย์

เมื่อพ้นเกษียณอายุราชการ นายกิตติ สีหนนทน์ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นองคมนตรี ทำงานด้านกฎหมายถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประกอบกับได้เคยทำงานเกี่ยวกับการจัดการทรัพย์สินให้กับเจ้านายบางพระองค์ จึงทำให้มีแรงดลใจทำการค้นคว้าข้อกฎหมาย และนำมาเรียบเรียงเป็นบทความลงในหนังสือบทบัณฑิตย์ เรื่อง การจัดการทรัพย์สินของแผ่นดินและทรัพย์สินขององค์พระมหากษัตริย์

๔. แอนูริซั่มของเอออร์ต้าในทรวงอก

ในการจากไปอย่างรวดเร็วของนายกิตติ สีหนนทน์ แพทย์ได้ลงความเห็นว่าสาเหตุเนื่องจากเส้นเลือดที่ขั้วหัวใจโป่งพองและแตก ซึ่งเรียกโรคนี้ว่า แอนูริซั่ม (Aneurysm) ดังนั้นทายาทจึงได้ขอให้ผู้ช่วยศาสตราจารย์นายแพทย์ สมชาย ศรียศชาติ ภาควิชาศัลยศาสตร์ โรงพยาบาลศิริราช เรียบเรียง และเขียนบทความเกี่ยวกับโรคนี้ เพื่อเป็นการเตือนให้มีการระมัดระวังและป้องกันแก่ผู้ที่เป็นโรคหัวใจและผู้สนใจ

หวังว่าหนังสือเล่มนี้จะอำนวยคุณประโยชน์แก่ผู้ที่ได้อ่านโดยทั่วกัน และขออำนาจกุศลอันพึงบังเกิดมีจากหนังสือเล่มนี้ จงเป็นปัจจัยดลบันดาลให้ นายกิตติ สีหนนทน์ ประสบอิฐคุณมนูญผลเสวยทิพยสมบัติในสัมปรายภพทุกประการ.

สารบาญ

	หน้า
การบริหารทางจิตสำหรับผู้ใหญ่ *สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน)*	
จากคณะสงฆ์ไทย	๑
มหามงคลพิธี	๓
ดำเนินตามรอยพระพุทธบาทให้ถูกต้อง	๕
สามัคคีก่อให้เกิดสุข	๖
พิจารณาก่อนแล้วจึงทำ	๘
กรรมมีความสำคัญเหนือกว่าตัวบุคคลทั้งปวง	๑๐
ความอดทนเป็นเครื่องประดับของนักปราชญ์	๑๒
ทรัพย์สักนิดก็ติดตาคนตายไปไม่ได้	๑๔
ผู้ประกอบด้วยปัญญา แม้เผชิญทุกข์ก็เป็นสุขได้	๑๖
ดินแดนที่มฤตยูจะไม่รุกรานผู้อยู่ ไม่มีเลย	๑๘
เมื่อสัตว์จะตาย ไม่มีผู้ป้องกัน	๑๙
สำหรับผู้ล่วงลับแล้วที่พึ่งคือบุญ	๒๒
การคิดอยู่ในปัจจุบันเป็นธรรม	๒๔
ควบคุมความคิดได้จะเป็นสุขได้	๒๕
การเพิ่มพูนปัญญา คือการลดความทุกข์	๒๗
ในตนเองที่ต้องพิจารณา	๒๙
ไตรลักษณ์ ลักษณะสามที่มีคุณ	๓๐
ผู้ขาดสติย่อมทำลายตัวเอง	๓๒
ทางพ้นทุกข์	๓๔
ใจที่ไม่ขาดแคลน	๓๖
ทุกข์เป็นสิ่งวางได้	๓๘
การใช้หนี้กรรม	๓๙
จะไม่เดือดร้อนได้แม้มีผู้นินทาว่าร้าย	๔๑
ผู้ไม่ถูกนินทาไม่มีในโลก	๔๓
พึงทำเสียงสรรเสริญให้ดังกว่าเสียงนินทา	๔๔
ผู้ถูกนินทาพึงมีเหตุผล	๔๖
ผู้นินทาคือผู้ทำกรรมไม่ดี	๔๘

อดีตและอนาคตไม่ใช่สิ่งพึงยึด ๔๙
ความไม่สมหวังที่ไม่ต้องเป็นทุกข์ ๕๑
ไม่มีสิ่งใดที่ดีงามให้ความเบิกบานได้เสมอพระรัตนตรัย ๕๓
ใจของคนดีเป็นใจที่คุ้นเคยกับความดี ๕๔
ค่าของใจสำคัญยิ่งกว่าความสมหวังทั้งหลาย ๕๖
วิธีตัดทุกข์ที่จะเกิดจากความไม่ได้ดังใจ ๕๗
ทุกสิ่งเป็นไปตามอำนาจความดีชั่วของใจ ๕๙
ผู้แผ่เมตตาจะได้รับคุณแห่งเมตตาด้วยตนเองก่อน ๖๑
ความไม่สงบของใจคือเครื่องปิดกั้นสติปัญญา ๖๓
การเอาแต่ใจตัวเป็นความทุกข์ ๖๔
คนช่างคิดคือคนเป็นทุกข์ ๖๖
อันคนอกตัญญูนั้นทุกคนรังเกียจ ๖๘
มารดาบิดามีความเมตตากรุณาต่อบุตรธิดายิ่งกว่าชีวิตของท่านเอง ๗๐
ความร่มเย็นเกิดจากระลึกรู้พระคุณท่าน ๗๒
คนดีย่อมไม่เลี่ยงหนีการทดแทนพระคุณ ๗๓
การคิดถึงความดีเป็นการบริหารจิต ๗๕
ประกาศชาติเปรียบร่มโพธิ์ร่มไทร ๗๗
พระคุณของพระศาสนาและพระมหากษัตริย์เป็นสิ่งอัศจรรย์ ๗๙
ความอกตัญญูเป็นบาปกรรมที่หนัก ๘๒
ความกตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องคุ้มครองรักษา ๘๕
ความกตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องพาให้งาม ๘๖
พึงทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุดเสมอ ๘๙
กรรมเป็นเครื่องจำแนก ๙๑
ความลืมเป็นเหตุให้ไม่เข้าใจเรื่องกรรม ๙๓
ไม่มีอำนาจใดเปลี่ยนแปลงผลของกรรมได้ ๙๖
กรรมปัจจุบันอาจชนะกรรมในอดีตได้ ๙๘
การเดินทางเพื่อดูงานในสหรัฐอเมริกาและยุโรป *กิตติ สีหนนทน์* ๑๐๐
การจัดการทรัพย์สินของแผ่นดิน และทรัพย์สิน
ของององค์พระมหากษัตริย์ *กิตติ สีหนนทน์* ๑๕๕
แอนูริซั่มของเอออร์ต้าในทรวงอก *น.พ. สมชาย ศรียศชาติ* ๑๘๖

จากพระสงฆ์ไทย

สัมมาสติ แปลว่า ความระลึกชอบ อันความระลึกนั้น มักพูดกันเช่นว่า ระลึกถึง คือนึกขึ้นมาได้ถึงบุคคล เหตุการณ์ หรือแม้วัตถุสิ่งใดสิ่งหนึ่ง บางทีความระลึกถึงเป็นไปในทางไม่สงบต่าง ๆ เพราะก่อให้เกิดภาวะเป็นต้นว่า ความโกรธแค้นขึ้งเคียดจนถึงใช้กำลังประหัตประหารกันให้ย่อยยับลงไป บางทีความระลึกถึงเป็นไปในทางสงบต่าง ๆ เพราะก่อให้เกิดภาวะเป็นต้นว่า ความมีมิตรภาพไมตรีจิต ความประนีประนอมผ่อนปรนแก่กันและกัน ความช่วยเหลือกันและกันให้เกิดความสุขความเจริญ ความระลึกถึงอย่างแรกมิใช่เป็นสัมมาสติ แต่เป็นมิจฉาสติ ส่วนความระลึกถึงอย่างหลังเป็นสัมมาสติ ความระลึกชอบ ในฐานที่เราทั้งหลาย ทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ ต่างก็เกิดมาเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นสัตว์โลกชนิดที่มีปัญญาสูงมาโดยกำเนิด ทั้งยังได้รับการศึกษาส่งเสริมปัญญาให้เจริญเติบโตยิ่งขึ้นไปอีก ก็ควรที่จะมีความระลึกชอบ คือใช้ปัญญาระลึกโดยรอบคอบ ไม่ลุอำนาจหรือดึงดันไปด้วยอำนาจความโลภโกรธหลง ซึ่งจะเป็นเหตุให้พบเหตุผลเป็นเครื่องแก้ไขเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นส่วนตัวทั้งที่เป็นส่วนรวมได้ดียิ่ง ความพบเหตุผลที่ถูกต้องดังนี้แหละเป็นตัวปัญญา ซึ่งเป็นผลที่มุ่งหมายสำหรับแก้เหตุการณ์ทั้งหลาย ตามที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า สัมมาสติและปัญญา ต่างก็ต้องอาศัยกันและกัน ในที่นี้ยกสัมมาสติขึ้นเป็นประธาน เพราะมุ่งหมายว่าเป็นข้อสำคัญในหน้าที่ เตือนใจให้ใช้ปัญญา แทนที่จะใช้อารมณ์และกิเลสแก่กันและกัน ทุก ๆ คนต่างก็มีปัญญาอยู่ด้วยกันแล้ว อาจแต่จะยังเผลอปัญญาไปบ้างเพราะขาดสัมมาสติเท่านั้น จะควรระลึกอย่างไรจึงจะเป็นสัมมาสติ และจะระลึกอย่างนั้นได้หรือ

ขอแถลงข้อหลังก่อนว่า ทุกคนระลึกให้เป็นสัมมาสติได้ เพราะเป็นเรื่องของจิตใจที่อาจน้อมจิตใจให้คิดไปได้ จึงขอแต่เพียงว่า ขอให้น้อมจิตใจคิดไปในทางสงบเท่านั้น โดยพยายามระงับดับจิตใจที่เร่าร้อนไม่สงบลงเสีย ดังจะลองแนะแนวคิดดู ที่จะนำไปสู่สัมมาสติ

๑. เราทั้งหลายเป็นอะไรกัน ถ้าคิดด้วยความโกรธ ก็จะได้คำตอบว่า เป็นศัตรูกัน โกรธเกลียดกัน ซึ่งจะต้องเอาชนะกันให้ได้แม้ด้วยการใช้กำลังประหัตประหารกัน ถ้าคิดด้วยจิตใจที่สงบก็จะได้คำตอบว่า เราเป็นพี่น้องกัน ร่วมชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

เดียวกัน หรือแม้ร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน บรรพบุรุษสตรีของเราได้เสียสละทุกอย่าง รักษาสถาบันต่าง ๆ ของชาติไทยไว้ให้แก่เรา เราทั้งหลายจึงเหมือนอยู่ในครอบครัวเดียวกัน ผู้ที่เป็นผู้ใหญ่ก็เป็นเหมือนเป็นพ่อเป็นแม่ เป็นตาเป็นยาย เป็นปู่เป็นย่า เป็นน้าเป็นอา ผู้ที่เป็นเด็กกว่าก็เหมือนอย่างเป็นลูกเป็นหลาน ที่เป็นชั้นเดียวกันก็เป็นเหมือนอย่างเป็นพี่เป็นน้องกันทั้งนั้น ไม่ใช่ใครที่ไหน ความระลึกได้อย่างนี้จะทำให้จิตใจอ่อนโยนลง จะทำให้เกิดความคิดที่จะปรองดองกัน สมัครสมานกันขึ้น

๒. เราทั้งหลายกำลังจะทำอะไรแก่กัน ถ้าตอบด้วยความโกรธ ก็จะได้คำตอบว่า เราจะต้องไม่ยอมกันเด็ดขาด จะต้องบังคับเอาสิ่งที่เราต้องการ หรือจะไม่ยอมให้ทุกอย่างตามที่ได้รับการเรียกร้อง แม้ด้วยการใช้กำลัง แต่ถ้าคิดด้วยใจที่สงบ ก็จะมองเห็นว่า เราทั้งหลายต่างก็เป็นญาติกันทั้งหมด มิใช่ใครอื่นที่ไหน ควรที่จะผ่อนปรนกัน สมมติว่า ผ่อนความต้องการของตนบ้าง เหมือนอย่างว่าคนละครึ่งหนึ่ง ทุกฝ่ายต่างได้ต่างเสียด้วยกัน เพราะการที่ดึงดันเอาแต่ใจของตนฝ่ายเดียวนั้นยากที่จะตกลงกันได้ หลักของความสามัคคีประการหนึ่งก็คือ ความที่รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา หรือเอาใจเราไปใส่ใจเขา แต่จะต้องทำใจให้สงบเสียก่อนจึงจะเกิดความคิดผ่อนปรนประนีประนอมดังกล่าวได้

๓. เราทั้งหลายกำลังมุ่งอะไรเพื่ออะไร สิ่งที่มุ่งนั้น ถ้าไม่ขัดกันก็ไม่เกิดปัญหาขัดแย้ง แต่ถ้าขัดกันก็เกิดปัญหาขัดแย้ง แต่ก็จะต้องมีจุดที่มุ่งหมายว่าเพื่ออะไร เมื่อมีจุดที่มุ่งหมายเป็นอันเดียวกัน เช่นเพื่อชาติ ก็น่าที่ทุกฝ่ายจะพากันเสียสละประโยชน์สุขส่วนตนเพื่อส่วนรวมคือชาติ อันหมายถึงประชุมชนทั้งหมดพร้อมทั้งสถาบันทั้งหลายของชาติ ด้วยสันติวิธี พยายามหาทางปฏิบัติโดยสันติที่จะให้บรรลุถึงจุดที่มุ่งหมาย ทุก ๆ คนย่อมรวมอยู่ในชาติ ต่างเป็นกำลังของชาติ ดังที่เรียกกันว่า "พลเมือง" จึงต้องรักษาตนเองไว้ให้ดีด้วยกัน การที่จะมาทำลายกันเองลงไป เท่ากับเป็นการทำลายกำลังของชาตินั่นเอง ทำให้ชาติอ่อนกำลังลง และเราทั้งหลายต่างก็มีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นองค์พระประมุขของชาติ ผู้ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม เป็นที่เคารพนับถืออย่างสูงสุด ปรากฏว่าพระองค์ทรงมีพระราชวิตกห่วงใยเป็นอันมาก ทรงมีพระมหากรุณาแผ่ไปอย่างยิ่ง เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่น่าจะรุนแรงขึ้นเพียงใด ความทุกข์อย่างหนักก็ย่อมจะเกิดขึ้นในพระราชหฤทัย

เพียงนั้น จึงน่าที่ทุก ๆ ฝ่ายจะรำลึกถึงพระมหากรุณา และปฏิบัติผ่อนปรนแก่กัน ด้วยมุ่งประโยชน์แก่ประเทศชาติอันเป็นส่วนรวม เป็นที่ตั้ง และระลึกถึงพระศาสนาซึ่งสอนให้ใช้สัมมาสติ กล่าวได้ว่า ทุกศาสนาย่อมสอนให้ใช้สัมมาสติทั้งนั้น

แนวคิดทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นแนวคิดที่ขอเสนอแนะแก่ทุก ๆ คน ทุก ๆ ฝ่าย ขอให้ทุกคนทุกฝ่ายพากันยับยั้ง คิดรำลึก ถึงจะต้องใช้เวลาสักหน่อย ก็ยังดีกว่าการทำอะไรลงไปด้วยความผลุนผลัน พอให้อารมณ์ที่ตึงเครียดผ่อนคลาย พอให้จิตใจสงบ และคิดรำลึกตามแนวที่เสนอแนะ หรือแม้แนวอื่นที่จะนำไปสู่ความพบเหตุผลที่ดีกว่า ย่อมจะได้สัมมาสติและปัญญา ในอันที่จะแก้ไขผ่อนปรนนำไปสู่วัตถุประสงค์ที่ต้องการร่วมกัน โดยสวัสดี.

๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖

มหามงคลพิธี

เมื่อวาน ซึ่งตรงกับวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ คือวันเสาร์ที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๑๖ เวลา ๑๖.๐๐ นาฬิกา เป็นวันที่คณะสงฆ์ทั่วประเทศประชุมกันเจริญพระพุทธมนต์ เพื่อเป็นสวัสดิมงคลแก่ประเทศชาติและประชาชน ในกรุงเทพมหานคร พระเถรานุเถระ มีสมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะ และเจ้าอาวาสทุกวัด นำเจริญพระพุทธมนต์ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปทรงร่วมพิธีนี้ด้วย

การเจริญพระพุทธมนต์เช่นนี้ นับว่าเป็นมหามงคลพิธีที่มีเป็นครั้งแรกในระยะเวลาหลายร้อยปีมาแล้ว ก่อนหน้านี้พิธีเช่นนี้กระทำในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ แห่งพระราชวงศ์จักรี เนื่องด้วยเกิดมีโรคระบาดใหญ่ ผู้คนเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก ต่อจากนั้นก็มิได้มีอีกเลย เพิ่งจะมามีครั้งนี้ เมื่อวันวานนี้

สภาพระธรรมกถึก วัดพระเชตุพน ได้เชิญชวนให้น้อมรับสวัสดิมงคลทั่วกันด้วยการบูชาพระรัตนตรัยด้วยดอกไม้ธูปเทียน ตั้งใจสมาทานศีล ๕ ตั้งใจสดับพึงพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ด้วยจิตอันสงบ เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว ให้ตั้งจิตแผ่เมตตาแก่สรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้าดังนี้ "ขอสรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้า จงอย่าได้มีเวรมีภัยต่อกันและกัน จงอย่าได้เบียดเบียนซึ่งกันและกัน จงอย่าได้มีความลำบากกายลำบากใจเลย จงมี

ความสุขกายสุขใจ นำตนให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเถิด" แล้วตั้งจิตอธิษฐาน ขอให้ตนเองและครอบครัว ประเทศชาติ พระมหากษัตริย์ ตลอดทั้งประชาชนทุกหมู่เหล่า จงประสบความสุขความเจริญ ขอให้สรรพสัตว์ทั้งปวง และเทพยดาอารักษ์ทุกหมู่ทุกเหล่า จงได้รับส่วนแห่งบุญนี้โดยทั่วกัน

บัดนี้ พิธีมหามงคลเพื่อสวัสดิมงคลของประเทศไทยคนไทยทุกถ้วนหน้า ได้กระทำเสร็จสิ้นแล้ว พุทธานุภาพ ธรรมานุภาพ สังฆานุภาพ แผ่รังสีปกป้องคุ้มครองทั่วประเทศ ทั่วทุกชีวิตจิตใจอยู่แล้ว เป็นหน้าที่ของแต่ละคนที่จะน้อมรับรังสีแห่งสิริมงคลแห่งความสุขสวัสดีไว้ให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ โดยทำใจให้ผ่องใส ถึงพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์เป็นที่พึ่งของจิตใจไว้ให้สม่ำเสมอ ความรู้สึกใด ๆ ที่จะเป็นเหตุให้จิตใจเศร้าหมองเดือดร้อน ไม่ว่าจะเป็นความรู้สึกอาลัยรัก ความโกรธแค้นพยาบาท มากหรือน้อยก็ตาม ให้พึงถือว่าจะเป็นเหตุทำให้ใจไม่ผ่องใส ไม่ถึงพระรัตนตรัยได้ใกล้ชิดเท่าที่ควร

การทำใจให้ผ่องใสในลักษณะเช่นนี้ ไม่หมายความว่าจะทำให้ไม่สามารถแก้ไขความไม่ดีให้เป็นความดีขึ้นได้ เพราะเรื่องของใจกับเรื่องของการกระทำนั้นอาจแยกออกให้เป็นคนละเรื่องได้ ความผ่องแผ้วในจิตใจเป็นสิ่งที่เจ้าตัวย่อมรู้ได้ด้วยตนเอง ย่อมเป็นสุขอย่างยิ่งด้วยตนเอง ด้วยอำนาจของความผ่องแผ้วคือความไม่ปล่อยใจให้ตกอยู่ใต้อำนาจความเศร้าโศกเสียใจเพราะอาลัยรัก ความเดือดร้อนรุนแรงเพราะโกรธแค้นพยาบาท ดังกล่าวนั้น แต่การกระทำหรือการแสดงออกเป็นอีกอย่างหนึ่ง เมื่อสมควรต้องแสดงออกอย่างใดก็ต้องแสดงออกอย่างนั้น เช่น เมื่อควรชมก็ต้องชม เมื่อควรรางวัลก็ต้องรางวัล เมื่อควรกล่าวติก็ต้องกล่าวติ เมื่อควรปลีกตัวห่างก็ต้องปลีกตัวห่าง กล่าวได้ว่าอะไรที่สมควรพูดสมควรทำก็พูดก็ทำไปตามที่สมควร อะไรที่ไม่สมควรพูดไม่สมควรทำ ก็ไม่พูดไม่ทำ แม้การพูดการทำหรือการไม่พูดไม่ทำนั้นจะเหมือนเป็นการแสดงว่าจิตใจของผู้พูดผู้ทำขาดเมตตากรุณา แต่เพื่อให้เป็นไปตามความเหมาะสม ก็เป็นการถูกต้องที่จะต้องพูดต้องทำดังกล่าว

เรื่องความผ่องใสของใจกับเรื่องการแสดงออกทางกายทางวาจาต้องแยกจากกันเช่นนี้ จึงจะสามารถดำรงตนและช่วยดำรงหมู่คณะทั้งเล็กใหญ่ให้เป็นไปได้ด้วยดี อย่างมีสวัสดิมงคลอย่างยิ่ง.

๒๘ ตุลาคม ๒๕๑๖

ดำเนินตามรอยพระพุทธบาทให้ถูกต้อง

ทุกสิ่งในโลกนี้ เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมทนอยู่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงและดับไปในที่สุด นี้เป็นสัจธรรม สมเด็จพระบรมศาสดาผู้ทรงรู้โลกได้ตรัสเตือนให้พยายามระลึกถึงความจริงนี้กันไว้ ทั้งนี้ด้วยทรงมีพระมหากรุณาปรารถนาจะให้ผู้ระลึกอยู่ถึงความจริงนี้ได้มีสติไม่ทุกข์โศกเสียใจเมื่อต้องประสบกับความไม่เที่ยง คือความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงทั้งหลายในขณะที่ไม่ปรารถนาจะให้ความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดขึ้นกับตนหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับตน

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทุกวันเวลาเป็นเครื่องพิสูจน์อย่างชัดแจ้ง ว่าที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเตือนไว้นี้เป็นสัจธรรม เป็นความจริงแท้ ผู้น้อมใจรับฟังและน้อมใจเชื่อพระพุทธดำรัสนี้พอสมควรย่อมเป็นผู้ที่สามารถรักษาจิตใจให้เป็นปรกติได้สม่ำเสมอ ไม่ยินดียินร้ายจนเกินไปเมื่อต้องประสบพบเห็นเหตุการณ์ทั้งหลายที่เป็นไปตามสัจธรรม คือเกิดขึ้นแล้ว ก็เปลี่ยนแปลง ก็ดับไป ทั้งที่ชอบและที่ไม่ชอบ ทั้งที่ปรารถนาและที่ไม่ปรารถนา

ผู้ที่สามารถรักษาจิตใจให้เป็นปรกติได้ไม่ว่าจะประสบเหตุการณ์ที่พึงยินดีหรือพึงยินร้ายเพียงใดก็ตาม ย่อมเป็นผู้มีความสุขทางใจสม่ำเสมอ อันความสุขทางใจนี้เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาอย่างยิ่ง และเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ก็ด้วยการมีสติควบคุมใจของตนเองให้รู้เท่าทันความจริงดังกล่าวแล้ว ไม่ยึดมั่นว่าอะไร ๆ ทั้งนั้นจะไม่เปลี่ยนแปลง จะไม่สิ้นสุด เหตุการณ์ก็เช่นกัน ชีวิตก็เช่นกัน ต้องเปลี่ยนแปลง ต้องสิ้นสุด

อย่างไรก็ตาม มิได้หมายความว่า เมื่อรู้ทันความจริงคือสัจธรรมนี้แล้ว ก็งอมืองอเท้ายอมให้เปลี่ยนแปลง ยอมให้สิ้นสุด ไม่ป้องกันแก้ไขตามเหตุผลที่สมควร การไม่ระวังไม่ป้องกันไม่คิดแก้ไขเป็นความประมาท ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นทางแห่งความตาย ดังนั้นแม้จะรู้ว่าทุกสิ่งไม่เที่ยง ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลง และดับไปในที่สุด ก็ต้องไม่ประมาท ต้องป้องกัน ต้องคิดแก้ไข พร้อม ๆ กันไปกับที่ระลึกรู้ความจริงคือสัจธรรมดังกล่าว

ที่ถูกต้อง เรื่องของใจให้เป็นเรื่องของใจ เรื่องของการแสดงออกให้เป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างหากตามความเหมาะสม พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนให้ทำใจให้ผ่องแผ้ว ให้ปราศ-

จากความโลภ ความโกรธ ความหลง ให้มีพรหมวิหาร คือเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข ช่วยให้พ้นทุกข์ ยินดีด้วยเมื่อผู้อื่นได้ดี และวางใจเป็นกลางเมื่อไม่สามารถจะช่วยได้แล้ว จึงควรทำใจรักษาใจตามที่พระพุทธองค์ทรงสอน ลดความโลภ ความโกรธ ความหลง มีพรหมวิหาร นี้เป็นเรื่องของใจ ที่ควรทำให้ได้เป็นอย่างยิ่ง เพราะจะให้ผลงดงามอย่างยิ่งแก่จิตใจ ก่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขแก่จิตใจอย่างประมาณมิได้ ดังกล่าวแล้ว เรื่องของใจให้เป็นเรื่องของใจ เรื่องของการแสดงออกต้องเหมาะสมกับเหตุการณ์ แม้พระพุทธองค์ก็ทรงปฏิบัติพระองค์เช่นนี้ ไม่ทรงมีความโลภความโกรธความหลงแล้ว แต่ก็ยังได้ทรงตำหนิพระภิกษุสงฆ์ ทรงข่ม เมื่อทรงเห็นว่ามีความผิดควรแก่อาบัติโทษสถานใด มิได้ทรงแสดงออกเช่นที่น้ำพระหฤทัยเป็นอยู่ คือเปี่ยมด้วยพระเมตตากรุณาโดยบริสุทธิ์ มิได้ทรงถือโทษผู้ใด ทรงแสดงออก ตามที่ควรแสดงออก ด้วยน้ำพระหฤทัยเมตตากรุณาไม่เปลี่ยนแปลง ถ้าไม่ทรงตำหนิผู้ที่ควรตำหนิ ไม่ทรงลงพุทธอาญาผู้ที่ควรแก่พุทธอาญา ก็จะทรงปกครองคณะสงฆ์ให้เรียบร้อยงดงามไม่ได้ นี้เป็นตัวอย่างประกอบเป็นเหตุผลที่กล่าวว่าเรื่องของใจให้เป็นเรื่องของใจ การแสดงออกต้องให้เหมาะสมแก่เหตุการณ์ แก่บุคคล ไม่เช่นนั้นก็ไม่เรียกว่าเป็นการดำเนินตามรอยพระพุทธบาทอย่างแท้จริง อย่างถูกต้อง.

๔ พฤศจิกายน ๒๕๑๖

สามัคคีก่อให้เกิดสุข

ในบรรดาคำอันเป็นสุภาษิตทั้งหลาย มีอยู่หนึ่งซึ่งอาจถือเป็นประโยชน์ได้ทุกกาลสมัยแก่ทุกคน ไม่ว่าจะที่รวมกันเป็นส่วนน้อยหรือส่วนใหญ่ คำอันเป็นสุภาษิตนั้นคือ "สามัคคีก่อให้เกิดสุข"

สามัคคีก่อให้เกิดสุข ลองย้ำประโยคนี้ดูให้หนักแน่นกว่าปรกติสักหน่อย พร้อมกับพิจารณาให้ลึกซึ้งสักนิด ไม่สักแต่ว่าปล่อยให้ผ่านหูผ่านใจไปง่าย ๆ ทุกคนก็น่าจะได้ความรู้สึกว่า สามัคคีก่อให้เกิดสุขจริง ๆ เมื่อสามัคคีก่อให้เกิดสุขแล้ว ทุกข์ก็ย่อมเกิดจากไม่สามัคคีนั่นเอง

สามัคคีก่อให้เกิดสุขได้จริงอย่างไร อาจคิดให้เห็นได้ทุกคน ตามระดับแห่งวัยและความรู้ของตน ที่ไม่เห็นคุณของสามัคคี ไม่เห็นว่าสามัคคีก่อให้เกิดสุข นั้นเป็นเพราะไม่ได้คิดกันให้เห็น จึงน่าจะพยายามคิดกันดู คิดให้ลึกซึ้งเพียงใดก็จะเห็นคุณของสามัคคีถนัดชัดเจนแก่จิตใจเพียงนั้น จะเกิดความเข้มแข็งที่จะก่อให้เกิดสามัคคีขึ้นในหมู่คณะของตน ในประเทศชาติของตน ทั้งนี้ก็เพราะทุกคนต่างก็ปรารถนาความสุขด้วยกันทั้งนั้น สามัคคีเกิดขึ้นกว้างขวางเพียงไรมั่นคงเพียงไร ความสุขก็จะยิ่งใหญ่และมั่นคงเพียงนั้น เหมือนเงาตามตัว

แต่คำว่าสามัคคีนั้นต้องใช้กับคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปเป็นอย่างน้อย มิได้ใช้ได้แต่กับคนใดคนหนึ่งเพียงคนเดียว ดังนั้นสามัคคีที่เกิดขึ้นได้จึงต้องประกอบด้วยจิตใจของคนอย่างน้อยสองคนขึ้นไป และอย่างมากก็เป็นหมู่คณะประเทศชาติ จิตใจของคนแต่ละคนนั้นไม่เหมือนกัน เห็นดีเห็นชอบไม่ตรงกัน สามัคคีจะเกิดได้จึงจำเป็นต้องอาศัยความเสียสละของแต่ละคน ทุกคน คนละมากบ้าง คนละน้อยบ้าง เพื่อให้ความคิดเห็นของตนโอนอ่อนเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้โดยพร้อมเพรียงกัน คือเสียสละความไม่เห็นด้วยของตนแต่ละคนให้เข้าสู่ระดับที่จะอาจกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเกิดขึ้นจุดใด จุดนั้นคือจุดแห่งความสามัคคี จุดที่จะก่อให้เกิดสุขดังกล่าวนั่นเอง

เมื่อจิตใจปรับระดับเข้าสามัคคีกันได้ ไม่แบ่งแยกจากกันด้วยความคิดเห็นว่าเขาเป็นอย่างนั้น เราเป็นอย่างนี้ เขาไม่ถูก เราถูก หน้าที่ของเขา ไม่ใช่หน้าที่ของเรา ฯลฯ อะไรทำนองนี้ สามัคคีทางกายหรือทางการกระทำก็จักเกิดตามมา ความสุขอันเกิดจากความสามัคคีก็จักตามมาเช่นกัน อย่างน้อยก็เป็นความสุขที่เกิดจากความสำเร็จ อันความสำเร็จทั้งหลายย่อมจักไม่เกิดหากขาดเสียซึ่งสามัคคี ความสำเร็จที่เกิดขึ้นแล้วในขั้นหนึ่งย่อมจักล้มเหลวไปได้แม้ความสามัคคีไม่มีอยู่ในการดำเนินขั้นต่อ ๆ ไป ผู้ที่เคยผ่านการทำงานมาแล้วย่อมเข้าใจในเรื่องนี้ แต่หากขาดสติก็ย่อมจะทำให้ลืมนึกถึงความสำคัญของสามัคคีไปได้ ดังนั้นความมีสติไม่ลืมนึกถึงความสำคัญของสามัคคีจึงเป็นสิ่งที่ผู้ปรารถนาความสุขความสำเร็จทั้งนั้นจะพึงอบรมให้มีอยู่ประจำตน

แต่ดังกล่าวแล้ว คนแม้เพียงสองคนจิตใจก็ยังแตกต่างกันเป็นสองอย่าง คนมากคนเพียงใด จิตใจก็ยิ่งแตกต่างกันออกไปมากเพียงนั้น สามัคคีจะเกิดได้จึงต้องมีการเสียสละ

ความคิดเห็นของตนเสียโดยควร มุ่งให้จิตใจสามารถปรับระดับเข้ากันได้จนเกิดเป็นความสามัคคีดังได้กล่าวในการนี้ การใช้ขันติและการให้อภัยเป็นสิ่งขาดเสียไม่ได้ จำเป็นต้องมีด้วยกันทุกคน ไม่เช่นนั้นก็จะดำเนินไปจนถึงจุดมุ่งหมายไม่ได้ จะต้องแตกสามัคคีกันเสียก่อน ผลก็จะเป็นความทุกข์นั่นเอง

เมื่อพิจารณาดูการปฏิบัติเพื่อให้เกิดสามัคคีแล้ว เห็นว่าเป็นสิ่งทำได้ยาก หมู่คณะใด ประเทศชาติใดทำได้เมื่อใด เมื่อนั้นหมู่คณะนั้น ประเทศชาตินั้น ย่อมได้รับความสุขอันจักเกิดจากความสำเร็จประโยชน์ที่มุ่งหมาย แม้การปฏิบัติเพื่อให้เกิดสามัคคีจะเป็นสิ่งทำได้ยาก แต่ก็เป็นสิ่งที่อาจทำได้ในหมู่คณะประเทศชาติที่ประกอบด้วยบุคคลผู้มีปัญญามีความไม่เห็นแก่ตัวยิ่งกว่าเห็นแก่ประโยชน์สุขของหมู่คณะและประเทศชาติ การมีสตินึกถึงผลดีผลเสียของหมู่คณะประเทศชาติอยู่ทุกเวลา ไม่หลงลืมเสีย นั่นแหละจักเป็นการนำให้สามารถปฏิบัติเพื่อให้เกิดสามัคคีได้ และสามัคคีจักก่อให้เกิดสุขได้จริง.

๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๖

พิจารณาก่อนแล้วจึงทำ

พิจารณาก่อนแล้วจึงทำ หรือใคร่ครวญก่อนแล้วจึงทำ นี้เป็นพุทธศาสนภาษิตที่ผู้ปรารถนาความสามัคคีพึงน้อมนำไปปฏิบัติตาม

พิจารณาก่อนแล้วจึงทำ หรือใคร่ครวญก่อนแล้วจึงทำ ทำในที่นี้หมายถึงการกระทำทั้งทางกาย ทั้งทางวาจา และทั้งทางใจ คือจะทำอะไรก็ตาม จะพูดอะไรก็ตาม จะคิดอะไรก็ตาม พึงพิจารณาใคร่ครวญเสียก่อน อย่าทำ อย่าพูด อย่าคิด โดยไม่พิจารณาใคร่ครวญให้รอบคอบด้วยดี เพราะการทำการพูดการคิดโดยไม่พิจารณาใคร่ครวญให้รอบคอบย่อมเกิดความผิดพลาดอันจะให้ผลที่ไม่ดี ที่เป็นภัย ที่เป็นโทษ ได้โดยง่าย นี้มีตัวอย่างปรากฏให้เห็นอยู่แล้วเสมอ ทั้งในอดีต ทั้งในปัจจุบัน ทั้งที่เป็นเรื่องของตนเอง และทั้งที่เป็นเรื่องของผู้อื่น แต่แม้กระนั้นส่วนมากก็ยังไม่เห็นโทษของการไม่พิจารณาก่อนแล้วจึงทำ ยังมักพากันทำไปตามอำนาจความปรารถนาพอใจชั่วแล่น ความเสียหายอันเกิดจากการกระทำเช่นนี้จึงมีเกิดขึ้นอยู่เป็นอันมาก และเสมอ

การพิจารณาหรือการใคร่ครวญ คือการใช้สติปัญญาดูเหตุดูผลให้รอบคอบ ทำอย่างไรจะให้ผลดี ทำอย่างไรจะให้ผลเสีย พิจารณาใคร่ครวญให้รอบคอบจริง ๆ เมื่อแน่ใจแล้วว่าทำเช่นใดจึงจะได้ผลดี จึงทำเช่นนั้น เมื่อไม่แน่ใจ พึงใช้สติปัญญาหลีกเลี่ยงเสียอย่าทำ นอกเสียจากว่าจะปรารถนาให้ผลร้ายเกิดขึ้น ซึ่งความปรารถนาหรือความมุ่งตั้งใจเช่นนั้นเป็นเหตุไม่ดี เป็นกรรมทางใจที่ไม่ดี ดังนั้นผลที่ไม่ดีที่จะเกิดขึ้นจึงจะเป็นของผู้อื่นก็หาไม่ จะต้องเป็นของผู้ทำกรรมไม่ดีนั้นเอง เพราะกรรมนั้นย่อมให้ผลแก่ผู้กระทำแน่นอนเสมอไป ผู้ไม่ทำกรรมใดไว้จะได้รับผลของกรรมนั้นหามีไม่ ผู้มาบริหารจิตพึงอบรมจิตให้เชื่อมั่นในสัจจะนี้ แล้วผลดีที่จะเกิดตามมาจักเป็นของตนเองก่อนผู้อื่น

ปุถุชนหรือสามัญชนย่อมยังยินดีในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข อันเป็นโลกธรรมฝ่ายที่น่ายินดีพอใจ แต่ถ้าความปรารถนายินดีในโลกธรรมดังกล่าวแรงเกินขอบเขตไป ก็จะทำให้ไปตัดรอนความแรงแห่งแสงสว่างของปัญญาให้ลดน้อยลง จนถึงทำให้มืดมิดไปได้ในบางเวลา และเมื่อปัญญาอ่อนแสงลง ก็มีปัญญาน้อยหรือไม่มีปัญญาเลยที่จะพิจารณาใคร่ครวญก่อนจะทำสิ่งทั้งปวง การกระทำสิ่งทั้งปวงจึงเกิดโทษได้ง่าย ดังนั้นแทนที่จะได้รับโลกธรรมส่วนที่ดีที่น่าปรารถนาพอใจ ผู้ที่มุ่งปรารถนาแรงเกินไปจึงมักไปได้รับโลกธรรมส่วนที่ไม่ดีไม่น่าปรารถนาพอใจเสียเป็นส่วนมาก นี้เป็นเพราะขาดปัญญาที่จะนำมาใช้พิจารณาใคร่ครวญก่อนทำการใด ๆ นั่นเอง ดังนั้นการมุ่งปรารถนาสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างรุนแรงจึงมีโทษทำให้สติปัญญาอ่อนลง และสติปัญญานั้นเป็นสิ่งจำเป็นทุกเมื่อ ของทุกคน ขาดสติและปัญญาเสียแล้ว ความสมบูรณ์ทางจิตใจย่อมเกิดขึ้นไม่ได้

สิ่งหนึ่งที่ผู้บริหารจิตควรทำจึงต้องเป็นการอบรมจิตให้สามารถควบคุมความปรารถนาต้องการให้อยู่ในขอบเขตที่สมควร นั่นคืออบรมจิตให้มีเวลาสงบไว้บ้างเสมอ ไม่แล่นแรงไปในทางแสวงหาลาภยศสรรเสริญสุขให้แก่ตนจนเกินไป เตือนตนเองไว้ให้เสมอว่านั่นเป็นกิเลส และกิเลสนั้นมีน้อยเท่าใดให้คุณเท่านั้น มีมากเท่าใดให้โทษเท่านั้น ไม่มีผู้ใดหนีโทษของกิเลสในจิตใจตนเองพ้น เพราะเมื่อกิเลสปรากฏออกมาในการพูดการทำเพียงใดก็จะรับเอาทุกข์โทษเข้าไปใส่ตนเพียงนั้น กิเลสมากปัญญาก็น้อย เหตุผลก็น้อย ความสามารถที่จะพิจารณาใคร่ครวญก็ต้องน้อยตามไปด้วย ผู้ที่สามารถลดกิเลสในใจตนได้มาก

เพียงใด แสงแห่งปัญญาของผู้นั้นย่อมสว่างไสวขึ้นเพียงนั้น ย่อมสามารถน้อมนำพุทธศาสนภาษิตที่ว่าพึงพิจารณาก่อนแล้วจึงนำไปปฏิบัติตามให้เกิดความสวัสดีแก่ตนเองและผู้เกี่ยวข้องทั้งหลายได้เพียงนั้น.

๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๑๖

กรรมมีความสำคัญเหนือกว่าตัวบุคคลทั้งปวง

บุคคลเป็นคนเลวเพราะชาติก็หาไม่ เป็นผู้ประเสริฐเพราะชาติก็หาไม่
แต่เป็นคนเลวเพราะกรรม เป็นผู้ประเสริฐก็เพราะกรรม

ที่ยกมากล่าวข้างต้นนี้เป็นพุทธศาสนภาษิต ที่ควรได้รับความสนใจเป็นอย่างยิ่ง เรื่องของกรรมเป็นเรื่องสำคัญมาก แม้จะกล่าวว่าเรื่องของกรรมเป็นเรื่องสำคัญที่สุดก็ไม่ผิด เพราะกรรมเท่านั้นที่เป็นเหตุให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข และกรรมเท่านั้นที่เป็นเหตุให้เกิดความเดือดร้อนเป็นทุกข์ สุขทุกข์ทั้งหลายบรรดามี ในที่ทุกแห่ง ในกาลทุกเมื่อ มิได้เกิดจากเหตุอื่นใด เกิดจากกรรมตัวเดียวเท่านั้น ที่กล่าวว่าผู้นั้นทำให้เป็นสุขผู้นี้ทำให้เป็นทุกข์นั้น ที่จริงแล้วหมายถึงว่า กรรมของผู้นั้นทำให้เป็นสุข กรรมของผู้นี้ทำให้เป็นทุกข์ มิใช่ตัวผู้นั้นผู้นี้โดยลำพัง คือโดยปราศจากกรรมของเขา จะสามารถก่อให้เกิดความสุขหรือความทุกข์ขึ้นได้

กรรมจึงมีความสำคัญยิ่งนัก สำคัญเหนือกว่าตัวบุคคลทั้งหลายทั้งปวงเป็นอันมาก บุคคลจะได้สุขได้ทุกข์ จะดีจะเลว ก็เพราะกรรมของเขาเองพาให้เป็นไป มิใช่เพราะอะไรอื่น ดังพุทธศาสนภาษิตข้างต้นที่กล่าวว่า บุคคลเป็นคนเลวเพราะชาติก็หาไม่ เป็นผู้ประเสริฐเพราะชาติก็หาไม่ แต่เป็นคนเลวเพราะกรรม เป็นผู้ประเสริฐก็เพราะกรรม

การบริหารจิตโดยตรง วิธีที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือ การทำใจให้น้อมลงเชื่อพุทธศาสนภาษิตนี้ เชื่อว่ากรรมเท่านั้นสำคัญที่สุด คำนึงถึงกรรมของตนเองเท่านั้นเป็นใหญ่ที่สุด ถ้ากรรมของตนเองเป็นกรรมไม่ดี คือเป็นการกระทำที่ไม่ดี จะเป็นการกระทำทางกายทางวาจาหรือทางใจก็ตาม ถ้าไม่ดี กรรมนั้นก็จะเป็นเหตุให้เกิดผลไม่ดีแก่ตน ผลไม่ดีนั้นก็ทำให้ตนเองนั้นนั่นแหละเป็นคนไม่ดี ไม่ว่าจะเกิดเป็นคนชาติใดภาษาใดสกุลรุนชาติสูงต่ำอย่างใด

ชาติภาษาและสกุลรุนชาติก็หาอาจช่วยให้พ้นจากผลไม่ดีของกรรมไม่ดีได้ไม่ นั่นก็คือชาติภาษาและสกุลรุนชาติหาอาจทำให้ผู้ที่ทำกรรมไม่ดีได้ชื่อว่าเป็นคนดีได้ไม่ คนทำกรรมไม่ดีต้องเป็นคนไม่ดีอย่างแน่นอนเสมอไป จนกว่าจะหยุดการทำกรรมไม่ดีและทำกรรมดีเมื่อใด เมื่อนั้นนั่นแหละจะได้ชื่อว่าเป็นคนดี ไม่ว่าจะมีชาติใดภาษาใดสกุลรุนชาติเช่นใด

อย่างไรก็ตาม การจะดูให้รู้ว่าตนกำลังทำกรรมดีหรือชั่วอยู่ ก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอบรมตนให้มีจิตใจพ้นจากภาวะที่ท่านเรียกว่าเป็นพาลเสียก่อน เพราะพุทธศาสนภาษิตก็มีกล่าวไว้ด้วยว่า **“คนพาลมีปัญญาทราม ทำกรรมชั่วอยู่ก็ไม่รู้สึก”**

การจะอบรมจิตใจตนเองให้พ้นจากภาวะเป็นพาลได้ ก็อยู่ที่ต้องทำกรรมดี ไม่ทำกรรมชั่ว ทำใจให้ผ่องใส ผู้ที่ปฏิบัติอยู่ดังนี้ย่อมเชื่อตนเองได้ว่าจิตใจพ้นจากภาวะเป็นพาลแน่นอน สามารถจะดูตนเองให้รู้ได้ว่ากำลังทำกรรมดีหรือกรรมชั่วอยู่ในขณะใด

นอกจากในพุทธศาสนภาษิตจะมีกล่าวว่า **“คนพาลมีปัญญาทราม ทำกรรมชั่วอยู่ก็ไม่รู้สึก”** ยังมีกล่าวต่อไปอีกว่า **“ย่อมเดือดร้อนเพราะกรรมของตน เหมือนถูกไฟไหม้”** พุทธศาสนภาษิตนี้เป็นสัจจะ คือเป็นจริง กรรมชั่วย่อมทำให้ผู้กระทำเดือดร้อนเหมือนถูกไฟไหม้นั่นเทียว ผู้น้อมใจลงเชื่อพุทธศาสนภาษิตนี้ ย่อมหลีกเลี่ยงการทำกรรมชั่ว เพราะย่อมกลัวความเดือดร้อนที่จะเกิดเพราะกรรมชั่ว การบริหารจิตที่จะให้ผลเลิศที่สุดจึงอยู่ที่การต้องพยายามอบรมจิตใจให้น้อมลงเชื่อมั่นในเรื่องของกรรมนี้แหละ อาจกล่าวได้ทีเดียวว่า ผู้ที่เชื่อกรรมเสียอย่างเดียวเท่านั้นจะสามารถพาตนให้พ้นจากบาปอกุศล บรรลุถึงความสวัสดีได้

ดังนั้น เมื่อทุกคนต่างก็ปรารถนาจะประสบแต่ความสุขสวัสดีตลอดชีวิต ทุกคนจึงควรที่จะอบรมใจตนเองให้เชื่อในเรื่องของกรรม คือเชื่อว่าผลของกรรมมีจริง กรรมดีให้ผลดีจริง กรรมชั่วให้ผลชั่วจริง และผู้กระทำกรรมเท่านั้นจะเป็นผู้ได้รับผลของกรรมอบรมใจตนเองให้เชื่อมั่นแน่นอนในเรื่องกรรมดังกล่าวเสียก่อน แล้วการกระทำกรรมทุกอย่างจะเป็นการกระทำกรรมดีเท่านั้น ไม่เป็นการกระทำกรรมชั่ว

ที่ทุกวันนี้ยังมีการทำบาปทำชั่วก่อทุกข์โทษภัยกันอยู่มากมายก็เพราะจิตใจยังขาดการอบรมให้เชื่อมั่นในเรื่องของกรรมอันเป็นเรื่องสำคัญที่สุดดังกล่าวแล้ว.

๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๖

ความอดทนเป็นเครื่องประดับของนักปราชญ์

ความอดทนเป็นเครื่องประดับของนักปราชญ์ นี้เป็นพุทธศาสนภาษิตข้อหนึ่ง และเป็นข้อที่น่าจะได้รับความสนใจเป็นพิเศษสำหรับสมัยนี้ อันเป็นสมัยที่อะไร ๆ จะดำเนินไปด้วยดีได้พอสมควรก็ต้องอาศัยความอดทนนี้แหละเป็นสำคัญประการหนึ่ง

ความอดทนในทางหนึ่ง เป็นความอดทนที่จำเป็น คือหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่นผู้อยู่ใต้อำนาจของผู้มีอำนาจที่ขาดเหตุผลและความเมตตากรุณา เมื่อเกิดอะไรขึ้นที่แม้ไม่เห็นด้วย ไม่ชอบใจเป็นอย่างยิ่ง แต่ผู้อยู่ใต้อำนาจก็จำเป็นต้องยอมอดทน หรือที่เรียกกันทั่วไปว่าต้องยอมทน การยอมอดทนในกรณีดังกล่าวนี้ บางทีก็เป็นไปเพื่อรักษาตัวไม่ให้ต้องพบเหตุการณ์อื่นที่จะทำให้ต้องเดือดร้อนยิ่งกว่าการยอมอดทนเสียดังกล่าว การอดทนเช่นนี้ก็เป็นเครื่องประดับอย่างหนึ่ง คือเป็นเครื่องทำให้ผู้มีความอดทนนั้นงามได้อย่างหนึ่ง แต่ความอดทนของผู้ที่ไม่จำเป็น หลีกเลี่ยงเสียก็ได้ เช่นผู้มีอำนาจยอมอดทนให้แก่ผู้อยู่ใต้อำนาจ โดยคำนึงถึงเหตุผลและมีความเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง การอดทนเช่นนี้นับได้ว่าเป็นเครื่องประดับของนักปราชญ์โดยแท้ ตรงกับพุทธศาสนภาษิตที่ยกมากล่าวไว้ข้างต้น

ตัวอย่างของผู้มีความอดทน หรือผู้มีเครื่องประดับของปราชญ์ ก็เช่น ผู้มีอำนาจหรือผู้เป็นใหญ่ยอมเหนื่อยยากลำบากกายลำบากใจเมื่อรู้ว่าจะเป็นเหตุให้เกิดประโยชน์สุขแก่ผู้น้อยหรือแก่ส่วนรวม โดยที่แม้จะไม่ยอมเหนื่อยยากอย่างใดเลยก็เป็นไปได้ ปราศจากผู้บังคับ ปราศจากสิ่งบังคับ บางทีแม้ไม่ปรารถนาจะทำเลยก็ต้องทำ ต้องอดทนทำ เพราะคำนึงถึงส่วนรวมที่จะได้รับประโยชน์สุขจากการที่ตนต้องอดทนทำนั้น ความอดทนเช่นนี้เป็นความอดทนที่เกิดจากปัญญา เกิดจากเมตตากรุณา เกิดจากความไม่เห็นแก่ตัวยิ่งกว่าเห็นแก่ส่วนรวม

อีกตัวอย่างหนึ่งของผู้มีความอดทน หรือผู้มีเครื่องประดับของปราชญ์ ก็เช่นผู้มีอำนาจหรือผู้เป็นใหญ่ ไม่ว่าจะมีอำนาจหรือเป็นใหญ่ในบ้านในเมืองในประเทศชาติหรือในสถานที่ใดก็ตาม เมื่อถูกจ้วงจาบล่วงเกิน ไม่ว่าหนักหรือเบา ก็อดทน ก็ไม่แสดงความมีอำนาจ ไม่ใช้อำนาจ ในอันที่จะเป็นเหตุให้ผู้ล่วงเกินละเมิดนั้น ๆ ต้องได้รับโทษเป็นการตอบแทน แม้กระทั่งจะแสดงความไม่พอใจในการล่วงเกินจ้วงจาบอันจะเป็นเหตุให้ส่งผล

สะท้อนเป็นโทษแก่ผู้อื่น ก็อดทนเสียไม่แสดง ทั้งนี้ด้วยมีเมตตากรุณาเป็นคุณธรรมประจำใจ ความอดทนเช่นนี้เป็นความอดทนที่ต้องเกิดจากเมตตากรุณาอย่างสูง จนสามารถดับความอาฆาตโกรธแค้นเสียได้ ความอดทนเช่นนี้ผู้ที่เคยได้รับการจ้วงจาบจากผู้น้อยทั้ง ๆ ที่ตนเป็นผู้ใหญ่ผู้มีอำนาจย่อมเข้าใจได้ดีว่าเป็นการอดทนที่ต้องอาศัยพลังสูงยิ่งจากเมตตากรุณา

ตัวอย่างเพียงสองประการที่นำมากล่าว คือตัวอย่างของความอดทนที่เกิดจากความเมตตากรุณาจนทำให้สามารถดับไฟโทสะของตนเสียได้ และที่เกิดจากความเมตตากรุณาจนทำให้สามารถยอมอดทนเหนื่อยยากลำบากกายใจเพื่อประโยชน์และเพื่อความสุขของผู้อื่น ตัวอย่างดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนภาษิตที่ว่า "ความอดทนเป็นเครื่องประดับของนักปราชญ์" นั้นเป็นความจริง เมตตากรุณามีในผู้ใดย่อมทำให้ผู้นั้นงาม หรือกล่าวอีกอย่างก็คือ เมตตากรุณามีในผู้ใดเป็นเครื่องประดับของผู้นั้น ซึ่งย่อมทำให้ผู้นั้นเป็นคนงามเป็นคนดี แต่ปราชญ์นั้น เมตตากรุณาในท่านไม่เป็นเพียงเมตตากรุณาที่อาจมีในคนผู้มีเมตตากรุณาทั้งหลายเท่านั้น แต่เป็นเมตตากรุณาอย่างสูงจนทำให้ท่านต้องใช้ความอดทนเพื่อยังให้ความเมตตากรุณาของท่านบังเกิดผลโดยสมบูรณ์ เมตตากรุณาขั้นนี้ ที่เป็นเหตุให้เกิดความอดทนดังกล่าวนี้ นี่แหละที่เป็นเครื่องประดับของนักปราชญ์ ดังพุทธศาสนภาษิตข้างต้นกล่าวไว้

ผู้บริหารจิตทั้งหลายควรจะอบรมจิตให้มีเมตตากรุณาเป็นขั้นต้น ด้วยการช่วยเหลือให้ความสุขแก่ผู้อื่น ต่อจากนั้นก็อบรมให้เมตตากรุณานั้นสูงยิ่งขึ้น จนสามารถอดทนเพื่อให้เมตตากรุณาบังเกิดผลที่ยิ่งขึ้นไปได้ สมดังพุทธศาสนภาษิตอีกบทหนึ่งที่กล่าวว่า "ความอดทนนำมาซึ่งประโยชน์สุข" นั้นแล

วันพุธที่ ๕ ธันวาคม ที่กำลังจะมาถึงในอีกไม่กี่วันนี้ เป็นวันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ผู้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณสูงส่ง ทรงดำรงความอดทนอันเป็นเครื่องประดับของนักปราชญ์ไว้ได้เป็นนิตย์ ขออานุภาพคุณพระรัตนตรัยและอานุภาพพระบุญญาบารมีกุศลบุญราศีเอกอุดมที่ทรงสั่งสมตลอดมา ได้บันดาลให้ทรงพระเกษมสำราญสวัสดีในที่ทุกสถาน ในกาลทุกเมื่อ พร้อมสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร

สมเด็จพระบรมราชชนนี ฯ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ ฯ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทุกพระองค์ เสด็จสถิตรุ่งเรืองอยู่เพื่อทรงเป็นนาถรัตน์กำจัดความทุกข์ยากน้อยใหญ่ให้สิ้นไปจากราชสีมา อาณาเขต ยังความสามัคคีสวัสดีมงคลให้แผ่ไปทั่วประเทศตลอดนิรันดรกาล ขอถวายพระพร.

๒ ธันวาคม ๒๕๑๖

ทรัพย์สักนิดก็ติดตามคนตายไปไม่ได้

ทั้งเด็ก ทั้งผู้ใหญ่ ทั้งคนพาล ทั้งบัณฑิต ล้วนไปสู่อำนาจแห่งความตาย ล้วนมีความตายเป็นเบื้องหน้า นี้เป็นพุทธศาสนภาษิตอีกบทหนึ่งที่แสดงสัจจะซึ่งไม่มีผู้ใดจะอาจคัดค้านหรือเกิดความเคลือบแคลงสงสัยได้แม้แต่น้อย ทุกชีวิตมีความแตกดับ มีความตายรออยู่เบื้องหน้า ไม่มีชีวิตใดเลยที่จะพ้นความตายไปได้ ดังที่พุทธศาสนภาษิตกล่าวไว้นั่นแหละ คือทั้งเด็ก ทั้งผู้ใหญ่ ทั้งคนดี ทั้งคนไม่ดี ล้วนต้องตาย จะเร็วหรือช้าก็ต้องตาย อำนาจของความตายไม่มีผู้ใดจะหนีพ้น

เพียงหนีความตายไม่ได้ ทุกคนต้องตาย นี้ก็ยังไม่สมบูรณ์นักถ้าจะไม่นำพุทธภาษิตอีกบทหนึ่งมากล่าวไว้เสียในที่นี้ด้วย คือบทที่ว่า ทรัพย์สักนิดก็ติดตามคนตายไปไม่ได้

ทรัพย์สักนิดก็ติดตามคนตายไปไม่ได้ พุทธศาสนภาษิตบทนี้ก็เช่นเดียวกัน แสดงสัจจะที่ไม่มีผู้ใดจะอาจคัดค้านหรือเกิดความเคลือบแคลงสงสัยได้แม้แต่น้อย ทุกคนได้รู้ได้เห็นประจักษ์ชัดแก่ตนเองอยู่ด้วยกันแล้วในความจริงนี้ ไม่มีผู้ใดจะนำทรัพย์แม้สักนิดของตนติดตัวไปด้วยได้ยามต้องตาย ผู้ที่เมื่อดำรงชีวิตอยู่ มีความสุขเพราะได้สั่งสมทรัพย์ หรือเพราะมีทรัพย์มากมาย เมื่อถึงเวลาตายจะนำความสุขเพราะทรัพย์ติดตัวไปด้วยไม่ได้ ในเวลาสิ้นชีวิตสิ่งเดียวที่จะนำความสุขมาให้คือบุญ มีพุทธศาสนภาษิตกล่าวไว้ด้วยว่า บุญนำสุขมาให้ในเวลาสิ้นชีวิต จึงควรทำบุญอันนำสุขมาให้ และความสุขอันเกิดแต่บุญนี้มีอยู่แก่ผู้สั่งสมบุญทั้งในโลกนี้และโลกหน้า คือทั้งเมื่อยังไม่ตายก็เป็นสุข เมื่อตายแล้วก็เป็นสุข ดังที่มีกล่าวไว้ว่า ผู้ทำบุญแล้วย่อมยินดีในโลกนี้ ละไปแล้วย่อมยินดี ชื่อว่ายินดีในโลกทั้งสอง

เขาย่อมยินดีว่าเขาทำบุญไว้แล้ว ไปสู่สุคติย่อมยินดียิ่งขึ้น ตรงกันข้ามกับผู้ทำบาป เพราะผู้ทำบาปย่อมเศร้าโศกในโลกนี้ ละโลกนี้ไปแล้วก็เศร้าโศก ชื่อว่าเศร้าโศกในโลกทั้งสอง เขาเห็นกรรมอันเศร้าหมองของตน จึงเศร้าโศกและเดือดร้อน

ด้วยเหตุนี้คนจึงไม่ควรทำบาป ควรทำแต่บุญ และควรทำบุญบ่อย ๆ เรียกว่า ควรสั่งสมบุญ ถ้ากล่าวว่าควรสั่งสมบุญจะทำให้ไม่เห็นประโยชน์หรือไม่เห็นคุณชัดแจ้ง จะกล่าวเสียว่าควรสั่งสมความสุขอันเกิดแต่สั่งสมบุญก็ได้ เพราะการสั่งสมอย่างอื่นหาอาจนำความสุขมาให้ได้ยั่งยืนหรือแท้จริงไม่ การสั่งสมบุญเท่านั้นที่จะนำความสุขมาให้ยั่งยืนและแท้จริง แม้ความตายก็หาอาจพรากไปจากบุญหรือความสุขที่เกิดแต่บุญอันสั่งสมไว้แล้วได้ไม่

ทุกคนต้องตาย และทุกคนก็ต้องการความสุข แม้คิดถึงความจริงนี้ให้ลึกซึ้งพอสมควร ทุกคนก็น่าจะยินดีทำบุญคือทำความดี น่าจะยินดีสั่งสมบุญคือสั่งสมความดี ไม่เช่นนั้นแล้วก็จะสมปรารถนาไม่ได้ คือจะมีความสุขไม่ได้ ในทางตรงกันข้ามจะกลับมีความทุกข์ เพราะธรรมดานั้นผู้ที่จะอยู่โดยไม่ทำกรรมใดเลยไม่มี คือไม่ทำทั้งกรรมดีคือบุญและไม่ทำทั้งกรรมไม่ดีคือบาปไม่มี จะต้องทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในช่วงเวลาหนึ่ง มักเป็นปรกติเช่นนี้ ดังนั้นผู้ไม่ทำบุญในเวลาใดจึงมักจะทำบาปในเวลานั้น ไม่มากก็น้อย ผลของบาปเป็นความทุกข์ ผู้ไม่ทำบุญจึงมักทำบาป จึงไม่มีความสุข ไม่เป็นสุข ดังกล่าวว่าจะสมปรารถนาไม่ได้ในเมื่อทุกคนปรารถนาความสุข

ทุกคนต้องตาย ท่านก็ตาย เราก็ตาย ไม่มีผู้ใดหนีความตายพ้น ไม่ช้าก็เร็วทุกคนจะต้องตาย นึกถึงความจริงนี้ไว้ให้เสมอ พร้อม ๆ กับที่นึกด้วยว่า ทรัพย์สักนิดก็ติดตามคนตายไปไม่ได้ บุญหรือบาปเท่านั้นที่จะติดตามทุกคนไป ให้ความสุขให้ความทุกข์แก่ทุกคนผู้กระทำบุญหรือบาปไว้ นึกไว้เช่นนี้เสมอ ๆ นั่นแหละจะเป็นการบริหารจิต ห้ามจิตเสียจากความโลภได้ มากน้อยตามควรแก่ความปฏิบัติ.

๙ ธันวาคม ๒๕๑๖

ผู้ประกอบด้วยปัญญา แม้เผชิญทุกข์ก็เป็นสุขได้

พุทธศาสนภาษิตที่ว่า "ละเหตุทุกข์ได้ เป็นสุขในที่ทั้งปวง"

การบริหารทางจิตสำหรับผู้ใหญ่จะพยายามหาทางช่วยให้ทุกคนผู้มีทุกข์หรือมีเหตุแห่งทุกข์ต่าง ๆ กัน ได้เป็นสุขโดยสมควร แต่ทั้งนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่บรรดาผู้มีทุกข์ทั้งหลายจะต้องร่วมมือช่วยตัวเองเต็มตามความสามารถ เพราะแม้สมเด็จพระบรมศาสดาก็ยังทรงเพียงแต่ชี้ทางแห่งความพ้นทุกข์ให้ได้เท่านั้น การปฏิบัติให้สำเร็จผลต้องอยู่ที่ตัวเราเองผู้ต่างก็มีทุกข์อยู่ด้วยกันทั้งหมด

เมื่อเกิดขึ้นแล้วทุกชีวิตย่อมเป็นทุกข์ ในบทสวดทำวัตรเช้ามีกล่าวถึงทุกข์ไว้ละเอียดพอสมควร ดังนั้นก่อนจะกล่าวถึงวิธีแก้ทุกข์ทั้งหลาย จะได้นำบางตอนในบทสวดนั้นมาแสดงไว้ให้พอได้รู้จักหน้าค่าตาของทุกข์กันตามสมควร ดังนี้ "พระสุคตประกาศแล้ว เราได้ฟังธรรมนั้นแล้ว จึงรู้อย่างนี้ว่า แม้ความเกิดเป็นทุกข์ แม้ความแก่เป็นทุกข์ แม้ความตายเป็นทุกข์ แม้ความแห้งใจ ความร่ำไรเพ้อ ความทุกข์ ความเสียใจ ความคับแค้นใจเป็นทุกข์ ความประจวบสิ่งอันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักเป็นทุกข์ ปรารถนาอยู่ย่อมไม่ได้แม้อันใด แม้อันนั้นเป็นทุกข์"

อันความแก่ความเจ็บความตายเป็นทุกข์ก็เพราะเป็นสิ่งที่ไม่มีผู้ปรารถนา ไม่เป็นที่ชอบใจ ทุกวินาทีนี้มีผู้กำลังต้องเป็นทุกข์อย่างยิ่งเพราะความเจ็บความตาย ของตนเองบ้างของผู้เป็นที่รักที่เคารพใกล้ชิดสนิทสนมบ้าง กล่าวได้ว่าทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตทุกวินาทีมีผู้ต้องเป็นทุกข์อย่างยิ่งเพราะความเจ็บความตายดังกล่าวโดยไม่เคยขาดระยะ ไม่เคยว่างเว้น ไม่เคยมีเวลาที่โลกว่างจากผู้มีความทุกข์ดังกล่าวแล้วเลย หรือแม้จะกล่าวก็ไม่ผิดว่าไม่เคยมีเวลาที่โลกเบาบางจากผู้มีความทุกข์ดังกล่าวแล้วเลย ผู้มีความทุกข์ดังกล่าวมีเต็มโลกติดต่อกันอยู่เสมอทั้ง ๆ ที่หาได้มีผู้ใดสักคนเดียวไม่ที่ปรารถนาจะมีความทุกข์

นี่กำลังกล่าวถึงความทุกข์ที่เกิดจากความเจ็บและความตายเท่านั้น เพียงความทุกข์จากสองเหตุนี้เท่านั้นโลกก็ยังหนาแน่น ไม่มีขณะว่างเว้น ความเจ็บและความตายจึงนับได้ว่ามีอำนาจเหนือจิตใจยิ่งนัก จึงควรยิ่งนักที่จะได้ช่วยกันหาทางทำอย่างไรให้จิตใจตกอยู่ใต้

อำนาจความเจ็บความตายให้น้อยที่สุด กล่าวง่ายๆ ก็คือควรยิ่งนักที่จะช่วยตนเองรักษาจิตใจให้พ้นจากความทุกข์เพราะความเจ็บความตาย แม้ไม่สามารถทำให้สิ้นทุกข์ในเรื่องนี้ได้สิ้นเชิง แต่ก็ควรทำให้บรรเทาเบาบางลงให้มากที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้

การแก้ทุกข์นั้น ความสำเร็จมากน้อยเพียงใดอยู่ที่การใช้ปัญญาคือใช้ความคิดนั่นเองให้ถูกต้องกับเรื่องราว ให้มีเหตุผล อย่าให้ขาดเหตุผล เหตุผลหรือปัญญาเป็นเครื่องแก้ไขสิ่งทั้งปวงได้ รวมทั้งแก้ไขทุกข์ทั้งปวงได้ด้วย

อย่าว่าแต่ทุกข์เล็กทุกข์น้อยเลย แม้แต่ทุกข์ยิ่งใหญ่ที่สุด ปัญญาและเหตุผลก็แก้ได้ พระพุทธเจ้าทรงล่วงทุกข์ทั้งปวงได้ พระอรหันต์ทั้งหลายล่วงทุกข์ทั้งปวงได้ ก็ด้วยอำนาจของปัญญาและเหตุผลนี้แหละ การอบรมปัญญา อบรมให้มีเหตุผล จึงเป็นสิ่งสำคัญ เป็นสิ่งจำเป็นยิ่งนัก ผู้บริหารจิตทั้งหลายไม่ควรละเลยเสีย

ที่ว่าการอบรมปัญญาเป็นสิ่งสำคัญ เป็นสิ่งจำเป็น ก็เพราะปัญญานี้แหละที่จะยังให้เกิดสุข ในพุทธศาสนภาษิตก็ยังกล่าวไว้ว่า "ความได้ปัญญาให้เกิดสุข" จนกระทั่งถึงมีกล่าวว่าปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์ และคนฉลาดนั้นถึงกับกล่าวว่าปัญญาประเสริฐสุด

กล่าวไว้ข้างต้นว่า การบริหารทางจิตสำหรับผู้ใหญ่จะพยายามหาทางช่วยทุกคนผู้มีทุกข์ให้ได้เป็นสุขโดยควร จะได้กระทำเป็นลำดับไปในรายการบริหารทางจิตสำหรับผู้ใหญ่ทุกครั้ง สำหรับวันนี้เน้นลงในเรื่องการอบรมปัญญาเพราะสัจธรรมมีอยู่ว่า ผู้ประกอบด้วยปัญญาแล้ว แม้เผชิญทุกข์ก็เป็นสุขได้ ดังพุทธศาสนภาษิตมีกล่าวว่า "ปัญญาเป็นเครื่องวินิจฉัยสุตะ ปัญญาเป็นเครื่องเพิ่มพูนเกียรติคุณและชื่อเสียง นรชนในโลกนี้ประกอบด้วยปัญญาแล้ว แม้เผชิญทุกข์ก็ประสบสุขได้" การอบรมปัญญาจึงจำเป็นสำหรับผู้ปรารถนาความสุขดังนี้แล.

๑๖ ธันวาคม ๒๕๑๖

ดินแดนที่มฤตยูจะไม่รุกรานผู้อยู่ ไม่มีเลย

เมื่อเกิดขึ้นแล้วทุกชีวิตย่อมเป็นทุกข์ ละเหตุทุกข์ได้จึงจะเป็นสุข เหตุที่แท้จริงของทุกข์คือความเกิด จะให้ละทุกข์อย่างสิ้นเชิงจึงต้องไม่เกิดเท่านั้น ซึ่งในที่นี้จะไม่กล่าวถึง จะกล่าวถึงแต่เพียงการละเหตุแห่งทุกข์ที่ไม่ถึงกับหมดอย่างสิ้นเชิง แต่เป็นเพียงการละเหตุแห่งทุกข์ที่สามารถจะยังให้เกิดสุขได้พอสมควร แม้เพียงบางครั้งบางคราวเท่านั้น เป็นต้นว่า เมื่อเป็นทุกข์เพราะความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก จะมีทางละเหตุแห่งทุกข์นั้นได้อย่างไร

การพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักนั้น ในที่นี้หมายรวมถึงบุคคลผู้เป็นที่รัก พูดอีกอย่างก็คือการสูญเสียผู้เป็นที่รักเป็นทุกข์ และการสูญเสียนี้ก็มีความหมายกว้าง อาจหมายถึงการสูญเสียด้วยการตายจากของผู้เป็นที่รักหรือด้วยเหตุอื่นต่าง ๆ

ผู้เป็นที่รักนั้นก็หมายรวมถึงทุกคนผู้เป็นที่รัก เช่น มารดา บิดา สามี ภริยา บุตร ธิดา ตลอดถึงครูอาจารย์เพื่อนสนิทมิตรสหาย ซึ่งต่างก็มีความแก่ เจ็บ ตาย และความไม่เที่ยงอยู่ด้วยกันทั้งหมด ไม่มีผู้ใดเลยสักคนจะพ้นจากสัจธรรมนี้ได้ และสัจธรรมคือ ความแก่บ้าง ความเจ็บบ้าง ความตายบ้าง ความไม่เที่ยงบ้าง ของแต่ละคนนี้เองที่ทำให้เกิดความพลัดพราก เกิดความทุกข์ขึ้นอย่างที่กล่าวแล้วว่าเต็มแน่นโลกติดต่อกันอยู่ตลอดเวลาทุกวินาที โลกไม่เคยว่างเว้นจากผู้มีความทุกข์เพราะเหตุดังกล่าวเลย

และได้กล่าวแล้วด้วยว่า ให้ใช้ปัญญาในการแก้ทุกข์ เพราะผู้ประกอบด้วยปัญญานั้น แม้เผชิญทุกข์ก็เป็นสุขได้ การใช้ปัญญาก็คือการใคร่ครวญพิจารณาให้เหตุผลเกิดขึ้นในจิตใจจนสามารถเอาชนะความคิดอันปราศจากเหตุผลที่เป็นเหตุแห่งความทุกข์เสียได้ เป็นความจริงแท้ที่ว่าความคิดอันประกอบด้วยปัญญาคือเหตุผลนั้น เมื่อผู้ใดสามารถนำมาใช้ให้ถูกต้องได้ในการแก้ทุกข์ดับทุกข์ของตน ผู้นั้นย่อมสามารถเป็นสุขได้แม้ต้องเผชิญกับสิ่งที่เป็นเหตุแห่งทุกข์ของคนผู้ไม่ประกอบด้วยปัญญาทั้งหลาย

ในการอบรมปัญญานี้ พุทธศาสนิกชนได้เปรียบเป็นอย่างยิ่ง เหตุด้วยมีพระพุทธเจ้าผู้ทรงบริบูรณ์ด้วยพระปัญญาคุณเป็นพระศาสดา ผู้ทรงสั่งสอนไว้ และมีพระสงฆ์สาวกทรงจำสั่งสอนสืบต่อมาจนทุกวันนี้ ทำให้มีแนวทางเป็นร่องรอยสำหรับพุทธศาสนิกทั้งหลายได้ดำเนินไปสู่ความสุขอันเกิดแต่การอบรมปัญญาได้

เมื่อต้องเผชิญกับความพลัดพรากอันเกิดจากการตายของผู้เป็นที่รัก ความทุกข์แม้เกิดขึ้นในผู้ไม่เคยอบรมปัญญา ไม่เคยสดับพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ ย่อมเป็นความทุกข์ที่หนัก และจักดำรงอยู่ยืนนานกว่าเมื่อเกิดขึ้นในผู้เคยสดับพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ และผู้เคยอบรมปัญญา

พระพุทธองค์ทรงสอนให้มีสติใช้ปัญญาพิจารณาดับทุกข์อันเกิดแต่ความตายไว้เป็นอันมากต่าง ๆ กัน แต่ละอย่าง แม้ตามลำพังเพียงอย่างเดียว ก็สามารถนำให้ผู้ประสบกับความพลัดพรากจากตายของผู้เป็นที่รักคลายความทุกข์ความเศร้าโศกเสียใจได้ ถ้ารู้จักน้อมนำที่ทรงสั่งสอนไว้นั้นมาพิจารณาจนเกิดปัญญาเข้าใจเห็นจริงด้วยแม้เพียงเล็กน้อย เป็นต้นว่า ในพุทธศาสนภาษิตมีกล่าวไว้ว่า "จะอยู่ในอากาศ อยู่กลางสมุทร เข้าไปสู่หลืบเขา ก็ไม่พ้นจากมฤตยูได้ ประเทศคือดินแดนที่มฤตยูจะไม่รุกรานผู้อยู่ ไม่มี"

แม้ผู้ได้สดับจะน้อมนำไปพิจารณาจนเกิดความเห็นจริงในสัจจะนี้ในขณะที่เกิดความทุกข์เพราะการพลัดพรากจากตายของผู้เป็นที่รัก ความทุกข์ก็ย่อมบรรเทาลงได้เป็นธรรมดา เมื่อเกิดความคิดแม้เพียงชั่ววูบแวบว่าอยู่ที่ไหนก็ไม่มีผู้ใดหนีความตายพ้นจริง ๆ ไม่ตายวันนี้ก็ต้องตายวันหน้า จริงอยู่อาจจะคิดไปว่าถึงจะตายก็ให้อยู่ช้าไปกว่านี้ก็ยังดี แต่ความระลึกรู้ในความจริงว่าทุกคนต้องตายแน่ ก็จะช่วยผ่อนคลายความทุกข์โศกลงได้ตามสมควร อย่างไรก็ตาม ยังมีสิ่งที่ควรนำมาคิดประกอบกับสัจธรรมที่ว่าทุกชีวิตหนีความตายไม่พ้น ต้องตายด้วยกันหมดทั้งสิ้น.

๒๓ ธันวาคม ๒๕๑๖

เมื่อสัตว์จะตาย ไม่มีผู้ป้องกัน

อาทิตย์นี้เป็นอาทิตย์สุดท้ายของปี ๒๕๑๖ ซึ่งเมื่อ ๕๑ อาทิตย์มาแล้วเป็นปีใหม่ และกำลังจะเป็นปีเก่าไปในอีก ๒ วันข้างหน้านี้ นี่เป็นอนิจจังความไม่เที่ยงอย่างหนึ่ง ที่ผู้บริหารจิตทั้งหลายสมควรจะหยิบยกขึ้นพิจารณา ให้เห็นว่าความไม่เที่ยงมีอยู่จริง วันเวลาก็ไม่เที่ยง ต้องล่วงไป พุทธศาสนภาษิตบทหนึ่งมีว่า "วันคืนย่อมล่วงไป ชีวิตย่อมหมดเข้าไป อายุของสัตว์ย่อมสิ้นไป ดุจน้ำแห่งลำธารย่อมหมดไปฉะนั้น" ขอขณะจะสิ้นไปแห่งปี ๒๕๑๖ ได้เป็นประโยชน์แก่ทุกจิตใจด้วยการน้อมนำมาคิดอย่างผู้มีปัญญา อย่างผู้

ไม่ประมาท จนสามารถบรรเทาความทุกข์ที่มีอยู่ให้ลดน้อยลง และเพิ่มความสุขให้ทวียิ่งขึ้นแก่จิตใจโดยทั่วกันเถิด

พุทธศาสนภาษิตที่นำมากล่าวข้างต้นนี้ อาจพิจารณาแล้วน้อมนำให้เกิดคุณเกิดประโยชน์นานาประการ อาจทำให้เกิดความไม่ประมาท ไม่มัวผัดวันประกันพรุ่งที่จะทำกิจอันควรทำทั้งปวง เพราะเมื่อวันคืนล่วงไป ชีวิตหมดเข้าไป หรืออายุสิ้นไปเหมือนลำธารหมดน้ำ การผัดวันประกันพรุ่งก็ย่อมหมายถึงการมีเวลาน้อยเข้าหรือบางทีก็หมดเวลาเสียเลยสำหรับจะทำกิจอันควรทำนั้น ๆ ได้ เป็นต้นว่าจะทำบุญทำทานการกุศล จะเข้าวัดถือศีลฟังเทศน์ฟังธรรม ถ้ามัวผัดวันประกันพรุ่งให้ถึงเทศกาลนั้นเทศกาลนี้ หรือให้อายุเท่านั้นเท่านี้เสียก่อน เวลาก็จะน้อยเข้าสำหรับที่จะได้ทำสิ่งที่ควรทำเหล่านั้น หรือบางทีก็อาจจะไม่มีเวลาเลยก็ได้ เพราะดังในพุทธศาสนภาษิตบทข้างต้นนั้นที่กล่าวว่า อายุของสัตว์คือของเราทุกคนนี้เอง ย่อมจะต้องสิ้นไป และเมื่อสัตว์จะตาย ไม่มีผู้ป้องกันได้

เมื่อสัตว์จะตาย ไม่มีผู้ป้องกัน นี้ก็เป็นพุทธศาสนภาษิตบทหนึ่ง ซึ่งแม้นำมาพิจารณาใคร่ครวญตรองตามด้วยดี จะสามารถทำให้ผู้มีความทุกข์เพราะการพลัดพรากจากตายของผู้เป็นที่รักสามารถผ่อนคลายความทุกข์ของตนได้ โดยเฉพาะในกรณีที่เกิดความรู้สึกว่าผู้ตายไม่ได้รับการรักษาพยาบาลอย่างเอาใจใส่จริงจังจึงต้องเสียชีวิตไป ในกรณีที่ความทุกข์เกิดเพราะความรู้สึกดังกล่าว แม้มีสติคิดขึ้นได้ถึงพุทธศาสนภาษิตดังกล่าวที่ว่า "เมื่อสัตว์จะตาย ไม่มีผู้ป้องกัน" ก็จะเข้าใจได้ว่า เพราะจะตายจึงพ้นความสามารถของผู้จะรักษาเพื่อป้องกันไว้ได้ เพราะสัจจะมีอยู่เช่นนั้นจริง เมื่อจะตายก็ไม่มีผู้ป้องกันได้ คิดเสียเช่นนี้ก็จะทำให้ความทุกข์ลดน้อยลง อย่าคิดว่าเพราะไม่มีผู้ป้องกันจึงต้องตาย การคิดว่าเพราะไม่มีผู้ป้องกันจึงตายเป็นการใช้ความคิดที่ผิด ที่จะเป็นเหตุแห่งความทุกข์ที่ยิ่งขึ้น

ผู้บริหารจิตคือผู้ปรารถนาจะรักษาจิต ยกจิตให้สูง ให้ห่างไกลจากความทุกข์ความเศร้าหมอง ดังนั้นไม่ว่าความทุกข์ใดเกิดขึ้น จึงไม่ควรจะปล่อยให้ความคิดในทางเพิ่มทุกข์มีอำนาจเหนือจิตใจ ควรต้องมีสติมีอำนาจเหนือความคิดโดยใช้ปัญญาควบคุมความคิด แม้บางทีปัญญาของตนเองไม่พอก็อาจพึ่งพระปัญญาคุณของพระพุทธองค์ได้ ด้วยการระลึกถึงพระธรรมคำที่ทรงสั่งสอนไว้ ที่ทรงชี้แจงแสดงไว้ ดังระลึกถึงพุทธศาสนภาษิตดังกล่าวเป็นต้น

บางทีเมื่อผู้พลัดพรากจากตายเป็นผู้มีอายุน้อย ผู้อยู่หลังก็จะเศร้าโศกเสียใจเป็นทุกข์หนักด้วยความคิดว่า อายุยังน้อย ยังควรจะอยู่ต่อไปได้อีกนานนัก ไม่ควรจะด่วนมาสิ้นชีวิตไปในวัยอันไม่สมควร แก่เฒ่าเสียก่อนแล้วตายจะไม่เสียใจเลย เพราะสมควรแล้ว ความคิดเช่นนี้เป็นเหตุเพิ่มทุกข์ให้หนักขึ้นอีกประการหนึ่ง จึงเป็นความคิดอีกประการหนึ่งที่ไม่ถูก ที่ไม่ให้คุณ ให้แต่โทษโดยแท้

ผู้มาบริหารจิตควรได้สังวรระวังอย่างดีที่สุดที่จะไม่ปล่อยให้ความคิดเช่นนี้มีอำนาจเหนือจิตใจ จนถึงก่อโทษให้เป็นความทุกข์ที่ยิ่งขึ้น ควรต้องใช้สติใช้ปัญญาเปลี่ยนความคิดที่ไม่ถูกต้องนี้ให้เป็นความคิดที่ถูก คือให้เป็นความคิดที่จะช่วยผ่อนคลายความทุกข์อันเกิดจากการพลัดพรากจากตายให้ลดน้อยลงให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เช่นคิดว่าผู้ที่ตายตั้งแต่ยังไม่ทันได้ทำบาปและความไม่ดีใด ๆ ที่จะให้ผลไม่ดีนั้นดีกว่าผู้ที่มีอายุยืนยาวแต่ทำบาปกรรมและความไม่ดีมากมาย เพราะผู้ทำกรรมเช่นใดย่อมจะได้รับผลของกรรมนั้น อายุยืนแต่ทำบาปกรรมมากก็จะต้องได้รับผลของบาปกรรมมาก พยายามคิดว่าผู้ที่เสียชีวิตเมื่ออายุน้อยนั้น ก็ดีอยู่ที่ไม่มีโอกาสอยู่ทำความไม่ดี เพราะก็ไม่มีใครรู้ได้ว่าหากมีอายุยืนยาวสืบไปเขาจะทำบาปกรรมเพียงใดหรือไม่ เมื่อเขาตายไปแล้ว ตั้งแต่อายุยังน้อย ยังไม่ได้ทำบาปกรรมหรือทำก็เพียงเล็กน้อย และแม้เขาจะไม่ทันได้ทำบุญกรรมหรือทำก็เพียงเล็กน้อย เราผู้อยู่หลังก็สามารถจะทำอุทิศให้เขาได้ บุญนี้แหละจะเป็นที่พึ่งของเขา เช่นเดียวกับบุญนี้แหละจะเป็นที่พึ่งของเรา เป็นที่พึ่งของทุกคนนั่นแล.

ปีใหม่ใกล้จะมาถึง และปีนี้ก็กำลังจะล่วงผ่านพ้นไปเป็นปีเก่า รายการบริหารทางจิตขอพระราชทานถวายพระพรชัยมงคลสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงสั่งสมขึ้นซึ่งบุญอยู่เป็นนิตย์ พร้อมสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรม-โอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระบรมราชชนนี ฯ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ ฯ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทุกพระองค์ ขอถวายพระพร

และขออำนวยพรให้ทุกท่านมีศรัทธามั่นคงในการทำบุญทำดีอันจะนำสุขมาให้ทั้งปัจจุบันและอนาคต ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ขออำนวยพร.

๓๐ ธันวาคม ๒๕๑๖

สำหรับผู้ล่วงลับแล้วที่พึ่งคือบุญ

ปีใหม่แล้ว จากพุทธศักราช ๒๕๑๖ เป็นพุทธศักราช ๒๕๑๗ แล้ว เหตุการณ์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นในปีเก่าก็ได้ผ่านพ้นไปแล้ว จะยังเหมือนไม่ผ่านพ้นไป ไม่หมดสิ้นไป ก็แต่เพียงสำหรับผู้ที่ยังผูกพันยึดมั่นไว้หนาแน่นเท่านั้น ซึ่งไม่ถูกต้อง ทุกสิ่งเกิดขึ้นแล้ว ย่อมผ่านไป ย่อมหมดสิ้นไป เหมือนกาลเวลาและเหมือนชีวิตสัตว์บุคคล การไม่ยึดมั่นถือมั่นจนเกิดเป็นความทุกข์ทำลายจิตใจตนเองนั่นแหละถูก นั่นแหละคือพรปีใหม่สำหรับตนเองที่ประเสริฐสุด จึงขอให้ผู้มาบริหารจิตทั้งหลายพยายามอย่ายึดมั่นในสิ่งหนึ่งสิ่งใดจนเกินไปจนกลายเป็นความทุกข์ การวางความยึดมั่นถือมั่นลงได้เพียงใดนั้นแหละจะสามารถมีความสุขได้เพียงนั้น

ได้กล่าวมาแล้วถึงวิธีแก้ทุกข์อันเกิดจากความพลัดพรากจากตายของผู้เป็นที่รัก ว่าประการหนึ่งคือ ต้องเชื่อว่าบุญจะเป็นที่พึ่งได้ ด้วยการอุทิศส่วนแห่งบุญที่เราทำแล้วเพื่อผู้ล่วงลับ เราก็ได้ช่วยเพิ่มที่พึ่งให้แก่เขา ให้เขาได้มีที่พึ่ง อันผู้มีที่พึ่งนั้นเป็นผู้ที่จะดำรงอยู่ได้ด้วยความเกษมสวัสดีมากน้อยตามความมั่นคงของที่พึ่ง ที่พึ่งมั่นคงมากก็สามารถยังให้เกิดความสุขสวัสดีได้มาก ที่พึ่งมั่นคงน้อยก็ยังให้เกิดความสุขสวัสดีได้น้อย ผู้ใดเป็นที่รักเราก็ควรหาที่พึ่งให้เขาให้มั่นคงที่สุดเท่าที่จะสามารถหาได้ สำหรับผู้ล่วงลับแล้วที่พึ่งมีอยู่อย่างเดียวคือบุญ เราก็ต้องทำบุญอุทิศให้เขาเต็มตามกำลังความสามารถของเรา ถ้าเป็นการต้องเสียเงินทองก็ทำชนิดที่เรียกว่ามีน้อยทำน้อย มีมากทำมาก ทำอย่างไม่ให้ตนเองเดือดร้อน ทำอย่างไม่ให้ผู้ใดเดือดร้อน นั่นเรียกว่าทำบุญสมควร ทำบุญถูกต้อง และบุญนั้นจะเป็นที่พึ่งช่วยปกป้องคุ้มครองผู้ล่วงลับแล้วได้จริง ดังนั้นแทนที่จะทุ่มเทจิตใจหมกมุ่นอยู่กับความเศร้าโศกเสียใจอาลัยถึง ควรจะทุ่มเทเพื่อการบุญการกุศลอุทิศไป จึงจะเกิดผลเป็นการช่วยเหลือเขาได้จริง ขณะเดียวกันก็ช่วยเหลือตนเองได้ด้วย ไม่ให้จิตใจต้องมืดมนด้วยความทุกข์ความโศกเศร้าโดยหาประโยชน์มิได้ทั้งแก่ตัวเราเองและผู้ล่วงลับแล้ว อย่างไรก็ตาม เรื่องการทำบุญนี้เป็นเรื่องอัศจรรย์ จะศรัทธาหรือไม่ก็ตามในผลของบุญ คือจะเชื่อหรือไม่ก็ตามว่าการทำบุญจะให้ผลดี แต่ถ้าทำแล้ว บุญก็ย่อมส่งผลที่ดีแน่นอน ในกรณีที่จะแก้ทุกข์เพราะ

ความพลัดพรากจากตายของผู้เป็นที่รัก แม้ไม่เชื่อว่าทำบุญแล้วจะช่วยให้ใจสบายขึ้นได้ แต่ถ้าลงมือทำให้เต็มความสามารถดังกล่าว ผลคือความสบายใจย่อมเกิดขึ้นแน่นอน

บางคน ซึ่งน่าจะมีมาก มักปล่อยใจให้คิดวนเวียนอยู่แต่ว่า ผู้ที่ล่วงลับแล้วเคยพูดอย่างนั้น เคยทำอย่างนั้น น่าสงสารอย่างนั้น อะไรทำนองนี้ ที่เป็นการเพิ่มความเศร้าโศกเสียใจให้แก่ตนเอง เช่นนี้ควรจะคิดดูว่า การคิดจนเศร้าโศกเสียใจหนักขึ้นเช่นนั้นทำให้อะไรดีขึ้นบ้าง จะช่วยให้ผู้ล่วงลับแล้วเป็นสุขขึ้นหรือ กลับมีชีวิตขึ้นหรือ ก็เป็นไปไม่ได้ทั้งสิ้น สำหรับผู้ที่เชื่อว่าผู้ล่วงลับแล้วสามารถรู้เห็นอะไร ๆ ได้ก็น่าจะเชื่อว่า หากเขาได้รู้เห็นความทุกข์โศกนักหนาของเรา เขาย่อมเกิดความทุกข์ความห่วงใย เป็นการเพิ่มทุกข์ให้แก่เขา ไม่ใช่สิ่งที่ผู้มีความรักความหวังดีพึงทำต่อกัน ดังนั้นก็ควรหักห้ามความคิดวนเวียนอยู่ในเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับผู้ล่วงลับที่เป็นเหตุเพิ่มความเศร้าโศกเสียใจอาลัยถึงนั้นเสีย ทำความมั่นใจให้เกิดว่านั่นไม่ใช่สิ่งถูกต้อง ไม่ใช่กิจอันพึงทำ แม้จะเป็นการยากที่จะห้ามความคิดดังกล่าวได้สำเร็จ เพราะการปล่อยใจให้คิดวุ่นวายในเรื่องที่พอใจจะคดเป็นเรื่องเคยชินกันเสียมากแล้ว จนแก้ไขได้ยากแล้ว แต่ผู้มาบริหารจิตแม้พิจารณาด้วยเหตุผลให้เห็นโทษของการคิดแบบฟุ้งซ่านไร้ประโยชน์เช่นนั้น ก็ย่อมสามารถจะฝืนใจตนเองห้ามความคิดนั้นได้ อาจจะได้ผลไปทีละเล็กละน้อย แต่ก็ดีกว่าจะไม่ลงมือทำเสียเลย ใจที่เต็มไปด้วยความเศร้าโศกเสียใจอาลัยถึงผู้ล่วงลับแล้วเป็นใจที่หนัก มืด ผู้ใดต้องการให้จิตใจของตนมีลักษณะเช่นนั้นจึงควรปล่อยใจให้คิดฟุ้งวุ่นไป แต่ถ้าต้องการให้ใจของตนโปร่งเบาผ่องใส มีความร่าเริงเป็นสุข สามารถคิดทำการบุญการกุศลได้ ก็ควรมีสติระงับความทุกข์โศกของตนด้วยการหยุดคิดถึงผู้ล่วงลับแล้วในทำนองดังกล่าวเสีย เขาตายไปแล้ว ช่วยตัวเองไม่ได้แล้ว ถ้าเขาเป็นผู้ที่เรารัก เราก็ต้องช่วยเขา ทำบุญอุทิศให้เป็นที่พึ่งของเขา แต่ก่อนจะช่วยเขาได้เราต้องช่วยตนเองได้ก่อน ต้องดึงใจให้พ้นความมืดมนเพราะความทุกข์โศกเสียก่อนจึงควร.

๖ มกราคม ๒๕๑๗

การคิดอยู่ในปัจจุบันเป็นธรรม

ปกติคนเรานั้นมีการเดินทางไปที่นั่นที่นี่ นานวันบ้างเร็ววันบ้าง บางทีก็แยกย้ายครอบครัวจากกันไปอยู่คนละที่ละทาง ใกล้บ้างไกลบ้าง ทำให้ผู้ที่เคยอยู่ร่วมกันอย่างใกล้ชิดต้องห่างกันไป ต้องนึกถึงกัน ต้องเป็นห่วงกัน ซึ่งบางทีก็ทำให้ถึงต้องเป็นทุกข์ถึงกัน แต่อย่างไรก็ตามความทุกข์ที่เกิดเพราะการพลัดพรากจากไกลเช่นนี้ก็ไม่เสมอความทุกข์ที่เกิดจากการพลัดพรากจากตาย ดังนั้น จึงน่าจะทำความทุกข์เพราะความพลัดพรากจากตายให้กลายเป็นความทุกข์เพราะการพลัดพรากจากไกล เพราะจะทำให้ทุกข์หนักกลายเป็นทุกข์น้อย ซึ่งเป็นจุดปรารถนาของผู้มีความทุกข์ทุกคน และเป็นจุดมุ่งหมายของการบริหารทางจิต

วิธีทำที่จะให้เกิดผลสำเร็จก็ขึ้นอยู่กับความคิดอีกเช่นกัน เพราะดังเคยกล่าวแล้ว ความคิดเป็นเหตุแห่งความทุกข์และความสุขของคนทั้งหลาย ความทุกข์และความสุขมิได้เกิดจากเหตุอื่น คิดให้เป็นอย่างไรก็จะเป็นอย่างนั้น คิดให้เป็นทุกข์ก็จะเป็นทุกข์ คิดให้เป็นสุขก็จะเป็นสุข การจะทำให้ความทุกข์เพราะการพลัดพรากจากตายกลายเป็นความทุกข์เพราะการพลัดพรากจากไกลก็อยู่ที่ความคิดเช่นกัน นั่นก็คือเมื่อมีการพลัดพรากจากตายก็ให้คิดเสียว่าเป็นการพลัดพรากจากไกล ซึ่งต้องเกิดขึ้นอยู่เสมอเป็นธรรมดา

ความจริงก็เป็นเช่นนั้น การตายคือการเปลี่ยนที่อยู่ของผู้ตายตามความจำเป็น ตามวาระเช่นเดียวกับคนทั้งหลาย เช่นเมื่อจำเป็นหรือถึงวาระที่จะต้องจากบ้านเรือนจากมารดาบิดาญาติสนิทมิตรสหายไปศึกษาในต่างประเทศ ก็ต้องไป มารดาบิดาและญาติสนิทมิตรสหายก็ต้องพบกับความพลัดพรากจากไกลนั้นตามความจำเป็นและตามวาระ การเคยพบเห็นกันก็ต้องขาดระยะไป ผู้มาบริหารจิตปรารถนาจะทำจิตให้พ้นจากความทุกข์ร้อนเศร้าหมองต้องถือเอาประโยชน์จากความจริงนี้ให้ได้จึงจะสมควร คือต้องถือเอาว่าผู้ตายคือผู้เปลี่ยนที่อยู่ คือผู้มีธุรกิจจำเป็นต้องย้ายนิวาสถานไปอยู่ที่อื่น ต้องพยายามตั้งสติคิดเช่นนี้ให้ได้ คือให้ได้ผลจริงจังแก่จิตใจ ความรู้สึกที่ว่ามีผู้ตายจากจะต้องเป็นเพียงความรู้สึกว่ามีผู้ย้ายที่จากไปตามความจำเป็นเท่านั้น เมื่อคิดเช่นนี้จะต้องมีสติไม่คิดให้เลยไปถึงอนาคต เช่นต้องไม่คิดว่าผู้ย้ายจากไปแล้วก็ยังจะได้กลับมาพบเห็นอยู่ร่วมกันต่อไป แต่ผู้ตายจากจะไม่มีโอกาสได้กลับมาพบเห็นกันอีกเลย ต้องมีสติควบคุมความคิดให้อยู่แต่กับปัจจุบันเท่านั้น

ที่จริง การไม่คิดคาดไปถึงอนาคตเป็นการถูกต้อง เป็นการคิดอย่างเป็นธัมมะที่แท้จริง การคิดถึงอดีตก็ตามอนาคตก็ตามมิใช่เป็นการคิดที่เป็นธัมมะ การคิดในปัจจุบันเท่านั้นที่เป็นธัมมะ อันความคิดถึงอดีตไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใด เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว แก้ไขไม่ได้แล้ว หากจะคิดถึงอดีตต้องคิดเพียงเพื่อให้เป็นครูสำหรับปิดกั้นการทำในปัจจุบันมิให้พลั้งพลาดผิดไปเช่นในอดีต หรือเพื่อให้เป็นครูสำหรับแนะนำให้ทำการในปัจจุบันอย่างถูกต้องงดงามเช่นที่เคยทำมาแล้วในอดีตเท่านั้น คิดถึงอดีตเพื่อเศร้าโศกเพื่อฟุ้งซ่านแล้วผิดธัมมะ มิใช่เป็นธัมมะ อันการคิดถึงอนาคตก็เช่นกัน ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใด เป็นการคิดอย่างเลื่อนลอย ฟุ้ง และอาจไม่เกิดขึ้นเป็นจริงเป็นจังได้เลย ผู้ที่พลัดพรากจากไกลในปัจจุบันกับผู้จากตายก็น่าจะมีอนาคตเช่นเดียวกันได้ คืออาจจะไม่มีโอกาสกลับมาพบปะกันอีกเลยก็ได้ ไม่มีอะไรเที่ยง เมื่อไม่มีอะไรเที่ยงเช่นนี้ผู้พลัดพรากจากไกลกับผู้พลัดพรากจากตายจึงไม่น่าจะต่างกันเลย ไม่น่าจะทำให้เกิดความทุกข์โศกต่างกันเลย ข้อสำคัญควบคุมความคิดให้ดี ทำให้คิดให้ได้ว่าผู้จากตายคือผู้จากไกลไปมีนิวาสถานใหม่ตามความจำเป็นเท่านั้น แล้วจะสามารถมีความสบายใจได้พอสมควรแม้จะต้องประสบกับความพลัดพรากจากตายแม้ของผู้เป็นที่รักเพียงใด

ควรถามตนเองว่า พอใจจะเป็นทุกข์เพราะความเศร้าโศกเสียใจในการพลัดพรากจากตายของผู้เป็นที่รักหรือ ถ้าพอใจจะช่วยตนเองให้คลายทุกข์ก็น่าจะปฏิบัติตามที่เสนอแนะเกี่ยวกับการใช้ความคิดดังกล่าวมาเป็นลำดับแล้ว.

๑๓ มกราคม ๒๕๑๗

ควบคุมความคิดได้จะเป็นสุขได้

คนบางคนมีชีวิตอยู่อย่างลำบาก เมื่อถึงเวลาต้องจากโลกนี้ไป ผู้อยู่หลังก็เศร้าโศกสงสาร คิดรำพันไปว่าเขาเป็นผู้ที่น่าสงสารมากเพราะมีชีวิตอยู่ลำบากแล้วยังมาตายอะไรทำนองนี้ นับว่าเป็นการใช้ความคิดผิดอย่างยิ่ง ให้โทษแก่จิตใจผู้คิดอย่างยิ่ง ที่จริงเมื่อผู้มีชีวิตทุกข์ยากต้องมาเสียชีวิตไปควรที่ผู้อยู่หลังจะมีสติคิดให้ถูกให้ชอบให้ไม่เป็นทุกข์เป็นโทษแก่จิตใจตนเอง คือควรจะคิดว่าเขาผู้นั้นมีชีวิตอยู่อย่างลำบากเพราะอำนาจแห่ง

กรรมของเขาเองที่ต้องเป็นกรรมไม่ดีแน่ เพราะกรรมไม่ดีเท่านั้นที่จะให้ผลไม่ดี กรรมดีจะให้ผลไม่ดีไม่มีเลย เมื่อเขามาละโลกนี้ไป เขาอาจจะไปเสวยผลของกรรมดี คือไปมีความสุขกว่าอยู่ในโลกนี้ ควรที่ผู้อยู่หลังจะยินดี เบาใจ ไม่ควรจะเศร้าเสียใจซึ่งเท่ากับยินดีจะเห็นเขามีความทุกข์ต่อไปในโลกนี้

อันความคิดนั้นแม้สามารถควบคุมไว้ได้ ให้เป็นเหตุแห่งความสุข ไม่ให้เป็นเหตุแห่งความทุกข์ จึงจะเป็นการถูกต้อง คิดอย่างไรก็ตาม ให้จิตใจพ้นจากความทุกข์ นับว่าถูกต้อง ในทางตรงกันข้าม คิดอย่างไรก็ตาม ที่ทำให้จิตใจเป็นทุกข์ นับว่าไม่ถูกต้องเลย ไม่ควรปล่อยให้ความคิดเช่นนั้นดำรงอยู่ได้เลย ต้องกำจัดเสียให้ได้โดยเร็วที่สุด

อย่างไรก็ตามจำเป็นต้องกล่าวว่า แม้ต้องประสบกับการพลัดพรากจากเป็น ไม่ใช่จากตาย ก็อย่าคิดว่าพลัดพรากจากตายเสียดีกว่า ให้ทุกข์น้อยกว่า แล้วก็พยายามทำการพลัดพรากจากเป็นให้กลายเป็นการพลัดพรากจากตายไปเสีย ดังที่มีปรากฏเป็นข่าวอยู่เสมอ การทำเช่นนั้นผิด ต้องไม่คิดทำเป็นอันขาด เมื่อต้องประสบการพลัดพรากจากตายมีวิธีคิดเพื่อช่วยจิตใจให้คลายทุกข์ดังกล่าวแล้ว เมื่อต้องประสบการพลัดพรากจากเป็นก็มีวิธีคิดเหมือนกัน แต่ต้องไม่ใช่คิดให้กลายเป็นการพลัดพรากจากตายไปเสียเป็นอันขาด

การพลัดพรากจากเป็นกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือการต้องสูญเสียผู้เป็นที่รักที่ชอบใจไปทั้ง ๆ ที่มิได้ล้มหายตายจาก เป็นการต้องจากไปทั้งยังมีชีวิตอยู่ทุกฝ่าย เช่นเกิดจากการเปลี่ยนใจในเรื่องความรักชอบของฝ่ายหนึ่ง ในกรณีนี้มักก่อให้เกิดความทุกข์ความเศร้าโศกเสียใจหรือความแค้นเคืองให้แก่อีกฝ่ายหนึ่งได้เป็นอันมาก สำหรับผู้ไม่เห็นประโยชน์ของการบริหารจิตก็ย่อมยินดีปล่อยใจให้ตกอยู่ใต้อารมณ์แห่งความทุกข์ความเศร้าโศกหรือความโกรธแค้นดังกล่าว ทั้งยังใช้ความคิดไปในทางที่จะเพิ่มความรู้สึกหรืออารมณ์เหล่านั้นให้รุนแรงยิ่งขึ้น โดยรู้สึกว่าเป็นสิ่งสมควร ที่จริงน่าจะเป็นที่รู้สึกกันดีว่าความทุกข์ความเศร้าโศกเสียใจและความโกรธแค้นนั้นไม่ให้ส่วนที่ดีอย่างใดแก่จิตใจเลย ไม่เป็นสิ่งอันพึงปรารถนาเลย ไม่น่าจะสงวนรักษาหรือเพิ่มพูนความรู้สึกเช่นนั้นให้ยิ่งขึ้นเลย น่าแต่จะควรหาทางทำให้ลดน้อยจนถึงหมดสิ้นไปเท่านั้น และการจะทำให้สำเร็จผลดังกล่าวได้ก็มิใช่ว่าจะขึ้นอยู่กับผู้อื่น แต่ต้องขึ้นอยู่กับเจ้าตัวเองเป็นสำคัญ ถ้าเจ้าตัวใช้สติพิจารณาให้เห็นว่า

ตนไม่ปรารถนาจะทนทุกข์ทรมานเพราะความรู้สึกดังกล่าว ปรารถนาจะพ้นจากความรู้สึกนั้นจริง ๆ ก็ย่อมจะสามารถช่วยตนเองได้ ใจเป็นใหญ่ ใจเป็นประธาน ทุกสิ่งสำเร็จด้วยใจ ความจริงคือสัจธรรมมีอยู่เช่นนี้ ฉะนั้นจงพิจารณาให้เห็นความจริงประการแรกว่า เรานี้ต้องการจะเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ ถ้าต้องการเป็นทุกข์ก็ปล่อยใจให้อยู่ใต้อำนาจของความคิดที่เป็นเหตุแห่งความทุกข์เกิด แต่ถ้าต้องการเป็นสุขก็ให้ระงับความคิดทั้งหลายอันเป็นเหตุแห่งความทุกข์เสีย ความทุกข์มิได้เกิดจากการต้องพลัดพรากจากกัน ทั้งด้วยความเป็นหรือความตาย แต่ความทุกข์เกิดจากความคิด เกิดจากใจ มีสติควบคุมความคิดให้ได้ อย่าให้ฟุ้งไป อย่าให้ติดอยู่ในเรื่องที่เป็นทุกข์ แล้วก็จะเป็นสุขได้ด้วยกันทุกคน.

๒๐ มกราคม ๒๕๑๗

การเพิ่มพูนปัญญาคือการลดความทุกข์

อันความทุกข์ที่เกิดจากการพลัดพรากจากตายนั้นแม้จะมากเพียงใด แต่เมื่อเปรียบกับความทุกข์ที่เกิดจากการพลัดพรากจากเป็นแล้ว บางทีความทุกข์ที่เกิดจากการพลัดพรากจากตายก็เหมือนเล็กน้อยนัก ความทุกข์ที่เกิดจากการพลัดพรากจากเป็นนั้น เมื่อถึงขีดสุดก็มักจะก่อให้เกิดความเศร้าสะเทือนใจอย่างยิ่งอยู่เนือง ๆ ดังที่ปรากฏเป็นข่าวมิได้ว่างเว้นตลอดมา การกระทำอัตวินิบาตกรรมก็ตาม การฆาตกรรมก็ตาม เกิดขึ้นเพราะความทุกข์ที่เกิดจากการพลัดพรากจากเป็นอยู่เป็นอันมาก โทษของการปล่อยใจให้อยู่ใต้อำนาจความทุกข์นี้จึงมหันต์นัก น่าจะได้พากันระมัดระวังอย่างยิ่ง

การพลัดพรากจากเป็นที่เป็นเหตุแห่งความทุกข์หนักนั้น เป็นที่ทราบกันดีว่า คือการพลัดพรากที่เกิดจากการเปลี่ยนใจในเรื่องรักชอบของฝ่ายหนึ่ง ในขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งไม่ปรารถนาให้เป็นเช่นนั้น อัตวินิบาตกรรมและฆาตกรรมเกิดขึ้นนักต่อนักเพราะเหตุนี้ ในขณะเดียวกันผู้เสียสติเพราะเหตุนี้ก็มีเป็นจำนวนมาก จึงเห็นได้ชัดว่าอิทธิพลของความทุกข์ในเรื่องนี้รุนแรงนัก ควรที่ทุกคนผู้ยังเป็นปุถุชนคนสามัญจะพยายามยับยั้งอิทธิพลร้ายนี้อย่างน้อยก็มิให้มีเหนือจิตใจตนเองอย่างรุนแรง และการจะทำได้สำเร็จพอสมควรก็จำเป็นต้องค่อยทำค่อยไป คือแม้จะยังไม่ทันต้องประสบความพลัดพรากดังกล่าว ก็ให้ไม่ประมาทให้มีสติระลึกถึงความจริง ๓ อย่างที่มีอยู่เป็นธรรมประจำโลก คือ อนิจจัง ความไม่เที่ยง

ทุกขัง ความเป็นทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป และอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตนของเรา คือไม่อยู่ใต้อำนาจความปรารถนาต้องการของเรา ลักษณะสามนี้ไม่มียกเว้นแก่ผู้ใดหรือสิ่งใด ทุกคนทุกสิ่งต้องมี มิได้เป็นความผิดความไม่ดีของผู้ใด แต่เป็นเรื่องธรรมดาโลก อนิจจัง ความไม่เที่ยง มีอยู่ทุกเวลา ทุกขัง ความเป็นทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป ก็มีอยู่ทุกเวลา อนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน ไม่อยู่ใต้อำนาจความปรารถนาต้องการใด ๆ ก็มีอยู่ทุกเวลา นำลักษณะทั้งสามหรือไตรลักษณ์นี้มาเทียบเข้ากับทุกคนทุกสิ่งไว้ให้เสมอ เพราะดังกล่าวแล้ว ลักษณะทั้งสามมีอยู่ในทุกคนทุกสิ่งไม่มียกเว้น ถ้าพยายามทำสติระลึกถึงความจริงอันเป็นสัจธรรมยิ่งใหญ่นี้ไว้เสมอ ๆ เมื่อประสบความพลัดพรากจากตายหรือจากเป็นก็ตาม ใจก็จะมีปัญญาคือความรู้ทันความจริง ว่าเป็นธรรมดาของโลกไม่ใช่ความผิดความร้ายของใคร ไม่ใช่สิ่งที่ผู้ใดจะบังคับให้เป็นไปตามความปรารถนาต้องการได้ ความรักก็ตาม ความชังก็ตาม ความไม่รักไม่ชังก็ตาม ล้วนเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ใครฝืนไม่ได้ ใครบังคับไม่ได้ คนอื่นก็ฝืนไม่ได้บังคับไม่ได้ เจ้าตัวก็ฝืนไม่ได้บังคับไม่ได้ ดังนั้นจะไปโกรธแค้นอาฆาตใครก็ไม่ถูก จะเศร้าโศกเสียใจให้นักหนาก็ผิด ก็ไม่ฉลาด เมื่อรู้ว่าความจริงแท้มีอยู่อย่างหนึ่งจะไปหวังให้เป็นไปในทางตรงกันข้าม จะเรียกว่าฉลาดก็ไม่ได้ จึงต้องเรียกว่าไม่ฉลาด ไม่มีปัญญา ไม่มีวิชชาคือความรู้ถูกตามเป็นจริง แต่มีอวิชชาความรู้ไม่ถูกครอบงำอยู่ ความทุกข์ความเดือดร้อนทั้งหลายเกิดขึ้นก็เพราะอวิชชานี้แหละเป็นเหตุ และอวิชชาก็มีอยู่ในใจตนเองของผู้มีความทุกข์ความเดือดร้อนนี้แหละ ดังนั้นจะไปโทษใครอื่นว่าเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนก็ผิดอีก ยิ่งจะไปแก้แค้นคนอื่นในฐานะเป็นเหตุก็จะยิ่งผิดหนักขึ้นไปอีก อวิชชาความรู้ไม่ถูกตามความจริงมีอยู่ในใจที่เป็นทุกข์ที่เดือดร้อน เพราะอวิชชาเป็นเหตุแห่งความทุกข์ความเดือดร้อน ไม่มีอะไรอื่นเป็นเหตุ ต้องแก้ให้ถูกจุด แก้ที่ใจอันเป็นทุกข์เดือดร้อนด้วยความเศร้าโศกเสียใจหรือโกรธแค้นอาฆาตพยาบาทนี้แหละ แก้ด้วยการเพิ่มพูนปัญญาให้รู้ให้เห็นทุกสิ่งถูกต้องตามความจริงนั่นแหละ จะสามารถทำความทุกข์ให้ลดน้อยลงได้มาก แม้ต้องประสบความพลัดพรากจากตายหรือจากเป็นก็ตาม ของผู้เป็นที่รักที่ชอบใจแม้มากเพียงไรก็ตาม.

๒๗ มกราคม ๒๕๑๗

ใจตนเองที่ต้องพิจารณา

ความรักความชอบใจนั้นก็มีความหมายแสดงชัดเจนอยู่ในตัวเองแล้ว ว่าเป็นเรื่องของใจโดยแท้ จึงให้ดูเข้ามาในใจตนเอง เกี่ยวกับความรู้สึกรักชอบในใจตนเองนี้แหละ ทุกคนหรือส่วนมากน่าจะมีความรู้สึกรักชอบในคนนั้นสิ่งนั้นอยู่มากมายหลายคนหลายอย่างด้วยกัน ทั้งในปัจจุบันและทั้งในอดีต ให้เลือกจับขึ้นมาพิจารณาเพียงหนึ่ง คือให้เลือกพิจารณาดูความรักชอบของตนเองในคนใดคนหนึ่งหรือในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพียงคนเดียวหรือสิ่งเดียวเท่านั้น นึกย้อนไปดูจิตใจของตนเองในอดีต เริ่มแต่มีความรักชอบเกิดขึ้น พยายามทบทวนความจำให้ชัดเจนที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้ จะนึกได้ว่าความรักเมื่อแรกเกิดจริง ๆ กับความรักในระยะเวลาต่อมา หาได้เหมือนกันไม่ มีเปลี่ยนแปลงไปเป็นลำดับ เวลาหนึ่งอาจจะมากขึ้น เวลาต่อมาอาจจะลดน้อยลง ต่อมาอีกอาจจะกลับมากขึ้น แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะมากอยู่ในระดับเดียวกับที่เคยมากมาแล้ว สังเกตดูจริง ๆ จะต้องเห็นความเปลี่ยนแปลงอย่างแน่นอน เปลี่ยนเป็นมากหรือน้อยก็ตาม ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอจริง ๆ จะฝืนใจตนเองอย่างไรที่จะไม่ให้ความรู้สึกในใจเปลี่ยนแปลงไป ให้อยู่ในสภาพเดียวกันตลอดเวลานั้นเป็นไปไม่ได้ นี้คือความไม่เที่ยง นี้คือความเป็นทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป นี้คืออนัตตา ไม่ใช่ตัวตนไม่เป็นไปตามอำนาจความปรารถนาต้องการที่ว่าไม่เป็นไปตามอำนาจความปรารถนาต้องการนี้ ก็เป็นความจริงที่แม้พิจารณาให้ดีก็ย่อมประจักษ์ชัด บางทีรู้สึกว่าคนนั้นไม่ควรรัก พยายามจะไม่รัก พยายามฝืนใจตนเองที่ตัวรู้สึกว่ามีความรักในคนผู้ไม่ควรรักเสียแล้ว ก็หาอาจทำให้เป็นไปตามความปรารถนาต้องการได้ไม่ บางทีรู้สึกว่าคนนั้นควรรัก พยายามจะรัก ก็หาอาจทำให้เป็นไปตามความปรารถนาต้องการได้ไม่ บางทีรู้สึกว่าตนเป็นทุกข์เพราะความรัก รู้สึกว่าไม่รักจะไม่ทุกข์ พยายามจะไม่รัก ก็ใช่ว่าจะเป็นไปตามความปรารถนาต้องการของเราไม่ ย่อมเป็นไปเองตามที่เป็นอนัตตาคือไม่ใช่ตัวตน ไม่อยู่ในอำนาจความปรารถนาต้องการใด ๆ ทั้งสิ้น นี้คืออนัตตา

ทั้งอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในเรื่องความรักชอบของทุกคนมีเหมือนกันทั้งนั้นไม่มียกเว้นในบุถุชนคนใด จึงเมื่ออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี้ปรากฏเด่นชัดให้เห็นเมื่อใดกล่าวอีกอย่างก็คือ เมื่อต้องประสบความพลัดพรากจากเป็นเมื่อใด ก็ให้ยอมรับว่ามันเป็น

เรื่องของไตรลักษณ์ที่ต้องมีเป็นธรรมดา ตัวเราเองยังเป็นได้ อนิจจังทุกขังอนัตตาในใจเรา ก็เห็นอยู่ เราก็ห้ามไม่ได้ฝืนไม่ได้ แล้วเราจะไปโทษคนอื่นเมื่อคนอื่นเป็นเช่นนั้นก็ไม่ถูก คิดเช่นนี้ให้เห็นจริง แล้วความโกรธแค้นหรือความน้อยใจเสียใจจะไม่เกิด ความทุกข์จะเบาบางลง โทษที่จะเกิดตามมาดังได้กล่าวแล้วว่าเป็นการแก้แค้นเขาบ้าง เป็นการทำลายตัวเองบ้าง หรือเป็นการเสียสติไปเลยบ้าง ก็จะไม่มี จะมีก็อาจจะเป็นเพียงความเสียใจเพียงพอประมาณตามวิสัยของบุถุชนที่ยังไม่อาจตัดขาดจากความทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง

วันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ที่กำลังจะมาถึงในอีกไม่กี่วันข้างหน้านี้ เป็นวันบูชาสำคัญวันหนึ่งในพระพุทธศาสนา คือวันมาฆบูชา พระจันทร์เสวยมาฆฤกษ์ในวันนั้น เป็นวันที่พระอรหันต์ ๑๒๕๐ รูปล้วนเป็นเอหิภิกขุ ได้ไปประชุมกันเฝ้าพระพุทธเจ้าโดยมิได้มีการนัดหมาย และเป็นวันที่พระพุทธองค์ทรงแสดงพระโอวาทปาฏิโมกข์ในที่ประชุมพระอริยสงฆ์นั้น เป็นการทรงกำหนดหลักหัวใจพระพุทธศาสนาไว้ ๓ ประการคือ ๑. การไม่ทำบาปทั้งปวง ๒. การทำกุศลให้ถึงพร้อม ๓. การชำระจิตให้ผ่องใส

เพื่อบูชาพระพุทธองค์ในวันนั้น ควรที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจะได้พร้อมเพรียงกันบริหารจิตตามหลักหัวใจพระพุทธศาสนาดังกล่าวมา เรียกว่าเป็นการถวายปฏิบัติบูชานอกเหนือจากการถวายดอกไม้ธูปเทียนอันเป็นอามิสบูชา.

๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๗

ไตรลักษณ์ ลักษณะสามที่มีคุณ

สำหรับผู้ที่หมั่นพิจารณาลักษณะสาม อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่เสมอ การพลัดพรากจากตายหรือจากเป็นย่อมจะไม่ก่อให้เกิดความทุกข์ความเศร้าโศกเสียใจหรือความอาฆาตพยาบาทรุนแรง เพราะการพิจารณาดังกล่าวเป็นการทำให้เกิดปัญญา และปัญญานั้นเองที่จะพาให้พ้นทุกข์ตั้งแต่ทุกข์เล็กทุกข์น้อยถึงทุกข์หนัก ตั้งแต่พ้นได้เพียงชั่วครั้งชั่วคราวจนถึงพ้นอย่างสิ้นเชิง อันที่จริง การพิจารณาลักษณะสามดังกล่าวมาไม่เพียงแต่จะแก้ทุกข์เพราะการพลัดพรากเท่านั้น แต่จะสามารถแก้ทุกข์ทั้งหลายได้สิ้น การพิจารณาไตรลักษณ์นี้

จึงเป็นสิ่งที่บรรดาผู้มาบริหารจิตควรปฏิบัติเป็นอย่างยิ่ง พิจารณามากเพียงใดก็จะสามารถช่วยใจตนเองให้ห่างไกลจากความทุกข์ทั้งหลายได้มากเพียงนั้น

อย่างไรก็ตาม สำหรับผู้ประสบความพลัดพรากอยู่แล้ว ความทุกข์เพราะความพลัดพรากเกิดขึ้นแล้ว สติเป็นสิ่งจำเป็นที่สุดในขณะนั้น ก่อนอื่นต้องมีสติ คือต้องพยายามนึกให้ได้ถึงไตรลักษณ์ว่าเป็นสิ่งมีอยู่จริง ไม่มีผู้ใดสิ่งใดพ้นไปได้ ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป และความไม่เป็นไปตามอำนาจความปรารถนาต้องการของผู้ใดทั้งสิ้น ทั้งสามประการนี้มีอยู่จริง ไม่มีผู้ใดหนีพ้นได้จริง แม้พยายามนึกอยู่เพียงเท่านี้ในขณะที่กำลังเป็นทุกข์ ไม่ต้องนึกอะไรให้มากไปกว่านี้ ความทุกข์ก็จะคลายได้ สำคัญดังกล่าวแล้วคือต้องมีสติ ต้องนึกให้ได้ ถ้านึกได้เท่านั้น ก็ได้ผลพอสมควรแล้ว แต่ผลกับเหตุนั้นเป็นสิ่งเนื่องกันอยู่เสมอ ผลกับเหตุจะไม่เกี่ยวเนื่องกันไม่มีเลย ทำเหตุเช่นใดจะได้ผลเช่นนั้น ทำเหตุน้อยผลก็จะได้น้อย ทำเหตุมากผลจึงจะได้มาก ทำเหตุผลดีผลจึงจะดี ทำเหตุแห่งความสุขจึงจะได้รับผลเป็นความสุข การพิจารณาไตรลักษณ์เป็นเหตุแห่งความสุข แต่พิจารณาน้อยก็ต้องเป็นสุขน้อย ต้องพิจารณาให้มาก พิจารณาให้เสมอ จึงจะเป็นสุขมาก เป็นสุขเสมอ ไม่ว่าจะประสบกับความพลัดพรากจากเป็นหรือจากตายของผู้เป็นที่รักที่ชอบใจเพียงใดก็ตาม เมื่อไรก็ตาม

ขอแนะนำผู้มาบริหารจิตทั้งหลาย ว่าอย่างน้อยก็ควรรู้จัก ควรจำไว้ว่า ลักษณะสามหรือไตรลักษณ์มีอะไรบ้าง มีความหมายที่ถูกต้องอย่างไร จำไว้ให้ขึ้นใจ ให้รู้จักให้ดีเพียงเท่านี้ก็จะได้ประโยชน์บ้างเล็กน้อยแล้ว ดีกว่าที่จะไม่รู้จักเสียเลย ต่อจากนั้นถ้าจะให้เป็นประโยชน์ให้ยิ่งขึ้นก็ต้องนึกทบทวนสักวันละเล็กละน้อย ไม่ใช่นึกอย่างที่กล่าวกันว่าแบบนกแก้วนกขุนทองพูด ต้องนึกอย่างเข้าใจความหมายด้วยจึงจะใช้ได้ จึงจะมีประโยชน์

ได้แนะนำมาแล้วให้นึกถึงความรักชอบในใจตนเอง ว่าเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาอย่างไร มีหรือไม่ที่ทนทานอยู่อย่างไม่เปลี่ยนแปลงเลย พิจารณาแล้วจะเห็นด้วยตนเองว่าไม่มีเลยที่จะไม่เปลี่ยนแปลง ไม่มีเลยที่จะเป็นไปตามอำนาจความปรารถนาต้องการ ทั้งของตนหรือของผู้ใดก็ตาม และได้แนะนำให้หยิบขึ้นพิจารณาเพียงหนึ่ง จะเป็นคนหนึ่งหรือสิ่งหนึ่งก็ได้ที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นที่รักชอบอย่างยิ่ง ดูความเปลี่ยนแปลงของจิตใจตนเองเกี่ยวกับความ

รักชอบนั้น ก็จะได้เห็นชัดเจนเป็นลำดับมา ว่าได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นลำดับจริง ๆ ที่นี้ขอแนะนำให้พิจารณาไปให้กว้างขวางที่สุด นึกถึงทุกคนทุกสิ่งที่เคยเป็นที่รักที่ชอบใจ มีหรือไม่ที่ผู้นั้นหรือสิ่งนั้น สักคนเดียวหรือสิ่งเดียวก็ยังดี ที่ยังคงเป็นที่รักที่ชอบใจอยู่เหมือนเดิม ลองพิจารณาไปเรื่อย ๆ ดูหรือว่าจะมีแอบแฝงอยู่บ้างหรือไม่ ที่พระพุทธองค์ทรงสอนว่าทุกสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา นั้นมียกเว้นหรือ พิจารณาที่เกี่ยวกับตนเองนี้แหละจนกว่าจะได้คำตอบที่ตนเองจะปฏิเสธหรือรับรองคำของพระพุทธองค์ นี่แหละเป็นการบริหารจิตที่ผู้ปรารถนาความพ้นทุกข์พึงทำทั่วกัน.

๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๗

ผู้ขาดสติย่อมทำลายตัวเอง

ทุกคนจะต้องประสบความพลัดพรากจากตายและจากเป็นเป็นธรรมดา จึงควรพิจารณาไตรลักษณ์กันไว้ให้เสมอ ให้เป็นพื้นของจิตใจ เป็นพื้นฐานสำคัญของวิธีแก้ทุกข์ทั้งปวง แล้วจะใช้วิธีคิดอื่น ๆ อีกมาประกอบเพื่อช่วยคลายทุกข์เป็นบางกรณีก็ได้ แล้วแต่ว่าคิดเช่นใดจะได้ผลแก่กรณีใด ช่วยให้คลายทุกข์ได้ในกรณีใด เป็นต้นว่า ในกรณีที่ผู้พลัดพรากจากเป็นเป็นผู้ขาดเมตตาปรานีต่อเรา ไม่เห็นใจไม่ปรานีสงสารแม้ว่าเราจะต้องเป็นทุกข์เพราะเขาเพียงใด เช่นนี้ นอกจากจะพิจารณาไตรลักษณ์ให้เป็นพื้นใจแล้ว ก็อาจคิดประกอบไปด้วยได้ว่า เมื่อเขาเป็นเหตุให้เราเป็นทุกข์ ต้องพลัดพรากจากกันไปเสียความทุกข์ของเราก็จะสิ้นสุดลง แม้ใหม่ ๆ จะยังต้องเป็นทุกข์อยู่แต่นานไปก็จะคลายทุกข์และจะหายทุกข์เกี่ยวกับเขาในที่สุด เมื่อเป็นทุกข์ทุกคนก็คิดว่ามีกรรม เมื่อเหตุแห่งความทุกข์พ้นไปก็ควรจะคิดว่าหมดกรรมแล้ว จะได้เป็นสุขสบายใจแล้ว เวลาประสบการพลัดพรากจากผู้เป็นเหตุให้เราเป็นทุกข์ก็ควรคิดเช่นนั้น คิดว่าหมดกรรมที่ให้เป็นทุกข์เช่นนั้นแล้วจึงต้องพลัดพรากจากไป อย่าคิดว่าการพลัดพรากจะทำให้เป็นทุกข์อยู่ยั่งยืนจนทนไม่ได้ แต่ต้องมีสติคิดให้ถูกตามสัจธรรม ทุกสิ่งไม่เที่ยง ความสุขและความทุกข์ก็เช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นความสุขความทุกข์ที่เกิดจากเหตุใดก็ตาม ก็ไม่เที่ยง ก็ทนอยู่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลง และต้องสิ้นสุดลง ตรงตามสัจธรรมที่ว่าทุกสิ่งมีเกิดต้องมีดับ มีสุขได้ก็ต้องมีหมดสุขได้ มีทุกข์ได้ก็ต้องมี

หมดทุกข์ได้ ทุกข์อันเกิดจากการพลัดพรากก็เช่นเดียวกัน เมื่อเกิดแล้วก็ต้องดับ ฉะนั้นเมื่อความทุกข์เกิดขึ้น แทนที่จะปล่อยใจให้หมกมุ่นอยู่ในความทุกข์ ต้องทำสติให้ได้ บังคับใจให้คิดว่า แล้วก็จะดับ แล้วก็จะหายทุกข์ แล้วก็จะลืมเหตุแห่งความทุกข์ แล้วก็จะกลับสบาย อย่าขาดสติแล้วปล่อยใจให้เป็นทุกข์จนตกอยู่ใต้อิทธิพลของความทุกข์ยอมให้ความทุกข์พาไปก่อกรรมทำเข็ญไม่ว่าจะแก่ตัวเองหรือแก่ผู้อื่น ขาดสติถึงเช่นนั้นเมื่อใดเรียกว่าทำลายตัวเอง ไม่ใช่ถูกใครทำลาย ไม่ใช่เพราะผู้พลัดพรากจากไปด้วยการเปลี่ยนแปลงในเรื่องรักชอบเป็นผู้ทำลาย เราทำลายตัวเราเองจริง ๆ จะโทษใครไม่ได้ ต้องโทษตัวเองเท่านั้น ฉะนั้นจึงควรมีสติไว้เสมอ ให้พอสมควร ให้พอสามารถช่วยตนเองให้พ้นจากอิทธิพลของความทุกข์อันเกิดจากการพลัดพรากให้ได้

อีกวิธีหนึ่งที่จะช่วยให้คลายทุกข์ได้อย่างดีเมื่อต้องประสบการพลัดพรากจากเป็นของผู้เป็นที่รักที่ชอบใจ ก็คือต้องพยายามไม่ไปคิดถึงความรู้สึกหรือจิตใจของคนอื่น ให้ดูใจตนเอง ดูความรู้สึกของตนเองเท่านั้น

มีอธิบายเกี่ยวกับที่กล่าวว่าอย่าไปคิดถึงความรู้สึกหรือจิตใจคนอื่น ให้ดูความรู้สึกของตนเองเท่านั้น ดังนี้ อย่าไปคิดว่าเขามีจิตใจที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว เขารู้สึกเช่นนั้นต่อเราแล้ว เขารู้สึกเช่นนี้ต่อคนนั้นคนนี้แล้ว เขาไม่เหมือนเดิมแล้ว เช่นนี้เป็นต้น การคิดเช่นนั้นจะเป็นการเพิ่มทุกข์แก่จิตใจโดยถ่ายเดียว เป็นโทษโดยถ่ายเดียว ไม่เป็นคุณอย่างใด ไม่ช่วยให้อะไรดีขึ้น ไม่ทำให้เหตุการณ์ดีขึ้น ไม่ทำให้จิตใจสบายขึ้น ดังนั้นจึงไม่ควรคิดเช่นนั้นอย่างเด็ดขาด คือไม่ควรไปดูความคิดหรือไปดูจิตใจของคนอื่นอย่างเด็ดขาด ให้ดูความคิดหรือดูจิตใจของตนเองเท่านั้น คิดอย่างไรรู้สึกอย่างไรก็ให้ติดตามดูของตนเองไป ระวังอย่าให้ไปเกี่ยวกับคนอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งคืออย่าให้ไปเกี่ยวกับจิตใจหรือความรู้สึกนึกคิดของผู้พลัดพรากจากไปทั้งเป็นผู้นั้นเป็นอันขาด แล้วจะได้รู้สึกด้วยตนเองว่าความทุกข์แม้หนักเพียงใดอันเกิดจากการพลัดพรากจากเป็น จะกลายเป็นความเบาสบายขึ้นได้ในช่วงระยะที่สามารถรักษาสติ ไม่ปล่อยความคิดให้ไปเกี่ยวกับจิตใจของผู้อื่นดังกล่าวนั้น นี้เป็นการบริหารจิตโดยตรงที่จะช่วยให้เกิดผลทันทีที่ปฏิบัติ และจะเกิดยั่งยืนตลอดไปได้แม้ปฏิบัติสม่ำเสมอ ไม่ไปดูใจคนอื่นดูแต่ใจตนเอง ไม่ไปดูความคิดคนอื่นดูแต่ความคิดของตนเอง ดังกล่าวแล้ว.

๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๗

ทางพ้นทุกข์

ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ อันเป็นเหตุให้ทรงพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิงคืออริยสัจ ความจริงแท้อันยังบุคคลให้เป็นอริยะ ๔ ประการ มีทุกข์ สมุทัย เหตุเกิดทุกข์ นิโรธ ความดับทุกข์ มรรค ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

การตรัสรู้คือรู้แจ้งในทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เป็นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงพ้นทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิงอย่างไร ผู้รู้แจ้งในทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ก็ย่อมจะพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิงได้อย่างนั้นเหมือนกัน ดังพระอรหันตสาวกทั้งหลาย ท่านได้รับผลเป็นความสิ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิงแล้วด้วยการตรัสรู้ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ตามพระพุทธองค์

อันอริยสัจ ๔ คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค นี้ แม้ปฏิบัติศึกษาให้รู้ให้เข้าใจย่อมจะได้รับผลเป็นความคลายทุกข์สิ้นทุกข์อย่างแน่นอนแก่ทุกคนผู้ปฏิบัติ ปฏิบัติให้รู้ให้เข้าใจมากเพียงใดทุกข์ก็จะน้อยลงเพียงนั้น ไม่จำเป็นถึงต้องรู้แจ้งเช่นพระพุทธองค์หรือพระอรหันตสาวกทั้งหลายจึงจะเห็นผล เพียงรู้บ้างก็จะได้เห็นบ้างแล้ว แต่หมายถึงว่าต้องเป็นความรู้จริง มิใช่เป็นเพียงการรู้แบบจำตามที่ศึกษาหรือได้ยินได้ฟังมาเท่านั้น การรู้จริงกับการจำได้หมายรู้นั้นมิใช่เป็นอย่างเดียวกัน ผลจึงไม่เหมือนกัน รู้จริงผลจึงจะจริง รู้แบบจำได้ผลก็ย่อมเป็นผลแบบที่จำมาได้เท่านั้น ความรู้ให้จริงจึงสำคัญมากสำหรับผู้ปรารถนาผลจริง และความรู้จริงในอริยสัจจะเกิดได้ก็ต้องอาศัยความจำได้เป็นพื้นฐาน แล้วปฏิบัติให้เกิดความรู้จริงขึ้นมาด้วยตนเอง คำว่าปฏิบัติในที่นี้หมายถึงการพิจารณาเหตุผลทบทวนไม่ว่างเว้นจนได้ความรู้จริงประจักษ์ใจ ได้ความรู้จริงในอริยสัจประจักษ์ใจขั้นไหนก็จะวางทุกข์ได้ขั้นนั้นมากน้อยตามขั้นของความรู้จริงนั้น ไม่ว่าจะเป็นทุกข์ในเรื่องใดก็ตามความรู้จริงในอริยสัจย่อมแก้ได้ทั้งสิ้น ดังนั้นความรู้จริงในอริยสัจจึงเป็นยอดของความรู้ที่ผู้ปรารถนาความพ้นทุกข์ตั้งแต่น้อยที่สุดจนถึงมากที่สุดจะพึงปฏิบัติอบรมให้เกิดขึ้น

คนบางคนมีความทะเยอทะยานอยากมีชื่อเสียงว่าเป็นคนใหญ่โตเป็นคนสำคัญอยากให้ใคร ๆ เห็นว่าตนสำคัญ ด้วยความทะเยอทะยานนี้ทำให้คิดไปพูดไปทำไปอย่างวุ่นวาย

ในสิ่งที่เชื่อว่าจะทำให้มีผู้เห็นความสำคัญของตน และถ้าบังเอิญจะมีใครสักคนเห็นความสำคัญของเขาขึ้นมา ก็ใช่ว่าเขาจะพอใจเพียงเท่านั้น ความทะเยอทะยานย่อมจะทำให้เขาดิ้นรนคิดพูดทำอย่างวุ่นวายต่อไปเพื่อให้ใครอีกหลาย ๆ คนเห็นความสำคัญของเขาเพิ่มขึ้นอีก เขากำลังเป็นทุกข์ แต่เขาก็จะไม่รู้ว่าเขาเป็นทุกข์ เมื่อเขาไม่รู้ว่าเขากำลังเป็นทุกข์ เขาก็จะไม่หาทางแก้ทุกข์ ตรงกันข้าม เขาจะยิ่งเพิ่มทุกข์ของเขาให้หนักขึ้นด้วยความไม่รู้จักหน้าตาของทุกข์

ตรงนี้แหละที่จะอาจจับขึ้นพิจารณาให้เห็นได้ว่า การรู้อริยสัจ คือทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ มีความจำเป็นอย่างไรสำหรับผู้ปรารถนาความพ้นทุกข์

ในกรณีดังกล่าว คือที่มีความทะเยอทะยานเร่าร้อนอยู่ในใจ ให้ดูให้รู้ว่าตนกำลังเป็นทุกข์หรือเป็นสุข เมื่อดูจริง ๆ พอสมควร ก็จะต้องรู้ว่าตนไม่ได้กำลังเป็นสุข แต่กำลังเป็นทุกข์ อันความสุขกับความทุกข์นั้นเป็นสิ่งที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ไม่ยาก จะไม่เห็นก็ต่อเมื่อไม่ได้ดูเสียเลย ความสุขนั้นเมื่อมีอยู่ก็ย่อมทำให้ใจสงบเย็น ไม่ดิ้นรนด้วยความเร่าร้อน ตรงกันข้ามกับความทุกข์ เพราะความทุกข์นั้นเมื่อมีอยู่ก็ย่อมทำให้ใจเร่าร้อน ดิ้นรน ผู้มีความทะเยอทะยานอยากเป็นคนสำคัญเป็นต้นดังกล่าว เมื่อดูใจตนเอง ก็จะรู้จักทุกข์ของตนเอง และแม้มีปัญญาพอสมควร คือพอจะยอมรับกับตนเองว่ากำลังเป็นทุกข์เพราะความทะเยอทะยาน ก็อาจจะพิจารณาให้ลึกเข้าไปอีกได้ ว่าทุกข์ของตนนั้นเกิดจากอะไรกันแน่ ถ้าปัญญาน้อยก็อาจจะโทษว่าทุกข์ของตนนั้นเกิดจากผู้อื่นที่ไม่ยอมรับว่าตนสำคัญ แต่ถ้ามีปัญญาจริงก็จะเห็นว่าทุกข์ของตนนั้นเกิดจากความทะเยอทะยานของตนเองแท้ ๆ พิสูจน์ได้ด้วยการพยายามไม่อยากมีความสำคัญเสียสักชั่วระยะเวลาหนึ่ง แล้วดูใจของตนว่าเหมือนกับเมื่อกำลังอยากมีความสำคัญหรือไม่ ก็จะเห็นว่าไม่เหมือนกันแน่นอน ด้วยการพิสูจน์เช่นนี้จะสามารถเห็นได้ชัดว่าความทุกข์นั้นเกิดจากอะไร มีอะไรเป็นสมุทัยคือเป็นเหตุกันแน่ เมื่อรู้เหตุแน่แล้ว เป็นเหตุที่ถูกต้องจริงแล้ว ก็ต้องทำลายเหตุนั้นเสีย จึงจะสามารถทำลายทุกข์อันเป็นผลของเหตุนั้นได้ด้วย ดังในกรณีที่ความทุกข์เกิดจากความทะเยอทะยาน ก็ต้องมีสติบังคับใจตนเองอย่าให้ตกอยู่ใต้อำนาจของความทะเยอทะยาน พยายามลดความทะเยอทะยาน

ให้น้อยลงจนถึงหมดสิ้นด้วยการให้เหตุผลแก่ตนเองจนแจ่มแจ้งเป็นปัญญาความรู้จริง ว่าความทะเยอทะยานไม่ได้ให้ผลดี ไม่ได้ให้ความสุข ตรงกันข้ามให้ผลร้าย ให้ความทุกข์ เมื่อเกิดปัญญาเป็นความรู้จริงเช่นนี้แล้วจะไม่มีใครเลยที่จะสร้างเหตุแห่งความทุกข์ให้เกิดแก่ตัว เพราะใครเล่าที่อยากเป็นทุกข์ ไม่มีใครที่อยากเป็นทุกข์ มีแต่ผู้ที่อยากเป็นสุขด้วยกันทั้งนั้น เพียงความรู้จริงเกิดขึ้นว่าอะไรคือทุกข์ อะไรคือเหตุแห่งความทุกข์ เท่านั้นก็จะพากันก้าวเข้าไปสู่ทางแห่งความสุขความพ้นทุกข์ตาม ๆ กัน ดังนั้นความสำคัญที่สุดจึงอยู่ที่ว่า ทุกคนควรมีเวลาดูทุกข์ในใจตนให้แลเห็นไว้เสมอ ดูทุกข์ให้เห็นว่าเป็นทุกข์ อย่าหลงดูทุกข์ให้เห็นว่าเป็นสุขเช่นที่ทำกันอยู่ทุกวันนี้ แล้วจะพ้นทุกข์นั้นได้ด้วยกันทุกคน.

๓ มีนาคม ๒๕๑๗

ใจที่ไม่ขาดแคลน

ที่กล่าวถึงทุกข์ติดต่อมานี้ก็มิใช่เพื่อให้เป็นการเพิ่มทุกข์ซึ่งมิใช่เป็นการบริหารจิต การบริหารจิตนั้นเพื่อทำลายทุกข์ ผู้บริหารจิตถูกทางจะได้รับผลที่เห็นชัดเป็นความคลายทุกข์จนถึงสิ้นทุกข์ ดังนั้นแม้ปรารถนาความมีทุกข์น้อยจนถึงความไม่มีทุกข์อย่างสิ้นเชิงจึงต้องบริหารจิต หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าอบรมจิตให้มีปัญญาสามารถเห็นหน้าตาของทุกข์โดยความเป็นทุกข์ ปรกติบุถุชนหรือสามัญชนมักจะเห็นทุกข์โดยความไม่เป็นทุกข์ คือมักจะเห็นทุกข์เป็นสุขไปเสีย เมื่อเป็นเช่นนี้จิตก็ผูกพันอยู่กับทุกข์ ไม่สลัดละวางทุกข์ จึงเป็นทุกข์อยู่ไม่สร่างซา ผู้ใดเห็นทุกข์โดยความเป็นทุกข์ ผู้นั้นจึงจะมีจิตไม่ผูกพันอยู่กับทุกข์ จึงจะสลัดละวางทุกข์ได้ มากน้อยโดยความแก่เหตุ

จะกล่าวให้ถูกจริง ๆ แล้ว ต้องกล่าวว่าทุกสิ่งเป็นทุกข์ ที่ถูกจริง ๆ นั้นไม่มีสิ่งที่เป็นสุข แต่เมื่อยากเกินไปสำหรับบุถุชนทั้งหลายที่จะให้เชื่อว่าไม่มีสิ่งที่เป็นสุขเลย มีแต่ที่เป็นทุกข์ทั้งหมด จะเพียงแต่ยอมรับสิ่งที่เห็นชัดว่าเป็นทุกข์ แล้วแก้ไขเสียให้สิ้นไปก็ยังดีดีกว่าที่จะไม่มีเวลาตั้งสติกำหนดดูให้เห็นหน้าตาของทุกข์เสียเลยทั้ง ๆ ที่กำลังต้องเป็นทุกข์อยู่นักหนา กล่าวคือเมื่อเป็นทุกข์ก็ไม่มีสติเลย ปล่อยใจให้ตกอยู่ใต้ความกดดันของความทุกข์สุดแต่ความทุกข์จะบังคับให้เป็นไปอย่างไรก็ปล่อยใจตามไปอย่างขาดสติยับยั้งแก้ไข ผลก็จะ

เป็นความชอกช้ำแสนสาหัสแก่จิตใจในเบื้องต้น จนถึงปรากฏออกมาทางกายเป็นการแสดงออกต่าง ๆ กันในขั้นต่อมา เช่นการเจ็บป่วยตั้งแต่เล็กน้อยถึงมาก ถึงตายก็มีปรากฏอยู่เสมอ นี้เป็นผลของการไม่มีปัญญาดูให้เห็นหน้าตาของทุกข์เพื่อแก้ไขเสียให้ทันเวลา ปล่อยความทุกข์ให้กำเริบรุนแรงถึงก่อโทษภัยได้ดังกล่าว

ความทุกข์อย่างหนึ่งที่ต้องประสบกันอยู่เป็นธรรมดาคือความทุกข์ที่เกิดจากความเสื่อมลาภ ความเสื่อมลาภคือความไม่ได้ลาภ คือไม่ได้เงินทองข้าวของสิ่งพึงใจทั้งหลาย หรือการต้องสูญเสียเงินทองข้าวของสิ่งพึงใจที่มีอยู่แล้ว

อันความเสื่อมลาภเป็นหนึ่งในโลกธรรมแปด ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่หนีไม่พ้นด้วยกันทั้งนั้น เมื่อเกิดมาในโลกก็ต้องพบโลกธรรม ในที่นี้จะกล่าวถึงแต่เพียงว่าเมื่อเกิดมาในโลกก็ต้องพบความเสื่อมลาภซึ่งเป็นสิ่งคู่กับความได้ลาภ เมื่อมีลาภได้ก็ต้องมีเสื่อมลาภได้ เพราะทั้งคู่นี้เป็นโลกธรรมด้วยกัน จะเลือกปรารถนาต้องการแต่เพียงอย่างเดียวหาได้ไม่ จะยินดีแต่ในสิ่งเดียวหาได้ไม่ สำหรับผู้ยังไม่ประสบความเสื่อมลาภ ยังประสบโลกธรรมฝ่ายดีคู่นี้อยู่คือยังมีลาภ ยังไม่เสื่อมลาภ ควรจะป้องกันความทุกข์อันจะเกิดจากความเสื่อมลาภมิให้เข้าถึงจิตใจด้วยการคิดไว้เสมอ ๆ ว่าเมื่อมีลาภได้ก็ต้องมีเสื่อมลาภแน่นอน เพราะสองสิ่งนี้เป็นคู่กันอยู่ในโลก เป็นคู่กันอยู่ประจำโลก ไม่ใช่ว่าความเสื่อมลาภจะมีแต่กับคนนั้นคนนี้ จะไม่มีกับคนนั้นคนนี้ ซึ่งอาจจะพอหวังได้ว่าเราเองรวมอยู่ด้วยในพวกหลัง ความยกเว้นเช่นนี้ไม่มีเลย ไม่ว่ากับผู้ใดทั้งสิ้น ขณะนี้ความเสื่อมลาภยังไม่เกิดขึ้น แต่ความเสื่อมลาภก็จะต้องเกิดขึ้นแน่ เมื่อใดมากน้อยเพียงไหนนั้นไม่สำคัญ ความสำคัญอยู่ที่ว่าต้องมีสติปัญญารับรู้ความจริงนี้ไว้เสมอ รู้ไว้ก่อนที่เวลาแห่งความเสื่อมลาภจะมาถึง เมื่อเวลานั้นมาถึงก็จะไม่กระทบกระเทือนทางจิตใจจนเกินไป แม้ว่าอาจจะต้องกระทบกระเทือนทางภายนอกอันเป็นเรื่องของวัตถุ ซึ่งช่วยไม่ได้ ความขาดแคลนเพราะต้องสูญเสียวัตถุคือลาภดังกล่าวนั้นอาจหลีกเลี่ยงไม่ได้ อาจต้องดิ้นรนแก้ไขผ่อนปรน ซึ่งอาจได้รับผลสำเร็จหรือไม่สำเร็จอย่างใดก็ได้ แต่ทุกสิ่งมีใจเป็นใหญ่ เป็นประธาน สำเร็จด้วยใจ ถ้าความทุกข์เพราะความเสื่อมลาภเข้าไม่ถึงใจแล้ว ความขาดแคลนถึงแม้มีก็เหมือนไม่มี เรียกว่าสำเร็จด้วยใจคือความขาดแคลนหมดสิ้นไปด้วยใจที่ไม่มีความขาดแคลน.

๒๔ มีนาคม ๒๕๑๗

ทุกข์เป็นสิ่งวางได้

ที่จริงต้องมีคนเป็นจำนวนไม่น้อยในขณะนี้ที่กำลังได้รับทุกข์อยู่เพราะความเสื่อมลาภ เพียงแต่จะเป็นทุกข์หนักหรือทุกข์น้อยแตกต่างกันเท่านั้น และประมาณของความทุกข์จะแตกต่างกันก็เพราะเหตุสำคัญสองประการ ประการหนึ่งคือความเสื่อมลาภนั้นมากน้อยต่างกัน อีกประการหนึ่งคือความมีปัญญารู้เท่าทันความจริงไม่เสมอกัน อย่างไรก็ตาม แม้ความทุกข์จากความเสื่อมลาภจะเกิดขึ้นแล้วก็ตาม มากหรือน้อยก็ตาม วิธีบรรเทาทุกข์หรือทำให้ทุกข์สิ้นไปที่จะใช้ได้ผลแน่นอนวิธีหนึ่งก็คือวิธีคิดถึงความจริงว่า ความเสื่อมลาภเป็นธรรมประจำโลก เราอยู่ในโลกก็ต้องพบ อยากพบหรือไม่อยากพบก็ต้องพบ การต้องประสบโลกธรรมนั้นเป็นธรรมดา หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่การปล่อยใจให้เป็นทุกข์ต่างหากเป็นของไม่สมควร เป็นสิ่งหลีกเลี่ยงได้ และเป็นสิ่งควรหลีกเลี่ยงอย่างยิ่งด้วยกันทุกคน ไม่ควรมีใครสักคนเดียวที่ยอมปล่อยใจให้เป็นทุกข์ ควรแก้ไขผ่อนหนักให้เป็นเบา ทำน้อยให้หมดสิ้น ให้สำเร็จโดยเร็วที่สุด การแก้ไขนี้ก็มิใช่ว่าจะแก้ไขให้ความเสื่อมลาภกลับกลายเป็นความได้ลาภขึ้นมาให้ได้โดยเร็ว ความทุกข์จะได้สิ้นสุดไปพร้อมกับที่ความได้ลาภมาถึง การแก้ทุกข์ไม่ใช่อยู่ที่วิธีนี้เป็นสำคัญ การพยายามทำมาหากินเพื่อให้กลับเกิดมีทรัพย์สินเงินทองขึ้นโดยชอบธรรมนั้นเป็นการดี สมควรกระทำด้วยกันทุกคนในขณะที่ยังอยู่ในเพศของผู้ครองเรือนมิใช่อยู่ในเพศของนักบวชหรือสมณะ และการกลับถึงความได้ลาภพ้นจากความเสื่อมลาภแม้จะเป็นเหตุให้สิ้นทุกข์ใจอันเนื่องจากความเสื่อมลาภก็จริง แต่การแก้ด้วยวิธีนี้ไม่ใช่วิธีที่อาจเรียกได้ว่าเป็นการบริหารจิต เป็นการแก้ที่จะไม่ให้ผลเป็นความสิ้นทุกข์ใจยั่งยืนเพราะจะไม่มีปัญญาเห็นจริงเป็นพื้นฐานของจิตใจ การแก้ที่เป็นการบริหารจิตต้องเป็นการแก้ที่ประกอบด้วยเหตุผลพิจารณาหาเหตุผลจนใจยอมรับ ยอมวางทุกข์ จึงจะได้รับผลยั่งยืน แม้จะต้องประสบความเสื่อมลาภอีกต่อไปสักกี่ครั้งกี่หนก็จะมีเหตุผลมาบรรเทาหรือดับความทุกข์เสียได้โดยควร

เมื่อประสบความเสื่อมลาภจนเกิดทุกข์ ต้องเป็นทุกข์อยู่ คิดเสียให้กลับกันกับที่เคยคิดไว้ล่วงหน้าว่ามีลาภก็ต้องมีเสื่อมลาภคู่กันเป็นธรรมดา คิดเสียให้กลับกันก็คิดว่า มีเสื่อมลาภแล้วก็จะต้องมีลาภคู่กันเป็นธรรมดา ความเสื่อมลาภก็เป็นสิ่งไม่เที่ยงเช่นเดียวกับความได้ลาภ ย่อมแปรปรวนเปลี่ยนแปลง ไม่อาจทนอยู่เช่นเดิมได้ตลอดกาล ทั้งยังจักไม่

เป็นไปตามความปรารถนาต้องการ ไม่ว่าใครจะปรารถนาต้องการให้ความเสื่อมลาภหมดสิ้นไปรวดเร็วเพียงไหน ก็ไม่มีที่จะเป็นไปได้ตามความปรารถนาต้องการ ความได้ลาภอาจจะเกิดขึ้นก่อนความปรารถนาต้องการก็ได้ เป็นสิ่งที่ไม่มีผู้ใดอาจกำหนดให้แน่นอนถูกต้องได้ เพราะฉะนั้นความเศร้าเสียดายทุกข์ร้อนก็ไม่อาจทำให้อะไรเป็นไปตามความปรารถนาได้ ตรงกันข้าม อาจจะเป็นเหตุให้ความมีลาภมาถึงช้ากว่าควรได้ เพราะเมื่อใจเป็นทุกข์กาลเวลาก็เหมือนเนิ่นช้ากว่าธรรมดา ความมีลาภหรือความสิ้นสุดความเสื่อมลาภจึงต้องพลอยเหมือนเนิ่นช้าตามกาลเวลาไปด้วย ทำใจให้สบาย อย่าทุกข์ร้อน แล้วเวลาจะเหมือนอย่างที่กล่าวกันว่าติดปีก คือเวลาจะล่วงไปอย่างรวดเร็ว สิ่งที่ปรารถนาต้องการก็มาถึงเร็ว ผู้ที่ต้องการความสุขความอุดมสมบูรณ์ทั้งทางกายและทางใจจึงจำเป็นต้องมีสติอยู่เสมอ เชื่อให้มั่นว่าการไม่คิดให้เป็นทุกข์จะทำให้เหตุแห่งความทุกข์ทั้งหลาย ทั้งที่เกี่ยวกับทางกายและทั้งที่เกี่ยวกับทางใจ ผ่านพ้นไปโดยเร็ว และจะทำให้เหตุแห่งความสุขทั้งหลาย ทั้งที่เกี่ยวกับทางกายและทั้งที่เกี่ยวกับทางใจ ผ่านมาถึงเร็วเข้าอย่างแน่นอน.

๓๑ มีนาคม ๒๕๑๗

การใช้หนี้กรรม

ความคิดเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่จะทำให้เป็นทุกข์หรือทำให้หมดทุกข์ และสติตั้งมั่นประกอบด้วยปัญญารู้ตามเป็นจริงเท่านั้นที่จะควบคุมความคิดให้ดำเนินไปในทางที่จะทำให้สิ้นทุกข์ได้ ต้องไม่ขาดสติแม้เมื่อกำลังเผชิญกับเหตุแห่งความทุกข์ สำหรับในขณะนี้กำลังพูดถึงความเสื่อมลาภ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดทุกข์แก่ผู้ประสบ ถ้ามีสติพอสมควร การประสบเข้ากับความเสื่อมลาภก็จะไม่ก่อให้เกิดความทุกข์ใจจนเกินไป สติดังที่กล่าวมาแล้วหลายครั้งข้างต้นคือสติระลึกรู้ว่าการเสื่อมลาภเป็นโลกธรรมฝ่ายไม่ดี คู่กับการได้ลาภอันเป็นโลกธรรมฝ่ายดี เกิดมาในโลกก็ต้องพบโลกธรรม และจะพบทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว พบดีแล้วก็พบชั่วได้ พบชั่วแล้วก็พบดีได้ ผลัดเปลี่ยนกันไปเช่นนี้เป็นธรรมดา สติอีกอย่างหนึ่งก็คือสติระลึกรู้ว่าถ้าทำใจให้สบายแล้วเวลาจะผ่านไปเร็ว ความทุกข์จะหมดไปเร็ว ความสุขจะมาถึงเร็ว ตรง

กันข้ามกับเมื่อปล่อยใจให้เป็นทุกข์ แล้วเวลาจะผ่านไปช้า สิ่งที่ปรารถนาให้พ้นก็จะพ้นช้า สิ่งที่ปรารถนาให้ถึงก็จะถึงช้า

สติอีกอย่างหนึ่งที่ยังไม่ได้กล่าวถึง คือสติระลึกรู้ทันความจริงว่า กรรมมีจริง ผลของกรรมมีจริง และผลของกรรมนั้นสลับซับซ้อนเป็นอันมาก จนไม่อาจเข้าใจให้ชัดเจนได้ว่าผลที่ได้รับกันอยู่ในปัจจุบันนั้นเกิดแต่กรรมเหตุที่ทำไว้เมื่อใด เป็นกรรมใด รู้ได้แน่นอนเพียงว่า ผลดีที่ได้รับกันอยู่ในปัจจุบันเป็นผลของกรรมดีที่ได้ทำไว้แล้ว และผลไม่ดีที่ได้รับกันอยู่ในปัจจุบันเป็นผลของกรรมไม่ดีที่ทำไว้แล้วแน่นอน ความเสื่อมลาภที่ได้รับกันอยู่ในปัจจุบันเป็นผลไม่ดีจึงต้องเป็นเพราะเราต้องทำกรรมไม่ดีไว้แน่นอน อาจจะเป็นทำไว้ในอดีตที่ใกล้มาก หรืออาจจะเป็นในอดีตที่นานไกลยิ่งนักก็ได้ มีสติระลึกรู้ในความจริงนี้พร้อมกับมีปัญญาเชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าที่ทรงกล่าวรับรองเรื่องกรรมไว้ดังกล่าว เมื่อทำกรรมเช่นใดไว้ก็ต้องได้รับผลเช่นนั้น หนีไม่ได้ หนีไม่พ้น ผู้ที่กลัวผลของกรรมมีวิธีเดียวที่ควรปฏิบัติ คือไม่ทำกรรมไม่ดีใด ๆ ทั้งสิ้นในปัจจุบันตลอดถึงอนาคต แต่ทำกรรมดีทุกอย่างเต็มความสามารถ

ความเสื่อมลาภเป็นผลของกรรมไม่ดีแน่นอน ผู้ได้ประสบความเสื่อมลาภทำกรรมไม่ดีนั้นไว้ด้วยตนเองแน่นอน มีสติมีปัญญาระลึกถึงความจริงนี้ แล้วระลึกถึงความจริงอีกประการหนึ่งติดต่อกันไป คือระลึกว่า เมื่อเราเป็นลูกหนี้เขาอยู่ จะตั้งแต่เมื่อไรก็ตาม ได้มีโอกาสใช้หนี้นั้นเสียบ้าง ก็หาควรเศร้าเสียใจทุกข์ร้อนไม่ ควรยินดี เพราะหนี้ได้ลดลง เราจะได้มีโอกาสทำมาหากินเป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติอย่างผู้เป็นไทแก่ตน ไม่ใช่ลูกหนี้ต่อไปอีก

อันบรรดาผู้ที่เกิดมาในโลกนี้ ไม่มีผู้ใดเลยที่มิได้เป็นลูกหนี้ของกรรม ทุกคนต้องเป็นลูกหนี้ของกรรมด้วยกันทั้งนั้น ต่างกันเพียงความหนักเบามากน้อย เมื่อเป็นลูกหนี้ก็ต้องใช้หนี้ มีโอกาสที่เจ้าหนี้จะทวงหนี้เมื่อไร เขาก็จะทวง จะบังคับรับคืน บรรดาลูกหนี้ทั้งหลายก็จะต้องใช้ ใช้มากใช้น้อยในครั้งหนึ่งคราวหนึ่งแล้วแต่จะต้องเป็นไปจะต้องใช้อย่างไรก็แตกต่างกันไปเป็นบุคคล เป็นครั้งคราว ดังที่ปรากฏให้เห็นอยู่ตลอดมา มิได้ว่างเว้น เป็นการใช้หนี้ด้วยทรัพย์สินเงินทองบ้าง ด้วยคนรักของรักบ้าง ด้วยเลือดเนื้ออวัยวะบ้าง ฯลฯ ก่อให้เกิดความทุกข์ร้อนทั่วไปเป็นประจำ แต่ถ้ามีสติมีปัญญาระลึกรู้ความจริง ปลงใจเสีย

ให้ได้ว่าเรากำลังใช้หนี้ให้แก่เจ้าหนี้ผู้ยิ่งใหญ่ที่สุด ภาระของเราเบาลงแล้วตามจำนวนหนี้ที่เราได้ใช้ไป เราจะมีเวลาเป็นไท ไม่เป็นทาสของเจ้าหนี้ อันความมีหนี้นั้นแม้เราปรารถนาเราก็ควรจะทุกข์โศกเสียใจเมื่อต้องใช้หนี้ แต่ถ้าเราปรารถนาความไม่มีหนี้เราก็ควรยินดีที่ได้ใช้หนี้ ไม่ว่าจะได้ใช้ทีละมากหรือน้อยเพียงใดก็ตาม ขึ้นชื่อว่าเป็นการได้ใช้หนี้แล้วก็ควรยินดีทั้งนั้น

ความเสื่อมลาภเป็นการใช้หนี้กรรมประการหนึ่งแน่นอน เมื่อต้องประสบเข้าแล้วความยินดีเท่านั้นเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่ามีปัญญารู้ทันความจริงที่จะนำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้.

๗ เมษายน ๒๕๑๗

จะไม่เดือดร้อนได้แม้มีผู้นินทาว่าร้าย

โลกธรรม ๘ ประการ คือ ลาภ ความเสื่อมลาภ ยศ ความเสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ เป็นธรรมที่ไม่อาจมีผู้ปฏิเสธได้ว่าไม่เคยเกิดกับตนเอง หรือไม่เคยเกิดกับผู้หนึ่งผู้ใดเลย ธรรมทั้ง ๘ ประการนี้ ต้องเกิดกับทุกคนที่เกิดมาในโลก ไม่มียกเว้น การบริหารทางจิตสำหรับผู้ใหญ่ได้นำความจริงนี้มากล่าวหลายครั้งหลายหนแล้ว ด้วยปรารถนาว่าจะมีผู้ที่รับฟังแล้วสะดุดใจสะดุดปัญญา เกิดผลเป็นการคลายความยึดมั่นถือมั่นเมื่อต้องประสบโลกธรรมดังกล่าว เมื่อประสบโลกธรรมฝ่ายดีคือลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ก็ไม่ยินดีพอใจจนเกิดความหลง ลืมนึกถึงความจริงว่า เมื่อประสบโลกธรรมฝ่ายดีได้ ก็จักประสบโลกธรรมฝ่ายไม่ดีได้เช่นกัน ไม่ปล่อยใจให้ฟูขึ้น ซึ่งจะฟุบแฟบเมื่อประสบโลกธรรมฝ่ายไม่ดีคือความเสื่อมลาภ ความเสื่อมยศ นินทา ทุกข์ หากรักษาใจไว้ไม่ให้ฟูขึ้นก็จะสามารถรักษาใจไว้ไม่ให้ฟุบแฟบลงได้ ความหวั่นไหวก็จะไม่เกิดแก่จิตใจ ความสงบราบเรียบก็จะปรากฏอยู่ อันความสงบราบเรียบในจิตใจนั้นเป็นสิ่งมีค่า ควรเป็นที่ปรารถนา ควรแสวงหาด้วยการปฏิบัติเพื่อให้เกิดมีขึ้นแก่ตน

จะพูดถึงโลกธรรมฝ่ายไม่ดีอีกประการหนึ่ง คือ นินทา ซึ่งทุกคนน่าจะเคยได้ประสบมาแล้วด้วยกันทั้งนั้น อย่าว่าแต่ผู้มีอายุเป็นผู้ใหญ่แล้วหรือผู้รู้เดียงสาแล้วจะถูกนินทาเลย เด็กที่ยังไร้เดียงสาก็ยังมีที่ถูกนินทา ดังคงจะเคยได้ยินได้ฟังกันอยู่บ้างแล้ว เช่น เด็กคนนั้นเป็นอย่างนั้น เด็กคนนี้เป็นอย่างนี้ แต่เด็กที่ไร้เดียงสาไม่รับรู้ ไม่รู้เรื่อง จึงไม่เป็นทุกข์ด้วยความโกรธหรือความน้อยใจเสียใจ ผู้ใหญ่รู้เรื่อง และรับรู้ ทั้งยังรับไปปรุงคิดให้

เป็นความโกรธหรือความน้อยใจเสียใจ ผู้ใหญ่ที่ถูกนินทาจึงมักเป็นทุกข์เป็นส่วนมาก ความทุกข์ของผู้ถูกนินทาทั้งหลายจึงเกิดจากความรู้เรื่อง ความรับรู้ และความปรุงคิด ซึ่งมีความปรุงคิดเป็นสำคัญที่สุด ถ้ารู้เรื่องรับรู้คำนินทาทั้งหลายแล้วไม่ปรุงคิดให้เกิดเป็นความโกรธหรือความเสียใจน้อยใจขึ้น ก็จะไม่มีความทุกข์ ความปรุงคิดจึงสำคัญที่สุดสำหรับทุกคนเมื่อได้รับรู้ว่าถูกนินทา

การบริหารทางจิตสำหรับผู้ใหญ่จะกล่าวถึงวิธีปรุงความคิดเมื่อถูกนินทา เพื่อมิให้เป็นเหตุก่อทุกข์ด้วยความโกรธหรือความน้อยใจเสียใจ

คำพังเพยที่ว่า "นินทากาเลเหมือนเทน้ำ ไม่ชอกช้ำเหมือนเอามีดมากรีดหิน" นั้น ถ้าจะนำมาคิดให้ดีเมื่อต้องถูกนินทาก็จะช่วยให้ไม่เป็นทุกข์ได้ คิดให้ง่ายที่สุดก็คิดว่าผู้ที่กำลังนินทาเรานั้น กำลังเทน้ำทิ้ง ไม่เห็นมันจะเกี่ยวกับเราที่ไหน ออกจากปากแล้วก็หมดไปเหมือนเทน้ำแล้วน้ำก็ออกจากภาชนะไป ผู้ที่อยากนินทาได้นินทาเสียแล้วความอยากก็หมดไปก็เท่านั้นเอง หยุดความคิดไว้เพียงง่าย ๆ เท่านี้ได้ก็จะไม่เป็นทุกข์โกรธแค้นหรือน้อยใจเสียใจเพราะถูกนินทา หรือจะคิดว่ารับฟังคำนินทาเหมือนดูคนเอามีดกรีดหินก็ไม่เห็นจะเป็นอะไร อยากนินทาได้ก็นินทาไป เขาเอามีดกรีดหินไม่เห็นจะทำให้เราสึกหรอแหว่งเว้าหรือชอกช้ำได้เลย คิดเช่นนี้ ให้ความคิดหยุดอยู่เพียงเท่านี้ อย่าให้ปรุงวุ่นวายกว้างขวางออกไป แล้วก็จะไม่เดือดร้อน เวลาถูกนินทาท่อง "นินทากาเลเหมือนเทน้ำ ไม่ชอกช้ำเหมือนเอามีดมากรีดหิน" ไว้ให้เหมือนท่องคาถาเลยก็ยังได้ จะเกิดผลเป็นความไม่หวั่นไหว ไม่ทุกข์เพราะหวั่นไหวด้วยความโกรธหรือน้อยใจเสียใจ วิธีหลังนี้เรียกว่าเป็นวิธีทำใจให้สงบแบบเดียวกับทำสมาธิ ให้ใจรวมอยู่กับคำบริกรรมคำใดคำหนึ่ง หรือบทใดบทหนึ่ง แม้ไม่ต้องยกเหตุผลขึ้นมาปลอบใจเลย ใจก็จะสงบอยู่ได้ และจะสงบอยู่ได้อย่างน้อยก็ชั่วเวลาที่รวมใจบริกรรมอยู่ นอกจากนั้นเมื่อรักษาสติไว้ได้ ให้รวมอยู่ได้แน่วแน่กับบทบริกรรมก็ยังอาจทำให้เกิดปัญญา คือเกิดความเข้าใจในความหมายที่ว่า "นินทากาเลเหมือนเทน้ำ ไม่ชอกช้ำเหมือนเอามีดมากรีดหิน" เหมือนอย่างที่กล่าวแล้วข้างต้น เมื่อความเข้าใจเกิดขึ้นในขณะบริกรรมด้วยแล้ว ใจก็จะสงบอยู่ได้นานต่อไปแม้เมื่อไม่ได้บริกรรมแล้ว เรียกว่านอกจากจะสงบเพราะบริกรรมแล้ว ยังมีปัญญามาช่วยประคับประคองความสงบให้ดำรงอยู่สืบไป นานเท่าที่ปัญญาจะลึกซึ้งเพียงไหน.

๑๔ เมษายน ๒๕๑๗

ผู้ไม่ถูกนินทาไม่มีในโลก

คำพังเพย "นินทากาเลเหมือนเทน้ำ ไม่ชอกช้ำเหมือนเอามีดมากรีดหิน" นี้มักจะมีบุคคลสองฝ่ายนำไปใช้ ฝ่ายหนึ่งนำไปใช้ถูก คือใช้ช่วยใจตนเองไม่ให้เดือดร้อนเมื่อถูกนินทาเพราะตนมิได้เป็นไปจริงตามคำนินทานั้น อีกฝ่ายหนึ่งนำไปใช้ผิด คือใช้ช่วยใจตนเองให้ไม่แยแสเสียงนินทา โดยที่ตนเป็นไปจริงตามคำนินทานั้น และไม่แก้ไขตนเองให้ผิดไปจากคำนินทา เช่นนี้นับว่าเป็นการนำคำพังเพย "นินทากาเลเหมือนเทน้ำ ไม่ชอกช้ำเหมือนเอามีดมากรีดหิน" ไปใช้ผิดอย่างยิ่ง นอกจากจะไม่เป็นการช่วยใจตนเองให้ดีขึ้นแล้วยังเป็นการซ้ำให้ไม่ดีหนักขึ้นอีกด้วย ผู้จะนำคำพังเพยดังกล่าวไปใช้จึงควรพิจารณาให้ดีอย่าให้เป็นการก่อโทษแก่ตนเอง แต่จงให้เป็นการให้คุณเท่านั้น

วิธีพิจารณาก่อนจะนำคำพังเพยดังกล่าวไปใช้มีอยู่ว่า เมื่อถูกนินทาอย่างใด ให้คิดดูว่าเราเป็นจริงตามที่เขานินทาหรือไม่ ให้ยอมรับกับตนเองตามความเป็นจริง อย่าหลอกตัวเอง ถ้าเราเป็นจริงตามที่เขานินทาก็อย่านำคำพังเพยดังกล่าวมาช่วยใจตนเองเป็นอันขาด แต่ควรจะคิดว่าเขาพูดความจริง ไม่ควรจะโกรธเขา แต่ควรจะทำให้เขาเลิกพูดเช่นนั้นเกี่ยวกับเราเสีย ด้วยการปฏิบัติเสียใหม่ไม่ให้เป็นไปตามที่เขานินทา ยอมรับคำนินทามาเป็นคำเตือนให้พ้นจากการปฏิบัติไม่เหมาะไม่ควร แต่ถ้าเมื่อถูกนินทาแล้วพิจารณาการปฏิบัติของตนแล้วเห็นว่ามิได้เป็นจริงตามคำนินทา ก็สามารถจะช่วยใจตนเองให้พ้นจากความเดือดร้อนด้วยอารมณ์โกรธหรือเสียใจน้อยใจได้ด้วยการยกคำพังเพยดังกล่าวมาบริกรรมจนใจสงบหรือจนเกิดปัญญาลึกซึ้งยิ่งขึ้น

คำพังเพยนั้นยังมีต่อไปอีก ซึ่งจะขอนำมากล่าวไว้ให้ติดต่อกันไปเสียก่อนจะกล่าวถึงวิธีคิดอย่างอื่นต่อไป บทต่อคำพังเพยข้างต้นคือ "อันองค์พระปฏิมายังราคิน เราเดินดินหรือจะพ้นคนนินทา" คำพังเพยนี้ สำหรับพุทธศาสนิกชนผู้ซาบซึ้งในพระคุณของพระ-พุทธองค์แม้เพียงพอสมควรย่อมจะคลายความรู้สึกกระทบกระเทือนใจได้ไม่มากก็น้อยในทันทีเมื่อถูกนินทาและเมื่อนึกได้ถึงคำพังเพยนี้ พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้เลิศแล้วเพียงไหน พระคุณบริสุทธิ์บริบูรณ์เพียงใด แต่แม้กระนั้นก็ยังหาได้ทรงพ้นจากคนนินทาไม่ สมัยพุทธกาลก็ทรงได้พบ สมัยนี้ก็ยังมีอยู่ เป็นเรื่องของโลกธรรมที่ไม่มีผู้ใดจะหลีกพ้นได้ แม้พระพุทธองค์

ก็ยังไม่พ้น แล้วเราคนธรรมดาที่หาได้มีคุณบริสุทธิ์บริบูรณ์เช่นพระพุทธองค์ไม่จะให้พ้นคนนินทาเสียเลยจะเป็นไปได้อย่างไร ที่จริงคำพังเพยทั้งหมดดังยกมากล่าวคือ 'นินทากาเลเหมือนเทน้ำ ไม่ชอกช้ำเหมือนเอามีดมากรีดหิน อันองค์พระปฏิมายังราคิน เราเดินดินหรือจะพ้นคนนินทา" นั้น มีผู้พูดกันอยู่จนติดปากอยู่เสมอ แต่ถ้าไม่คิดให้ถึงใจก็จะเป็นประโยชน์น้อย หรือไม่เป็นประโยชน์เลย ดังนั้นที่ถูกจึงควรคิดให้ถึงใจ คือให้เข้าใจอย่างซาบซึ้งพอสมควรว่าคำนินทาทั้งหลายนั้นไม่อาจทำผู้ที่มิได้มีการประพฤติปฏิบัติเหมือนคำนินทาให้ชอกช้ำได้ เหมือนเอามีดไปกรีดหิน ก็มีดนั่นแหละที่จะบิ่นกร่อนไม่ใช่หินที่จะชอกช้ำ ใครอยากนินทาก็ให้เขานินทาไป เขานินทาเราก็เหมือนเทน้ำออกจากภาชนะขณะหนึ่งก็ต้องหมดภาชนะ เช่นเดียวกับการนินทาก็ต้องมีเวลาจบสิ้น โดยที่ถ้าเราไม่ได้เป็นไปตามคำนินทาแล้วเราก็จะไม่ชอกช้ำเลย ผู้นินทาเท่านั้นเมื่อยปากเปล่า เสียความคิดที่สรรหาคำมานินทาเปล่า ทั้งยังจะทำให้ผู้รู้ความจริงเห็นผู้นินทาเป็นคนเสียไปอีกด้วยในขณะที่จะต้องเห็นผู้ถูกนินทาเป็นผู้ที่ควรได้รับความเห็นใจ ถ้ายังไม่หายเดือดร้อนใจก็ให้คิดต่อไปว่า พระพุทธเจ้าเมื่อดำรงพระชนมายุอยู่ก็ทรงถูกนินทา เมื่อเสด็จดับขันธปรินิพ-พานแล้วก็ยังทรงถูกนินทา แม้แต่พระพุทธปฏิมาก็ยังถูกคนนั้นติคนนี้ติ แล้วเราเป็นใครเลิศล้ำเสมอพระพุทธองค์หรือ ก็เปล่า แล้วเราจะไม่ให้ถูกติถูกนินทาได้อย่างไร ถ้าคิดว่าเราไม่ควรจะถูกนินทาเพราะเราดีเหลือเกินแล้ว ก็เป็นการคิดที่ไม่ถูกต้องอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นคนดีเพียงไหนคิดเช่นนี้ก็ไม่ถูกต้อง และถ้าเกิดทุกข์ร้อนขึ้นมาเพราะถูกนินทาก็เป็นเพราะเราเองทำตัวเราเองให้เป็นทุกข์ ด้วยการคิดไม่ถูกวิธี จะไปโทษคนอื่นไม่ได้.

๒๑ เมษายน ๒๕๑๗

พึงทำเสียงสรรเสริญให้ดังกว่าเสียงนินทา

มีคนเป็นจำนวนมากที่ถือคำนินทาเป็นสำคัญ จนกระทั่งถือว่าคำนินทาอาจทำให้ถึงเสียผู้เสียคนได้ และกระทั่งถึงกับกล่าวว่าคนนั้นคนนี้เสียผู้เสียคนไปแล้วเพราะคำนินทาก็มีอยู่มิใช่น้อย คิดอย่างผิวเผิน มิได้พิจารณาให้ลึกซึ้งพอสมควร ก็เหมือนจะเป็นเช่นนั้นจริง เพราะคำนินทาที่เริ่มขึ้นแล้ว มักจะมีผู้สนใจนำไปพูดต่อ ๆ กันไป ยืดยาวขึ้นทุกที

รุนแรงขึ้นทุกที ตามแบบที่มีคำกล่าวว่า "ปากคนยาวกว่าปากกา" แต่คำนินทาก็ต้องไม่สำคัญเหนือกว่าความจริง ถ้าคำนินทาเริ่มแต่มีความจริงเป็นมูล การเสียผู้เสียคนของผู้ถูกนินทาก็หาได้เกิดจากคำนินทาไม่ หากแต่เกิดจากความจริงนั่นเอง พูดอีกอย่างก็คือเกิดจากการกระทำหรือกรรมของตนเองนั่นแหละ ทำกรรมไม่ดีอันเป็นเหตุให้ถูกนินทาก็ต้องได้รับผลเสียอันเกิดจากกรรมไม่ดีนั้น มากน้อยหนักเบาเพียงเท่าความมากน้อยหนักเบาของกรรมไม่ดีเท่านั้น ที่กล่าวกันว่าทำไม่ดีนิดเดียว ลือกันหรือนินทากันเสียเกินเหตุ จนทำให้เสียหายเกินเหตุนั้น ก็เช่นที่กล่าวแล้ว แม้ไม่คิดให้ลึกก็เหมือนเป็นเช่นนั้นจริง แต่ความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ ความเสียหายอันเป็นผล จะไม่มากน้อยหรือหนักเบาเกินกว่ามูลความจริงอันเป็นเหตุไปได้เลยเป็นอันขาด จะเล่าลือกันไปอย่างไร ความจริงมีอยู่อย่างไรก็ต้องมีอยู่อย่างนั้นเท่านั้น เหมือนคนขโมยเงินเขาไปสองร้อยบาท ผู้ถูกขโมยเที่ยวเล่าไปว่าถูกเขาขโมยเงินไปสองพันบาท คนอื่น ๆ อีกก็เล่าตามเจ้าของหรือขยายให้ยิ่งไปกว่า ความจริงก็หาอาจเปลี่ยนไปได้ไม่ เงินที่ถูกขโมยคงต้องมีจำนวนสองร้อย ผู้ขโมยคงขโมยเพียงสองร้อยและหากถูกจับได้ ความจริงปรากฏ ผู้ขโมยก็จะต้องได้รับโทษสมควรกับจำนวนเงินที่เขาขโมยเท่านั้น ไม่มากไปกว่านั้น ส่วนที่ผู้ใดจะเชื่อกันอย่างใดเป็นเรื่องที่มิใช่ความจริง ไม่อาจทำให้ผู้ขโมยเงินจำนวนสองร้อยต้องกลายเป็นผู้ขโมยเงินสองพันไปได้เลย ผู้ถูกนินทาที่มิได้เป็นจริงดังคำนินทาก็จะกลายเป็นผู้ไม่ดีไปตามคำนินทาหาได้ไม่ แม้จะมีผู้เชื่อว่าไม่ดีสักกี่ร้อยกี่พันคน ก็จะเป็นเพียงเรื่องของความเชื่อของคนเหล่านั้นเท่านั้น หาใช่เป็นเรื่องไม่ดีของผู้ถูกนินทาไม่ สำหรับผู้มิได้ทำเรื่องไม่ดีให้ควรถูกนินทาแต่ก็ยังถูกนินทานั้นมีอยู่มากมายเป็นธรรมดา เพราะนินทาเป็นเรื่องของโลกธรรม ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น ความสำคัญอยู่ที่ว่าความจริงต้องเป็นความจริงเสมอ เราไม่ได้ทำไม่ดี คำนินทาใด ๆ มากมายหนักหนาเพียงไหนก็จะไม่อาจทำให้เราไม่ดีไปได้เลย เมื่อถูกนินทาทั้ง ๆ ที่มิได้ทำอะไรควรให้ถูกนินทาก็จงมั่นใจในตนเองให้เต็มที่ อย่าหวั่นไหวในคำนินทา อย่าคิดว่าจะเสียหายเพราะเสียงนินทา

เมื่อฝ่ายหนึ่งนินทาเราได้ ฝ่ายที่จะสรรเสริญเราก็มีได้ และถ้าเราเป็นผู้กระทำกรรมควรแก่การสรรเสริญก็เป็นอันเชื่อแน่ได้ว่าจะต้องมีผู้สรรเสริญพร้อม ๆ กันไปกับที่มีผู้นินทานั่นเอง ฉะนั้นเมื่อรู้ว่าถูกนินทาแล้วเมื่อใดก็ควรจะยิ่งทำสิ่งอันควรสรรเสริญให้มากเท่า

ที่จะสามารถทำได้ให้มากกว่าเดิม เช่นนี้จึงจะควร จึงจะเป็นการแก้ที่ถูกต้อง และแทนที่จะคิดให้เดือดร้อนให้เป็นความโกรธความน้อยใจเสียใจ ก็ควรจะคิดกลับกันเสีย คือคิดว่าทำให้ได้มีโอกาสเร่งทำความดีอย่างเต็มที่ เพื่อว่าเสียงสรรเสริญจะได้ดังกว่าเสียงนินทา จนสามารถทำให้เสียงนินทาพ่ายแพ้ไป ผู้มีโอกาสทำความดีนั้นไม่ว่าโอกาสจะเกิดขึ้นจากเหตุใดก็ตาม จากผู้ใดก็ตาม ควรถือว่าเหตุนั้นผู้นั้นช่วยเสริมสร้างคุณงามความดีหรือบารมี ไม่ควรคิดผิดวิธีจนทำให้กลายเป็นความเศร้าหมองของจิตใจซึ่งมิใช่เป็นการทำความดีอย่างใด ตรงกันข้ามกลับเป็นการทำไม่ดีให้โทษอย่างแท้จริงแก่เจ้าตัวเองยิ่งกว่าโทษที่จะเกิดจากคำนินทาใด ๆ ทั้งนั้น.

๒๘ เมษายน ๒๕๑๗

ผู้ถูกนินทาพึงมีเหตุผล

คำนินทาใด ๆ ไม่อาจทำคนดีให้เป็นคนไม่ดีไปได้ คนจะดีก็เพราะกรรม คนจะเลวก็เพราะกรรม หาใช่จะดีเพราะสรรเสริญ หรือจะเลวเพราะนินทาไม่ ควรถือความจริงนี้เป็นสำคัญ และอย่าทำอะไรหรือไม่ทำอะไรเพราะกลัวนินทาหรือเพราะปรารถนาสรรเสริญ อย่าทำอะไรก็ตามทุกอย่างที่แม้เพียงสงสัยว่าเป็นกรรมไม่ดี แต่จงทำอะไรก็ตามทุกอย่างที่พิจารณาแล้วตระหนักแน่ชัดว่าเป็นกรรมดีเท่านั้น แม้ว่าการทำกรรมดีจะมีผู้นินทาเพราะไปขัดความพอใจของเขาเข้าก็ไม่ใช่สิ่งที่ผู้ทำควรหวั่นไหว ส่วนเสียงสรรเสริญนั้นแม้จะไม่มีผู้ทำกรรมดีก็ไม่ควรท้อแท้ ถ้าจะมีก็ให้ถือเพียงเสมือนเป็นผลพลอยได้จากการทำกรรมดีเท่านั้น ผลที่แท้จริงจากการทำกรรมดีอยู่ที่ได้ทำกรรมดีนั่นแหละเป็นสำคัญ การได้ทำกรรมดีก็เท่ากับได้รับผลดีนั่นเอง เพราะกรรมดีจักให้ผลดีแน่นอน ไม่เป็นอื่น

คนทำดีถูกนินทาน่าจะทำใจรับได้ดีกว่าคนทำไม่ดีที่ถูกนินทา แต่เท่าที่ปรากฏดูเหมือนจะไม่เป็นเช่นนั้น คนทำดีถูกนินทามักจะหวั่นไหวท้อแท้ถึงกับบางทีไม่อยากจะทำดีต่อไป ซึ่งไม่ถูก ส่วนคนทำไม่ดีถูกนินทามักจะไม่รู้ไม่ชี้เสียแล้วก็ยังคงทำเหมือนเดิมต่อไป ซึ่งก็ไม่ถูกอย่างยิ่ง นินทาที่คนทำดีได้รับควรจะเป็นเครื่องเสริมส่งให้ทำดียิ่งขึ้น เพราะเมื่อเชื่อในกรรมก็ต้องเชื่อว่านินทาที่ได้รับทั้งที่กำลังทำกรรมดีอยู่ในปัจจุบัน นินทานั้นก็ต้องเป็น

ผลของกรรมไม่ดีที่ต้องได้ทำไว้ในอดีตแน่นอน อันกรรมที่ทำไว้นั้น ไม่ว่าจะในอดีตนานไกลเพียงไหน ก็จะต้องให้ผลไม่วันใดก็วันหนึ่งอาจจะช้าอาจจะเร็ว แล้วแต่กรรมใดแรงกว่าก็จะให้ผลก่อน ที่ให้เร่งทำความดีให้ยิ่งขึ้นเมื่อถูกนินทา ก็เพื่อให้กรรมไม่ดีที่ทำไว้ในอดีตอ่อนแรงกว่ากรรมดีที่ทำอยู่ในปัจจุบัน ให้เป็นการเพิ่มพูนกรรมดีที่ทำไว้แล้วในอดีต ขอเน้นว่าคนใดที่ทำความดีแล้วถูกนินทา จงอย่าปล่อยใจให้เป็นทาสของความเศร้าหมองจนเกิดโกรธเคืองพยาบาทหรือน้อยใจเสียใจ แต่จงเร่งทำความดีให้ยิ่งขึ้นต่อไปเท่านั้น

ส่วนผู้ทำกรรมไม่ดีที่ถูกนินทานั้น การไม่แยแสเสียงนินทานั้นไม่ถูกอย่างยิ่ง ต้องแยแส ต้องให้ความสนใจ ต้องพยายามยอมรับว่าคำนินทาเป็นคำชี้โทษของเราว่ามีอยู่อย่างไร ถ้าไม่แก้ไขโทษนั้นก็จะไม่มีวันหมดสิ้นไป มีแต่จะพอกพูนยิ่งขึ้น เป็นโทษที่หนักขึ้น ซึ่งนับวันก็จะมีเสียงนินทามากขึ้น และเสียงนินทานี้เป็นเพียงผลไม่ดีที่เล็กน้อยเหลือเกินของกรรมไม่ดี ผลไม่ดีของกรรมไม่ดียังมีที่หนักกว่านั้นมาก ผู้นับถือพระพุทธศาสนาควรจะเชื่อเรื่องกรรมและผลของกรรม คือเชื่อว่ากรรมมีผลจริง กรรมดีให้ผลดีจริง กรรมชั่วให้ผลชั่วจริง ผู้ใดทำกรรมใดไว้จักได้รับผลของกรรมนั้น

อย่างไรก็ตาม ทั้งผู้ทำดีที่ถูกนินทา และผู้ทำไม่ดีที่ถูกนินทา ควรจะรับอย่างมีเหตุผล คืออย่างมีปัญญา ไม่ควรจะรับอย่างขาดเหตุผล คืออย่างขาดปัญญา เหตุผลที่สำคัญที่สุดคือต้องรับรู้การนินทาอย่างรู้ตัวว่าจะไม่นำคำนินทานั้น ๆ มาเป็นโทษแก่จิตใจตน จะนำมาแต่เป็นคุณเท่านั้น ถึงเราจะไม่ดีจริงอย่างถูกนินทา เราจะไม่นำคำนินทามาซ้ำเติมให้จิตใจเราเศร้าหมองด้วยความสำนึกผิด แต่เราจะรู้ผิดอย่างผู้มีปัญญา คือรู้ผิดเพื่อแก้ไขความผิดที่ทำแล้ว และเพื่อป้องกันมิให้ทำความผิดเช่นนั้นอีก ถ้าเราดี เราไม่เป็นเช่นถูกนินทา เราก็จะไม่นำคำนินทามาซ้ำเติมให้จิตใจเศร้าหมองด้วยความโกรธแค้นขุ่นเคืองหรือน้อยใจเสียใจ เราจะรับรู้ว่าเป็นเรื่องของผลกรรมที่เราต้องได้เคยทำไว้ในอดีตแน่นอน แล้วก็รีบเร่งทำกรรมดีเพื่อให้ผลดีส่ง จนผลของกรรมไม่ดีต้องถอยห่างไป เช่นนี้จึงจะควร.

๕ พฤษภาคม ๒๕๑๗

ผู้นินทาคือผู้ทำกรรมไม่ดี

จะขอนำพระสูตรมาเล่าประกอบเพื่อให้ทราบว่าพระพุทธองค์ทรงแสดงวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับจิตใจเมื่อถูกนินทาหรือด่าว่าไว้อย่างไร

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ใกล้กรุงราชคฤห์ พราหมณ์ชื่อภารทวาชะ ได้ยินว่าพราหมณ์สกุลเดียวกันบวชในสำนักพระองค์ มีความโกรธขัดใจ จึงไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ด่าว่าพระองค์ด้วยวาจาหยาบต่าง ๆ พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า มีแขกที่เป็นมิตรอมาตย์ญาติสาโลหิตมาหาท่านบ้างหรือไม่ พราหมณ์กราบทูลว่า บางคราวก็มีแขกมาหา ตรัสถามว่า ท่านจัดของควรเคี้ยว ของควรบริโภค หรือว่าน้ำดื่ม ให้แก่แขกเหล่านั้นบ้างหรือไม่ พราหมณ์กราบทูลตอบว่า บางคราวก็จัดให้ ตรัสถามว่า ถ้าแขกเหล่านั้นไม่รับสิ่งเหล่านั้นจะตกเป็นของใคร พราหมณ์กราบทูลตอบว่า ถ้าเขาไม่รับก็ตกเป็นของเราทั้งหลาย ตรัสว่า ก็อย่างเดียวกันนั้นแหละพราหมณ์ ท่านด่าเราผู้ไม่ด่า ขู่เราผู้ไม่ขู่ ชวนวิวาทเราผู้ไม่วิวาท เราไม่รับคำด่า คำขู่ คำชวนวิวาทของท่าน คำนั้นจึงตกแก่ท่านนั่นแหละ ผู้ใดด่าตอบผู้ด่า ขู่ตอบผู้ขู่ วิวาทตอบผู้ชวนวิวาท ผู้นั้นเรียกว่าร่วมบริโภคด้วยกัน ตอบแทนกัน ส่วนเราไม่ร่วมบริโภค ไม่ตอบแทนกับท่าน คำด่านั้นของท่านจึงตกเป็นของท่านนั่นแหละ

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสดังนี้ พราหมณ์กราบทูลว่า บริษัทมีพระราชาเป็นประธานพากันรู้จักพระองค์ว่าพระสมณโคดมเป็นพระอรหันต์ แต่ว่าไฉนพระองค์จึงยังทรงโกรธอยู่เล่า พระองค์ตรัสว่า ผู้ที่ฝึกแล้วมีความเป็นอยู่สมควร หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ เป็นผู้หมดโกรธ สงบระงับคงที่แล้ว จะมีความโกรธมาจากไหน ผู้ใดโกรธตอบผู้โกรธผู้นั้นพลอยทรามไปเพราะความโกรธนั้น ผู้ที่ไม่โกรธตอบผู้โกรธชื่อว่าชนะสงครามที่ชนะได้ด้วยยาก ผู้ซึ่งรู้ว่าผู้อื่นโกรธแล้ว มีสติสงบระงับได้ ชื่อว่าย่อมประพฤติประโยชน์แก่ตนเองด้วยแก่ผู้อื่นด้วยทั้งสองฝ่าย พวกคนที่ไม่ฉลาดในธรรมย่อมเข้าใจผู้ที่รักษาประโยชน์ตนและผู้อื่นทั้งสองฝ่ายว่าเป็นคนโง่

สดับพระพุทธดำรัสในพระสูตรดังยกมากล่าวข้างต้นนี้แล้ว ย่อมปรากฏชัดว่านินทานั้นจะไม่มีโทษแก่ผู้ถูกนินทาเลย ถ้าผู้ถูกนินทาไม่รับ คือไม่ตอบ เช่นเดียวกับผู้ถูกด่าไม่ด่าตอบ ผู้ถูกขู่ไม่ขู่ตอบ ผู้ถูกชวนวิวาทไม่วิวาทตอบ แต่คำนินทาว่าร้ายทั้งหลายจะตกเป็น

ของผู้นินทาทั้งหมด ผู้นินทาคือผู้ทำกรรม ซึ่งเป็นกรรมไม่ดี ไม่ว่าผู้ถูกนินทาจะรับหรือไม่รับก็ตาม ผู้นินทาย่อมต้องได้รับผลไม่ดีแห่งกรรมไม่ดีของเขาอย่างแน่นอน ดังนั้น แม้เมื่อถูกนินทาแล้ว ก็ให้คิดว่าผู้นินทาเรานั้นได้รับการตอบแทนแล้ว คือได้รับผลของกรรมไม่ดี ซึ่งจะส่งผลให้ปรากฏช้าหรือเร็วเท่านั้น ผลของกรรมไม่ดีนั้นแหละได้ตอบแทนเขาผู้นินทาแล้ว เราไม่มีความจำเป็นต้องตอบแทนแต่อย่างใด ความเชื่อในเรื่องกรรมและผลของกรรมมีคุณอย่างที่สุด ผู้ใดทำกรรมใดไว้จักได้รับผลของกรรมนั้น ความเชื่อเช่นนี้จักทำให้ไม่คิดร้ายตอบผู้คิดร้าย เป็นการระงับเวรภัยไม่ให้เกิดแก่ตน เป็นการปกป้องตนมิให้ทำกรรมไม่ดีทั้งทางกายวาจาและใจโดยมุ่งให้เป็นการแก้แค้นตอบแทน ผลจักเป็นความสงบสุขแก่ตนและแก่ผู้อื่นด้วย.

๑๒ พฤษภาคม ๒๕๑๗

อดีตและอนาคตไม่ใช่สิ่งพึงยึด

ระยะที่เป็นระยะเริ่มปีการศึกษาใหม่ ไม่เพียงแต่นักเรียนนิสิตนักศึกษาเท่านั้นที่ได้พบความเปลี่ยนแปลงใหม่เกี่ยวกับการศึกษา แม้แต่ผู้เป็นมารดาบิดาผู้ปกครองทั้งหลายก็ล้วนแต่พลอยได้เกี่ยวข้องกับความเปลี่ยนแปลงใหม่ของลูกหลานด้วย จำนวนหนึ่งประสบความสำเร็จสมปรารถนาสอบผ่านชั้นได้เรียนสูงขึ้น ในสถานที่เรียนเดิมหรือในสถานการศึกษาใหม่ จำนวนนี้จะยังไม่ขอกล่าวถึง จะขอกล่าวถึงอีกจำนวนหนึ่งที่ประสบความล้มเหลว ที่ปรารถนาไม่สมปรารถนา ต้องเรียนซ้ำชั้นบ้าง ต้องว่างอยู่บ้าง ดังที่มีอยู่ไม่น้อยเพราะสอบตกหรือสอบคัดเลือกไม่ได้เป็นต้น จำนวนหลังที่ปรารถนาแล้วไม่สมหวังกำลังเป็นทุกข์ ทุกข์เพราะปรารถนาไม่สมหวังนั่นเอง หวังว่าจะสอบได้ก็ไม่ได้ หวังว่าจะคัดเลือกได้ก็ไม่ได้ ดังนี้ก็เกิดทุกข์เพราะความเสียใจ มากน้อยหนักเบาต่าง ๆ กัน หรือแม้ผู้ที่ก็คาดคิดอยู่ว่าจะสอบไม่ได้ จะคัดเลือกไม่ได้ แต่เมื่อไม่ได้เข้าจริง ก็ยังคงทุกข์เพราะความเสียใจอยู่นั่นเอง ปรกติเป็นกันเช่นนี้ เพื่อช่วยคลายความทุกข์อันเกิดจากการปรารถนาแล้วไม่สมหวังดังกล่าว จะได้นำวิธีคิดเกี่ยวกับเมื่อประสบความทุกข์ในแง่นี้มาพูดถึงเพื่อช่วยเหลือทุกคนที่อยู่ในฐานะดังกล่าว ซึ่งหมายรวมทั้งตัวนักเรียนนิสิตนักศึกษาด้วย และมารดาบิดาพี่ป้าน้าอาผู้ปกครองผู้เกี่ยวข้องทั้งหลายผู้ต้องพลอยได้รับความกระทบกระเทือนเป็นความทุกข์ไปกับความปรารถนาแล้วไม่สมปรารถนานี้ด้วย

ความจริงนั้น ก็เป็นที่รู้กันอยู่ ว่าผู้มีความหวังมิใช่จะได้สมหวังเสมอไป ธรรมดาหวังไว้อย่างหนึ่งเมื่อถึงคราวเป็นจริงก็จะเป็นไปอีกอย่างหนึ่ง มักเป็นเช่นนี้ แต่ถึงกระนั้นคนส่วนมากก็ยังชอบตั้งความหวัง จะทำอะไรก็มักจะตั้งความหวังไว้ว่าผลจะเป็นเช่นนั้นเช่นนี้ เหมือนเมื่อสอบก็ตั้งความหวังไว้ว่าจะได้ เมื่อตั้งความหวังไว้แล้วไม่เป็นไปดังหวัง ก็ย่อมผิดหวัง ย่อมเสียใจ ถ้าทุ่มเทกำลังให้กับความหวังมากก็จะผิดหวังมากและเสียใจมาก และมักจะปล่อยใจให้เป็นทาสของอารมณ์ดังกล่าวอย่างไม่ยั้งคิด ไม่ใช้สติใช้ปัญญาคิดให้เข้าใจแม้พอสมควรว่าความผิดหวังเป็นคู่กับความสมหวัง เมื่อความสมหวังมีได้ ความผิดหวังก็มีได้ นี้เป็นธรรมดาจริง ๆ สิ่งที่มีได้เกิดได้ก็ต้องมีขึ้นต้องเกิดขึ้น เมื่อมีแล้วเกิดแล้วความเสียใจทุกข์โศกเพียงใดก็หาอาจทำให้เปลี่ยนแปลงไปได้ไม่ นอกจากจะกลับสมหวังขึ้นในความผิดหวังนั้นไม่ได้แล้ว ถ้าปล่อยใจให้ทุกข์โศกมากเกินไป ยังจะเป็นทางให้ความไม่สมหวังในเรื่องอื่นเกิดตามมาอีกได้มากมาย เพราะความทุกข์จักทำให้กำลังใจอ่อน สติปัญญาไม่แจ่มใส คิดอะไรก็จะเป็นไปอย่างมืดมน จะแก้ไขอะไรก็ไม่ถูก จะหาทางดำเนินใหม่ก็ยากจะพบ

พระพุทธองค์ทรงสอนไม่ให้ยึดมั่นผูกพันกับอดีตหรือกับอนาคต ทรงสอนให้อยู่กับปัจจุบัน การตั้งความหวังว่าทำอย่างนั้นอย่างนี้แล้วจะสมหวัง เช่นสอบแล้วจะได้ อนาคตจะเรียนที่นั่นที่นี่ เป็นนั่นเป็นนี่ เช่นนี้เรียกว่าเป็นการยึดอนาคต ซึ่งผิดจากที่พระพุทธองค์ทรงสอน การยึดอดีตก็คือการสอบแล้วผลปรากฏว่าไม่ได้แล้ว ทั้งการสอบและทั้งผลที่ไม่ได้ล้วนเป็นอดีตด้วยกันทั้งสอง คือเกิดขึ้นแล้วทั้งสอง การไปยึดอยู่ว่าสอบไม่ได้เสียแล้ว เช่นนี้เรียกว่าเป็นการยึดอดีต ซึ่งผิดจากที่พระพุทธองค์ทรงสอนอีกเช่นกัน เมื่อการสอบและผลการสอบเป็นอดีตไปแล้ว ก็ต้องพยายามปล่อยวางเสีย อย่ายึดมั่นถือมั่นไว้ รวมใจไว้ที่ปัจจุบันเท่านั้น อะไรที่ควรจัดควรทำก็จัดก็ทำไปให้ดีงามเหมาะสม ไม่ย้อนไปผูกใจถึงอดีต ไม่มุ่งไปผูกใจในอนาคต การทำสมาธิที่ท่านอบรมกันอยู่เพื่อความสงบเย็นใจนั้น ก็เป็นการรักษาใจให้อยู่กับปัจจุบัน มิให้ย้อนไปอยู่กับอดีตหรือล่วงหน้าไปอยู่กับอนาคต ผู้ที่ความไม่สมปรารถนาเกิดขึ้นก็สามารถจะรักษาใจให้คลายความทุกข์ หรือไม่เป็นทุกข์ได้ด้วยการรักษาใจให้อยู่กับปัจจุบันได้เช่นกัน.

๑๙ พฤษภาคม ๒๕๑๗

ความไม่สมหวังที่ไม่ต้องเป็นทุกข์

ถ้าปล่อยใจให้ตกเป็นทาสอารมณ์น้อยใจเสียใจอันเกิดจากความไม่สมหวัง ก็นับว่าปฏิบัติต่อจิตใจของตนเองไม่ถูก ที่ถูกนั้นต้องพยายามควบคุมใจให้อยู่ใต้อำนาจของเหตุผล หรือใต้อำนาจของปัญญา ปัญญานั้นคือแสงสว่าง จะส่องนำให้พ้นจากความมืดได้ เพราะฉะนั้นถ้ารู้สึกว่าอยู่ในความมืด ไม่เห็นหนทางแล้ว ก็ควรต้องนึกถึงสิ่งสำคัญที่สุดที่จะช่วยให้พ้นความมืดได้ คือปัญญาหรือแสงสว่างนั่นแหละ

ผู้ปรารถนาแล้วไม่สมหวังทั้งหลาย มักจะรู้สึกว่าหนทางข้างหน้ามืด ตนเองก็อยู่ในที่มืด ไม่รู้จะทำฉันใด แล้วก็คลำเปะปะไปตามเรื่องตามราวแบบคนตาบอดใหม่ ๆ ที่ไม่อาศัยคนตาดีช่วยจับจูง ผลก็คือต้องชนนั่นกระทบนี่ให้เกิดความเจ็บช้ำ มากบ้างน้อยบ้างไปตามกัน แต่คนตาบอดเดินชนนั้นความจริงบอบช้ำเบากว่าคนตาดีที่ผิดหวังแล้วรู้สึกเหมือนตกอยู่ในความมืดมิด เพราะคนตาบอดจะช้ำที่กาย ซึ่งเจ็บปวดไม่เสมอคนผิดหวังที่ช้ำที่ใจ ดังนั้นจึงควรอย่างยิ่งที่ทุกคนจะได้พยายามช่วยตนเองให้พ้นจากความบอบช้ำทางใจในเมื่อต้องพบกับความไม่สมหวัง ซึ่งเป็นประการหนึ่งของความทุกข์ เป็นอย่างหนึ่งของโลกธรรมแปด ซึ่งผู้เกิดมาในโลกทุกคนไม่อาจหนีพ้น จะต้องพบด้วยกันทั้งนั้น ไม่วันใดก็วันหนึ่ง ดังนั้นการเตรียมป้องกันไว้ก็ตาม การแก้ไขเมื่อต้องประสบเข้าแล้วก็ตาม เป็นสิ่งควรทำอย่างเต็มสติปัญญาความสามารถ เพื่อช่วยตนเองให้พ้นจากอำนาจของความผิดหวัง ไม่ต้องบอบช้ำด้วยความทุกข์ใจจนเกินไป

ได้กล่าวแล้วว่า พระพุทธองค์ทรงสอนไม่ให้ยึดอดีตไม่ให้ยึดอนาคต ทรงสอนให้อยู่กับปัจจุบัน การตั้งความหวังที่ได้รับผลเป็นความสมหวังหรือผิดหวังแล้วก็ตาม ล้วนเป็นอดีตแล้วทั้งนั้น จึงเป็นสิ่งที่ต้องไม่ปล่อยใจให้ไปยึดไว้ พยายามบังคับใจให้อยู่กับปัจจุบันให้ได้ คือปัจจุบันอยู่ในฐานะอย่างใดก็ต้องปฏิบัติตนให้ถูกต้องให้สมควรกับฐานะนั้น ๆ ทุ่มเทจิตใจไว้กับฐานะนั้น ๆ อันเป็นปัจจุบัน ไม่นึกถึงสิ่งที่ผ่านไปแล้วคือความไม่สมหวังทั้งปวง บางทีที่กล่าวว่าความไม่สมหวังทั้งหลายเป็นอดีต จะมีผู้ไม่เห็นด้วย เพราะอันความไม่สมหวังที่แต่ละคนได้รับนั้นเหมือนจะเป็นปัจจุบันอยู่ตลอดเวลาที่จิตใจผู้ประสบความผิดหวังยังชอกช้ำ

ด้วยความรู้สึกเสียใจเป็นทุกข์ แต่ความจริงแล้วความไม่สมหวังไม่ว่าในเรื่องใดก็ตาม ของผู้ใดก็ตาม เกิดขึ้นแล้วก็จักผ่านไปเป็นอดีตแล้วทันที ไม่กลับย้อนเป็นปัจจุบันได้อีกเลย แม้เป็นเรื่องที่ยากจะเข้าใจ ยากจะแลให้เห็นได้ว่าความผิดหวังที่เกิดขึ้นทั้งหมดล้วนเป็นอดีตไปแล้ว แต่ก็ควรพยายามทำความเข้าใจให้เกิดขึ้นให้ถูกต้องตามความเป็นจริงให้ได้ เพราะความเข้าใจอย่างถูกต้องในเรื่องนี้จะช่วยให้สบายใจได้ สิ่งที่เป็นอดีตแล้วก็คือสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วนั่นเอง เมื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นแล้วอย่างใด ก็ย่อมไม่มีอำนาจใดๆ จะไปทำให้เป็นสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้นได้เลย สิ่งที่เกิดแล้วย่อมเป็นสิ่งที่เกิดแล้ว แน่นอนเสมอไป ความไม่ชอบใจหรือความเศร้าเสียใจเหตุด้วยไม่เป็นที่สมปรารถนาของผู้ใดก็หาอาจทำให้สิ่งที่เกิดแล้วกลับเป็นสิ่งที่ยังไม่เกิดได้ไม่ ดังนั้นความไม่ชอบใจหรือความเศร้าเสียใจด้วยความไม่สมหวัง จึงเป็นสิ่งหาประโยชน์ไม่ได้ หาประโยชน์ไม่ได้จริงๆ ไม่ช่วยให้อะไรดีขึ้น ไม่ทำให้สิ่งที่เกิดแล้วเปลี่ยนไปได้ ดังนั้นเมื่อมีปัญญานึกได้ถึงความจริงนี้ ผู้ปรารถนาแล้วไม่สมปรารถนาจึงพยายามตัดใจเสียให้ได้จากความเศร้าโศกเสียใจ

ขอแนะนำทุกคนที่กำลังเศร้าเสียใจเพราะหวังแล้วไม่สมดังหวัง ว่าให้ดูใจของตนที่กำลังตกเป็นทาสอารมณ์ดังกล่าว ดูให้เห็นว่าใจในลักษณะเช่นนั้นให้ความสุขหรือให้ความทุกข์ และถ้าดูให้เห็นก็จะเห็นว่าให้ความทุกข์แน่นอน ไม่มีทางที่จะดูเห็นว่าให้ความสุขได้อย่างแน่แท้ เมื่อดูเห็นเช่นนั้นแล้วก็ให้พิจารณาต่อไปว่า การต้องเป็นทุกข์ด้วยและไม่สมหวังด้วย กับการไม่สมหวังแต่ไม่เป็นทุกข์ ควรจะเลือกอย่างไหน และถ้าพิจารณากันอย่างคนไม่ด้อยปัญญาจนเกินไป คำตอบก็จะต้องออกมาเป็นว่าควรจะเลือกอย่างไม่สมหวังแต่ไม่เป็นทุกข์ ไม่ควรจะเลือกอย่างไม่สมหวังด้วยและต้องเป็นทุกข์ด้วย ให้พิจารณาดังกล่าวทบทวนไปมาในขณะที่เศร้าเสียใจเพราะความไม่สมหวัง พิจารณาทบทวนเช่นนั้นจนกว่าปัญญาที่แท้จริงจะเกิดขึ้น ความปล่อยวางความทุกข์เพราะเศร้าเสียใจไม่สมปรารถนาก็จะเกิดขึ้นได้ด้วยวิธีนี้เช่นเดียวกัน.

๒๖ พฤษภาคม ๒๕๑๗

ไม่มีสิ่งใดที่ดีงามให้ความเบิกบานได้เสมอพระรัตนตรัย

อันใจนั้นถ้าเจ้าตัวปล่อยให้คิดเป็นทุกข์ก็เป็นทุกข์ ไม่ปล่อยให้คิดเป็นทุกข์ก็จะคิดไม่ได้ ความสำคัญจึงอยู่ที่ว่าเจ้าของใจจะต้องรู้จักใจของตนเองให้ดี ให้ชัดเจน ให้ถูกต้อง เมื่อเกิดอะไรขึ้นกับตน เช่นต้องได้รับความไม่สมหวังดังปรารถนา ก็ให้ดูใจของตนก่อนอื่นทั้งหมด พุ่งความสนใจเข้าไปที่ใจของตนเท่านั้น ให้รู้ว่าเป็นอย่างไร รู้สึกผิดหวัง รู้สึกเสียใจ รู้สึกเศร้าหมอง หรือรู้สึกขุ่นเคือง อะไรเหล่านี้ ให้ดูให้รู้ เมื่อดูรู้สภาพของจิตใจดังกล่าวแล้ว ก็ให้ลองบังคับให้ความรู้สึกนั้นเปลี่ยนจากร้ายกลายเป็นดี ชั่วระยะสั้น ๆ ก่อน ก็จะได้พบว่าสามารถจะทำได้ ที่ว่าบังคับให้ความรู้สึกเปลี่ยนนั้นก็ไม่ต้องทำอะไรมาก เพียงเปลี่ยนความคิดเกี่ยวกับเรื่องความผิดหวังเสีย ให้ไปคิดถึงเรื่องอื่นที่เป็นเรื่องของความเบิกบานสบายใจเสีย เท่านั้นก็จะได้ผลทันที แต่ก็เป็นธรรมดาที่การเปลี่ยนความคิดเช่นนั้นจะบังคับให้เป็นไปสม่ำเสมอไม่ได้ จะต้องมีวูบวาบกลับไปสู่สภาพเดิมที่มีกำลังแรงกว่า คือที่เป็นอยู่โดยอำนาจกระทบกระทั่งของสิ่งภายนอกที่ผู้รับขาดสติ ที่ผู้รับมิได้รู้เท่าทันตามความจริงว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นอนิจจังคือไม่เที่ยง ทุกขังคือเป็นทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป และเป็นอนัตตาคือไม่ใช่ตัวตน ไม่เป็นไปตามอำนาจปรารถนาต้องการเกิดขึ้นแล้วก็ต้องเปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะปรารถนาให้เที่ยงหรือไม่ให้เที่ยงก็ตาม ก็หาได้เป็นไปตามอำนาจปรารถนาของผู้ใดไม่ เพราะมิได้รู้ให้ทันตามความเป็นจริงดังกล่าวเมื่อถูกกระทบกระทั่งจึงหวั่นไหวชอกช้ำมาก จึงต้องใช้สติให้มากพอ ๆ กันจึงจะสามารถเปลี่ยนความคิดให้เป็นความเบิกบานยินดีและรักษาสภาพที่ดีให้ดำรงอยู่ได้นาน ไม่กลับไปสู่สภาพที่ไม่ดีรวดเร็วเกินไปนัก อย่างไรก็ตามแม้ใจจะกลับสู่สภาพที่ไม่ดีคือเศร้าเสียใจบ่อยเพียงใดถ้าไม่ยอมแพ้ใจตนเอง พยายามบังคับให้กลับคิดถึงเรื่องที่เป็นความดีงามเป็นความเบิกบานให้ได้ เช่นนี้ก็จะมีเวลาหนึ่งที่อำนาจของใจที่คิดในทางดีจะชนะฝ่ายที่คิดในทางไม่ดีอันก่อให้เกิดความทุกข์ร้อนเศร้าหมอง นั่นก็คือจะคลายความเศร้าเสียใจหรือขัดเคืองโกรธแค้นเพราะต้องประสบความไม่สมปรารถนา การบังคับใจไม่ให้ตกอยู่ใต้อำนาจความคิดอันเป็นเหตุแห่งความทุกข์ดังกล่าวนี้เมื่อทำไว้เสมอให้เป็นความเคยชินก็จะสามารถประคองใจให้เป็นสุขได้แม้จะต้องประสบฐานะภายนอกที่เป็นเหตุแห่งความทุกข์ก็ตาม

การคิดถึงสิ่งที่ดีงามที่เป็นความเบิกบานนั้น สำหรับพุทธศาสนิกชนแล้วถือว่าไม่มีสิ่งใดที่ดีงามที่จะให้ความเบิกบานได้ยิ่งกว่าพระรัตนตรัย คือพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ เป็นสิ่งที่จะยังให้เกิดความเบิกบานได้อย่างไม่มีสิ่งใดเปรียบเสมอ ดังนั้นเมื่อใจคิดไปถึงสิ่งที่ไม่ดีงามที่เป็นความทุกข์ความร้อน พุทธศาสนิกจึงนิยมระลึกถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ เพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้งสามเลยก็ได้ ระลึกถึงอย่างยาวก็คือการสวดพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ โดยตลอด คือสวดอิติปิโส สวดสวากขาโต สวดสุปฏิปันโน ตลอดทั้งบทนั่นเอง ระลึกถึงอย่างสั้นก็คือการระลึกว่าพุทโธ ธัมโม สังโฆ เท่านั้น หรือจะให้สั้นเข้าไปอีก จะระลึกเพียงพุทโธ พุทโธ เท่านั้น ก็จะเป็นเหตุให้เกิดความเบิกบานแช่มชื่นได้ ไม่ว่าจะกำลังเป็นทุกข์เป็นร้อนอยู่สักเพียงไหนก็ตาม.

๒ มิถุนายน ๒๕๑๗

ใจของคนดีเป็นใจที่คุ้นเคยกับความดี

น่าจะมีบุคคลไม่น้อยที่เมื่อความไม่สมหวังในเรื่องหนึ่งเรื่องใดผ่านไปเป็นอดีตแล้ว กลับเกิดความรู้สึกอย่างจริงใจว่า ความไม่สมหวังครั้งนั้นที่จริงมิได้ให้โทษเลย แต่ให้คุณเป็นอันมากอยู่ในปัจจุบัน ถ้าสมหวังในครั้งนั้นปัจจุบันจะไม่ได้รับประโยชน์ถึงเช่นที่กำลังได้รับอยู่ ตัวอย่างก็เช่นเคยสอบคัดเลือกเข้าสถานศึกษาแห่งหนึ่งในคณะหนึ่ง แต่ไม่ผ่านครั้งนั้นต้องเศร้าเสียใจเป็นอันมาก ต่อมามีโอกาสได้สอบคัดเลือกใหม่ และสอบได้เข้าศึกษาในอีกคณะหนึ่งของสถาบันการศึกษาเดียวกันนั้นหรือสถาบันการศึกษาอื่นก็ตาม จนสำเร็จออกมาได้ทำงานการเป็นหลักฐานมั่นคง เมื่อนึกถึงอดีตก็มักจะนึกกันว่าโชคดีที่สอบไม่ได้เสียในครั้งแรก เพราะก็ไม่แน่ว่าจะสามารถเรียนในคณะนั้นอย่างได้ผลสำเร็จหรือไม่ หรือบางคนก็เศร้าโศกมากมายเมื่อผู้เป็นที่รักมาเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ไม่สมปรารถนา แต่ครั้นเวลาล่วงไปจนมาถึงปัจจุบัน ได้เห็นอะไร ๆ ที่เกี่ยวกับเขาผู้นั้นมากขึ้นชัดเจนขึ้น และตนเองก็ได้พบคนใหม่ที่ให้ความสุขแก่ตนได้ ก็จะต้องกลับนึกว่าเคราะห์ดีนักที่ไม่สมปรารถนาเสียแต่แรก เพราะจะต้องลำบากใจยิ่งนักในปัจจุบัน เรื่องในทำนองนี้มีปรากฏอยู่เสมอมิใช่น้อย

ควรที่จะได้นำมาเป็นเครื่องช่วยให้รู้จักคิดอย่างถูกทาง เพื่อพ้นจากความทุกข์ความเศร้าเสียใจที่ต้องประสบในปัจจุบัน ไม่มากก็น้อย

คือควรจะพยายามมีสติคิดให้ได้ว่า ความผิดหวังที่กำลังได้รับอยู่นั้นอาจจะนำมาซึ่งอะไรที่ดีงามเป็นคุณเป็นประโยชน์กว่าในภายหน้าก็ได้ ไหน ๆ เมื่อความผิดหวังก็เป็นสิ่งเกิดขึ้นแล้ว จะไปรำพันถึงด้วยความเสียใจเสียดายก็หาเกิดประโยชน์ไม่ คนรู้จักคิดจะต้องคิดว่า ไม่สมหวังแล้วก็แล้วกันไป พยายามใหม่ในคราวหน้า ความผิดหวังในคราวนี้เห็นทีจะเพื่อให้ได้อะไร ๆ ที่ดีงามยิ่งขึ้นในภายหน้าก็ได้ ไม่เสียใจละ ไม่เสียดายละ จะไปเสียใจทำไม จะไปเสียดายทำไม ไม่เห็นจะช่วยให้อะไรดีขึ้นได้ มีแต่จะซ้ำเติม ความเสียใจนั้นเป็นความทุกข์ อยากจะมีความทุกข์หรือก็เปล่า ไม่อยากมีความทุกข์เลย อยากจะมีแต่ความสุขเท่านั้น แล้วจะไปเสียดายที่ไม่สมหวังให้เป็นความทุกข์จะถูกอย่างไร ต้องตัดความเสียดายความรู้สึกไม่ได้ดังใจเสีย ตัดเสียให้ขาดจากความคิด ซึ่งก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นสิ่งยากเหลือวิสัย แม้ว่าจะเหมือนเป็นสิ่งไม่ง่ายนักก็จริง เหมือนกับการทำความดี หรือการทำความชั่วนั่นเอง การทำความดีนั้นง่ายสำหรับคนดี แต่ยากสำหรับคนชั่ว ส่วนการทำความชั่วนั้นง่ายสำหรับคนชั่ว แต่ยากสำหรับคนดี จึงเห็นได้ว่าเป็นเรื่องเฉพาะจิตใจ ที่จะกล่าวว่ายากหรือว่าง่ายจึงลำบาก สำคัญที่ใจเท่านั้น ใจของคนดีเป็นใจที่คุ้นเคยกับความดี กล่าวอีกอย่างก็คือเป็นใจที่มุ่งมั่นอยู่แต่ในความดี จึงทำความดีได้ง่าย ส่วนใจของคนชั่วเป็นใจที่คุ้นเคยกับความชั่ว กล่าวอีกอย่างก็คือเป็นใจที่มุ่งมั่นอยู่แต่ในความชั่ว จึงทำความชั่วได้ง่าย การจะตัดความรู้สึกอย่างหนึ่งอย่างใดให้ขาดจากใจหรือให้ขาดจากความคิด จึงต้องอาศัยใจเป็นสำคัญ ต้องให้ใจมุ่งมั่นจะทำจริง จะตัดความรู้สึกนั้น ๆ ให้ขาดให้ได้จริง ๆ จึงจะทำได้และจะทำได้ไม่ยากด้วย ก็เช่นเดียวกับที่กล่าวแล้วถึงเรื่องการทำความดีและการทำความชั่วนั่นเอง ฉะนั้น ต้องทำใจให้เข้มแข็งให้มีความมุ่งมั่นจริงจังที่จะตัดความรู้สึกอันเป็นเหตุแห่งความทุกข์ให้พ้นจากใจให้ได้ แล้วจะตัดความเสียใจ ความเสียดาย ความรู้สึกผิดหวัง ไม่ว่ามากว่าน้อย ออกจากใจได้ ทำให้ใจพ้นจากความทุกข์ได้ตามสมควรแก่อำนาจความเข้มแข็งของใจตนเอง.

๙ มิถุนายน ๒๕๑๗

ค่าของใจสำคัญยิ่งกว่าความสมหวังทั้งหลาย

ใจเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ผู้มีปัญญาเห็นค่าของใจว่าสูงกว่าค่าของสิ่งอื่นใดทั้งสิ้น ดังนั้นผู้มีปัญญาจึงพร้อมจะเสียสละทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อเพิ่มพูนความดีงามให้แก่จิตใจตน สมเด็จพระบรมศาสดาก็ได้ทรงเสียสละอย่างยอดยิ่งเพื่อค่าสูงยิ่งของใจ คือเพื่อให้ทรงได้มาซึ่งใจที่พ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิง ทรงเสียสละราชสมบัติ ทรงเสียสละพระมเหษี พระปิโยรสเพียงพระองค์เดียว ทรงเสียสละความสุขมากมายเหลือจะประมาณซึ่งทรงมีอยู่เหนือมนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมาก เพื่อความพ้นทุกข์ทางพระหฤทัย นี้ก็เพราะทรงเห็นค่าของใจสูงกว่าค่าของทุกสิ่งทุกอย่างดังกล่าวแล้ว

ผู้ไม่สมหวังในเรื่องหนึ่งเรื่องใดแล้วเกิดความทุกข์เพราะความไม่สมหวังนั้น มีวิธีคิดที่น่าจะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่จิตใจตนอย่างที่สุด คือคิดว่า ถ้านำความไม่สมหวังนั้นมาเป็นทางดำเนินไปถึงความมีค่าเพิ่มพูนขึ้นของจิตใจ ก็จะได้ประโยชน์กว่าถ้าสมหวังแล้วจิตใจไม่มีค่าขึ้น คือไม่ดีขึ้นกว่าระดับเดิม

ความไม่สมหวังจะทำให้ค่าของจิตใจเพิ่มขึ้นอย่างไร มีอธิบายดังนี้ ถ้าความไม่สมหวังเกิดขึ้น แล้วทำสติรู้ให้ทัน ว่าเป็นสิ่งเกิดขึ้นแล้ว ผ่านไปแล้ว ควรไม่เข้าไปยึดมั่นถือมั่นอยากให้ไม่เกิดขึ้นเช่นนั้นแต่อยากให้เกิดเป็นอีกอย่างหนึ่งคือเป็นความสมหวัง เช่นนี้นับว่าเป็นการเพิ่มค่าให้แก่จิตใจ คือทำให้จิตใจปล่อยวางได้ ไม่ยึดมั่นถือมั่นได้ แม้เพียงในเรื่องเดียวก็นับว่าเป็นการดีอย่างยิ่งแก่จิตใจ ทำให้จิตใจดีขึ้น เพิ่มค่าขึ้น ดังนั้นเมื่อความไม่สมหวังเกิดขึ้นในเรื่องใด แทนที่จะปล่อยใจให้ต่ำลงเพราะความเสียใจ ก็ควรรีบคิดเสียในทันทีว่าค่าของใจสำคัญยิ่งกว่าความสมหวังไม่ว่าในเรื่องยิ่งใหญ่เพียงใดทั้งนั้น แล้วก็รีบทำใจให้ยินดีที่มีโอกาสยกระดับของจิตใจให้เพิ่มขึ้น โดยถือความผิดหวังนั้นเองเป็นบันไดจะถือว่าเป็นเหมือนการตกบันไดพลอยโจนก็ยังดี คือไหน ๆ ก็ผิดหวังแล้วคิดเสียให้ได้ว่าผิดหวังนั้นแหละดี ก็ไม่เป็นไร จะเป็นการตกบันไดพลอยโจนที่น่าจะยินดีทำทั่วกัน ดีกว่าที่จะตกบันไดแล้วยังนำความเศร้าเสียใจมาเป็นอาวุธทิ่มแทงตนเองให้เจ็บปวดยิ่งขึ้นไปอีกเป็นไหน ๆ พึงใช้สติใช้ปัญญาพิจารณาให้ดีในเรื่องนี้ เพราะมิใช่ไม่สำคัญ ความจริงเป็นเรื่องสำคัญของทุกคน เพราะทุกคนต้องประสบความไม่สมหวังอยู่เกือบตลอดเวลา ไม่ในเรื่องนั้น

ก็เรื่องนี้ หนักบ้าง เบาบ้าง ต่างกันเท่านั้น การหาวิธีช่วยตนเองเพื่อป้องกันและเพื่อแก้ไขไม่ให้เกิดความทุกข์เพราะความไม่สมปรารถนาจึงเป็นสิ่งที่ทุกคนไม่ควรละเลย ต้องถือเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งจึงสมควร

ใจที่สงบเป็นใจที่มีค่า ความเสียดายเสียใจและความทุกข์ความโกรธแค้นขุ่นเคืองล้วนเป็นเหตุแห่งความไม่สงบของจิตใจทั้งสิ้น แม้ดูใจตนเองเพียงนิดเดียวก็จะแลเห็นว่าความจริงมีอยู่เช่นนี้ เวลาเสียใจหรือเวลาโกรธใจจะไม่สงบ จะวุ่นวาย หวั่นไหว พยายามเชื่อว่าใจที่สงบเป็นใจที่มีค่า เชื่อเมื่อไรแล้วก็ให้เชื่อต่อไปว่าความเสียใจก็ตามความไม่สบายใจก็ตาม นั่นแหละทำให้ใจไม่สงบ ทำให้ใจลดค่าลง เมื่อเชื่อเช่นนี้แล้ว ก็ให้เชื่อต่อไปอีกว่าไม่ว่าจะเกิดความผิดหวังมากมายเพียงใดก็ตาม ถ้ารักษาใจให้สบายได้แล้ว นั่นแหละเป็นการยกระดับค่าของจิตใจตนให้สูงขึ้น เป็นการปฏิบัติที่ผู้มีปัญญาทั้งหลายปฏิบัติกันอยู่โดยทั่วไป.

๑๖ มิถุนายน ๒๕๑๗

วิธีตัดทุกข์ที่จะเกิดจากความไม่ได้ดังใจ

มีความทุกข์อยู่อย่างหนึ่งที่น่าจะเกิดกับทุกคนบ่อย ๆ จนแทบจะกล่าวได้ว่าวันหนึ่งหลายครั้งหลายหน นั่นก็คือความทุกข์หรือความไม่สบายใจที่เกิดจากความไม่ได้ดังใจ สามีภริยาก็ไม่ได้ดังใจ ลูกหลานก็ไม่ได้ดังใจ เพื่อนฝูงก็ไม่ได้ดังใจ หรือไม่ก็ลูกจ้างคนใช้ไม่ได้ดังใจ คิดว่าเมื่อยกตัวอย่างมากล่าวเพียงเท่านี้ก็คงจะเป็นที่เข้าใจกันดีแล้วว่า ที่ว่าไม่ได้ดังใจนั้นหมายความอย่างไร และความทุกข์ที่เกิดจากความไม่ได้ดังใจนั้นเป็นอย่างไร

ความทุกข์ที่เกิดจากความไม่ได้ดังใจนั้นมีลักษณะกว้างมาก มีทั้งความขัดเคืองความโกรธ ความเสียใจ ความน้อยใจ ความผิดหวัง เหล่านี้เป็นต้น แล้วแต่ว่าจะไม่ได้ดังใจไปในแง่ไหนแนวไหน ความทุกข์ก็จะเป็นไปในแง่นั้นแนวนั้น เช่นใช้ใครทำอะไรแล้วเขาทำให้ไม่เหมือนดั่งใจ ก็จะเกิดความขัดเคืองหรือแรงขึ้นก็เป็นความโกรธ หรือในการออกความเห็นเรื่องหนึ่งเรื่องใดอยากจะให้เขามีความเห็นตรงกับความเห็นของเรา แต่เขากลับมีความเห็นแตกแยกไปเสียอีกอย่าง ความรู้สึกไม่ได้ดังใจก็จะเกิดขึ้น อาจเป็นความขัดเคือง

ความโกรธ หรือความน้อยใจ เสียใจ ก็ได้ หรือเห็นกิริยามารยาทของใครไม่เป็นที่ต้องตาต้องใจ ที่เรียกว่าไม่ได้ดังใจนั่นเอง ก็อาจจะเกิดขัดเคืองหรือโกรธ หรือน้อยใจ เสียใจ หรืออาจจะถึงเป็นความรู้สึกผิดหวังก็เป็นได้

ถ้าทุกคนที่กำลังอ่านรายการบริหารทางจิตอยู่ในขณะนี้ จะลองนึกถึงความรู้สึกไม่ได้ดังใจของตนเองที่เกิดขึ้น แม้เพียงชั่วระยะเวลาเมื่อไม่นานนัก อาจจะเริ่มต้นเพียงชั่วเมื่อวันก่อน ก็จะต้องพบว่าตนมีความรู้สึกไม่ได้ดังใจเกิดขึ้นไม่น้อยครั้งทีเดียว ดังนั้น จึงน่าจะกล่าวได้ว่าความไม่ได้ดังใจนี่แหละเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้จิตใจของแทบทุกคนไม่เป็นปรกติสุข ไม่สงบสบายเท่าที่ควร ทำให้ความรู้สึกไม่ได้ดังใจลดน้อยลงได้เพียงใดก็เท่ากับสามารถทำให้ความหงุดหงิดพลุ่งพล่านหรือสลดหดหู่เศร้าหมองลดน้อยลงได้เพียงนั้น ดังนั้น จึงควรจะมาพิจารณาหาทางทำให้ความรู้สึกไม่ได้ดังใจเกิดขึ้นให้น้อยที่สุดเท่าที่จะน้อยได้ วิธีที่จะทำนั้นไม่ใช่วิธีไปบังคับหรือควบคุมคนอื่นให้ทำอะไร ๆ ให้เหมือนดังใจเรา แต่ต้องบังคับหรือควบคุมตัวเองเท่านั้น บังคับควบคุมไม่ให้เกิดความรู้สึกไม่ได้ดังใจขึ้นง่าย ๆ ไม่ว่าจะใช้ใครทำอะไรแล้วเขาทำให้ไม่เหมือนดังใจก็ตาม เราก็ต้องควบคุมใจของเราเองไม่ให้เกิดความรู้สึกไม่ได้ดังใจขึ้นมาจนเป็นความขัดเคือง หรือความโกรธ ความผิดหวัง ทำนองนี้ ต้องควบคุมใจของเราเองให้รับรู้เพียงว่าเขาทำไม่เหมือนดังที่เราต้องการให้ทำเท่านั้น ต้องไม่ปล่อยใจให้ปรุงคิดเลยออกไปถึงว่าเขาทำไม่ได้ดังใจเราเลย เพราะการปล่อยใจให้คิดไปถึงจุดดังกล่าวก็เท่ากับปล่อยให้ความขัดเคืองหรือโกรธแค้นเข้าถึงใจด้วยนั่นเอง วิธีบังคับใจที่น่าจะตรงจุดที่สุดเห็นจะอยู่ที่ว่าต้องไม่ยอมคิดว่า ไม่ได้ดังใจเราเสียเลย ต้องพยายามไม่ให้ความคิดนี้เกิดขึ้นเป็นอันขาด เพราะมันจะเกิดพร้อมกับความขัดเคืองหรือโกรธแค้นทันที แยกกันไม่ได้ ผิดกับการรับรู้ธรรมดา ๆ ว่าไม่เหมือนกับที่เราต้องการ เพราะการพยายามควบคุมใจให้เพียงแต่รับรู้ดังกล่าวเท่านั้น ความขัดเคืองหรือความโกรธก็ตามจะไม่เกิดติดตามมาด้วยง่าย ๆ หรือแม้จะเกิด ก็จะเกิดเพียงบางเบาหรือน้อยเต็มที ลองสังเกตใจตนเองดู แล้วทุกคนก็จะได้พบความจริงด้วยตนเองในเรื่องนี้ เรียกว่าเป็นการเห็นผลของการปฏิบัติธรรมด้วยตนเองก็ถูก.

๒๓ มิถุนายน ๒๕๑๗

ทุกสิ่งเป็นไปตามอำนาจความดีชั่วของใจ

ความรู้สึกไม่ได้ดังใจนั้นเกิดได้บ่อยมาก ความทุกข์ที่เกิดจากเหตุคือความไม่ได้ดังใจจึงเกิดขึ้นบ่อยมากเช่นเดียวกัน เพราะเมื่อมีเหตุเกิดขึ้นแล้วผลก็ย่อมจะต้องเกิดขึ้นด้วยเป็นธรรมดา ขอให้ดูผลที่เกิดติดตามความรู้สึกไม่ได้ดังใจมา ว่าเป็นผลดีคือให้ความสบายใจหรือเป็นผลไม่ดีคือให้ความไม่สบายใจ ทุกคนจะต้องมีคำตอบตรงกันทั้งหมด ว่าผลที่เกิดติดตามความรู้สึกไม่ได้ดังใจเป็นผลไม่ดี ให้ความไม่สบายใจ เมื่อรู้ผลเช่นนี้แล้ว ผู้เชื่อในกรรมและผลของกรรม ว่ากรรมดีให้ผลดี กรรมไม่ดีให้ผลไม่ดี ก็จะเข้าใจได้ว่าความรู้สึกไม่ได้ดังใจเป็นกรรมไม่ดี ไม่ใช่เป็นกรรมดี เมื่อเข้าใจถูกต้องเช่นนี้แล้วก็คงจะเข้าใจต่อไปด้วยว่าไม่ควรที่จะปล่อยให้ความรู้สึกไม่ได้ดังใจมีอยู่ในตน เพราะจะเป็นการกระทำกรรมไม่ดีอย่างหนึ่งของตน เริ่มด้วยเป็นการกระทำทางใจ แล้วก็จะสืบต่อเป็นการกระทำทางกายทางวาจา เพราะเมื่อความรู้สึกไม่ได้ดังใจเกิดขึ้นเมื่อใดแล้ว ย่อมยากที่จะบังคับไม่ให้ความรู้สึกนั้นแสดงออกเป็นการกระทำทางกายบ้างทางวาจาบ้าง หรือทั้งทางกายและทางวาจาทีเดียว เพราะใจเป็นใหญ่ ใจเป็นประธาน ทุกสิ่งสำเร็จด้วยใจ คือทุกสิ่งเป็นไปตามอำนาจความดีชั่วของใจ ใจคิดดีแล้วจะพูดจะทำก็ดีไปหมด ให้ความสุขไปหมด ทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น ใจคิดไม่ดีแล้วจะพูดจะทำก็ไม่ดีไปหมด ให้ความทุกข์เดือดร้อนไปหมด ทั้งแก่ตนและแก่ผู้อื่น ความรู้สึกไม่ได้ดังใจเป็นส่วนหนึ่งของความคิดไม่ดี ย่อมให้ความทุกข์เดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น ซึ่งที่จริงแล้วตนเองเดือดร้อนก่อนใครทั้งหมด เพราะความเดือดร้อนจะเกิดขึ้นกับตนทันทีที่ความคิดไม่ดีเกิดขึ้น ผู้อื่นนั้นหากจะเดือดร้อนเพราะการกระทำคำพูดของเราก็จะต้องเป็นภายหลัง จึงกล่าวได้ว่าความคิดไม่ดีมีอยู่ในใจผู้ใดจะทำให้ผู้นั้นนั่นแหละเดือดร้อนก่อนผู้อื่นทั้งหมด ผู้ใดมีความคิดไม่ดีผู้นั้นจึงควรรีบเร่งแก้ไขความคิดของตนเอง ไม่ใช่ไปแก้ที่ผู้อื่น ไม่ใช่ไปโทษผู้อื่น

ความรู้สึกไม่ได้ดังใจเป็นความคิดไม่ดี ซึ่งมีอยู่ในจิตใจบุถุชนหรือสามัญชนทุกคน แตกต่างกันแต่ความมากน้อยหนักเบา ดังนั้นทุกคนจึงต้องแก้ไขตนเอง ต้องไม่ไปโทษว่าเป็นความผิดของผู้อื่น ต้องไม่ไปคิดแก้ไขผู้อื่นหรือสิ่งอื่นที่นอกใจเราเอง ต้องแก้ที่ใจเราเองนี้แหละจึงจะถูกต้องจึงจะได้ผล และผลนั้นก็เจ้าตัวเราเองที่จะได้รับเป็นความสุขใจก่อนผู้ใดอื่นทั้งสิ้น ยิ่งกว่าผู้ใดอื่นทั้งสิ้น วิธีแก้ความรู้สึกไม่ได้ดังใจที่เป็นการบริหารจิตโดยตรงก็คือ

เมื่อเกิดความรู้สึกไม่ได้ดังใจขึ้น ให้มีสติรู้ตัวให้เร็วที่สุดเท่าที่จะเร็วได้ว่าความรู้สึกเช่นนั้นเกิดขึ้นแล้ว เป็นความรู้สึกที่ไม่สมควรปล่อยให้มีอยู่ต่อไป เพราะเป็นโทษสถานเดียว ไม่มีคุณแต่อย่างใดเลย ทั้งแก่ตัวเราเองและแก่ผู้อื่นทั้งนั้น ระงับดับความรู้สึกนั้นเสียด้วยการย้อนเข้าดูใจของตนเองที่มีความรู้สึกนั้นเกิดขึ้น ดูเฉพาะที่ใจตนเองเท่านั้น ไม่ส่งใจไปนึกถึงบุคคลหรือวัตถุหรือเรื่องราวภายนอกที่ทำให้เกิดความรู้สึกไม่ได้ดังใจนั้นเป็นอันขาด พยายามใช้สติบังคับตัวเองอย่าให้นึกออกไปข้างนอก ดูแต่ใจตนเอง ดูแต่ความรู้สึกของตนเองเท่านั้น ดูว่าเป็นอย่างไร เช่นดูให้รู้ว่ากำลังเกิดความรู้สึกไม่ได้ดังใจแล้ว เกิดขึ้นเพียงเล็กน้อย หรือว่าเกิดขึ้นมาก แล้วก็ดูว่าเมื่อความรู้สึกนั้นเกิดขึ้นมีความเย็นใจดีอยู่หรือ หรือว่ามีความร้อนใจไม่เป็นสุข ไม่ต้องไปคิดแก้ไขให้วุ่นวายไป เพียงดูให้รู้ในใจตนเองเช่นกล่าวนี้ แล้วความรู้สึกไม่ได้ดังใจ ไม่ว่าจะในผู้ใดหรือในสิ่งใดเรื่องใด มากน้อยหนักเบาเพียงไหนก็ตาม จะสงบเงียบหายไปเป็นที่ประจักษ์แก่ใจเราเองนั่นแหละ ทุกครั้งเมื่อเกิดความรู้สึกไม่ได้ดังใจขึ้นแม้ปฏิบัติดังแนะนำนี้ คือไม่ส่งใจออกไปคิดถึงบุคคลหรือเรื่องราวข้างนอก แต่คิดย้อนเข้าข้างใน ดูให้เห็นสภาพจิตใจตนเอง ก็จะสามารถระงับความรู้สึกอันเป็นโทษได้ทุกครั้งไป จะเกิดความมั่นใจยิ่งขึ้นว่าการปฏิบัติดังกล่าวให้ผลจริง ควรปฏิบัติจริง และจะมีกำลังใจที่จะปฏิบัติ เพราะได้รับผลประจักษ์แก่ตนเองดังกล่าวแล้ว

วันที่ ๔ กรกฎาคมที่กำลังจะมาถึงเป็นวันบูชาสำคัญวันหนึ่งของพุทธศาสนิกชน คือวันอาสาฬหบูชา วันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา มีพระอริยสงฆ์เกิดขึ้น จึงเป็นวันที่เกิดขึ้นพร้อมทั้งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อันเป็นรัตนตรัยที่พึ่งประเสริฐสุดของพุทธศาสนิกทั้งหลาย ในวันนั้นจึงมีการทำพิธีบูชาทั่วทุกวัดวาอารามและสถานที่อยู่ของพุทธศาสนิกชนทั้งปวง วันที่ ๕ คือวันรุ่งขึ้นเป็นวันเข้าพรรษา คือเป็นวันที่พระภิกษุสงฆ์กระทำอธิฐานพรรษาตลอดเวลา ๓ เดือน และเป็นวันที่พุทธศาสนิกชนถือเป็นธรรมเนียมทำบุญตักบาตร นำดอกไม้ธูปเทียนเครื่องสักการะไปแสดงกัลยาณจิตเคารพต่อพระภิกษุสงฆ์ตามวัดวาอาราม และบ้างก็อธิษฐานจิตปฏิบัติสิ่งที่เป็นธรรมเป็นคุณงามความดีต่าง ๆ ให้ยิ่งขึ้นกว่าปรกติตลอดพรรษา ซึ่งนับว่าเป็นการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ อันจะให้ผลเป็นความสุขความเจริญรุ่งเรืองในทางโลกและทางธรรมสืบต่อไป.

๓๐ มิถุนายน ๒๕๑๗

ผู้แผ่เมตตาจะได้รับคุณแห่งเมตตาด้วยตนเองก่อน

เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก นี้เป็นธัมมะ นี้เป็นสัจจะ นี้เป็นสิ่งที่แทบทุกคนเคยได้ยินได้ฟัง และน่าจะเคยพูดออกจากปากตนเองมาแล้วเป็นส่วนมาก แต่จะมีความเข้าใจในความหมายลึกซึ้งเพียงไหน ก็ย่อมไม่เหมือนกัน และที่จะถึงใจในสัจจะนี้เพียงไหนก็ไม่เหมือนกัน เป็นเรื่องเฉพาะจิตใจของแต่ละคน อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่าทุกคนปรารถนาจะได้รับเมตตา ไม่มีผู้ใดปรารถนาจะให้ผู้อื่นขาดเมตตาในตน ถ้าทุกคนจะระลึกถงความจริงว่าเมตตาเป็นสิ่งที่สวยงามมีค่าสำหรับตน เป็นที่ปรารถนาของตน เมตตาก็เป็นสิ่งที่สวยงามมีค่าสำหรับผู้อื่นและเป็นที่ปรารถนาของผู้อื่นเช่นเดียวกัน ถ้าทุกคนจะระลึกถึงความจริงดังกล่าวนี้ไว้ให้เสมอ จนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับจิตใจ ก็จะเป็นที่ประจักษ์ชัดจริง ๆ ว่าเมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลกแน่นอน โลกก็มิได้หมายถึงอะไรหรือใครที่ไหน ก็หมายถึงตัวเรานี้แหละเป็นสำคัญ ตัวเราของทุกคนนี้แหละคือโลก เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนตัวเราทุกคนนี้แหละ อันเครื่องค้ำจุนทั้งหลายก็เช่นเดียวกับเมตตา เช่นไม้ค้ำ แม้เป็นไม้เล็ก ๆ เพียงอันเดียว ก็จะมีกำลังค้ำเพียงนิดเดียว ให้ความปลอดภัยมั่นคงแก่สิ่งที่ค้ำได้เพียงนิดเดียว แม้เป็นไม้ใหญ่ หลายอัน ก็จะมีกำลังค้ำจุนมาก ให้ความมั่นคงปลอดภัยแก่สิ่งที่ค้ำได้มาก เมตตาก็เช่นเดียวกัน เมตตาเพียงเล็กน้อยก็ให้ความค้ำจุนอบอุ่นปลอดภัยแก่โลกคือตัวเราทุกคนนี้แหละเพียงเล็กน้อย เมตตาอย่างยิ่งก็ให้ความค้ำจุนอบอุ่นปลอดภัยแก่โลกคือตัวเรานี้แหละได้มากมาย อันแรงค้ำจุนของเมตตาที่จะให้ความอบอุ่นปลอดภัยร่มเย็นเป็นสุขแก่โลกคือตัวเรานี้นั้น เป็นสิ่งมหัศจรรย์อย่างยากจะเข้าใจได้ง่าย ๆ และการค้ำจุนของเมตตาก็เป็นสิ่งที่เข้าใจได้ยาก ไม่เหมือนกับการค้ำจุนของเครื่องค้ำจุนอันเป็นวัตถุทั้งหลาย อันวัตถุเครื่องค้ำจุนทั้งหลายนั้นเราไปจัดวางเพื่อค้ำจุนสิ่งใดก็จะค้ำจุนเพียงเฉพาะสิ่งนั้นให้มั่นคงดำรงอยู่ แต่เมตตาเครื่องค้ำจุนนั้นมิได้เป็นแบบเดียวกับวัตถุเครื่องค้ำจุน เราแผ่เมตตาไปในผู้อื่นสัตว์อื่น ผู้ที่จะได้รับผลจากเมตตาเครื่องค้ำจุนก่อนผู้อื่นสัตว์อื่น คือตัวเราผู้แผ่เมตตานั้นเอง แม้ผู้อื่นสัตว์อื่นจะได้รับความค้ำจุนจากเมตตาของเรา แต่ก็จะได้รับทีหลัง จะไม่ได้รับก่อนผู้แผ่เมตตาเป็นอันขาด ฟังแล้วไม่น่าจะเป็นไปได้ แต่ก็เป็นสิ่งที่เป็นจริงเช่นนี้

การบริหารทางจิตสำหรับผู้ใหญ่กำลังแนะวิธีคิดเพื่อไม่ให้เป็นทุกข์เพราะเกิดความรู้สึกไม่ได้ดังใจ คือผู้นั้นก็ไม่ได้ดังใจ ผู้นี้ก็ไม่ได้ดังใจ สิ่งนั้นก็ไม่ได้ดังใจ สิ่งนี้ก็ไม่ได้ดังใจ อันความรู้สึกไม่ได้ดังใจนั้นก็ดังได้กล่าวมาแล้ว และเป็นที่ทราบกันอยู่แล้ว ว่าเป็นเหตุแห่งความไม่สบายใจ และเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นแก่ทุกคนอยู่บ่อยครั้งยิ่งกว่าความรู้สึกอันเป็นเหตุแห่งความทุกข์อย่างอื่น วิธีคิดอย่างหนึ่งที่จะแก้ความรู้สึกไม่ได้ดังใจนี้ได้ ทำให้ไม่เป็นเหตุแห่งความทุกข์ความร้อนความไม่สบายใจ ก็คือวิธีคิดอย่างประกอบด้วยเมตตามโนกรรมในบุคคลผู้เป็นเหตุให้เกิดความรู้สึกไม่ได้ดังใจ ซึ่งคิดไปได้หลายอย่างหลายประการ ขอให้เป็นการคิดที่ประกอบด้วยเมตตา เป็นเมตตามโนกรรมเท่านั้น ก็จะให้ผลเป็นความไม่เป็นทุกข์ใจอย่างแน่นอน ตัวอย่างของการคิดประกอบด้วยเมตตาในผู้เป็นเหตุแห่งความรู้สึกไม่ได้ดังใจก็เช่น คิดว่าเขาเกิดมาด้วยสติปัญญาความรู้ความสามารถเพียงเท่านั้น จะให้เขาทำให้ได้ดังใจเรายิ่งกว่านั้นย่อมเป็นไปไม่ได้ หรือคิดว่าเขาทำด้วยความตั้งใจดีแล้วพอสมควร หรือด้วยความตั้งใจดีแล้วเต็มที่ เมื่อผลได้เพียงเท่าที่ปรากฏก็หาเป็นสิ่งที่ควรยกเป็นโทษของเขาไม่ ความมุ่งหมายของเราอาจจะเกินความสามารถของเขา ซึ่งเป็นสิ่งที่เขาช่วยไม่ได้ หรือคิดว่าเขาทำได้เพียงเท่านั้นแต่เขาก็ยังอุตส่าห์ทำ เป็นการแสดงน้ำใจ เป็นการแสดงความพยายาม ดีกว่าที่เขาจะไม่แสดงน้ำใจช่วยเหลือเสียเลย คิดให้เน้นหนักไปในความเมตตาอย่างไรก็ได้ทั้งนั้น ถ้ายังไม่คลายความรู้สึกไม่ได้ดังใจก็ให้คิดต่อไป คิดไปต่างๆ นานาอย่างไรก็ตามแต่ปรารถนาจะคิด สำคัญที่ต้องมีสติควบคุมให้ความคิดนั้นอยู่ในขอบเขตของความเมตตา ซึ่งจะรู้ได้ด้วยตนเอง เพราะความคิดที่ประกอบด้วยเมตตาจะทำให้ผู้คิดเย็นใจตรงกันข้ามกับความคิดที่เป็นไปด้วยความรู้สึกไม่ได้ดังใจ เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลกค้ำจุนตัวเราเองก่อนใครอื่นทั้งหมดดังได้กล่าวมาแล้ว ก็เป็นดังนี้ คือเมื่อความคิดของเราประกอบด้วยเมตตาเมื่อใด เราเองก็จะมีความเย็นใจทันทีเมื่อนั้น.

๗ กรกฎาคม ๒๕๑๗

ความไม่สงบของใจคือเครื่องปิดกั้นสติปัญญา

ผู้ที่ทำอะไรลงไปแล้วมีความรู้สึกไม่ได้ดังใจการกระทำของตนเองมีอยู่ แม้ว่าจะไม่บ่อยครั้งหรือไม่มากเท่าที่จะเกิดความรู้สึกไม่ได้ดังใจในการกระทำของผู้อื่น ผู้ที่ทำอะไรลงไปแล้วมักจะรู้สึกไม่ได้ดังใจนั้น ปรกติจะเป็นผู้ที่ลังเลวุ่นวายกังวล หาความสบายใจยาก เพราะมีความรู้สึกไม่พอใจในผลแห่งการกระทำของตนอยู่เสมอ ทำได้อย่างนี้ก็ไม่พอใจ คิดว่าควรจะทำได้ยิ่งไปกว่านั้น ทำได้อย่างไร ๆ ก็ยังไม่พอใจ หรือถึงพอใจก็ยังรู้สึกบกพร่องอยู่จนได้ไม่มากก็น้อย เช่นนี้เห็นได้ชัดว่าเป็นผู้มีความสบายใจยาก ควรจะแก้ไข มิฉะนั้นก็จะไม่อาจเป็นผู้มีความสบายใจได้เท่าที่ควร ทำก็ต้องทำ และทำสำเร็จแล้วก็ยังต้องเดือดร้อนใจเพราะความรู้สึกไม่พอใจหรือไม่ได้ดังใจในผลงานของตนนั้น บางคนอาจจะแย้งว่าถ้าพอใจในผลงานของตนเสียเสมอไปแล้วก็จะเป็นเหตุให้ไม่คิดทำสิ่งที่ดีขึ้นกว่าเดิม นี่ก็จริงเหมือนกัน แต่จริงในขอบเขตหนึ่งเท่านั้น คือถ้าพอใจในผลงานของตนแล้วไม่คิดทำอะไรให้ดียิ่งขึ้นไปอีกก็จริง แต่ผู้ที่พอใจในผลงานที่ตนทำแล้วนั้นไม่จำเป็นจะต้องหยุดไม่ทำอะไรอื่นที่ดีงามกว่านั้นอีกต่อไปแล้ว ผู้ที่พอใจในผลงานที่ตนทำแล้วย่อมสามารถคิดทำสิ่งอื่นที่ดีงามยิ่งขึ้นต่อไปได้ ไม่มีอะไรมาจำกัดขอบเขตหรือขวางกั้นผู้ที่พอใจในผลงานที่ตนทำแล้วไม่ให้เกิดสติปัญญาความสามารถในการจะคิดอ่านทำสิ่งอื่นต่อไปให้ดีงามยิ่งขึ้นกว่าเดิม ตรงกันข้าม ผู้ที่ทำอะไรลงไปแล้วไม่สบายใจเพราะรู้สึกไม่ได้ดังใจนั่นแหละที่จะเหมือนมีอะไรมาปิดกั้นสติปัญญามิให้เกิดขึ้นสมบูรณ์เต็มที่เท่าที่ควรเพื่อที่จะได้คิดอ่านทำสิ่งอื่นที่ดีงามยิ่งขึ้นสืบไป เพราะความไม่ได้ดังใจเป็นความไม่สบายใจ เป็นความไม่สงบใจ อันความไม่สงบของใจนั้นแหละ คือเครื่องปิดกั้นสติปัญญา ทำให้สติปัญญาไม่สว่างรุ่งโรจน์เท่าที่ควร เมื่อแสงของปัญญาไม่สว่างความคิดอ่านที่จะประกอบกิจการงานใด ๆ ก็ไม่ดำเนินไปได้ดีเท่าที่ควร ความสงบของใจเป็นพื้นฐานที่สำคัญยิ่งของปัญญา ใจสงบเพียงใดปัญญาก็จะเรืองแสงเพียงนั้น ที่ท่านปฏิบัติสมาธิกรรมฐานกันก็เพื่อให้ใจสงบ เพื่อให้เกิดปัญญา ตั้งแต่ปัญญาขั้นธรรมดาสำหรับแก้ปัญหาทั่ว ๆ ไป จนถึงปัญญาขั้นสูงสำหรับแก้ทุกข์เป็นลำดับ จนกระทั่งถึงอาจแก้ทุกข์แห่งการเวียนว่ายตายเกิดให้หมดสิ้นได้ ดังที่เป็นพระปัญญาคุณของสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า และเป็นปัญญาของพระอรหันตสาวกทั้งหลาย ที่นำให้ทุกพระองค์ทุกองค์พ้นจากสังสารวัฏ ไม่ต้องทรงพบและไม่ต้องพบทุกข์ของสังสารวัฏคือการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

การปฏิบัติสมาธิกรรมฐานคือการปฏิบัติเพื่อให้ใจสงบเป็นสิ่งควรทำอย่างยิ่ง ทำไม่ได้จริงจังก็ควรทำให้ใจสงบด้วยการพยายามตัดความรู้สึกไม่ได้ดังใจในผลงานที่ตนทำแล้วลงเสียให้ได้ ทำแล้วได้ผลเพียงใดให้พยายามพอใจในผลงานนั้นเพียงนั้นก่อน ส่วนที่จะคิดทำต่อไปใหม่เพื่อให้ดียิ่งขึ้นให้เป็นอีกเรื่องหนึ่ง เช่นทำลงไปเสร็จแล้ว พิจารณาแล้วว่ายังไม่ดีเท่าที่ควร ก็อย่าไปผูกใจให้รู้สึกไม่ได้ดังใจ แต่ให้ปล่อยใจเสียจากส่วนที่ทำผ่านไปแล้วมุ่งหน้าทำสิ่งที่จะต้องทำในปัจจุบันต่อไปใหม่ ทำอย่างตั้งใจให้รอบคอบประณีตบรรจงเต็มสติปัญญาความสามารถยิ่งขึ้นกว่าเดิม อาศัยจุดบกพร่องที่ผ่านมาแล้วเป็นครูช่วยแก้ไขให้งานใหม่สำเร็จลุล่วงอย่างได้ผลดียิ่งขึ้น พยายามมีสติควบคุมใจให้ได้พอสมควรที่จะไม่ปล่อยให้เกิดรู้สึกหงุดหงิดไม่ได้ดังใจในงานส่วนที่กระทำลงไปแล้ว เป็นสิ่งไม่มีคุณมีประโยชน์อย่างใดเลย มีโทษสถานเดียว หากทำลงไปแล้วรู้สึกว่ายังน่าจะแก้ไขได้ก็ให้แก้ไขเสียจนเต็มความรู้ความสามารถ ถ้าแก้ไขไม่ได้แล้วผิดพลาดบกพร่องไปแล้วอย่างไรก็ปล่อยใจเสียอย่าให้เกิดความรู้สึกไม่ได้ดังใจที่ไม่มีประโยชน์ ไม่ช่วยให้อะไรดีขึ้นได้ เตรียมใจไว้ให้สงบให้มีปัญญาเพื่อที่จะได้ทำอะไร ๆ ต่อไปให้ได้ผลดียิ่งขึ้นจะถูกต้องกว่า วางใจเชื่อให้ได้ว่าความรู้สึกไม่ได้ดังใจนั้นเกิดขึ้นเมื่อไรให้โทษเมื่อนั้น ตรงกันข้ามกับความสงบเกิดขึ้นเมื่อไรจักเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญาส่องสว่างขึ้นเมื่อนั้น.

๑๔ กรกฎาคม ๒๕๑๗

การเอาแต่ใจตัวเป็นความทุกข์

อันเหตุผลนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่จะแสดงให้ปรากฏว่าผู้ใดมีปัญญามากน้อยเพียงไหน และก็เหตุผลอีกเหมือนกันที่จะแสดงให้ปรากฏว่าผู้ใดเป็นผู้มีจิตใจอย่างไร ดีเลวอย่างไร เห็นแก่ตัวหรือไม่เห็นแก่ตัวอย่างไร

ที่จริงนั้น เมื่อพูดว่าไม่ได้ดังใจ ก็เหมือนกับพูดว่าจะเอาแต่ใจ นั่นเอง เวลาเราพูดถึงความรู้สึกของเรา เราก็จะพูดว่า ไม่ได้ดังใจ แต่ถ้าเห็นคนอื่นแสดงความรู้สึกของเขาไปในทำนองไม่ได้ดังใจ เราก็จะกลับพูดเสียว่า เขาจะเอาแต่ใจ พิจารณาสักหน่อยจะเห็นว่าเมื่อพูดเกี่ยวกับตนเองจะเป็นเหมือนว่าผู้อื่นทำให้ไม่เหมือนที่ใจเราชอบ เป็นไปในทำนอง

ผู้อื่นนั่นแหละผิด แต่เมื่อพูดเกี่ยวกับผู้อื่น ก็จะเป็นเหมือนว่าผู้อื่นผิด จะเอาแต่ใจตัวเองเท่านั้น แต่ที่จริงก็เป็นดังกล่าวไว้แล้วข้างต้น คือที่เรียกว่าไม่ได้ดังใจหรือจะเอาแต่ใจนั้นก็มีความหมายตรงกันนั่นเอง

ทีนี้ก็น่าจะเห็นง่ายขึ้น ว่าความรู้สึกไม่ได้ดังใจนั้นจะดีได้อย่างไรในเมื่อมีความหมายว่าจะเอาแต่ใจ คนเอาแต่ใจก็เป็นที่รู้กันว่าไม่ใช่เป็นคนที่มีผู้นิยมชมชอบ ตรงกันข้ามหาคนชอบคนที่มักเอาแต่ใจตัวไม่ค่อยจะมี ทุกคนก็น่าจะเคยรู้สึกรำคาญ ไม่ชอบ หรือบางทีก็ถึงกับเกลียดหรือรังเกียจคนที่มักเอาแต่ใจตัว และก็มีจำนวนไม่น้อยทีเดียวเมื่อรู้สึกดังกล่าวแล้วก็มิได้เก็บความรู้สึกไว้ในใจ แต่แสดงออกเป็นกิริยาวาจาให้รู้เห็นอยู่เสมอ เป็นการแสดงปฏิกิริยาตอบโต้ผู้เอาแต่ใจ โดยหาได้ย้อนดูใจตนเองไม่ว่าวันหนึ่ง ๆ เกิดความรู้สึกแบบจะเอาแต่ใจมากน้อยเพียงไหน ความรู้สึกไม่ได้ดังใจเกิดขึ้นมากน้อยเพียงไหนก็คือความรู้สึกจะเอาแต่ใจเกิดขึ้นเพียงนั้นนั่นเอง ควรพยายามทำความเข้าใจในเรื่องนี้ให้กระจ่างชัดพอสมควรให้ยอมรับว่าความรู้สึกไม่ได้ดังใจนั้นก็คือความจะเอาแต่ใจนั่นเอง เมื่อยอมรับแล้วก็ย่อมจะเห็นความไม่ดีงามของความรู้สึกไม่ได้ดังใจง่ายขึ้น จะยินดีระงับดับเสียตามกำลังความสามารถแห่งเหตุผลคือสติปัญญา ระงับดับได้มากเพียงใดความเย็นใจเย็นกายก็จะเกิดเป็นผลติดตามมาเพียงนั้น ความรู้สึกไม่ได้ดังใจหรือความจะเอาแต่ใจตัวเป็นเหตุแห่งความวุ่น เป็นเหตุแห่งความร้อน ทั้งทางกายและทางใจ ทั้งแก่ตนเอง และทั้งแก่ผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง ยิ่งเมื่อคนจำนวนมากอยู่รวมกันเป็นครอบครัว เป็นประเทศชาติ ความรู้สึกไม่ได้ดังใจหรือความจะเอาแต่ใจของแต่ละคนอันมีเป็นจำนวนมากนั้น ก็จะเป็นเหตุแห่งความวุ่นอย่างยิ่ง ความร้อนอย่างยิ่งทั้งทางกาย ทั้งทางใจ วิธีแก้ก็ยากนัก นอกเสียจากว่าทุกคนจะต่างแก้ที่ตัวเอง ที่ใจตนเองไม่ให้คอยแต่จะรู้สึกไม่ได้ดังใจ หรือคอยแต่จะรู้สึกจะเอาแต่ใจ เวลาเห็นคนพวกหนึ่งกลุ่มหนึ่งคิดพูดทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ตนเองเห็นว่าเป็นการเอาแต่ใจ คือไม่คำนึงถึงอะไรอื่นนอกจากที่ตนพอใจ ก็ควรย้อนดูใจตนเอง ย้อนเข้าควบคุมใจตนเอง อย่าให้คิดพูดทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่เป็นการเอาแต่ใจตนเอง แม้ทุกคนพยายามทำเช่นนี้ความวุ่นก็จะสงบลง ความร้อนกายร้อนใจก็จะสงบลง ทุกคนก็จะเป็นสุข ตัวเองก็เป็นสุข คนอื่นก็เป็นสุข รวมเข้าเป็นบ้าน

ก็เรียกว่าบ้านเป็นสุข รวมเข้าเป็นประเทศชาติก็เรียกว่าประเทศชาติเป็นสุข ความร่มเย็นเป็นสุขเกิดได้ก็ด้วยความพร้อมใจกันไม่เป็นคนเอาแต่ใจหรือคอยแต่จะรู้สึกไม่ได้ดังใจในเรื่องนั้นเรื่องนี้ ในคนนั้นคนนี้ อยู่เสมอ.

๒๑ กรกฎาคม ๒๕๑๗

คนช่างคิดคือคนเป็นทุกข์

เหตุอีกอย่างหนึ่งของความทุกข์ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นเหตุที่แท้จริงยิ่งกว่าเหตุอื่นใดทั้งหมดคือความคิด โรคช่างคิดที่เรียกกันทั่ว ๆ ไปนี้แหละคือเหตุแห่งความทุกข์ที่แท้จริง โรคช่างคิดหรือจะเรียกว่าโรคคิดมากก็ได้ เป็นเหตุแห่งความทุกข์จริง ๆ คนช่างปรุงช่างคิดเป็นคนมีความทุกข์มากกว่าคนไม่ช่างปรุงไม่ช่างคิด แม้จะประสบเหตุการณ์เหมือนกัน คนช่างปรุงช่างคิดก็จะมีความทุกข์มากกว่าคนไม่ช่างปรุงไม่ช่างคิด ยกตัวอย่างเช่น เป็นคนจนเหมือน ๆ กัน คนช่างปรุงช่างคิดจะเป็นทุกข์มาก เพราะจะสามารถปรุงคิดไปถึงอนาคตได้อย่างวุ่นวาย คงจะต้องเป็นอย่างนั้น คงจะต้องเป็นอย่างนี้ ที่ล้วนแต่ไม่ดี ความทุกข์เกิดขึ้นพร้อมกับความปรุงคิด ทั้งที่บางทีความจริงก็อาจไม่เป็นไปตามความปรุงคิดก็ได้ ความจริงจะเป็นอย่างไรเป็นเรื่องหนึ่ง ความปรุงคิดเป็นอีกเรื่องหนึ่ง และความทุกข์นั้นจะเกิดพร้อมความปรุงคิด ความทุกข์จะไม่รอดูความจริง ไม่รอให้ความจริงเกิดตามที่ปรุงคิดไว้เสียก่อนแล้วจึงจะทุกข์ อันความปรุงคิดนั้นเป็นผลของความไม่รู้ตามความเป็นจริง เพราะไม่รู้จึงต้องคิดต้องคาดต้องเดาต้องประมาณต้องฟุ้งซ่านวุ่นวายไป เรื่องนี้ก็เข้าใจง่าย เป็นธรรมดาอะไรที่รู้แล้วจะต้องไปคิดไปปรุงอะไรต่อไปอีก รู้แล้ว ถูกต้องตามเป็นจริงแล้ว ก็จบกันเพียงนั้น ไม่มีเหตุให้ต้องคิดต้องปรุงต่อไป อย่างเช่นกำลังขาดแคลน ถ้าศึกษาพระพุทธศาสนามาดี รู้ว่าทุกสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ เป็นอนัตตาไม่ใช่ตัวตนไม่เป็นไปตามอำนาจความปรารถนาต้องการของผู้ใด ถ้ารู้เช่นนั้น ก็เป็นการรู้ตามความเป็นจริง รู้แล้วก็ไม่คิดปรุงต่อไป และก็ไม่เป็นทุกข์ด้วย เพราะการรู้ตามความจริงว่าทุกสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ก็เท่ากับรู้ว่าสิ่งที่กำลังประสบอยู่จักต้องเปลี่ยนแปลงไป ขาดแคลนอยู่ขณะนี้

ก็จะไม่ขาดแคลนตลอดไป หรือแม้จะมั่งคั่งด้วยลาภยศสรรเสริญสุขอยู่ในขณะนี้ก็จักต้องเปลี่ยนแปลงไป จะคิดอ่านแก้ไขป้องกันอย่างไรก็จักไม่อาจป้องกันมิให้เป็นไปตามหลักสาม คืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้ ป้องกันไม่ได้ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดี ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จะต้องเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ถ้ารู้ให้ถูกให้จริงเช่นนี้ ก็ย่อมจะรู้ชัดว่าความปรุงคิดไม่เป็นคุณเป็นประโยชน์ พูดภาษาธรรมดาก็ต้องพูดว่าคิดก็เท่านั้นไม่คิดก็เท่านั้น ต้องไม่เที่ยง ต้องเปลี่ยนแปลง และไม่เป็นไปตามอำนาจความปรารถนาต้องการจนได้ ไม่ว่าเรื่องใดสิ่งใด และผู้ใดทั้งสิ้นล้วนมีลักษณะสามดังกล่าว ผู้รู้ตามความจริงมากน้อยเพียงใดจักคลายความยึดมั่นในทุกเรื่องทุกสิ่งและในทุกบุคคลมากน้อยเพียงนั้น เมื่อความยึดมั่นคลาย ความปรุงคิดก็เป็นไปเช่นเดียวกัน รู้ตามความจริงชัดเจนเพียงใด ความปรุงคิดก็คลายลงเพียงนั้น เหตุแห่งความทุกข์ก็น้อยลงเพียงนั้น ความทุกข์อันเป็นผลก็จักน้อยลงด้วย ผลจักไม่เกิดขึ้นโดยไม่มีเหตุ และผลกับเหตุจักเป็นสิ่งสมควรกันเสมอ ผลจักไม่เกินกว่าเหตุ และจักไม่ผิดจากเหตุ เหตุเป็นเช่นไร ผลจักเป็นเช่นนั้นแน่นอน เหตุคือกรรม ผลคือผลของกรรม ทำกรรมเช่นไร ผลของกรรมจักเป็นเช่นนั้น ที่กล่าวกันว่าทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่วนั่นแล

วันนี้เป็นวันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร รายการบริหารจิตขอพระราชทานน้อมถวายพระพรชัยมงคล ขออานุภาพคุณพระรัตนตรัยอันทรงถึงเป็นพระสรณะ ขอพระบารมีอีกพระเมตตาคุณแห่งสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ และขอพระราชกุศลบุญราศีที่ได้ทรงบำเพ็ญแล้วทั้งหมด ได้อภิบาลรักษา ให้ทรงพระเกษมสวัสดิ์ ผ่องพ้นภัยพิบัติน้อยใหญ่ มีพระราชปรารถนาความสำเร็จในสิ่งใดเป็นไปดังพระราชปรารถนาอันควร ทรงศึกษาสำเร็จลุล่วงด้วยดีครบถ้วนทุกวิชาการ เสด็จสถิตเป็นความเบิกบานยินดีนิรันดร ขอถวายพระพร.

๒๘ กรกฎาคม ๒๕๑๗

อันคนอกตัญญูนั้นทุกคนรังเกียจ

เรื่องความคิดเป็นเรื่องสำคัญ เป็นเหตุที่จะทำให้เป็นสุขก็ได้เป็นทุกข์ก็ได้ จิตใจสงบเย็นก็ได้วุ่นวายเร่าร้อนก็ได้ เรื่องของความคิดจึงเป็นเรื่องสำคัญ ควรศึกษา ควรรู้วิธีที่จะควบคุมให้อยู่ในขอบเขตอันจะเป็นเหตุให้เกิดความสุขมีจิตใจสงบเย็นเท่านั้น ไม่ควรปล่อยให้ความคิดเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์มีจิตใจวุ่นวายเร่าร้อน เพราะนั่นเป็นโทษแก่เจ้าของความคิดก่อนผู้อื่นทั้งหมด และยังอาจแผ่ขยายออกไปเป็นโทษแก่ผู้อื่นได้อีกด้วย ตรงกันข้ามกับความคิดที่เป็นเหตุให้เกิดความสุขมีจิตใจสงบเย็น เพราะนั่นเป็นคุณแก่เจ้าของความคิดก่อนผู้อื่นทั้งหมด และยังอาจแผ่ขยายออกไปเป็นคุณแก่ผู้อื่นได้อีกด้วยเช่นกัน

ความคิดที่ประกอบด้วยเหตุผล เป็นความจริง เที่ยงตรง เป็นความคิดที่จะให้คุณสถานเดียวไม่ให้โทษอย่างใด แม้จะคิดมากมายเพียงใดก็ไม่เป็นโทษ หากเป็นความคิดในขอบเขตและลักษณะดังกล่าว คือมีเหตุผล เป็นความจริง เที่ยงตรง ตรงกันข้ามกับความคิดที่เป็นโทษสถานเดียว คือความคิดนั้นไม่ประกอบด้วยเหตุผล ไม่เป็นความจริง ไม่เที่ยงตรง

ในทางพุทธศาสนา ท่านสอนวิธีทำใจให้สงบหรือให้มีสมาธิไว้อย่างหนึ่ง คือให้คิดถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า หรือพระธรรม หรือพระสงฆ์ ตามความเป็นจริง นี่ก็แสดงว่าด้วยความคิดที่เป็นความจริง เที่ยงตรง ประกอบด้วยเหตุผล ทุกคนสามารถจะทำใจให้สงบเป็นสมาธิได้ ไม่วุ่นวายเร่าร้อน

ทุกวันนี้ ความวุ่นวายเร่าร้อนมีอยู่มากมาย ซึ่งก็กล่าวได้ไม่ผิดว่าเกิดจากใจที่มีความคิดอันเป็นโทษ คือความคิดที่ไม่ประกอบด้วยเหตุผล ที่ไม่เป็นความจริง ที่ไม่เที่ยงตรง จะยกตัวอย่างเพียงบางประการ คนบางคนเกิดมีความคิดว่า มารดาบิดาครูบาอาจารย์ไม่มีบุญคุณ นี่แหละเป็นความคิดที่เป็นโทษอย่างแท้จริง ก่อให้เกิดความวุ่นวายไม่สงบเป็นอันมาก เริ่มแต่ใจผู้คิดเอง และแผ่ออกถึงผู้อื่นด้วย ที่คิดเช่นนั้นเป็นโทษ ก็เพราะไม่ประกอบด้วยเหตุผล ไม่เป็นความจริง ไม่เที่ยงตรง

ลองจับพิจารณาดูเห็นว่า ทำไมคิดเช่นนั้นจึงเป็นโทษ ทั้งแก่เจ้าตัวเองและแก่ผู้อื่น เช่น เมื่อคิดว่ามารดาบิดามิได้ตั้งใจให้บุตรธิดาเกิดมา แม้เพียงเท่านี้ก็เป็นโทษยิ่งนักแล้ว

ทำให้วุ่นวายเร่าร้อนได้นักแล้ว เพียงตื้น ๆ ผลก็จะเกิดเป็นความน้อยเนื้อต่ำใจ คือเป็นความทุกข์ร้อนของผู้คิดนั่นเอง ถ้าเป็นความจริงก็ยังดี ยังจะมีทางแก้ไข เป็นต้นว่าหาทางบอกกล่าวท่านผู้เป็นมารดาบิดาทั้งหลาย มิให้ยอมให้บุตรธิดามาเกิดอีก แต่เพราะมิใช่เป็นความจริง บุตรธิดาเป็นที่รักที่ปรารถนาของมารดาบิดา จึงไม่มีทางจะห้ามปรามให้ท่านไม่ยอมให้เกิดบุตรธิดาได้ เรียกว่าไม่มีทางแก้ไข เพราะความจริงย่อมเป็นความจริงอยู่เสมอไป ผู้ที่คิดนอกลู่นอกทางไปว่ามารดาบิดาไม่มีพระคุณเพราะไม่ได้ตั้งใจให้บุตรธิดามาเกิด จึงได้แต่วุ่นวายเร่าร้อนไปไม่จบไม่สิ้น ไม่มีวันจะได้รับความสงบสุขได้ ยิ่งพยายามเผยแพร่ความคิดที่ไม่ประกอบด้วยเหตุผล ไม่เป็นความจริง ไม่เที่ยงตรงมากขึ้นเพียงใด ก็จะเพิ่มความเร่าร้อนวุ่นวายมากขึ้นเพียงนั้น จะแผ่ออกจากจิตใจไปถึงผู้อื่น และขณะเดียวกันก็จะได้รับโทษจากภายนอกไปเป็นโทษกระทบกระเทือนตนเองอีกด้วย เช่นผู้ไม่เห็นด้วย เพราะเป็นผู้มีความคิดประกอบด้วยเหตุผล เป็นความจริง เที่ยงตรง คืออาจจะเกิดปฏิกิริยาที่แรง เช่นเกิดความคิดประณามว่าเป็นคนอกตัญญู อันคนอกตัญญูนั้นเป็นคนที่ทุกคนรังเกียจ แม้เจ้าตัวก็ยังรังเกียจคนอกตัญญูอื่นทั้งหลาย เมื่อความคิดรังเกียจหรือดูถูกเกิดขึ้นในบุคคลใด การปฏิบัติก็อาจจะตามมาอย่างไม่สวยงามได้ด้วย ที่เป็นความเดือดร้อนได้ด้วย แล้วความสงบสุขจะเกิดที่ไหน คุณของการคิดไม่เที่ยงตรงต่อความจริงไม่ประกอบด้วยเหตุผลเช่นนั้นจะมีได้อย่างไร จริงอยู่ สำหรับบางคนการเผยแพร่ความคิดไม่ดีเช่นนี้เป็นการจงใจเพื่อให้เกิดความวุ่นวายไม่เป็นสุขแก่ส่วนรวม แต่ถ้าคนส่วนมากรู้เหตุผล เห็นคุณเห็นโทษตามความเป็นจริง ไม่หวั่นไหวไปตาม ไม่ตกเป็นเครื่องมือไปด้วย ก็สามารถจะคุ้มครองความคิดของตนเองมิให้เป็นโทษ มิให้ก่อความวุ่นวายเร่าร้อนแก่ตนเอง ตลอดถึงแก่ผู้อื่น แก่ส่วนรวมได้ด้วย จึงควรจะพยายามมีสติ พิจารณาเรื่องราวทั้งหลายให้เห็นเหตุผล ให้ตรงตามความเป็นจริงอย่างเที่ยงแท้ แล้วความคิดเช่นนั้นนั่นแหละจะเป็นเหตุให้ใจตนเองสงบเย็นเป็นสุขอย่างยิ่ง.

๒๕ สิงหาคม ๒๕๑๗

มารดาบิดามีความเมตตากรุณาต่อบุตรธิดายิ่งกว่าต่อชีวิตของท่านเอง

ความคิดที่ว่ามารดาบิดาครูอาจารย์ไม่มีบุญคุณนั้น กล่าวอย่างที่ทั่วไปเข้าใจกันก็เป็นบาปกรรม บาปกรรมก็คือกรรมที่ไม่ดี ที่เป็นบาป และกรรมที่ไม่ดีก็ต้องให้ผลไม่ดีที่เป็นผลของบาป ผู้ใดจะเชื่อหรือไม่เชื่อ ความจริงก็ต้องเป็นเช่นนั้น ต้องเป็นบาปกรรมต้องให้ผลไม่ดีเพราะเป็นผลของบาป ผลของบุญเท่านั้นจึงจะเป็นผลดี ผลของบาปจะเป็นผลดีไม่ได้เลยเป็นอันขาด ใครจะเชื่ออย่างไรก็ตาม สัจธรรมนี้ก็ไม่เปลี่ยนแปลง ต้องเป็นสัจธรรมอยู่ตลอดไป

ทำไมจึงว่าความคิดที่ว่ามารดาบิดาครูบาอาจารย์ไม่มีบุญคุณเป็นบาป ก็เพราะมารดาบิดาครูบาอาจารย์ท่านเป็นผู้มีพระคุณอย่างยิ่ง โดยเฉพาะมารดาบิดาด้วยแล้วเป็นผู้มีพระคุณต่อบุตรธิดาเป็นที่สุด จนพระพุทธองค์ทรงกล่าวว่ามารดาบิดาเป็นพระอรหันต์ของบุตรธิดา พระพุทธองค์นั้นท่านก็ทรงเป็นพระอรหันต์พระองค์หนึ่ง คือพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงพระคุณเหนือท่านผู้ทรงพระคุณทั้งหลาย แต่กระนั้นก็ยังทรงกล่าวว่าสำหรับบุตรธิดาแล้วมารดาบิดาเปรียบเหมือนพระอรหันต์ทีเดียว คือทรงพระคุณต่อบุตรธิดาเหนือท่านผู้ทรงพระคุณทั้งหลายทีเดียว เช่นนี้แล้วบุตรธิดาใดคิดหรือพูดว่ามารดาบิดาไม่มีบุญคุณต่อบุตรธิดาจึงเป็นการทำบาปกรรมอย่างยิ่ง เพียงคิดเท่านั้นไม่ถึงต้องปฏิบัติต่อท่านสถานอื่นก็เป็นบาปกรรมนักหนาแล้ว ยิ่งถึงกับแสดงออกทางกายกรรมต่อท่านด้วยแล้วบาปกรรมนั้นก็พ้นประมาณ ถ้าทำให้ท่านถึงกับเสียชีวิตก็เป็นอนันตริยกรรม

การพูดก็ตามการกระทำอื่นใดก็ตามที่ไม่สมควรต่อมารดาบิดา ล้วนมีต้นเหตุมาจากความคิดที่ว่ามารดาบิดาไม่มีบุญคุณทั้งสิ้น ดังนั้นจึงกล่าวว่าความคิดนั้นเป็นบาป เป็นเหตุแห่งบาปอกุศลอย่างยิ่ง ผลของบาปนั้นก็ดังได้กล่าวแล้ว เริ่มที่จิตใจของผู้เป็นเจ้าของความคิดที่ไม่ประกอบด้วยเหตุผล ไม่เป็นความจริง ไม่เที่ยงตรง เป็นความร้อน ความวุ่น มารดาบิดาทั้งหลายก็เป็นบุถุชน ย่อมมีเวลาทำสิ่งที่อาจไม่ถูกต้อง ที่เป็นการพลาดพลั้งไปได้มากบ้างน้อยบ้าง หากบุตรธิดามีความคิดว่าท่านไม่มีบุญคุณเพราะไม่ได้ตั้งใจให้บุตรธิดามาเกิด เวลาท่านพลาดพลั้งไปบ้างหนักนิดเบาหน่อย บุตรธิดาก็จะมีปฏิกิริยาต่อท่านอย่างรุนแรง

แต่ถ้ามีความคิดอยู่ว่ามารดาบิดาเป็นผู้ทรงพระคุณของบุตรธิดาแล้ว เวลาท่านพลาดพลั้งไปบ้างตามวิสัยปุถุชน ปฏิกิริยาที่รุนแรงก็จะไม่เกิด จะน้อยใจเสียใจก็จะเป็นไปแบบธรรมดาที่มีความเคารพรักในมารดาบิดาเป็นเหตุ ความรุนแรงอื่น ๆ จะไม่ตามมา ทุกวันนี้ มีข่าวบุตรธิดาประทุษร้ายมารดาบิดาบ่อย จนบางข่าวก็แทบจะเหลือเชื่อคือเป็นการแสดงความอกตัญญูจนเหลือเชื่อ หรือจะกล่าวว่าเป็นการไม่กลัวบาปกลัวกรรมที่หนักนักหนาจนเหลือเชื่อก็ถูกเช่นกัน นี่ก็เป็นเพราะทุกวันนี้มีการคิดการพูดการชักชวนให้เกิดความเข้าใจว่ามารดาบิดาไม่มีบุญคุณ ไม่ได้ตั้งใจให้บุตรธิดามาเกิด ชักชวนให้เห็นไปว่ามารดาบิดาเป็นผู้เห็นแก่ตัวเท่านั้น ซึ่งที่จริงจะหาเหตุผลอะไรมายกให้เห็นว่าเป็นความจริงเช่นนั้นก็หามีไม่ ไม่มีผู้ใดอาจหาเหตุผลมายกประกอบให้เห็นได้เลย ตรงกันข้าม มีเหตุผลบริบูรณ์ที่แสดงว่ามารดาบิดามีความรักความเมตตากรุณาต่อบุตรธิดายิ่งกว่ามีความรักความเมตตากรุณาต่อชีวิตของท่านเอง

เพื่อป้องกันจิตใจตัวเองมิให้หวั่นไหวไปตามคำชักชวนที่มีค่อนข้างมากในระยะนี้ จึงควรที่ทุกคนจะพยายามหาเวลาสงบใจ ระลึกทบทวนถึงพระคุณของท่านผู้เป็นมารดาบิดา เริ่มแต่ความอดทนของท่านที่อุ้มท้องอยู่ ๙ เดือน ๑๐ เดือน เป็นความหนักที่ไม่มีเวลาวางได้เลยตลอดระยะเวลานั้น เราถือของหนักชั่วครั้งชั่วคราวยังอยากวาง ยังต้องวาง ยังไม่ประสงค์จะหยิบขึ้นถืออีกถ้าไม่รู้สึกว่าของนั้นเป็นสิ่งสูงค่ายิ่งนัก นอกจากนั้น ทุกคนก็คงเคยรู้สึกแล้วว่าขณะที่บุตรธิดาอยู่ในครรภ์นั้นไม่ทำให้ท่านผู้เป็นมารดามีรูปลักษณ์งดงามน่าดู บางคนคงจะเคยรู้สึกถึงกับว่าน่าอาย แต่ท่านผู้เป็นมารดาบิดาเองหาได้มีความรู้สึกเช่นนั้นไม่ ความรู้สึกทั้งหมดของท่านไปรวมเป็นความรักความเมตตากรุณาในบุตรธิดาที่แม้จะยังไม่ทันเห็นหน้าค่าตาก็ตาม นี้ประมาณได้จากการที่ท่านไม่ได้หลบหลีกปลีกตัวไปเสียที่ไหนในระยะที่บุตรธิดาถือกำเนิดอยู่ในครรภ์ ท่านคงอยู่ในสังคมในสายตาของคนทั่วไปอย่างปรกติ และบางทีก็อย่างภาคภูมิใจยิ่งกว่าปรกติเสียอีกด้วย ทั้งหมดเป็นไปด้วยอำนาจความรักและเมตตากรุณาในบุตรธิดาจริง ๆ ขอให้พยายามหาเวลาสงบใจคิดทบทวนให้ลึกซึ้ง จะเป็นการบริหารจิตที่ถูกต้อง.

๑ กันยายน ๒๕๑๗

ความร่มเย็นเกิดจากระลึกรู้พระคุณท่าน

การทบทวนถึงพระคุณของท่านผู้ทรงพระคุณทั้งหลาย มีมารดาบิดาเป็นต้น ซึ่งได้กล่าวมาบ้างแล้วถึงพระคุณของมารดาบิดา จะได้กล่าวต่อไป เพื่อเป็นแนวแนะให้ทุกคนผู้ล้วนมีมารดาบิดา ผู้ล้วนต้องเป็นบุตรหรือธิดาด้วยกันทั้งนั้น ได้คิดทบทวนเป็นการบริหารจิตยกจิตให้อยู่ในระดับสูง ขณะเดียวกันยังจิตให้เกิดความสงบเยือกเย็นเป็นสุขได้อย่างยิ่ง ทั้งยังจะเป็นเหตุให้ได้รับความสุขความเจริญอันเป็นวิบากคือผลของกรรมที่ดีสืบต่อไปอีกด้วย

ที่จริง ทุกเวลานาทีก็ว่าได้ที่มีสิ่งอันอาจเตือนใจให้ทุกคนนึกได้ถึงพระคุณของมารดาบิดาเป็นต้นว่า การได้เห็นผู้เป็นมารดาบิดาทั้งหลายปฏิบัติต่อบุตรธิดาของตน โดยเฉพาะบุตรธิดาที่ยังเล็กยังไร้เดียงสาไร้ความสามารถที่จะปกป้องคุ้มครองเลี้ยงดูตัวเอง การได้เห็นภาพเช่นนั้นก็มิได้แตกต่างจากการได้เห็นภาพในอดีตของตนเอง เมื่อครั้งยังเยาว์วัย เมื่อครั้งมารดาบิดาต้องปกป้องคุ้มครองรักษาเลี้ยงดูแบบที่กล่าวกันว่าชนิดริ้นไม่ให้ไต่ไรไม่ให้ตอม ท่านต้องเสียสละเพียงใด ทั้งเหนื่อยกายทั้งเหนื่อยใจ กว่าบุตรธิดาจะเติบใหญ่นั้นแสนนาน และเมื่อบุตรธิดาเติบใหญ่แล้วก็ใช่ว่าความยากลำบากของท่านผู้เป็นมารดาบิดาจะสิ้นสุด ตรงกันข้ามดูเหมือนว่าจะทวีขึ้นเป็นอันมาก โดยเฉพาะในกรณีที่บุตรธิดาเป็นผู้ไม่ว่านอนสอนง่าย ไม่อยู่ในโอวาท หรือมิฉะนั้นก็เป็นผู้ต้องเผชิญอุปสรรคต่าง ๆ ในชีวิต เป็นต้นว่าอุปสรรคในการเล่าเรียนศึกษาหรือในอาชีพการงานเป็นต้น ความขัดข้องเดือดร้อนทั้งหลายที่บุตรธิดาต้องประสบล้วนเป็นความขัดข้องเดือดร้อนของมารดาบิดาด้วยเช่นเดียวกัน และความจริงนั้นท่านจะเดือดร้อนใจยิ่งกว่าบุตรธิดาเองเสียอีกด้วย กล่าวก็ไม่ผิดถ้าจะว่ามารดาบิดานั้นรักบุตรธิดายิ่งกว่าที่บุตรธิดารักตัวเอง เรารักตัวเองเพียงใด ท่านผู้เป็นมารดาบิดาของเราท่านรักเรายิ่งกว่านั้น อย่างประมาณมิได้ นี้เป็นความจริงที่อย่างน้อยผู้เคยมีบุตรธิดาแล้วย่อมรับรองได้ เพียงแต่ว่ามักจะรับรองในแง่ที่ว่าตนเองรักบุตรธิดามากกว่าที่บุตรธิดารักตัวของเขาเอง มักไม่รับรองว่ามารดาบิดาของตนก็รักตนยิ่งกว่าที่ตนรักตัวเองเหมือนกัน ความคิดแคบ ๆ เช่นนี้เป็นความคิดที่เรียกได้ว่าเห็นแก่ตัว คำนึงถึงจิตใจตัวเองเท่านั้น น่าจะได้บริหารจิตให้ความคิดนั้นกว้างขวางออกไป จนถึงแลเห็นจิตใจของท่านผู้เป็นมารดาบิดาของตน

ด้วย และจะกว้างขวางต่อไปถึงท่านผู้เป็นมารดาบิดาของผู้อื่นด้วยก็จะดีเป็นอย่างยิ่ง จะก่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขได้อย่างยิ่ง

ทำไมจึงกล่าวว่าการรำลึกถึงพระคุณของมารดาบิดาจะเป็นเหตุให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข คำตอบมีอยู่ และถ้าทุกคนพร้อมจะนึกดูก็จะเข้าใจ จะเห็นจริง

เมื่อนึกถึงพระคุณของท่านผู้เป็นมารดาบิดาว่ามีแก่ตนจริงเป็นอันมาก ก็ย่อมตระหนักไปพร้อมกันว่าท่านรักเรายิ่งนัก ท่านปรารถนาจะเห็นความเจริญรุ่งเรืองของเรายิ่งนัก ความเป็นคนดีของเราจะเป็นความสุขของท่าน ในทางตรงกันข้ามความเป็นคนไม่ดีของเราจะเป็นความทุกข์ของท่าน เมื่อความตระหนักใจเช่นนี้เกิดขึ้น ก็ย่อมจะเกิดความระมัดระวังตัวพอสมควรเป็นอย่างน้อยที่จะไม่ทำความทุกข์ให้เกิดแก่ท่าน และอย่างมากก็ย่อมจะพยายามทำคุณงามความดีที่จะเป็นความสุขความชื่นใจของท่าน ซึ่งนั่นแหละจะเกิดผลโดยตรงแก่ตัวเองก่อนในทันที มารดาบิดาเป็นผู้ได้รับความสุขความสบายใจทีหลัง การที่คนแม้เพียงคนเดียวพยายามทำคุณงามความดีเต็มความสามารถ อำนาจแห่งความดีนั้นก็อาจจะยังให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขแก่คนอื่น ๆ ได้เป็นอันมาก อานุภาพของความดีเป็นสิ่งอัศจรรย์ คิดให้ลึกซึ้งแม้เพียงพอสมควรจะเข้าใจ จะซาบซึ้ง และคิดให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นอีก จะเห็นตระหนักชัดว่า คนดีทุกคนผู้สร้างอานุภาพแห่งความดีขึ้นนั้นล้วนเป็นหนี้พระคุณของท่านผู้มีพระคุณเป็นต้นว่ามารดาบิดาครูอาจารย์ทั้งสิ้น และแม้คนไม่ดีทั้งหลายก็ตาม มีชีวิตอยู่ได้อย่างที่ตนเองรู้สึกพอใจนั้นแหละ ก็ล้วนเป็นหนี้พระคุณท่านผู้มีพระคุณดังกล่าวแล้ว เช่นกัน.

๘ กันยายน ๒๕๑๗

คนดีย่อมไม่เลี่ยงหนีการทดแทนพระคุณ

ทุกคนในโลกนี้ล้วนเป็นหนี้พระคุณท่านผู้ทรงพระคุณทั้งหลาย อาทิท่านผู้เป็นมารดาบิดาครูอาจารย์ คิดให้ดีแล้วจะไม่อาจค้านได้ว่าที่กล่าวนี้ไม่ใช่สัจจะ ไม่เป็นความจริง แต่จะเห็นด้วยว่าเป็นสัจจะ เป็นความจริง ที่จะไม่มีวันเปลี่ยนแปลงไปได้เลยไม่ว่าอะไรจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างใดก็ตาม เป็นต้นว่า ถึงแม้เหตุการณ์ของบ้านเมือง ของชีวิตประจำวัน

จะผันแปรเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร จนถึงกับแม้ว่าจะมีผู้โฆษณาชวนเชื่อมากมายเพียงไหนให้ลบล้างสัจจะดังกล่าวข้างต้น สัจจะนั้นก็จะต้องเป็นสัจจะอยู่อย่างมั่นคงตลอดไป มารดาบิดาคือผู้มีพระคุณ ครูอาจารย์คือผู้มีพระคุณ เราผู้เป็นบุตรธิดาเป็นศิษยานุศิษย์คือผู้เป็นหนี้พระคุณ ยิ่งปฏิเสธพระคุณเพียงใดหนี้พระคุณก็จะยิ่งใหญ่โตขึ้นเพียงนั้น ความจริงย่อมเป็นเช่นนี้ น่าที่จะได้ใช้เหตุผลพิจารณาให้เข้าใจพอสมควร เพื่อว่าจะได้สามารถทำตนให้เป็นลูกหนี้ที่ดี ที่มีโอกาสผ่อนหนี้ที่ยิ่งใหญ่ได้บ้าง แม้ไม่กล่าวก็เป็นที่เข้าใจกันดีแล้วว่าผู้เป็นลูกหนี้เงินทองทั้งหลายแม้ปฏิเสธการใช้คืนหนี้นั้น ก็มีโทษทัณฑ์ที่จะต้องใช้แทน หนี้พระคุณก็มิได้แตกต่างกันเลย การพยายามทดแทนหนี้พระคุณจึงเป็นสิ่งที่คนดีมีปัญญาไม่ปรารถนาหลีกเลี่ยง แต่ยินดีที่จะทดแทนชดใช้เต็มสติปัญญาความสามารถ แต่ความจริงก็มีอยู่เช่นกันว่า คนกตัญญูกตเวทีคือรู้พระคุณที่ท่านทำแล้วแก่ตนและตอบสนองพระคุณท่าน นั้นหายาก การจับพิจารณาถึงพระคุณของท่านผู้มีพระคุณให้จริงจัง เพื่อได้ตอบแทนพระคุณท่านให้จริงจัง จึงเป็นการบริหารจิตที่สำคัญยิ่ง เพราะจะเป็นการยกจิตให้เป็นจิตของคนดีมีกตัญญูกตเวทีที่แม้พระพุทธองค์ก็ทรงกล่าวสรรเสริญว่าเป็นบุคคลที่หาได้ยากยิ่ง

จับพิจารณาพระคุณท่านผู้ทรงพระคุณให้จริงจัง จนเกิดความซาบซึ้งจับใจ แล้วกรรมใดใดที่จะประกอบกระทำต่อไปจะเป็นกรรมที่ดี อันจะยังให้เกิดผลดีแต่ตัวเองยิ่งกว่าแก่ผู้ใดอื่นทั้งสิ้น

ได้กล่าวถึงการพิจารณาพระคุณของท่านผู้เป็นมารดาบิดามาบ้างแล้วเพียงเล็กน้อย ยังมีพระคุณของท่านยิ่งกว่าที่ได้ยกมากล่าวแล้วอีกมากมายเหลือคณานับ ควรที่จะได้พยายามค่อยคิดค่อยนึกค่อยพิจารณาให้กระจ่างชัดแก่จิตใจด้วยกันทุกคน จะไม่เป็นการเสียเวลาเปล่า จะไม่เป็นการกระทำของคนเขลาเบาปัญญา แต่จะเป็นการได้รับผลตอบแทนอย่างยิ่ง เป็นการกระทำของคนดีมีปัญญา

อันคนดีนั้นเป็นผู้ที่ทันสมัยอยู่เสมอ กาลเวลาจะล่วงไปสักเท่าใด สมัยจะเปลี่ยนแปลงพุ้งเพื่องไปสักเพียงไหน คนดีก็เป็นผู้ที่ทันสมัยอยู่เสมอ คนดีไม่มีพ้นสมัย ไม่มีล้าสมัย ความคิดที่ว่าคนดีเป็นคนไม่ทันสมัยเป็นความคิดที่ไม่ถูกต้อง คนไม่ดีต่างหากที่เป็นคนพาตนพ้นสมัยออกไปทุกที ไม่เท่าไรก็จะพ้นลับไปเลย

เมืองไทยเป็นเมืองพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงเป็นยอดของคนดี และทรงเป็นผู้ที่ทุกคนต้องยอมรับว่าเป็นผู้ที่ทันสมัยอยู่ตลอดเวลา ไม่ทรงพ้นสมัยเลย ตัวอย่างประกอบความเป็นคนดีที่ไม่พ้นสมัยที่ทันสมัยอยู่เสมอของพระพุทธเจ้าที่เห็นอยู่อย่างเด่นชัดมีอยู่มากมายในเมืองไทยเรานี้และในเมืองอื่นด้วยมิใช่น้อย พระพุทธรูปก็ตาม วัดวาอารามก็ตาม พระพุทธเจดีย์น้อยใหญ่ก็ตาม เหล่านี้ล้วนเป็นเครื่องประกาศเทิดทูนความดีที่ทันสมัยอย่างที่สุดของพระพุทธเจ้า เวลากว่าสองพันห้าร้อยปีมิได้ทำให้ทรงพ้นไปจากสมัย ในขณะที่ใคร ๆ อีกมากมายประมาณมิถ้วนที่มิได้ทรงความดีเช่นพระพุทธองค์ ต่างพ้นไปหมดแล้วจากสมัย จากความทรงจำรำลึกถึงของผู้คนรุ่นหลังที่กล่าวว่าเป็นคนสมัยใหม่ เมื่อเห็นพระพุทธรูปเห็นวัดวาอาราม เห็นพระพุทธเจดีย์น้อยใหญ่ เพื่อเป็นการบริหารจิตโดยตรงขอให้นึกถึงความจริงที่ว่าทั้งหมดนั้นเกิดขึ้นเพราะความดี เพราะพระพุทธองค์ทรงเป็นคนดี ไม่ใช่เพราะเหตุใดอื่นทั้งสิ้น ความดีแท้ ๆ ที่เป็นเหตุให้เกิดอนุสรณ์สูงค่า ที่สร้างขึ้นด้วยเงินทองมหาศาล วิจิตรงดงามตระการ เกินกว่าอำนาจอื่นใดจะบันดาลได้ นอกจากอำนาจความดีเท่านั้น ความดีจึงเป็นสิ่งที่ไม่ตาย เป็นสิ่งไม่พ้นสมัย เป็นสิ่งทันสมัยอยู่เสมอ นั่นก็คือคนดีเป็นคนทันสมัยอยู่เสมอ ไม่มีผู้ใดแม้ว่าจะเกิดในสมัยใหม่สุดเพียงไหนที่ถ้าไม่เป็นคนดีเสียอย่างเดียวแล้ว จะเป็นคนทันสมัยได้เท่ากับคนดีที่แม้จะละร่างไปจากโลกนี้แล้วก็ตาม ฉะนั้น ถ้าปรารถนาจะกล่าวว่าตนเป็นคนทันสมัย หรือเป็นคนนำสมัย ก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องบริหารจิตของตนให้เป็นจิตของคนดีเสียก่อน ดังกล่าวแล้ว.

๑๕ กันยายน ๒๕๑๗

การคิดถึงความดีเป็นการบริหารจิต

ความดีเป็นสิ่งไม่ตาย เป็นสิ่งทันสมัยอยู่เสมอ อยู่คู่สมัยทุกสมัย การคิดถึงความดีเป็นการบริหารจิตโดยตรงที่สุด เพราะจะทำให้จิตใจของผู้คิดใสสว่าง ว่างจากความรู้สึกนึกคิดในด้านรุนแรงขุ่นมัวเศร้าหมอง อย่างน้อยก็ในชั่วระยะเวลาที่กำลังคิดถึงความดีเช่นนั้น ใจที่ใสสว่างจากความรู้สึกมัวหมองดังกล่าวเป็นใจที่มีค่า ควรเป็นที่พึงปรารถนาอย่างยิ่ง การคิดถึงความดีหรือพระคุณของท่านผู้ทำพระคุณแล้วจึงเป็นสิ่งควรทำยิ่งนัก

ไม่เพียงแต่พระคุณของบุคคลเท่านั้นที่มีอยู่ พระคุณของประเทศชาติก็มีเช่นกัน ทั้งยังเป็นพระคุณที่ใหญ่ยิ่ง จนยากจะหาที่เปรียบ คิดให้ดีจะเห็น จะเข้าใจ คิดง่าย ๆ ก็เช่นที่เคยรู้สึกกันบ่อย ๆ ว่า ชาติไหนก็ไม่สบายเหมือนชาติไทย อยู่ที่ไหนก็ไม่สบายเหมือนอยู่ประเทศไทย ความคิดแม้เพียงเท่าที่กล่าวนี้ก็เป็นเครื่องแสดงอย่างแจ้งชัดถึงพระคุณของประเทศชาติที่มีต่อคนในประเทศชาติทุกคน ดังนั้น จึงควรที่จะไม่ละเลยหลงลืมพระคุณนี้ ไม่ควรจะถือว่าประเทศชาติมิใช่บุคคลที่มีชีวิตจิตใจ แล้วมองข้ามไปเสียทั้ง ๆ ที่พระคุณของประเทศชาตินั้นยิ่งใหญ่นัก มีความสำคัญแก่บุคคลทุกคนยิ่งนัก ความสุขกายสบายใจความเจริญรุ่งเรืองใด ๆ จะมีไม่ได้แม้ขาดพระคุณของประเทศชาติสนับสนุนค้ำจุนอยู่ เช่นประเทศชาติที่ไม่เป็นไทแก่ตน เป็นเมืองขึ้นเขา คนในประเทศชาติก็ขาดความเป็นไทไปด้วย เป็นผู้ต้องขึ้นอยู่กับผู้อื่นไปด้วย ความสุขกายสบายใจความเจริญรุ่งเรืองจะมีมาแต่ไหน ย่อมเห็นกันอยู่อย่างชัดเจน แต่ประเทศชาติมิใช่บุคคลผู้มีชีวิตจิตใจ มิใช่ผู้ที่สามารถจะทำอะไร ๆ ได้เช่นบุคคล ประเทศชาติจำเป็นต้องมีบุคคลทั้งหมดพร้อมใจกันสร้างสรรค์รักษา ซึ่งเท่ากับเป็นการสร้างสรรค์รักษาตนของตนเอง แต่ถ้าตามลำพังตนเองไม่มีประเทศชาติเป็นที่ส่งเสริมสนับสนุนค้ำจุนแล้วก็หาอาจเกิดผลเท่าที่พึงปรารถนาได้ไม่

คิดให้ดี คิดให้ถูก แล้วจะตระหนักแก่ใจในพระคุณของประเทศชาติ จะไม่อาจยินดีหวั่นไหวกับเครื่องล่อทั้งหลายที่ว่าจะเป็นประโยชน์แก่ตน

ความไม่ยินดีหวั่นไหวนั้นดำรงอยู่ได้เพราะมีความเห็นถูกว่าความมั่นคงของตนจะเกิดไม่ได้ถ้าขาดความมั่นคงของประเทศชาติ เครื่องล่อทั้งหลายเป็นเพียงเครื่องชักนำไปสู่กับดัก ไปสู่อันตราย เช่นเดียวกับเหยื่อที่ล่อปลาไปสู่ความตายนั่นเอง

สัมมาทิฐิความเห็นชอบในเรื่องนี้จะเกิดก็ต่อเมื่อเห็นพระคุณของประเทศชาติเสียก่อนว่าเป็นสิ่งมีจริง ทั้งยังเป็นความสำคัญอย่างยิ่งแก่บุคคลทุกคนในประเทศชาติด้วยจริง ๆ ไม่มีผู้ใดเลยที่จะไม่ต้องอาศัยพระคุณของประเทศชาติ ต้องอาศัยด้วยกันทั้งนั้น อาศัยอยู่ทุกเวลานาทีทั้งนั้น แต่ก็ต้องทุกคนนี้แหละพร้อมเพรียมร่วมแรงร่วมใจกันสร้างสรรค์รักษาประเทศชาติให้อาจดำรงพระคุณไว้ได้ เปรียบให้เห็นง่าย ๆ ประเทศชาติก็คือบ้านของทุกคนเป็นที่ให้ความสุขแก่คนในบ้านทุกคน แต่คนในบ้านก็ต้องรักษาบ้านของตนให้อยู่ในสภาพ

ที่จะอาศัยอยู่ได้อย่างมีความสุข ไม่ปล่อยให้พังไม่ปล่อยให้รั่วไปโดยไม่คอยดูแลซ่อมแซมรักษา นอกจากนั้นในบ้านที่มีเด็ก ผู้ใหญ่ก็ยังต้องคอยตักเตือนว่ากล่าวมิให้เด็กเล่นสนุกแบบทำลายบ้านเรือนให้ชำรุดเสียหาย เช่นไม่ให้เอามีดเอาขวานเที่ยวถากเที่ยวพื้นฝาเรือนเสาเรือน ไม่ให้ทะเลาะกันตีกันสนั่นลั่นบ้าน เด็กก็ต้องมีความเคารพมีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่ซึ่งดูแลรักษาบ้านเรือนตลอดจนกระทั่งเลี้ยงดูรักษาพวกเด็ก ๆ เองมาก่อน ผู้ใหญ่ว่ากล่าวตักเตือนก็ต้องรู้จักเชื่อรู้จักฟัง รู้จักหยุดเล่นสนุกแบบทำความชำรุดเสียหายให้แก่บ้านเรือนของตนเอง ซึ่งตนเองนั่นแหละจะมีส่วนได้รับความไม่เป็นสุขเพราะความชำรุดทรุดโทรมของบ้านเรือนนั้นด้วย

เป็นเด็กอาจจะยังไม่ค่อยเข้าใจ แต่เชื่อผู้ใหญ่ไว้ก่อนแหละดี อย่างน้อยก็รู้ก็เห็นอยู่ว่าผู้ใหญ่เป็นผู้มีพระคุณเลี้ยงดูมา อบรมสั่งสอนมา มิได้ทอดทิ้ง การทอดทิ้งของผู้ใหญ่ย่อมหมายถึงการหมดกำลังของเด็ก หรืออาจจะหมายถึงการหมดชีวิตเลยก็เป็นได้ ดังนั้นชีวิตของทุกคนจึงล้วนเป็นหนี้พระคุณของผู้ที่เป็นผู้ใหญ่กว่า มีพระมหากษัตริย์ มารดาบิดาพี่ป้าน้าอา ครูอาจารย์ เป็นต้น คนดีจึงนึกถึงพระคุณนี้ จึงมีโอกาสจะได้กระทำสิ่งที่ควรสรรเสริญสืบไป คือไม่ทำสิ่งที่ลบล้างพระคุณท่าน นั่นก็คือไม่ทำสิ่งที่จะทำให้ตนเองถูกตำหนิหรือประณามว่าทำไปอย่างคนไม่มีกตัญญูต่อท่านผู้มีพระคุณ รวมทั้งต่อประเทศชาติศาสนาและพระมหากษัตริย์ด้วย.

๒๒ กันยายน ๒๕๑๗

ประเทศชาติเปรียบร่มโพธิ์ร่มไทร

การกระทำใด ๆ ก็ตามที่จะเป็นเหตุให้ชาติประเทศล่มจมเดือดร้อน นับได้ว่าเป็นการแสดงความอกตัญญูอย่างยิ่ง เช่นเดียวกับทำความเดือดร้อนให้ท่านผู้มีพระคุณยิ่งใหญ่เป็นต้นว่ามารดาบิดาครูอาจารย์นั่นเอง หรือว่าที่จริงแล้วยังเป็นความอกตัญญูที่ยิ่งกว่าความอกตัญญูต่อบุคคลใด ๆ ทั้งสิ้น ดังนั้นผู้ที่อยู่ในประเทศชาติใด เช่นผู้ที่อยู่ในประเทศชาติไทยจึงควรที่สุดที่จะต้องรอบคอบระมัดระวังการปฏิบัติทุกอย่างของตนมิให้เป็นเหตุแห่งความวุ่นวายเดือดร้อนหรือล่มจมของประเทศชาติของตน ความรอบคอบระมัดระวังจำเป็นต้องมี

อย่างมาก ยิ่งเสียกว่าการปฏิบัติต่อผู้มีพระคุณที่เป็นบุคคลมีชีวิตจิตใจเป็นตัวตน ทั้งนี้ก็เพราะว่าเป็นการยากที่จะแลเห็นความเดือดร้อนใด ๆ ที่เกิดขึ้นว่าเป็นความเดือดร้อนของประเทศ-ชาติ เหตุก็เพราะประเทศชาติมิใช่บุคคลมิใช่สิ่งมีชีวิตจิตใจนั่นเอง เมื่อเอ่ยถึงประเทศชาติก็มักจะนึกกันถึงผืนแผ่นดินที่ประกอบด้วยตึกรามอาคารน้อยใหญ่และต้นหมากรากไม้เท่านั้น มักจะไม่นึกถึงความหมายที่ลึกซึ้งและมีความสำคัญสูงสุดอันเป็นความหมายที่ถูกต้องแท้จริง คือเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรที่ให้ความปลอดภัยอบอุ่นด้วยประการทั้งปวง เป็นทั้งแม่ทั้งพ่อทั้งพี่น้องเพื่อนสนิทมิตรสหายและครูอาจารย์ ประเทศชาติมีความหมายลึกซึ้งกว้างขวาง แต่ก็เป็นไปในทางดีสถานเดียว ไม่เป็นไปในทางร้ายเลย นั่นก็คือประเทศชาตินั้นทรงพระคุณยิ่งใหญ่ที่สุดยากจะหาที่เปรียบ

การบริหารจิตวิธีหนึ่งซึ่งโดยเฉพาะยุคนี้สมัยนี้ควรปฏิบัติอบรมให้เกิดขึ้นมีขึ้นเป็นอย่างยิ่ง คือการทำใจให้เชื่อมั่นเห็นจริงว่าประเทศชาติเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของทุก ๆ คน การทำให้กิ่งใบของต้นโพธิ์ต้นไทรหักร่วงหรือการยับยั้งความเจริญเติบใหญ่ไว้เสียก็คือการทำให้ตนเองของผู้อาศัยร่มเงาต้องร้อนแดดร้อนฝน ไม่ร่มเย็นเป็นสุขเท่าที่ควรจะได้รับ ภัยธรรมชาติจะมาแผ้วพานก็ยังควรป้องกันรักษา จึงหาควรไม่ที่ผู้อยู่ใต้ร่มโพธิ์ร่มไทรจะทะเลาะเบาะแว้งรบราฆ่าฟันกันจนถึงเป็นเหตุให้โพธิ์ไทรหักราน เกิดช่องเกิดทางให้แสงแดดสายฝนสาดส่องแผดเผาเปียกปอนตนเองให้เป็นทุกข์เดือดร้อน อาจจะเพียงเล็กน้อยในระยะต้น แต่แสนสาหัสได้ในระยะปลาย จึงเป็นสิ่งควรรอบคอบระวังเป็นอย่างยิ่ง จะทำอะไรก็ให้เป็นห่วงป้องกันรักษาโพธิ์ไทรไว้ก่อน แล้วผลดีทั้งหลายตนเองนั่นแหละจะได้รับ ไม่ใช่จะทำอะไรก็เป็นห่วงตัวเองก่อน การเป็นห่วงตัวเองหรือการนึกถึงตัวเองมากเกินไป ไม่เกิดผลดีได้ดังที่คิดกัน ตรงกันข้ามการห่วงตัวเองหรือนึกถึงตัวเองมากเกินไปจะเกิดผลไม่ดีตามมาได้ทั้งน้อยและใหญ่ ตัวอย่างก็เช่นเป็นผู้อยู่ใต้ร่มโพธิ์ร่มไทรพร้อมกับใคร ๆ มากหลาย เห็นคนวุ่นวายใช้มีดใช้ขวานตัดรานกิ่งก้านชุลมุนเพราะคาดคิดว่าเป็นการช่วยตกแต่งให้โพธิ์ไทรนั้นเรียบร้อยงดงามเจริญตาเจริญใจยิ่งขึ้น ผู้ที่ห่วงตัวเองมากเกินไปจะไม่ห้ามปรามแนะนำตักเตือนทั้ง ๆ ที่อาจรู้ว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นความวุ่นวายที่จะก่อผลร้ายให้เกิด แต่ความห่วงตัวเองจะทำให้คิดเกรงไปได้ว่าจะถูกเพ่งเล็งว่าเป็นคนไม่รู้จักสวยรู้จักงามบ้าง หรือเป็นคนวุ่นกับ

เรื่องของคนอื่นเกินไปบ้าง หรือเป็นคนปากอยู่ไม่สุขบ้าง อะไรทำนองนี้ ที่ผู้ห่วงตัวเองมากเกินไปจะหลงถือว่าสำคัญกว่าการที่โพธิ์ไทรต้องถูกหักราน ความห่วงตัวเองหรือเห็นแก่ตัวจนเกินไปนี้แหละที่ปกปิดเหตุผลหรือบดบังแสงแห่งปัญญาให้มืดมิด ไม่อาจเห็นความเสียหายที่จะเกิดแก่ตัวเพราะความห่วงตัวเองจนไม่กล้าพูดไม่กล้าทำสิ่งที่ควรพูดควรทำทั้งหลาย

โพธิ์ไทรที่ยกมากล่าวข้างต้นก็คือประเทศชาติ ประเทศชาติที่มั่นคงไม่คลอนแคลนด้วยความชุลมุนวุ่นวายของผู้คนในชาติก็คือร่มโพธิ์ร่มไทรที่แผ่กิ่งก้านสาขากว้างใหญ่หนาแน่น ซึ่งจะเป็นไปได้ก็ดังกล่าวแล้วต้องอาศัยคนในชาติที่ไม่เห็นแก่ตัวเองจนเกินไป ไม่ห่วงตัวเองจนเกินไป เป็นธรรมดาทุกคนก็ต้องห่วงตัวเอง ต้องเห็นแก่ตัวเอง แต่ควรอย่างยิ่งที่จะต้องระมัดระวังให้อยู่ในขอบเขตที่สมควร ให้สามารถแผ่ความห่วงไปถึงผู้อื่นสิ่งอื่นได้ด้วย เพราะผู้อื่นสิ่งอื่นมิใช่ว่าจะไม่เกี่ยวพันถึงเรา คนร่วมชาติศาสนาพระมหากษัตริย์เดียวกันย่อมต้องเกี่ยวพันกันอย่างแยกไม่ออก บริหารจิตเสียก่อนด้วยการน้อมใจให้ยอมรับความจริงที่สำคัญนี้ แล้วลดความนึกถึงตัวเองให้น้อยลง ห่วงตัวเองให้น้อยลง นึกถึงชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ให้มากกว่า แล้วตัวเองนั่นแหละจะสวัสดีได้.

๒๙ กันยายน ๒๕๑๗

พระคุณของพระศาสนาและพระมหากษัตริย์เป็นสิ่งอัศจรรย์

ได้กล่าวถึงพระคุณของชาติมาบ้างแล้ว จะได้กล่าวถึงพระคุณของพระศาสนาและพระมหากษัตริย์ไปพร้อมกัน เพราะการรู้จักพระคุณของสถาบันยิ่งใหญ่ทั้งสามอย่างถูกต้องเท่านั้นที่จะทำให้เกิดสำนึกในพระคุณ เกิดความกตัญญูกตเวที นั่นก็คือสามารถจะพาใจของตนให้พ้นจากการคิดผิดดำริผิดเชื่อผิด อันจะเป็นเหตุให้เกิดการกระทำผิดสืบต่อมา ซึ่งเป็นของแน่นอนเมื่อการกระทำทั้งหลายผิด คือเป็นการประกอบกระทำกรรมไม่ดีไม่ชอบ ผลที่จะเกิดขึ้นที่จะต้องได้รับก็จะต้องเป็นผลที่ไม่ดีไม่ชอบไปด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ตรงกันข้ามกับการประกอบกระทำกรรมดีกรรมชอบ ผลที่จะเกิดขึ้นที่จะได้รับก็จะเป็นผลดีผลชอบไปด้วย อย่างที่แม้จะพยายามปฏิเสธไม่รับก็หาอาจเป็นไปได้ไม่ บรรดาผู้มาบริหารจิตทั้งหลายพึงรำลึกให้ดี รำลึกให้ถูก

พระศาสนานั้นทรงพระคุณยิ่งใหญ่ ผู้ปฏิบัติธรรมย่อมได้ประจักษ์ผลรับรองได้ด้วยตนเอง มากน้อยตามควรแก่การปฏิบัติ ขาดพระศาสนา ปราศจากพระธรรมคำสั่งสอนในพระศาสนาซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาทรงตรัสรู้ด้วยพระปัญญาคุณและทรงประกาศสอนด้วยพระกรุณาคุณยิ่งใหญ่ ผู้ใดหรือจะสามารถรู้ทางดำเนินเพื่อความผ่อนคลายจนถึงสิ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิงได้ ทุกวันนี้อาจกล่าวได้ไม่ผิดว่าคนมีความทุกข์ความวุ่นวายใจในเรื่องนั้นเรื่องนี้มากมายเหลือประมาณ แต่สำหรับผู้ที่ศึกษาพระศาสนาและปฏิบัติพระศาสนาจะรู้ได้ด้วยตนเองอย่างซาบซึ้งในพระคุณของพระศาสนาว่าใจจะเป็นสุขสงบได้ตามควรแก่การปฏิบัติไม่ว่าเหตุการณ์ภายนอกจะเป็นเช่นไร ไม่ว่าจะต้องปฏิบัติดำเนินภาระหน้าที่ให้เหมาะให้ควรอย่างไร พระคุณของพระศาสนานั้นเป็นสิ่งอัศจรรย์ อาจป้องกันภัยทางใจได้อย่างที่เจ้าตัวเองย่อมเห็นประจักษ์แจ่มชัด และก็อาจป้องกันภัยทางกายได้ด้วย เพียงแต่ว่าบางทีก็อาจพิสูจน์ให้เห็นถนัดชัดแจ้งไม่ได้ ซึ่งเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาการบริหารทางจิต จะกล่าวเฉพาะพระคุณของพระศาสนาในทางใจเป็นส่วนใหญ่

แทบทุกคนคงจะเคยได้ยินคำพังเพยที่ว่า "คับที่อยู่ง่าย คับใจอยู่ยาก" กันมาแล้ว ความหมายที่ตรงและแคบของคำพังเพยนี้ก็คือ อยู่ที่ไหนก็ตามถ้าไม่สบายใจแล้วแม้ที่อยู่จะกว้างขวางน่าเป็นสุขเพียงใดก็อยู่ยาก ก็ไม่อยากอยู่ แต่แม้ที่อยู่จะคับแคบไม่น่าเป็นสุข แต่อยู่แล้วสบายใจ ก็อยู่ได้ ก็อยากอยู่ นั่นเป็นความหมายที่ตรงและเพียงแคบ ๆ ความหมายที่กว้างออกไปอีกควรจะเป็นว่าความสบายใจนั้นสำคัญกว่าความสบายกาย ถ้าใจสบายแล้วความไม่สบายกายก็เกือบไม่เป็นปัญหา เจ็บไข้ได้ป่วยหนักหนาเพียงใดถ้าทำใจให้สบาย ไม่ยึดไม่ถือให้จริงจัง ก็อยู่ได้เป็นสุข หรือถึงตายไปก็ตายไปเป็นสุข ความจริงเป็นได้ถึงเช่นนี้ แต่ถ้าไม่สบายใจแล้วความสบายกายก็เกือบปราศจากความหมาย มีเงินทองของข้าวชื่อเสียงเกียรติยศสมบูรณ์พูนพร้อมเพียงใดถ้าทำใจให้สบายไม่ได้ยึดอยู่ถืออยู่ในเรื่องร้อนทั้งหลาย ก็อยู่ได้ไม่เป็นสุข ถึงตายไปก็ไปเป็นทุกข์ ความจริงก็เป็นได้ถึงเช่นนี้อีกเช่นกัน ดังนั้นความสบายใจจึงมีค่ากว่าความสบายกาย จึงควรเป็นที่พึงปรารถนายิ่งกว่าความสบายกาย พระพุทธศาสนาเป็นพระศาสนาที่เพียบพร้อมด้วยเครื่องให้ความสบายใจ พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมดรวมลงเพื่อความสบายใจทั้งสิ้น มิใช่เพื่ออะไรอื่น จับศึกษาพระพุทธศาสนาแล้ว

ปฏิบัติตามที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ จะได้รับผลเป็นความสบายใจตั้งแต่ขณะแรกที่เริ่มลงมือทีเดียว ตนเองจะสามารถรู้สึกได้ด้วยตนเองว่าพระพุทธศาสนาทรงพระคุณยิ่งนัก มีค่าควรแก่การป้องกันรักษาไว้ให้คงคู่โลกยิ่งนัก

ท่านผู้จะสามารถอำนวยความสำเร็จในเรื่องนี้ได้ก็คือพระมหากษัตริย์ ปราศจากพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ปกป้องค้ำจุนแล้ว ย่อมยากที่การเทิดทูนศาสนาใด ๆ จะดำเนินไปได้อย่างราบรื่นสวัสดี ดังนั้นผู้เป็นศาสนิกทั้งหลายที่มีความเห็นถูกจึงเทิดทูนทั้งพระศาสนาและพระมหากษัตริย์ไปพร้อมกัน ไม่อาจแยกจากกันได้ เห็นพระคุณของพระศาสนาเพียงใดก็เห็นพระคุณของพระมหากษัตริย์เพียงนั้นเป็นอย่างน้อย เช่นเดียวกันเห็นคุณของความสบายใจเพียงใดก็ควรเห็นคุณของพระศาสนาและพระมหากษัตริย์เพียงนั้นก็ด้วยเหตุผลดังได้กล่าวมาก่อนแล้วในรายการบริหารทางจิตสำหรับผู้ใหญ่ คือแม้ไม่มีพระธรรมชี้ทางปฏิบัติเพื่อความสุขของจิตใจไว้ ก็จะมีผู้ใดเล่าสามารถผ่อนคลายความทุกข์ให้ลดน้อยลงจนถึงหมดอย่างสิ้นเชิงก็ได้

ไม่มีชาติก็มีศาสนามีพระมหากษัตริย์ไม่ได้ มีผู้คนที่มีความสงบสบายใจไม่ได้ ไม่มีศาสนาและพระมหากษัตริย์ชาติก็จะเป็นชาติที่ให้ความร่มเย็นเป็นสุขแก่ผู้คนไม่ได้ สถาบันสำคัญทั้งสามเกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ออก ทั้งยังเกี่ยวข้องถึงคนทุกคนในชาติด้วยดังนี้

การคิดการพูดการทำใด ๆ โดยไม่คำนึงให้รอบคอบถึงสถาบันสูงส่งทั้งสามจึงเป็นการทำลายความสงบสุขทางใจของตนเอง ซึ่งเป็นการทำลายความสุขสวัสดีทางกายของตนเองด้วยอย่างแน่นอน พระพุทธองค์ทรงกล่าวสอนสัจธรรมไว้ว่า ผู้ทำกรรมเท่านั้นจะเป็นผู้ได้รับผล กรรมของคนหนึ่งผลจะเกิดแก่อีกคนหนึ่งไม่มี แต่เรื่องกรรมและการให้ผลเป็นเรื่องสลับซับซ้อน ผู้ไม่รู้ว่าพระพุทธองค์ทรงสอนไว้เช่นนี้ หรือผู้ที่รู้แต่ไม่เชื่อ จึงหลงคิดหลงพูดหลงทำกรรมที่ตนเองนั่นแหละจะได้รับผลเป็นความทุกข์ความเดือดร้อน ตั้งแต่เพียงเล็กน้อยจนถึงมากมายอย่างที่สุด ผลของกรรมที่เห็นด้วยตาอาจจะเร็วไปบ้างช้าไปบ้าง แต่ผลของกรรมที่ปรากฏแก่ใจผู้ทำเองนั้นจะเกิดขึ้นทันที พร้อมกับการประกอบกระทำกรรมนั้น ๆ ทีเดียว อย่าว่าแต่จะเป็นถึงขั้นกายกรรมหรือวจีกรรมเลยที่ผลจะปรากฏแก่ใจผู้ประกอบกระทำ

ทันที มโนกรรมก็จะให้ผลปรากฏแก่ใจทันที ที่เป็นกรรมดีก็ให้ความสุขแก่ใจทันที ที่เป็นกรรมไม่ดีก็ให้ความทุกข์แก่ใจทันที

ผู้บริหารจิตควรสังเกตใจของตนให้ดี ให้เห็น จะได้เชื่อมั่นในเรื่องกรรมตามที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ คือกรรมดีให้ผลดี กรรมชั่วให้ผลชั่ว ผู้ใดทำกรรมใดไว้จักได้รับผลของกรรมนั้น และเมื่อความเชื่อมั่นในกรรมเกิดขึ้นแม้เพียงพอสมควรแล้ว ความคิดไม่ดีพูดไม่ดีก็จะลดน้อยลงเป็นลำดับ ความคิดดีพูดดีทำดีจะเพิ่มขึ้นเป็นลำดับเช่นเดียวกัน

ความมีกตัญญูกตเวทีต่อท่านผู้มีพระคุณเป็นความดี เป็นคุณธรรมอันเลิศ ตรงกันข้ามกับความอกตัญญู เมื่อสามสถาบันสูงส่งคือชาติศาสนาพระมหากษัตริย์มีพระคุณยิ่งใหญ่ดังได้กล่าว ทุกคนไม่มียกเว้นจึงต้องมีกตัญญูกตเวทีต่อ ไม่เช่นนั้นก็จะพบความสุขสวัสดีไม่ได้ เพราะไม่ได้ประกอบกระทำกรรมที่ดีคือความมีกตัญญูกตเวที จึงจะได้รับผลที่ดีหาได้ไม่

เรื่องของกรรมและผลของกรรมนี้เป็นของจริงแท้ เข้าใจหรือไม่เข้าใจก็เชื่อไว้ก่อนเป็นถูกต้องที่สุด จะได้ไม่ต้องเดือดร้อนภายหลังซึ่งแก้ไขไม่ได้แล้ว

กรรมนั้นถ้าทำลงไปแล้วจะแก้ไขให้เป็นอื่นไม่ได้เลย ลบล้างก็ไม่ได้ ได้แต่จะต้องยอมรับผลอย่างสุดวิสัยจะเลี่ยงพ้นเท่านั้น

คนฉลาดหวังความสุขความเจริญแก่ตนเองต้องเชื่อกรรมเป็นประการแรก แล้วจะได้พบความสุขความเจริญสมดังหวัง.

๑๓ ตุลาคม ๒๕๑๗

ความอกตัญญูเป็นบาปกรรมที่หนัก

เมื่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ สามสถาบันสูงส่งของเรานี้ทรงพระคุณอย่างยิ่งมีความประเสริฐอย่างยิ่ง แม้พยายามเชื่อให้มั่นได้เพียงใดก็จะเป็นคุณแก่ตนเองเพียงนั้นเป็นเครื่องกางกั้นภัยอันตรายได้เพียงนั้น ความพยายามแม้มากมายเพียงใดของผู้มีปัญญาในทางชั่วร้ายเพียงไหนก็จะไม่สามารถทำลายได้เลย จึงควรอย่างยิ่งที่จะเชื่อให้มั่นในความประเสริฐสุดแล้วของชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ของเรา อย่าคิดอย่าพูดอย่าทำกรรมแม้เพียง

เล็กน้อยที่จะก่อให้เกิดความไม่สงบความเดือดร้อนแก่สถาบันนั้น ทั้งนี้ก็เพื่อความสงบความไม่เดือดร้อนของตนเองด้วย

ความอกตัญญูต่อท่านผู้มีพระคุณเป็นบาปกรรมที่หนัก จึงจะให้บาปผลที่หนัก

ทุกคนปรารถนาความสุขสวัสดีในชีวิต แต่ไม่ทุกคนที่เข้าใจอย่างถูกต้องถ่องแท้ว่าต้องทำอย่างใดจึงจะบรรลุผลที่ปรารถนาได้จริง การเชื่อกรรมอย่างถูกต้องนั่นแหละช่วยได้ทั้งยังเป็นการช่วยที่ไม่มีโอกาสจะผิดพลาดได้เลย การช่วยของผู้อื่นซึ่งแม้จะเป็นผู้มีปรารถนาดีก็อาจมีโอกาสช่วยอย่างผิดพลาดได้ ยิ่งเป็นผู้ปรารถนาร้ายที่แสดงว่าเข้ามาช่วยด้วยแล้วก็ไม่ต้องสงสัยจะต้องพาไปสู่ความหายนะในที่สุดอย่างแน่นอน สติและปัญญาจึงจำปรารถนาเพื่อนำมาพิจารณาใคร่ครวญ โดยยึดกตัญญูกตเวทีให้มั่น

ผู้ใหญ่หรือบิดามารดาที่มีสัมมาทิฐิบางคนอบรมสั่งสอนบุตรหลานว่า พระเจ้าแผ่นดินเป็นเจ้าของประเทศชาติ รักพระเจ้าแผ่นดินก็ต้องรักประเทศชาติด้วย รักประเทศชาติก็ต้องรักพระเจ้าแผ่นดินด้วย รักประเทศชาติ รักพระเจ้าแผ่นดินก็คือรักตัวเองนั่นแหละ ไม่รักประเทศชาติ ไม่รักพระเจ้าแผ่นดิน ก็คือไม่รักตัวเองนั่นแหละ

คำอบรมสั่งสอนของท่านผู้เป็นสัมมาทิฐินี้น่านำมาคิดเป็นอย่างยิ่ง น่าปลูกฝังให้แนบแน่นลงในจิตใจเป็นอย่างยิ่ง จะเป็นการบริหารจิตโดยตรงวิธีหนึ่งที่ให้ผลดีแท้ เพราะเป็นการปลูกฝังทั้งความกตัญญูกตเวทีลงในจิตใจ และเป็นการส่งเสริมให้ประกอบกระทำกรรมดีทั้งปวงอย่างเข้มแข็งไม่หวั่นไหวไปตามเครื่องยั่วยุหรือเหยื่อล่อให้หลงทั้งหลาย

น่าจะเป็นที่เข้าใจกันดีแล้วว่าผู้ที่ใช้เครื่องยั่วเครื่องล่อจะต้องมีความมุ่งหวังประโยชน์ส่วนตัวที่ยิ่งใหญ่กว่าสิ่งที่เขาสละมายั่วมาล่อ นั่นก็คือผู้ถูกยั่วถูกล่อจะได้รับผลน้อยกว่าที่จะต้องเสียไปดังปลาที่กินเหยื่อ สิ่งที่ปลาได้รับคือความยินดีว่าจะได้อิ่มปากอิ่มท้อง แต่สิ่งที่ปลาต้องเสียไปคือเลือดเนื้อและชีวิต ก่อนที่จะทันอิ่มปากอิ่มท้องเสียด้วยซ้ำ นี้น่าคิดและควรจะคิดให้มากก่อนจะยินดีว่าจะได้อิ่มปากอิ่มท้องเช่นปลาเห็นเหยื่อทั้งหลาย

เมื่อยกตัวอย่างเหยื่อกับปลาเช่นนี้แล้ว ก็ขอกล่าวแนะนำวิธีบริหารจิตโดยตรงอีกวิธีหนึ่งที่จะให้ผลเป็นการยับยั้งจิตมิให้ตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลสเครื่องล่อทั้งหลาย นั่นก็คือ

ทุกครั้งไปที่เกิดกิเลส จะเป็นกิเลสในใจตนเองหรือที่ผู้หนึ่งผู้ใดนำมาล่อก็ตาม ต้องนึกถึงปลาที่หลงเหยื่อ เชื่อว่าจะให้อิ่มปากอิ่มท้อง แล้วก็รีบอ้าปากคาบ

นึกให้รู้ชัดในความเป็นจริงว่าตนกำลังเป็นปลาที่มีเหยื่อล่ออยู่แล้วตรงหน้า แม้ไม่ทำใจให้เข้มแข็งปฏิเสธไม่ยอมรับ ก็จะต้องเสียชีวิตและเลือดเนื้อเช่นเดียวกับปลากินเหยื่อทุกตัวนั่นเอง เตือนตัวเองให้หนัก ให้แรง ให้ตัวเองเชื่อ จะเป็นการบริหารจิต พาให้พ้นภัยได้โดยสวัสดี

เปรียบอีกอย่าง ประเทศชาติคือบ้านเรือน ศาสนาคือเครื่องให้ความร่มความเย็นในบ้านเรือน และพระมหากษัตริย์คือมารดาบิดาผู้เป็นเจ้าของเรือน ทุกคนคือบุตรหลานผู้อาศัยอยู่ในบ้านเรือนที่ร่มเย็นเป็นสุขเพราะมีมารดาบิดาปกครองและมีพระศาสนาเป็นเครื่องให้ความร่มความเย็นดังกล่าว

พยายามให้เวลาตนเองสำหรับคิด พิจารณาดูใจตนเองว่ามีหรือไม่ที่อยากจะเป็นผู้ไม่มีบ้านเรือนของตนเอง ต้องไปขออาศัยผู้อื่นอยู่ หรือมีหรือไม่ที่มีบ้านเรือนของตนเองมีมารดาบิดาอยู่ร่วมบ้านเรือนอย่างอบอุ่น แต่อยากอยู่อย่างว้าเหว่ไม่มีมารดาบิดา ไม่มีเครื่องให้ความร่มความเย็น มิหนำซ้ำยังอาจจะมีคนพาลเกเรเข้ามาปะปนวุ่นวายกองฟืนกองไฟก่อเผาให้เร่าร้อนอีกด้วย ตัวเองก็เป็นเด็ก ไร้ความสามารถที่จะปกปักรักษาตัวเองและบ้านเรือนมารดาบิดาก็ไม่มีจะปกป้องคุ้มครอง พิจารณาดูใจตนเองว่าต้องการสภาพชีวิตเช่นนั้นหรือไม่เชื่อว่าทุกคนมีคำตอบตรงกันว่าไม่ต้องการ

ทุกคนต้องการจะมีบ้านเรือน มีมารดาบิดาปกปักรักษาให้ความอบอุ่น และมีเครื่องให้ความร่มความเย็น แต่บางทีก็ไม่ทุกคนไปที่เข้าใจความต้องการของตนทันเวลาจึงประกอบกระทำกรรมต่าง ๆ ที่ล้วนจะก่อให้เกิดผลตรงกันข้ามกับที่ต้องการ ดังนั้นจึงควรมีสติรอบคอบ อย่าลืมว่าตนปรารถนาสภาพชีวิตเช่นไร จะได้สามารถดำเนินไปได้บรรลุจุดหมายสมดังปรารถนา

วันที่ ๒๑ ตุลาคม เป็นวันพระบรมราชสมภพสมเด็จพระบรมราชชนนีบพิตรผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ผู้พระราชทานกำเนิดรายการบริหารทางจิตทางวิทยุ อ.ส. นี้ขอพระราชทานอ้างอานุภาพพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ถวายพระพรชัยมงคล ขอให้ทรงพระเจริญสุขสวัสดี ดำรงพระชนมายุยืนนานเป็นมิ่งเป็นศรีสืบไป ขอถวายพระพร.

๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๗

ความกตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องคุ้มครองรักษา

การบริหารทางจิตสำหรับผู้ใหญ่ได้กล่าวถึงความสำคัญของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ติดต่อกันมาหลายอาทิตย์ เพื่อเป็นการช่วยเตือนสติที่บางทีจะมีผู้หลงลืมไปมากบ้างน้อยบ้างตามวิสัยผู้เป็นบุถุชน ขณะเดียวกันก็ได้แนะให้ใช้ธรรมสำคัญข้อหนึ่งประกอบ คือ ความกตัญญูกตเวที

ธรรมของพระพุทธเจ้าทั้งหมดเป็นเครื่องให้เกิดสุข แม้ความกตัญญูกตเวทีก็เช่นกัน เป็นเครื่องให้เกิดสุข และก็มิใช่เกิดสุขแก่ผู้อื่น ให้เกิดสุขแก่ตัวเองนั่นแหละ แต่บางทีก็ไม่เข้าใจกัน และความไม่เข้าใจนี้เองทำให้ไม่เห็นความสำคัญของความกตัญญูกตเวที

ที่จริงความกตัญญูกตเวทีมีคุณมาก อาจเป็นเครื่องป้องกันความเสื่อมทราม ความชั่วร้าย ความไม่สวัสดีนานาประการได้จริง และนอกจากจะเป็นเครื่องป้องกันแล้วยังเป็นเครื่องส่งเสริมให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง ความดีงาม ความสวัสดีทุกประการได้ด้วย ลองพิจารณาให้เห็นความจริงซึ่งก็ไม่น่าจะยากจนเกินวิสัยของคนทั่วไป

ผู้มีกตัญญูกตเวทีนั้นจะคิดจะพูดจะทำอะไรมีความกตัญญูกตเวทีคุ้มครองรักษา เพราะผู้มีกตัญญูกตเวทีย่อมมุ่งดีต่อผู้มีพระคุณเต็มเปี่ยม จะไม่คิดไม่พูดไม่ทำอะไรก็ตามที่ไม่ดี เพราะจะเป็นการกระทบกระเทือนเป็นโทษถึงผู้มีพระคุณ

เคยมีปัญหาแย้งว่า ถ้าผู้มีพระคุณเป็นผู้ร้าย ผู้แสดงความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณจะต้องทำอะไร ๆ ที่ถูกใจของผู้ร้ายด้วยหรือ เช่นจะมิต้องไปลักขโมยหรือตีรันฟันแทงเขาเพื่อช่วยเหลือผู้ร้ายผู้มีพระคุณด้วยหรือ ปัญหานี้ตอบได้ว่า ความกตัญญูกตเวทีไม่มีความหมายเช่นนั้น

การรู้พระคุณท่านและตอบสนองพระคุณท่านไม่ใช่การทำให้ถูกใจท่านแม้ในทางที่ไม่ดีไม่งาม ความมีกตัญญูกตเวทีหมายถึงการคิดการพูดการทำเพื่อช่วยยกย่องเชิดชูท่านผู้มีพระคุณ มิใช่ซ้ำเติมให้ที่ไม่ดีอยู่แล้วเพิ่มความไม่ดียิ่งขึ้น เช่นนั้นเป็นการเอาใจ ไม่ใช่การแสดงกตัญญูกตเวที

การเอาใจนั้นเป็นไปได้ทั้งทางที่ควรและไม่ควร แต่การแสดงกตัญญูกตเวทีนั้นเป็นไปได้ในทางเดียว ผู้มีพระคุณทำไม่ดีไม่ชอบ จะแสดงกตัญญูกตเวทีต้องช่วยด้วยวิธีใด

ก็ตามเพื่อให้เลิกทำเช่นนั้น ไม่จำเป็นจะต้องให้ถูกใจอย่างเดียว จะขัดใจบ้าง หรือแม้จะขัดใจอย่างยิ่ง ก็ควรทำ หากด้วยการทำเช่นนั้นจะสามารถช่วยให้ผู้มีพระคุณหยุดทำไม่ดีหันมาทำดีได้ ไม่มีการตอบแทนพระคุณใดจะงดงามเท่าการช่วยให้ท่านมีโอกาสได้ทำดีทำชอบ ดังนั้นแม้ผู้มีพระคุณจะเป็นผู้ร้าย การแสดงกตัญญูกตเวทีตอบสนองก็เป็นสิ่งพึงทำอย่างยิ่ง จะไม่เป็นการทำให้ต้องพลอยเป็นคนไม่ดีไปด้วยได้เลย ผู้แสดงกตัญญูกตเวทีตอบสนองพระคุณของผู้ที่แม้เป็นผู้ร้ายย่อมทำให้ผู้แสดงคุณธรรมอันงามนั้นเป็นผู้งามยิ่งขึ้นได้ เว้นเสียแต่ว่าจะเข้าใจความหมายของการแสดงกตัญญูกตเวทีผิดไปว่าเป็นเช่นเดียวกับการเอาใจดังกล่าวแล้วข้างต้น

การเอาใจที่ไม่ประกอบด้วยความกตัญญูกตเวทีแม้บางทีจะเหมือนไม่เป็นโทษ แต่บางทีก็เป็นโทษได้อย่างยิ่ง ทั้งแก่ผู้เอาใจและผู้ถูกเอาใจ ตัวอย่างที่พบเห็นกันอยู่ทั่วไปก็มีเป็นอันมาก บางทีถือการเอาใจไปเสียทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าผิดว่าชอบไม่ว่าควรหรือไม่ควรว่าเป็นการแสดงกตัญญูกตเวที เช่นนี้ก็เป็นโทษชัด ๆ อยู่ ควรจะได้รอบคอบสังวรระวังให้เป็นการแสดงกตัญญูกตเวทีจริง ๆ อย่าเพียงให้เป็นแต่การเอาใจ หรือจะกล่าวว่าประจบไปเสียทุกเรื่องทุกครั้งโดยไม่คำนึงถึงผลเสียผลดีอย่างใด การเอาใจถึงเช่นนั้นนอกจากจะไม่เป็นการแสดงความกตัญญูกตเวทีแล้วยังจะเป็นความอกตัญญูไปได้แม้โดยไม่ตั้งใจก็ตาม

ธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นสิ่งละเอียดประณีต ควรทำความเข้าใจให้ดี จะได้ปฏิบัติให้เกิดผลดีได้ ไม่หลงปฏิบัติผิดจนเกิดโทษทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น.

๒๗ ตุลาคม ๒๕๑๗

ความกตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องพาให้งาม

ความมีกตัญญูกตเวที คือรู้คุณท่านและตอบสนองคุณท่าน เป็นคุณธรรมเครื่องทำให้งามจริง แม้ปรารถนาจะเป็นคนงามก็ต้องอบรมคุณธรรมประการสำคัญนี้ให้เกิดขึ้น เกิดขึ้นแล้วก็ต้องรักษาไว้ และจะต้องเพิ่มพูนให้ยิ่งขึ้นเสมอไป

ความจริงนั้น แม้จะเป็นผู้พร้อมด้วยสมบัติอื่นใดมากมายแล้วเพียงไหนก็ตาม ถ้าขาดสมบัติคือความกตัญญูกตเวทีเสียอย่างเดียว ก็หาอาจเป็นคนงามได้ไม่ ในทางตรง

กันข้าม แม้จะเป็นผู้ไม่พร้อมด้วยคุณสมบัติอื่นใดก็ตาม ถ้ามีสมบัติคือความกตัญญูกตเวทีแล้ว ก็อาจเป็นคนงามได้อย่างยิ่ง เพราะความกตัญญูกตเวทีนั้นเปรียบดังต้นเหตุที่จะก่อให้เกิดการประกอบกระทำกรรมต่าง ๆ ที่เป็นกรรมดีกรรมงามติดตามมาได้ทุกประการ เช่นเดียวกับความอกตัญญูที่จะก่อให้เกิดการประกอบกระทำกรรมต่าง ๆ ที่เป็นกรรมไม่ดีไม่งามได้ทุกประการ

สำหรับคนไทยทุกคน สิ่งสำคัญสูงสุดคือชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ดังนั้นกตัญญูกตเวทีต่อสถาบันสำคัญสูงสุดทั้งสามนี้ จึงเป็นยอดของความกตัญญูกตเวทีที่จะให้ผลดีงามอย่างเยี่ยมยอดเช่นเดียวกัน

คนไทยมีความกตัญญูกตเวทีต่อชาติศาสนาพระมหากษัตริย์เพียงใด คนไทยก็จะได้รับผลตอบแทนอย่างงดงามเป็นความร่มเย็นเป็นสุขความเจริญรุ่งเรืองเพียงนั้น ในทางตรงกันข้าม คนไทยขาดความกตัญญูกตเวทีต่อชาติศาสนาพระมหากษัตริย์เพียงใด คนไทยก็จะได้รับผลตอบแทนอย่างสมควรกัน เป็นความเดือดร้อนความเสื่อมทรามเพียงนั้น

อันผลนั้นย่อมเกิดแต่เหตุเสมอ ไม่มีเหตุจะไม่มีผล เหตุเป็นเช่นใดผลก็จะเป็นเช่นนั้น เหตุดีผลก็ดี เหตุไม่ดีผลก็ไม่ดี

ผู้เชื่อในเหตุในผลกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือผู้เชื่อกรรมนั่นเอง คือเชื่อว่ากรรมดีย่อมให้ผลดี กรรมชั่วย่อมให้ผลชั่ว ผู้ทำกรรมใดไว้จะต้องได้รับผลของกรรมนั้น

ผู้เชื่อกรรมแน่วแน่มั่นคงเพียงใดนับว่าเป็นผู้ได้เปรียบเพียงนั้น เพราะจะสามารถพาตนให้พ้นความทุกข์ความเดือดร้อนได้จริง เพราะเมื่อเชื่อในกรรมและการให้ผลของกรรมอย่างถูกต้องแล้วก็จักไม่ทำกรรมไม่ดี จักทำแต่กรรมดี ทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ หรืออย่างน้อยเพียงทางกาย ทางวาจา ก็ยังนับว่าดี

วิธีจะดูให้รู้ว่าได้มีการประกอบกระทำกรรมดีหรือไม่ดีขึ้นแล้ว ก็ให้ดูได้ที่ผลซึ่งกำลังปรากฏอยู่ ถ้าผลเป็นความสุขความสงบของส่วนรวมก็แสดงว่าส่วนรวมพร้อมเพรียงกันประกอบกระทำกรรมดีอยู่ ถ้าผลเป็นความเดือดร้อนความวุ่นวายของส่วนรวมก็แสดงว่าส่วนรวมพร้อมเพรียงกันประกอบกระทำกรรมไม่ดี

จะแก้ไขก็ต้องแก้ที่เหตุ คือต้องแก้ที่การประกอบกระทำกรรมทั้งหลายให้เป็นการประกอบกระทำกรรมดี และจะทำได้ไม่ยากถ้ายกความกตัญญูกตเวทีขึ้นเป็นใหญ่ในหัวใจ กตัญญูกตเวทีต่อชาติ ต่อศาสนา ต่อพระมหากษัตริย์ ดังกล่าวแล้วข้างต้น แล้วผลที่เกิดขึ้นจะเป็นของตนเองแต่ละคนรวมเป็นของส่วนรวม เป็นของประเทศชาติ

อันการจะกระทำเหตุ เพียงเพื่อให้ผลเกิดแก่ตนนั้น ทำได้ง่ายกว่าการจะกระทำเหตุเพื่อให้ผลเกิดแก่ส่วนรวม แม้ว่าส่วนรวมนั้นจะมีตนเองรวมอยู่ด้วยก็ตาม ทั้งนี้ก็เพราะความเห็นแก่ตัวของคนเรานี้มีอยู่เป็นอันมาก ถ้าทำอะไรเพื่อตัวแล้วแม้จะต้องลำบากกายลำบากใจบ้างก็พร้อมจะทำ แต่ถ้าเพื่อส่วนรวมแล้วทำได้ไม่ง่าย เหตุก็เพราะอาจจะลืมไปว่าส่วนรวมที่มีตัวเองอยู่ด้วยก็เหมือนส่วนตัวนั่นเอง การจะกระทำเหตุเพื่อให้เกิดผลดีแก่ส่วนรวมทำได้ยากเพราะเหตุผลดังกล่าวประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งก็เพราะการกระทำเหตุเพื่อส่วนรวม เช่นเพื่อชาติ เพื่อศาสนา เพื่อพระมหากษัตริย์ จะต้องเป็นการกระทำที่พร้อมเพรียงกันอย่างสมบูรณ์ ไม่ขาดตกบกพร่อง หน้าที่ของผู้ใดมีอย่างใด ผู้นั้นต้องทำให้ได้ดีทุกคนไป ทุกฝ่ายไป ทำเพียงบางคนบางฝ่าย แต่บางคนบางฝ่ายไม่ทำ เช่นนี้ย่อมไม่สำเร็จผลเพื่อประโยชน์ส่วนรวมได้สมบูรณ์เท่าที่ควร

ตัวอย่างที่เห็นอยู่ก็การทำประโยชน์เพื่อประเทศชาติศาสนาพระมหากษัตริย์นี้แหละ ถ้าคนในชาติทุกฝ่ายไม่ทำหน้าที่ของตนให้ดี ให้สมบูรณ์ ความมั่นคงสมบูรณ์ของประเทศชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ก็ไม่มี

ทุกคนทุกฝ่ายต้องทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุดให้สมบูรณ์ที่สุด จึงจะถูกจึงจะควร จึงจะก่อให้เกิดผลเป็นความมั่นคงสมบูรณ์อย่างดีได้ เด็กก็มีหน้าที่ของเด็กที่จะต้องทำให้ดีที่สุด ผู้ใหญ่ก็มีหน้าที่ของผู้ใหญ่ที่จะต้องทำให้ดีที่สุด ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาก็มีหน้าที่ที่จะต้องทำให้ดีที่สุด ผู้บังคับบัญชาก็มีหน้าที่ที่จะต้องทำให้ดีที่สุด ผู้อยู่ในปกครองก็มีหน้าที่ที่จะต้องทำให้ดีที่สุด ผู้ปกครองก็มีหน้าที่ที่จะต้องทำให้ดีที่สุด

การจะทำหน้าที่ของตนให้ได้ดีที่สุดนั้นก็ต้องรู้จักหน้าที่ของตนเสียก่อน รู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเสียก่อน ต่อจากนั้นก็ต้องไม่ก้าวก่ายหน้าที่ของผู้อื่น ต้องไม่ปัดความรับผิดชอบของตนไปให้ผู้อื่นด้วยอคติใดก็ตาม

ฉันทาคติ อคติเพราะความรัก โทสาคติ อคติเพราะความโกรธ โมหาคติ อคติเพราะความหลง ภยาคติ อคติเพราะความกลัว อคติทุกประการนี้จะเป็นเหตุให้เกิดการปัดความรับผิดชอบของตนไปให้ผู้อื่นได้โดยง่าย

แม้มีความกตัญญูกตเวทีประจำใจพอสมควรแล้วจะสามารถดับอคติทั้งหมดได้เมื่อถึงเวลาจะต้องแสดงกตัญญูกตเวทีต่อท่านผู้ทรงพระคุณ โดยเฉพาะต่อชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ สามสถาบันอันทรงพระคุณสูงสุดหาที่เปรียบมิได้นี้.

๓ พฤศจิกายน ๒๕๑๗

พึงทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุดเสมอ

ทุกคนมีหน้าที่ของตน กล่าวได้ว่าไม่มีผู้ใดเลยที่ไม่มีหน้าที่ ผู้ใหญ่หรือเด็กก็มีหน้าที่ คนชั้นไหนก็มีหน้าที่ และหน้าที่นั้นเป็นสิ่งที่ควรทำให้ดีที่สุด จึงจะให้ผลดีที่สุด แต่ไม่ทุกคนไปที่เข้าใจ คือไม่เข้าใจว่าหน้าที่ของตนมีอย่างไรนั้นประการหนึ่ง ไม่เข้าใจว่าหน้าที่ของตนแล้วตนต้องทำให้ดีที่สุดอีกประการหนึ่ง ความไม่เข้าใจดังกล่าวเป็นสิ่งที่อาจแก้ไขให้เป็นความเข้าใจขึ้นมาได้ ทั้งนี้ก็ด้วยการศึกษาให้เกิดความรู้ว่าตนมีหน้าที่อย่างไร

การศึกษานั้นก็มีหลายทาง ไม่ใช่แต่จากหนังสืออย่างเดียว จากบุคคลจากเหตุการณ์ก็เป็นการศึกษาให้เกิดความรู้ได้เช่นเดียวกัน ว่าตนมีหน้าที่อย่างไร เช่นอยู่ในวัยเด็กขนาดไหนก็ศึกษาจากเด็กในวัยเดียวกับตนได้ ว่าเขาทำอะไรกันที่มีผู้รับรองว่าเป็นการทำหน้าที่ที่เหมาะสมถูกต้อง เป็นต้นว่าใคร ๆ ก็รับรองกันทั่วไปว่าเด็กที่ทำหน้าที่ที่เหมาะสมก็คือศึกษาเล่าเรียน เช่นนี้ถ้าตนอยู่ในวัยเดียวกันก็ให้รู้ว่าหน้าที่ของตนก็คือต้องศึกษาเล่าเรียน

เมื่อรู้หน้าที่ของตนแล้วก็ต้องศึกษาให้เข้าใจต่อไปว่าการทำหน้าที่อย่างดีที่สุดกับเพียงว่าทำนั้นอย่างไหนถูกอย่างไหนไม่ถูก จะรู้ว่าถูกหรือไม่ถูกก็รู้ได้จากผลที่เกิดขึ้น ซึ่งก็อาจศึกษาจากผู้อื่นที่อยู่ในวัยศึกษาเล่าเรียนเช่นเดียวกับตนนั่นเอง ดูให้เห็นว่าผู้ที่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนอย่างจริงจังกับผู้ที่เพียงแต่เรียนไปเท่านั้น ระหว่างสองฝ่ายนี้ฝ่ายไหนที่ได้รับผล

สำเร็จดีกว่ากัน ก็ย่อมจะต้องเห็นว่าฝ่ายที่เอาจริงเอาจังหรือกล่าวให้ถูกก็คือฝ่ายที่ทำหน้าที่ของตนอย่างดีที่สุดนั้นแหละเป็นฝ่ายที่จะได้รับผลสำเร็จดีกว่า

การทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุดจึงเป็นสิ่งสำคัญ เป็นสิ่งควรทำ นี่ก็หมายถึงผู้อยู่ในวัยทำกิจการงานทั้งหลายด้วย ที่ต้องทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด จึงจะสมควร จึงจะก่อให้เกิดประโยชน์ได้แก่ตนเองก่อนอื่นและแก่ประเทศชาติเป็นลำดับไป

การศึกษาให้รู้หน้าที่ของตนและการอบรมตนให้ตั้งใจทำหน้าที่อย่างดีที่สุดเป็นการบริหารจิตอย่างหนึ่ง เพราะเป็นการยกจิตให้สูงขึ้นได้

การกระทำใด ๆ ที่ถูกต้องเป็นการยกจิตหรือบริหารจิตไปด้วยในตัวทั้งนั้น ตรงกันข้ามกับการกระทำที่ไม่ถูกต้อง ซึ่งเป็นการทำจิตให้ตกต่ำไปด้วยในตัวเช่นกัน

ผู้เห็นค่าของจิตว่าเป็นสิ่งสูงค่ากว่าสิ่งใดอื่นทั้งสิ้นจึงควรเริ่มบริหารจิตด้วยการศึกษาให้รู้หน้าที่ของตนและทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด จำเป็นต้องกล่าวไว้ด้วยว่าการที่บุคคลจะทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุดได้นั้น บางทีก็จำเป็นต้องเสียสละเป็นอันมาก ทั้งนี้แล้วแต่หน้าที่ใดจะต้องการการเสียสละอย่างใด จะยกตัวอย่างพอสมควร เช่นหน้าที่เป็นนักเรียนก็ต้องเสียสละเวลาที่จะได้เที่ยวได้เล่นได้สนุกเพลิดเพลิน เพื่อจะได้มีเวลาศึกษาเล่าเรียนให้มากยิ่งขึ้น ต้องเสียสละเพื่อนฝูงที่จะพาไปผิด คือพาไปให้ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนอย่างจริงจัง หน้าที่เป็นผู้ปกครองก็ต้องเสียสละความสุขสบายบ้าง ความเป็นญาติพี่น้องมิตรสหายบ้าง ความได้ผลประโยชน์ข้างส่วนตนบ้าง ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น ถ้าสิ่งที่จำเป็นต้องสละเหล่านั้นเป็นสิ่งที่จะกีดขวางมิให้ตนสามารถปฏิบัติหน้าที่ผู้ปกครองได้อย่างดีที่สุด แม้ผู้มีหน้าที่ปกครองไม่รู้จักหน้าที่ของตนและไม่เสียสละอย่างเต็มที่ก็จะทำหน้าที่ได้ดีเต็มที่ไม่ได้ ผลที่เกิดขึ้นก็จะดีเท่าที่ควรไม่ได้

ผู้เป็นเด็กทำหน้าที่ไม่ถูกต้องเต็มที่นั้นแม้จะไม่เกิดผลดีเท่าที่ควรก็ยังดีกว่าผู้ใหญ่ซึ่งมีหน้าที่สำคัญที่ทำหน้าที่ไม่ถูกต้องไม่ดีเต็มที่ เพราะผลที่เกิดจากการกระทำเช่นนั้นเป็นผลกว้างขวางครอบคลุมถึงประเทศชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ ผู้มีหน้าที่ปกครองหรือนักปกครองจึงจำเป็นต้องศึกษาให้รู้จักหน้าที่ของตนให้กระจ่างชัด และต้องบริหารจิตให้อย่างยิ่งเพื่อให้สามารถเสียสละได้อย่างถึงที่สุด เพื่อผลสำเร็จในการปกครอง ให้เกิดความมั่นคงแก่

ประเทศชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ ซึ่งแน่นอนที่สุดผลสำเร็จนั้นย่อมเป็นผลดีแก่ตนเองด้วย เพราะเรื่องของกรรมนั้นมิใช่เรื่องของคนอื่น เป็นเรื่องของผู้กระทำกรรมเองที่จะต้องได้รับผลแน่นอน

ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว ถ้าศึกษาเรื่องกรรมกันให้เข้าใจจริง ให้เชื่อมั่นในเรื่องกรรมให้จริง ๆ จะไม่มีการกระทำสิ่งที่ไม่ควรทำ ที่ไม่ดีงาม เพราะจะต้องรู้ว่าถ้าผู้ใดทำไม่ดีก็ผู้นั้นแหละจะต้องได้รับผลแห่งการกระทำนั้น ที่เป็นความทุกข์ความเดือดร้อนความเสื่อมจากภาวะที่พึงปรารถนาทั้งปวง.

๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๑๗

กรรมเป็นเครื่องจำแนก

ปัญหาหนึ่งซึ่งน่าจะทุกคน ไม่ว่าเด็กผู้ใหญ่ชายหญิง ต้องเคยปรารภกันอยู่เสมอ ก็คือทำไมเราจึงไม่เหมือนคนนั้นไม่เหมือนคนนี้ โดยเฉพาะในเรื่องฐานะชาติกำเนิด ผู้ที่ต่ำกว่ามักจะเป็นผู้ปรารภดังกล่าวอยู่เสมอ และไม่ว่าจะมีฐานะชาติกำเนิดดีแล้วสูงแล้วเพียงใด ก็ยังอดจะปรารภเพราะนำตนไปเปรียบกับผู้ที่สูงกว่าอยู่ไม่ได้นั่นเอง

ปัญหานี้เป็นปัญหาที่ดีอย่างยิ่ง แม้เมื่อตั้งปัญหาขึ้นแล้วจะพยายามหาคำตอบให้ได้ถูกต้องตามความจริงก็จะเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ตัวผู้เป็นเจ้าของอย่างยิ่ง แต่ก็มีน้อยเหลือเกินที่จะแก้ปัญหานี้จนกระจ่างแก่ใจให้เป็นความเข้าใจถูกต้องถ่องแท้ มีแต่ปรารภขึ้นแล้วก็หาคำตอบไปตามชอบใจตนโดยไม่คำนึงว่าจะเป็นคำตอบที่ถูกต้องเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ตนหรือไม่ ด้วยเหตุนี้ ปัญหาสำคัญที่จะให้คุณได้เป็นอย่างยิ่ง จึงจะยังคงเป็นปัญหาที่ต้องถามกันอยู่ไม่จบสิ้น โดยไม่มีคำตอบอันจะเป็นคุณยิ่งใหญ่แก่ผู้ถามนั้น ๆ เลย

ไม่ต้องไปยกตัวอย่างคนอื่นให้ไกลตัวเราออกไป ยกตัวเรานี้แหละขึ้นเป็นตัวอย่างเลยทีเดียว เป็นเจ้าของปัญหาที่ว่าทำไมเราจึงไม่เหมือนใครก็ได้ที่มีฐานะชาติกำเนิดดีกว่าเราสูงกว่าเรา ทำไมเขาจึงเป็นเช่นนั้น ทำไมเราจึงเป็นเช่นนี้ เขาเกิดมาในชาติสกุลที่ดีกว่าเรามีฐานะสูงมั่งคั่งที่อำนวยความสะดวกสบายให้แก่เขาได้สารพัดอย่าง เราทำไมไม่เป็นเช่นนั้นอย่างน้อยก็ไม่ทัดเทียมเขา เราอาจจะสะดวกสบายกว่าคนพวกหนึ่ง แต่ก็ไม่ทัดเทียมคนอีก

พวกหนึ่งซึ่งเราอยากจะทัดเทียม เพราะความสูงส่งมั่งมีศรีสุขสะดวกสบายนั้นยิ่งมีเพียงใดก็ยิ่งดี บุถุชนทั้งหลายย่อมปรารถนาเช่นนี้ ปัญหาเช่นนี้จึงมีอยู่ทั่วไปแม้ในบรรดาผู้ที่มั่งมีศรีสุขสะดวกสบายอยู่แล้ว ไม่เพียงจะมีอยู่แต่ในบรรดาผู้ลำบากยากจนเท่านั้น

เป็นเรื่องกิเลส ซึ่งถ้าหาคำตอบให้ถูกต้องตามความเป็นจริงแล้ว กิเลสนั่นแหละจะนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อละกิเลส และกิเลสคือโลภโกรธหลงสามประการนี้ละได้เพียงใดก็จะละทุกข์ได้เพียงนั้น ได้พบความสุขร่มเย็นใจเพียงนั้น

คำตอบปัญหาดังกล่าวข้างต้นนั้นถ้าตอบง่าย ก็ถือเอามาได้ทันทีเลยจากพระพุทธวจนะ พระพุทธองค์ทรงกล่าวไว้ว่า **กรรมเป็นเครื่องจำแนกสัตว์** นั้นก็คือทรงกล่าวว่าความแตกต่างของสัตว์บุคคลเกิดจากกรรม กรรมแตกต่างกัน สัตว์บุคคลจึงแตกต่างกันไปตามกรรม กรรมในปัจจุบันพอเห็นได้ชัดๆ ก็เช่น ทำกรรมใดก็เป็นไปตามกรรมนั้น ทำเกษตรกรรมก็เป็นเกษตรกร ทำอุตสาหกรรมก็เป็นอุตสาหกร ทำพาณิชยกรรมก็เป็นพาณิชยกร คือทำนาก็เป็นชาวนา ทำสวนก็เป็นชาวสวน ทำไร่ก็เป็นชาวไร่ ดังนี้เป็นต้น นี้กล่าวว่ากรรมจำแนกอย่างที่เห็นได้ชัดๆ

กรรมจำแนกที่เห็นได้ยากขึ้นไปอีกเพียงเล็กน้อยก็คือ ทำกรรมดีก็เป็นคนดี ทำกรรมชั่วก็เป็นคนชั่ว ที่กล่าวว่าเห็นได้ยากก็เพราะผู้อื่นนอกจากผู้ทำกรรมเองอาจเห็นได้ยาก เพราะไม่ได้รู้ได้เห็นการกระทำนั้นๆ ผู้อื่นจึงอาจจะรู้ไม่ได้เสมอไปว่าคนไหนดีคนไหนชั่ว แม้แต่เจ้าตัวผู้กระทำกรรมเองบางทีโมหะความหลงมีมากก็ยังไม่รู้ว่าตนกระทำกรรมดีหรือชั่วกันแน่ บางทีทำกรรมไม่ดีก็ยังหลงว่าทำกรรมดี ซึ่งก็ทำให้หลงคิดว่าตนเป็นคนดีไปด้วย แม้ผู้ที่ทำจะหลงไปถึงเช่นนี้แต่กรรมก็หาได้จำแนกผิดไปตามความหลงไม่ กรรมจำแนกอย่างถูกต้องตามความเป็นจริงเสมอ

ถ้าทำกรรมไม่ดีต้องเป็นคนไม่ดี ถ้าทำกรรมดีต้องเป็นคนดี ไม่ว่าตัวเองจะคิดอย่างไร คนอื่นจะคิดอย่างไร กรรมก็คงจำแนกไปตรงตามความเป็นจริงอยู่นั่นเอง

หน้าที่ของกรรมมีอยู่เช่นนี้ ไม่อาจมีอะไรมาบิดเบือนได้ ผู้ที่มีความแตกต่างกันทั้งหมดก็ไม่ใช่เพราะอะไร เพราะกรรมจำแนกนั่นเอง กรรมที่ต่างคนต่างทำกันไว้นั่นเอง ทำนาเป็นชาวนา ทำไร่เป็นชาวไร่ ทำความเป็นเศรษฐีก็ต้องเป็นเศรษฐี ทำความเป็นผู้มียศ

มีตระกูลก็ต้องเป็นผู้มียศมีตระกูล ทำความเป็นคนยากจนอนาถาก็ต้องเป็นคนยากจนอนาถา ทำความเป็นคนฉลาดก็ต้องเป็นคนฉลาด ทำความเป็นคนโง่ก็ต้องเป็นคนโง่ ทำไว้อย่างไรก็ต้องได้อย่างนั้น ติดต่อเกี่ยวพันกันมาเนิ่นนานจนบางทีก็ทำให้แลไม่เห็นเหตุ คือไม่เห็นว่าได้ทำกรรมใดไว้ มาเห็นเอาแต่ผลที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน บริหารจิตให้มากคืออบรมจิตให้มีเหตุผลมีปัญญาให้มาก จะได้เข้าใจเรื่องกรรมจำแนกสัตว์บุคคลให้เป็นไปต่าง ๆ กัน.

๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๑๗

ความลืมเป็นเหตุให้ไม่เข้าใจเรื่องกรรม

ถ้าไม่มีปัญญาจะพิจารณาใคร่ครวญให้เห็นความจริงว่า กรรมเป็นเครื่องจำแนกสัตว์ดังพระพุทธองค์ตรัสไว้ ก็น่าจะมีปัญญารับฟังคำที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนไว้ด้วยมีพระกรุณาต่อสรรพสัตว์เป็นอย่างยิ่ง

ทำไมจึงกล่าวว่าการที่ทรงสอนว่ากรรมเป็นเครื่องจำแนกสัตว์เป็นการทรงแสดงพระกรุณาอย่างยิ่งต่อสรรพสัตว์ เหตุผลก็เพราะคำสอนนี้แหละจะเป็นเหตุให้ผู้เชื่อสามารถปฏิบัติดีปฏิบัติชอบละเว้นการปฏิบัติชั่วปฏิบัติผิดทั้งปวง ผลก็คือจะถูกกรรมคือการกระทำของตนเองนั้นแหละจำแนกให้เป็นคนดี มีความสุขความเจริญตามควรแก่การกระทำของตน ส่วนผู้ไม่เชื่อ ไม่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบไม่ละเว้นการปฏิบัติชั่วปฏิบัติผิด ผลก็จะถูกกรรมคือการกระทำของตนเองนั้นแหละจำแนกให้เป็นคนไม่ดี ไม่มีความสุขความเจริญตามควรแก่การกระทำของตน

พระพุทธองค์ทรงแสดงพระกรุณาอย่างยิ่งแล้วที่ทรงชี้ทางไปสู่ความเป็นคนดีมีความสุขความเจริญให้ ผู้ไม่เชื่อไม่ดำเนินไปตามทางที่ทรงชี้เป็นผู้ปฏิเสธไม่รับพระกรุณาหาใช่ไม่ทรงมีพระกรุณาไม่ อาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่าผู้ไม่ยอมเชื่อว่ากรรมเป็นเครื่องจำแนกสัตว์นั้นแหละคือผู้ปฏิเสธไม่รับพระกรุณาของพระพุทธเจ้า ส่วนผู้ยอมเชื่อคือผู้น้อมรับพระกรุณา อาจพาตนไปสู่ความดีงามความสุขสวัสดีได้แน่นอน

ยังไม่ต้องกล่าวถึงกรรมข้ามภพข้ามชาติก็ได้เพราะเป็นสิ่งยากจะเข้าใจ มาพิจารณากันถึงกรรมในปัจจุบันชาตินี้เสียก่อน หากเข้าใจเรื่องกรรมในปัจจุบันชาติแล้วก็ย่อมจะสามารถเข้าใจไปถึงกรรมในชาติภพที่ห่างไกลออกไปได้ แม้ไม่มากก็ต้องพอสมควร

ยกนาย ก. กับนาย ข. ขึ้นเป็นตัวอย่าง นาย ก. ได้รับการฝึกหัดอบรมมาแต่เด็กให้รู้จักพูดจาแสดงกิริยามารยาทเรียบร้อยสวยงามตามแบบผู้ดีของไทยตลอดมา ครั้นโตเป็นผู้ใหญ่นาย ก. เคยชินต่อการพูดจามีกิริยามารยาทเรียบร้อยสวยงามเช่นนั้นก็เป็นเช่นนั้นอยู่ตลอดมาแม้ว่านาย ก. จะไม่รู้เลยว่าเมื่อเด็กก็เป็นเช่นนั้นเหมือนกัน ตรงกันข้ามกับนาย ข. นาย ข. ได้รับการฝึกหัดอบรมมาแต่เด็กให้พูดจาแสดงกิริยามารยาทไม่เรียบร้อยสวยงามตลอดมา ครั้นโตเป็นผู้ใหญ่นาย ข. เคยชินต่อการพูดจามีกิริยามารยาทไม่เรียบร้อยสวยงามเช่นนั้นก็เป็นเช่นนั้นอยู่ตลอดมาแม้ว่านาย ข. จะไม่รู้เลยว่าเมื่อเด็กก็เป็นเช่นนั้นเหมือนกัน นี่เป็นเครื่องแสดงว่าแม้จะไม่ได้จดจำการกระทำในอดีตไว้แต่ผลในปัจจุบันก็เป็นผลของอดีตนั่นเอง ไม่ใช่ว่าผลในปัจจุบันเป็นสิ่งปุบปับเกิดขึ้นโดยไม่มีการกระทำในอดีตเป็นสาเหตุ พูดอีกอย่างก็คือถ้าไม่มีกรรมแล้วจะมีผลไม่ได้ แต่ผลมีได้แม้ว่าจะจำกันไม่ได้แล้วว่าได้ทำกรรมเช่นใดไว้ และส่วนมากจำกันไม่ได้ว่าได้ทำกรรมใดกันไว้ เมื่อมีผลดีเกิดขึ้นให้ได้เสวยก็ยังไม่ค่อยนึกถึงว่าเป็นเพราะได้ทำกรรมใดไว้ให้เป็นเหตุ ต่อเมื่อใดผลไม่ดีเกิดขึ้นให้ต้องเสวยนั่นแหละจึงจะคิดหาเหตุ และก็มักจะคิดไปว่าเหตุคือกรรมของตนนั้นไม่น่าจะมีผลไม่ดี เหตุที่คิดเช่นนั้นก็เพราะนึกได้แต่กรรมดีที่เพิ่งทำลงไป ส่วนกรรมที่ทำไว้จนลืมเสียแล้วนั้นเป็นกรรมไม่ดีก็นึกไม่ได้ คนจึงมีปรกติสงสัยอยู่เป็นอันมากว่าทำดีทำไมไม่ได้ดี หรือทำไม่ดีทำไมจึงได้ดี

ความลืมเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้คนไม่เข้าใจเรื่องกรรมตรงตามความเป็นจริง คือคนจะลืมกรรมที่ตนทำแล้วในอดีตอย่างสิ้นเชิง โดยเฉพาะยิ่งเป็นอดีตที่นานไกลเพียงใดก็ยิ่งจะลืมกันอย่างสนิทเพียงนั้น ลืมกันอย่างไม่เหลือร่องรอยใด ๆ ให้พอเป็นเครื่องสะกิดเตือนความจำได้เลย ดังนั้นเมื่อผลของกรรมเกิดขึ้นให้ต้องเสวยจึงไม่เข้าใจผลของกรรมถูกต้องตามความเป็นจริง ดังเช่นกล่าวกันอยู่ว่า คนนั้นทำดีเห็น ๆ อยู่ทำไมไม่ได้ดี คนนี้ทำไม่ดีเห็น ๆ อยู่ทำไมได้ดี เช่นนี้แล้วลังเลสงสัยในสัจธรรมที่ว่าทำดีต้องได้ดี ทำชั่วต้องได้ชั่ว

กล่าวได้ว่ามักจะตัดสินกรรมกันเฉพาะที่กระทำขึ้นในปัจจุบันเท่านั้น เท่าที่จำได้เท่านั้น เท่าที่เห็น ๆ อยู่เท่านั้น ส่วนที่กระทำมานานแล้ว ลืมไปหมดแล้ว ไม่เห็นอยู่กับตาแล้ว มักจะไม่ยอมถือว่าก็เป็นกรรมเหมือนกัน ทั้งที่ก็เป็นกรรมเหมือนกัน เพราะได้กระทำแล้วเหมือนกัน

สิ่งที่ได้กระทำแล้วย่อมสำเร็จเป็นรูปร่างแล้ว แม้ว่าผู้ทำหรือใคร ๆ จะลืมแล้วว่าได้เป็นผู้กระทำก็หาอาจทำให้สิ่งที่เป็นรูปร่างแล้วสลายตัวไปได้ไม่ ยกตัวอย่างวัตถุต่าง ๆ ที่ทำขึ้นนานแล้วจนไม่รู้ตัวผู้ทำแล้ว วัตถุนั้นก็ยังคงเป็นรูปร่างชิ้นอันอยู่ กรรมก็เช่นกัน ทำแล้วแม้นานจนไม่รู้แล้วว่าได้ทำไว้แต่เมื่อใด กรรมนั้นก็ยังคงต้องเป็นกรรมอยู่นั่นเอง ผู้ใดจะปฏิเสธหาได้ไม่ และเมื่อกรรมเกิดขึ้นแล้ว ผลของกรรมก็ต้องติดตามมาอย่างปฏิเสธไม่ได้เช่นกัน เพียงแต่ว่าสลับซับซ้อนจนผู้ไม่ใช้ปัญญาหรือไม่ใช้ศรัทธาในพระพุทธเจ้ายากจะเชื่อ แต่เชื่อหรือไม่เชื่อกรรมก็ต้องให้ผลอยู่นั่นเอง และกรรมดีก็ต้องให้ผลดี กรรมชั่วก็ต้องให้ผลชั่ว แน่นอนตายตัวอยู่ตลอดไป ไม่มีอะไรก็ตามผู้ใดก็ตามจะมาเปลี่ยนแปลงผลของกรรมให้ผิดไปจากที่พระพุทธองค์ทรงกล่าวแล้วได้

จึงกล่าวได้ว่า นอกจากความลืมจะทำให้คนไม่เข้าใจเรื่องของกรรมถูกต้องตามความจริงแล้ว ความให้ผลสลับซับซ้อนของกรรม คือกรรมไม่ให้ผลตามลำดับการกระทำก่อนหลัง ก็เป็นอีกเหตุหนึ่งที่ทำให้คนไม่อาจเข้าใจเรื่องของกรรมได้ถูกต้องตามความจริง

ส่วนมากเข้าใจว่ากรรมที่ทำในปัจจุบันคือเหตุของผลที่กำลังได้รับในปัจจุบัน แม้กำลังทำกรรมดีอยู่แต่กำลังได้รับผลไม่ดีก็เข้าใจว่าผลไม่ดีนั้นเป็นผลที่เกิดจากกรรมดีที่กำลังกระทำอยู่นั่นเอง หรือแม้กำลังกระทำกรรมไม่ดีอยู่แต่ได้รับผลดีก็เข้าใจว่าผลดีนั้นเป็นผลที่เกิดจากกรรมไม่ดี ความเข้าใจเช่นนี้ที่เกิดจากความสลับซับซ้อนแห่งการให้ผลของกรรมเป็นเหตุสำคัญมากที่ทำให้มีผู้ท้อแท้ที่จะทำกรรมดี เป็นเหตุทำให้มีผู้ถือโอกาสปลุกปั่นให้ทำความไม่ดีกันทั่ว ๆ ไป โดยชี้ให้หลงเข้าใจผิดว่าทำดีก็เท่านั้น ไม่เห็นได้ดี สู้ทำไม่ดีเสียดีกว่าเพราะได้ดีแน่ ดังที่มีตัวอย่างให้เห็นอยู่

ในระยะนี้มีผู้ถือโอกาสในเรื่องนี้กันมากยิ่งกว่าที่เคยมีมาในยุคก่อน ๆ การปลุกปั่นให้หลงทำกรรมไม่ดีมีอยู่ทั่วทุกแห่ง และเพราะความไม่เชื่อในเรื่องกรรมและผลของกรรมนี้แหละจึงทำให้มีผู้ทำไปตามการปลุกปั่นมากมายจนชุลมุนวุ่นวายไปหมด ปรากฏให้เห็นผลของการทำไม่ดีอย่างถนัดชัดเจน แต่กระนั้นคนจำนวนหนึ่งก็ยังไม่พยายามใช้ปัญญาพินิจพิจารณาให้เห็นว่าการกระทำอันเป็นเหตุแห่งความเดือดร้อนวุ่นวายในทุกวันนี้นั้นเป็นการกระทำที่ไม่ดี ที่ผู้ปรารถนาความสุขสวัสดีแก่ตนเองไม่พึงกระทำอย่างเด็ดขาด

อย่างไรก็ตามจำต้องกล่าวว่า กรรมดีที่จะให้ผลดีนั้นจะต้องเป็นกรรมดีตามสัจ-ธรรม ไม่ใช่เป็นกรรมดีที่แอบอ้างกันเอาเองดังเช่นที่มีผู้แอบอ้างกันเป็นอันมาก คือแอบอ้างกล่าวกรรมไม่ดีว่าเพียงใดก็จะยิ่งปรากฏผลเป็นความทุกข์ความเดือดร้อนมากเพียงนั้น และผลนั้นใช่ว่าจะเกิดแก่ผู้อื่นดังที่ผู้ทำมุ่งประสงค์ก็หาไม่ ผลจะเกิดแก่ผู้ทำนั่นแหละ อาจจะในเวลาที่ไม่นานจนเกินไปก็ได้ ดังนั้นอย่าประมาทกรรมว่าไม่มีผล ว่าจะไม่ให้ผล ถ้าสายเกินไปแล้วแก้ไขไม่ได้แล้ว ผู้ทำนั่นแหละจะรับทุกข์อย่างยิ่ง.

๘ ธันวาคม ๒๕๑๗

ไม่มีอำนาจใดเปลี่ยนแปลงผลของกรรมได้

การให้ผลของกรรมนั้น ใครจะเชื่ออย่างไรก็ตาม เมื่อทำกรรมอันเป็นเหตุเช่นใดก็จะต้องได้รับผลเช่นนั้น ผลของกรรมไม่เป็นไปตามความเชื่อ แต่เป็นไปตามความจริง ตามที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้

แม้บางทีกรรมจะไม่ให้ผลปัจจุบันทันทีคือไม่ให้ผลทันตาเห็น แต่ก็จะต้องให้ผลในอนาคตใกล้บ้างไกลบ้าง และตัวผู้ทำกรรมนั้นแหละจะได้รับได้รู้ได้เห็นด้วยตนเองอย่างแน่นอน ในอนาคตอันใกล้ก็มีในชาตินี้ ในอนาอตอันไกลก็มีในชาติข้างหน้า

แม้ไม่เชื่อว่าชาติหน้ามีเพราะไม่รู้ไม่เห็นว่ามีก็น่าจะลองใช้ปัญญาคิดดูบ้างว่า เรามาแต่ไหน ชาตินี้เป็นชาติแรกและชาติเดียวของเราเช่นนั้นหรือ เราไม่เคยมีชาติก่อนมาเลยหรือ ถ้าไม่เคยมีชาติก่อนมาเลย ทุกชีวิตในชาตินี้เริ่มต้นในชาตินี้ด้วยกันทั้งหมด ทำไมทุกชีวิตจึงไม่เหมือนกัน ไม่ทัดเทียมกัน มีความสุขทุกข์ดีเลวไม่เท่ากัน อะไรทำให้เป็นเช่นนั้น

คนอื่นจะไม่คิดก็ช่างเถิด แต่เมื่อตั้งใจมาบริหารจิตแล้วก็ควรได้คิดด้วยกันทุกคนจนให้มีความเข้าใจด้วยกันทุกคน ว่าทำไมทุกชีวิตหรือจะเรียกว่าสรรพสัตว์ในโลกนี้จึงแตกต่างกัน เพียงเล็กน้อยบ้าง มากมายเหลือเกินบ้าง ทั้งในรูปลักษณะหน้าตากิริยามารยาทหรือฐานะมั่งมียากจนตลอดถึงชาติตระกูลที่สูงต่ำต่างกัน ดังที่ปรากฏให้เห็นอยู่อย่างเด่นชัดความแตกต่างกันทั้งหมดดังกล่าวเกิดจากอะไร ใช้ปัญญาคิดแล้วก็จะได้ความเข้าใจ จะเชื่อใน

เรื่องของกรรมและการให้ผลของกรรมว่าเป็นสิ่งมีจริง เมื่อเกิดความเชื่อเช่นนั้นแล้วก็จะกลัวการทำกรรมไม่ดี จะอาจหาญทำกรรมดีทั้งปวงโดยไม่กลัวอำนาจอะไรเลย เพราะไม่มีอำนาจใดจะมาเปลี่ยนแปลงผลของกรรมดีที่ทำแล้วให้เป็นผลไม่ดีได้เลยเป็นอันขาด ควรมั่นใจในสัจธรรมนี้ และความมั่นใจนี้จะให้คุณสถานเดียว ไม่มีโทษแม้เล็กน้อยเพียงใดเลย

ความสุขสวัสดีจะเกิดก็ต่อเมื่อทำความดีเป็นเหตุเท่านั้น ลงว่าทำความไม่ดีที่ผิดศีลผิดธรรมผิดวินัยผิดวิสัยของคนดีมีคุณธรรมแล้วจะให้เกิดความสุขสวัสดีแก่ตนนั้นเป็นไปไม่ได้ ยิ่งทำมากเป็นกรรมดี กำลังทำกรรมไม่ดีแต่แอบอ้างว่ากำลังทำกรรมดี เช่นนี้จะให้เกิดผลดีหาได้ไม่ ผลที่จะเกิดขึ้นในกรณีเช่นนี้ต้องเป็นผลไม่ดีอย่างแน่นอน

เพื่อให้พ้นจากการเชื่อตามคำแอบอ้างกรรมไม่ดีว่าเป็นกรรมดีจึงจำเป็นต้องอบรมปัญญา ให้มีปัญญารู้จักความดีตามความเป็นจริง รู้จักความชั่วตามความเป็นจริง ไม่ใช่เชื่อตามผู้มีปากเสียงมีคารมน่าเชื่อถือ อันผู้ใช้คารมคมคายนั้นเมื่อมุ่งประโยชน์ตนหรือมุ่งประโยชน์พวกพ้องของตนก็ย่อมจะพยายามทำคนอื่นให้ตกเป็นเครื่องมือเสริมสร้างประโยชน์ที่ตนปรารถนาให้บังเกิดขึ้น โดยไม่คำนึงว่าผู้ใดจะเสียประโยชน์มากน้อยเพียงไหน

การอบรมปัญญาให้รู้ทัน ให้รู้จักความดีความชั่วคนดีคนชั่วอย่างถูกต้องตามความเป็นจริงเท่านั้น ที่จะป้องกันตนเองมิให้พลอยประกอบกระทำกรรมไม่ดีและต้องได้รับผลของกรรมไม่ดีไปด้วยได้

อันกรรมไม่ดีนั้นลงว่าได้กระทำลงไปแล้ว แม้จะเสียใจเพียงใดในภายหลังก็หาอาจแก้ไขได้ไม่ ผลไม่ดีต้องเกิด ต้องหนักเบาตามเหตุคือกรรมไม่ดีที่ได้กระทำลงไปนั้น จึงควรต้องรอบคอบให้ที่สุด ระมัดระวังให้ที่สุด เชื่อพระปัญญาคุณของพระพุทธเจ้าให้มากที่สุด ศึกษาให้รู้ให้เข้าใจว่าพระพุทธองค์ทรงสอนไว้อย่างไรที่เกี่ยวกับความดีความชั่ว ทรงมีพระกรุณาสั่งสอนไว้เป็นอันมาก หากไม่ละเลยจนเกินไปก็น่าจะพอรู้พอเข้าใจตามที่ทรงสอนไว้น่าจะไม่หวั่นไหวลังเลไปตามเสียงทั้งหลายที่มุ่งร้าย น่าจะมีอำนาจใจเข้มแข็งรวมเป็นพลังต้านทานอย่างได้ผล ช่วยตนให้พ้นได้จากการต้องตกไปอยู่ใต้อำนาจของกรรมชั่ว ต้องเสวยผลของกรรมชั่ว เป็นความทุกข์ความเดือดร้อนอย่างที่แม้ไม่ปรารถนา แต่ถ้าไปหลงประกอบกระทำเหตุเข้าแล้วก็ย่อมหนีผลไม่พ้น.

๑๕ ธันวาคม ๒๕๑๗

กรรมปัจจุบันอาจชนะกรรมในอดีตได้

การบริหารทางจิตสำหรับผู้ใหญ่ได้แนะนำให้อบรมปัญญาให้มาก ให้ใช้ปัญญาใคร่ครวญพิจารณาให้เข้าใจว่าทำไมชีวิตทั้งหลายในโลกนี้จึงแตกต่างกัน ทั้ง ๆ ที่ต่างปรารถนาจะมีความสุขความเจริญรุ่งเรืองด้วยกัน แต่ทำไมจึงมีผู้ที่จะต้องเป็นทุกข์ต้องตกต่ำยากจนคับแค้น ทั้ง ๆ ที่บางคนก็ทำงานมากเท่ากันแต่ผลที่ได้รับก็ไม่ทัดเทียมกัน หรือยิ่งไปกว่านั้นบางทีผู้ทำมากกลับได้รับผลน้อยกว่า ผู้ที่ทำน้อยกลับได้รับผลมากกว่า เป็นเพราะอะไร

ใช้ปัญญาที่อบรมด้วยดีให้มากแล้วจะเข้าใจ ว่าเป็นเรื่องของกรรมที่ได้กระทำกันไว้แล้วทั้งนั้น กรรมแตกต่างกันอย่างใดผลที่ได้รับมาปรากฏให้เห็นก็แตกต่างกันอย่างนั้น กรรมในอดีตที่ส่วนใหญ่แลไม่เห็นจำไม่ได้แล้วนั่นแหละเป็นเจ้าของผลที่ปรากฏให้เห็นความแตกต่างกันอยู่ในทุกวันนี้ แตกต่างกันตั้งแต่เริ่มถือปฏิสนธินั่นทีเดียว กรรมจำแนกมาตั้งแต่นั้นทีเดียว กรรมของตนเองนั่นแลหาใช่กรรมของผู้ใดอื่นไม่ ที่บางคนเกิดมายากจนแล้วโทษมารดาบิดาว่ายากจนนั้นไม่ถูก โทษตนเองจึงจะถูก ถ้าต้องการจะเลือกมารดาบิดาที่มั่งมีศรีสุขก็ต้องเลือกเองแต่ก่อนมาเกิดด้วยการทำเหตุ อันจะทำให้ตนสามารถเลือกมารดาบิดาผู้มีฐานะเช่นนั้นได้ ถ้าตนเองทำเหตุคือทำกรรมนั่นเองไว้ในอดีตที่จะให้ผลเป็นความมั่งมีศรีสุขแก่ตนก็ไม่มีผู้ใดจะมาทำให้ตนต้องลำบากยากจนได้ มารดาบิดาก็ทำให้ตนยากจนไม่ได้ พูดง่าย ๆ ก็คือถ้าทำกรรมที่จะให้ผลเป็นความมั่งมีศรีสุขก็จะต้องได้มาเกิดกับมารดาบิดาที่มั่งมีศรีสุขจะไม่ไปเกิดอยู่ในสภาพที่เป็นทุกข์ลำบากยากจน

ที่นำมากล่าวนี้เพียงเพื่อให้คิดว่าเรื่องของกรรมมีจริง ให้ผลจริง ปรารถนาผลดีก็ต้องทำกรรมดี ต้องไม่ทำกรรมไม่ดี อย่าเกิดความเห็นผิดต่อไปว่า ถ้าขณะนี้เป็นผู้อยู่ในสภาพที่ไม่ดีต่าง ๆ เช่นยากจนบ้าง เกะกะเกเรบ้าง แล้วก็ปล่อยให้เป็นเช่นนั้นต่อไปโดยถือเสียว่าเป็นผลของกรรมที่ได้ทำไว้แล้ว เช่นนั้นไม่ถูก

กรรมในอดีตที่กำลังให้ผลนั้นอาจเปลี่ยนแปลงได้ ถ้าทำกรรมปัจจุบันให้หนักแน่นจริงจังและมากมายกว่า เช่น มีนิสัยเกะกะเกเรอยู่ก็แก้ได้ เปลี่ยนให้สุภาพเรียบร้อยได้โดยตัวเองต้องทำกรรมปัจจุบันให้ถูกต้องให้จริงจัง คือต้องทำพร้อมทั้งกายวาจาใจ คือใจก็พิจารณาให้เห็นว่าความเกะกะเกเรไม่ดีอย่างไร ทำใจให้มีเหตุผล ให้เห็นโทษของการเป็น

เช่นนั้น แล้วก็เปลี่ยนแปลงแก้ไขการพูดการทำให้ไม่เกะกะเกเรเสีย เช่นนี้กรรมปัจจุบันก็จะสามารถเอาชนะกรรมในอดีตได้ ความเกเรที่แม้อบรมมาในอดีตก็จะสิ้นสุดลงได้ ความสุภาพเรียบร้อยที่พึ่งมาอบรมในปัจจุบันก็จะเกิดขึ้นแทนที่ได้ ฉะนั้น การเชื่อเรื่องของกรรมจึงต้องไม่ใช่เป็นการเชื่อแบบยอมแพ้แก่กรรมที่ทำแล้วในอดีต จะทำผิดทำชั่วไม่สมควรอย่างใดก็โทษว่ามีกรรมทำไว้เช่นนั้นเป็นเหตุ เช่นนี้ไม่เรียกว่าเป็นการเชื่อกรรมอย่างถูกต้อง แต่กลับเป็นการเชื่อกรรมอย่างผิดอย่างยิ่ง เป็นการเชื่อแบบเดียวกับผู้ไม่เชื่อกรรมเสียด้วยซ้ำ เพราะผู้ไม่เชื่อกรรมนั้นเมื่อไม่ต้องการแก้ไขความผิดพลาดบกพร่องใด ๆ ก็มักจะอ้างว่าเป็นเรื่องของกรรม ทำอะไรไม่ได้ เกิดมาด้วยกรรมเช่นนั้นเองก็ต้องเป็นเช่นนั้น เกิดมาขี้เกียจก็ปล่อยให้ขี้เกียจต่อไป เกิดมาอ่อนแอก็ปล่อยให้อ่อนแอต่อไป เกิดมาขี้โมโหโทโสก็ปล่อยให้ขี้โมโหโทโสต่อไป เกิดมามักได้ก็ปล่อยให้มักได้ต่อไป เหล่านี้เป็นต้น เรียกว่าไม่เชื่อกรรมแล้วนำกรรมไปอ้างส่ง ๆ ไปเพื่อตัวเองจะได้ไม่ต้องมานะพากเพียรทำกรรมดีเพื่อเอาชนะกรรมไม่ดีที่กำลังส่งผล เช่นนี้ไม่ถูก ผู้มาบริหารจิตต้องไม่ถือเป็นแบบอย่าง ต้องเชื่อกรรมให้ถูกต้อง ต้องมีกำลังใจเข้มแข็งที่จะทำกรรมปัจจุบันให้ดีที่สุด เพื่อว่าจะได้สามารถยับยั้งผลของกรรมในอดีตที่ไม่ดีให้ได้ และเพื่อสะสมไว้ให้ได้มีความสุขความเจริญรุ่งเรืองสืบไปในอนาคต ทั้งในอนาคตอันใกล้ในชาติภพนี้ และในอนาคตอันไกลต่อไปอีก.

๒๒ ธันวาคม ๒๕๑๗

การเดินทางเพื่อดูงานในสหรัฐอเมริกาและยุโรป

กิตติ สีหนนทน์*

เนื่องจากกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาได้เชิญข้าพเจ้าให้ไปดูงานเกี่ยวกับศาลคดีเด็กและเยาวชนในสหรัฐอเมริกาด้วยทุนของรัฐบาลอเมริกัน (Foreign Leader Grants) เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ในด้านวัฒนธรรมและการศึกษา มีกำหนดการดูงาน ๙๐ วัน ข้าพเจ้าได้กำหนดการเดินทางผ่านทางด้านแปซิฟิคแล้วกลับทางยุโรป จึงขออนุมัติกระทรวงยุติธรรมเพื่อดูงานตามคำเชิญของรัฐบาลอเมริกัน และขออนุมัติแวะดูงานที่ประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมันตะวันตก และอิตาลีด้วยอีก ๓๐ วัน รวมเป็นเวลาไปดูงานทั้งหมด ๑๓๐ วัน ซึ่งกระทรวงยุติธรรมก็ได้อนุมัติ พร้อมทั้งขอความอนุเคราะห์จากกระทรวงการต่างประเทศเพื่อแจ้งไปยังสถานเอกอัครราชทูตไทยแห่งประเทศนั้น ๆ ให้อำนวยความสะดวกในการที่จะจัดให้ดูงาน

สำหรับทางด้านสหรัฐอเมริกา กระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาได้มอบหมายให้ Governmental Affairs Institute เป็นผู้จัดโปรแกรมในการเดินทางและการดูงานโดยตลอด ส่วนทางด้านยุโรป สถานทูตไทยของแต่ละประเทศก็ได้อำนวยความสะดวกโดยจัดให้เจ้าหน้าที่ของสถานทูตไทยไปรับที่สนามบิน จองที่พัก จัดการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของประเทศนั้น ๆ เพื่อให้ได้ดูงานตามความประสงค์ และยังกรุณาเลี้ยงอาหารไทยตามโอกาสอันควรอีกด้วย ซึ่งข้าพเจ้าได้มีหนังสือถึงกระทรวงยุติธรรมขอแสดงความขอบคุณเป็นทางราชการผ่านกระทรวงการต่างประเทศแล้ว แต่ในทางส่วนตัวด้วยใจจริงของข้าพเจ้า ขอขอบพระคุณ ฯพณฯ เอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตัน ลอนดอน ปารีส บอนน์และโรม ตลอดจนเจ้าหน้าที่ของสถานทูตไทยแห่งประเทศนั้น ๆ ทุกท่าน ซึ่งได้ช่วยเหลืออนุเคราะห์ต่าง ๆ แก่ข้าพเจ้าทั้งในทางราชการและส่วนตัวเป็นอย่างมากไว้ ณ โอกาสนี้อีกครั้งหนึ่งด้วย

---

*อธิบดีศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง

วัตถุประสงค์ในการดูงานครั้งนี้ ข้าพเจ้าได้กำหนดว่าใคร่จะดูงานที่ก้าวหน้าใหม่ ๆ ของศาลที่พิจารณาคดีเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนของต่างประเทศเพื่อเปรียบเทียบกับงานที่ปฏิบัติอยู่ในประเทศไทย และเพื่อสังเกตงานป้องกันเด็กกระทำผิดกฎหมาย โดยเฉพาะในเรื่องการแก้ไขปัญหาครอบครัวที่ขาดความปกติสุขอันทำให้เกิดเด็กกระทำผิด และเรื่องการแก้ไขเด็กที่มีความประพฤติเริ่มเสีย

ออกเดินทางจากสนามบินดอนเมืองวันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๐๕ โดยสายการบิน Pan Am เวลา ๑๒.๐๐ น. เครื่องบินแวะที่ฮ่องกง ๒ ชั่วโมง โตเกียว ๑ ชั่วโมง ทั้งสองแห่งนี้คงพักแต่ที่สนามบิน ต่อจากนั้นตรงไป Honolulu, Hawaii รวมเวลาทั้งหมด ๒๓ ชั่วโมง แต่วันเวลาใน Hawaii คงเป็นวันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๐๕ เวลา ๑๒.๐๐ น. ตามเดิม พอถึงสนามบินมีเจ้าหน้าที่ของ Reception Center มารับให้ความสะดวกในการประทับตราหนังสือเดินทางของตรวจคนเข้าเมืองและการตรวจกระเป๋าเดินทางของศุลกากร ในระหว่างนั้นเองมีเจ้าหน้าที่ของสายการบิน Pan Am และเป็นสตรีนำพวงมาลัยดอกไม้สดคล้องคอพร้อมกับจูบแก้ม ๑ ที และกล่าวคำต้อนรับว่า Aloha ซึ่งเป็นประเพณีทางวัฒนธรรมของชาว Hawaii จะพึงต้อนรับแก่อาคันตุกะผู้ได้รับเชิญเป็นแขกของรัฐบาลอเมริกันในโอกาสแรกที่ได้เหยียบย่างเข้าสู่ดินแดนอันเป็นอธิปไตยของสหรัฐอเมริกา

Hawaii เป็นเกาะซึ่งมีอุตสาหกรรมการทำน้ำตาลและสับปะรดกระป๋องเป็นหลัก และเป็นสถานที่ตากอากาศอันสวยงามประกอบด้วยหาดทรายและดงมะพร้าว อากาศไม่ร้อนไม่หนาว มีลมทะเลพัดผ่านตลอดเวลา ชาวต่างประเทศนิยมไปเที่ยวพักผ่อนและตากอากาศกันหนาแน่น อุตสาหกรรมท่องเที่ยวทำรายได้ให้ Hawaii เป็นจำนวนไม่น้อยเลย

ทางการของ Reception Center แห่ง Hawaii ได้จัดให้ดูงานไว้ ๔ แห่ง คือ

๑. Juvenile Detention Home

๒. Juvenile Court

๓. Salvation Army Facilities for Children

๔. Police Department

๑. Juvenile Detention Home เป็นสถานแรกรับเด็กและเยาวชนที่ได้กระทำผิดกฎหมายแล้วแต่ก่อนศาลพิพากษา มีจำนวนเด็กชาย ๑๘ หญิง ๑๒ ที่มีจำนวนน้อยเช่นนี้ได้รับคำชี้แจงว่าความจริงมีเด็กและเยาวชนกระทำผิดกฎหมายมาก แต่เพราะมีองค์การสังคมสงเคราะห์ของเอกชนและของทางศาสนารับไปดูแลแทน โดยใช้งบประมาณของรัฐช่วยเป็นส่วนมาก ซึ่งแท้จริงแล้วก็เป็นเรื่องที่อยู่ในความรับผิดชอบของรัฐบาลนั่นเอง หากแต่เรียกชื่อเป็นอย่างอื่นเพื่อไม่ให้เด็กรู้สึกตัวว่าได้ถูกควบคุมโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐเท่านั้นเอง

๒. Juvenile Court ศาลคดีเด็กและเยาวชน ซึ่งใช้วิธีการแบบเดียวกับศาลคดีเด็กและเยาวชนของเรา คือไม่มีบัลลังก์ นั่งพูดกันในห้องธรรมดา แต่ไม่มีผู้พิพากษาสมทบอย่างของเรา พนักงานคุมประพฤติเป็นผู้ว่าคดีเอง

คดีเรื่องนั้นเป็นเรื่องเด็กซึ่งมารดามีสามีใหม่ เด็กไม่ชอบบิดาเลี้ยง จึงหนีออกจากบ้าน แล้วไปคบเพื่อนไม่ดีทำการลักรถยนต์ ๕ คัน ตำรวจตามจับได้คืนหมด บิดาเลี้ยงและมารดารับรองต่อศาลว่าจะเลี้ยงดูให้ดีกว่าเดิม และเด็กก็ให้สัญญาว่าจะไม่ประพฤติเช่นนั้นอีก ศาลสั่งให้บิดามารดารับเด็กไปเลี้ยงดูตามเดิม แต่มีเงื่อนไขคุมประพฤติ ๑ ปี

๓. Salvation Army Facilities for Children เป็นงานขององค์การทางศาสนาซึ่งรับเด็กที่มีปัญหาทางส่วนตัวและครอบครัวโดยยังไม่ได้ทำผิดกฎหมาย หรือเด็กที่ทำผิดกฎหมายแล้วอยู่ในขั้นจะแก้ไขได้ สถานที่นี้จะรับเด็กไว้หรือไม่ อยู่ในอำนาจของผู้อำนวยการ ไม่ขึ้นกับศาล เด็กที่รับไว้จะจัดให้เรียนวิชาสามัญซึ่งมีหลักสูตรอย่างเดียวกับโรงเรียนทั่วไป กับจำกัดอายุไม่ให้เกิน ๑๘ ปี

๔. Police Department ในแผนกที่เกี่ยวกับเด็กและเยาวชนซึ่งได้แยกขังไม่ให้ปะปนกับผู้ใหญ่ ถ้าเป็นเรื่องเล็กน้อยมีอำนาจว่ากล่าวปล่อยตัวหรือมอบบิดามารดาผู้ปกครองได้เลย สำหรับเด็กที่เริ่มเสีย ตำรวจมีอำนาจเรียกตัวมาว่ากล่าวตักเตือนได้ แต่ถ้าไม่เชื่อฟังก็ไม่มีอำนาจอะไรจนกว่าเด็กหรือเยาวชนนั้นจะไปกระทำการซึ่งกฎหมายบัญญัติว่าเป็นผิด

นอกจากการดูงานแล้วทางการจัดให้ชมระบำพื้นเมืองซึ่งเรียกว่า Kodak Hula Show เป็นระบำฮาไวอย่างที่เคยเห็นกันในภาพยนตร์ และนำเที่ยวชมภูมิประเทศของ Hawaii จนทั่ว ตอนเย็นของวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๐๕ ซึ่งเป็นวันสุดท้ายที่จะพักอยู่ใน Hawaii

Dr. Colin J. Herrick ซึ่งเป็น Professor of Psychology ได้เชิญเลี้ยงอาหารค่ำที่บ้าน ทั้งนี้ก็เพื่อจะได้ศึกษาถึงชีวิตภายในครอบครัวของชาวอเมริกัน และเพื่อเขาจะได้ทราบถึงสภาพความเป็นอยู่ของคนไทยเป็นการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมอย่างดี หลังจากเสร็จอาหารและคุยกันพอสมควรแล้วก็ได้ขอลากลับ เพราะมีนัดกับพวกนักเรียนไทยซึ่งกำลังศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัย Hawaii เมื่อได้พบกันแล้วต่างรู้สึกดีอกดีใจทั้ง ๆ ที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อนเลย ต่างไต่ถามกันถึงสารทุกข์สุขดิบและข่าวคราวทางเมืองไทย อยู่คุยกันจนดึก นักเรียนไทยเหล่านั้นจึงอำลากลับ รวมระยะเวลาที่อยู่ใน Hawaii ๓ วัน

วันที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๐๕ เวลา ๑๐.๐๐ น. ออกจาก Honolulu บินต่อไปยัง San Francisco ก่อนออกจากสนามบินมีเจ้าหน้าที่สตรีของสายการบินนำพวงมาลัยสดมาคล้องให้อีกเช่นเคย ช่วงบินระยะนี้ประมาณ ๔ ชั่วโมง ๔๕ นาที ตามเวลาใน Honolulu เพิ่ง ๑๔.๔๕ นาฬิกา แต่เวลาของ San Francisco เป็น ๑๗.๔๕ นาฬิกาแล้ว ต้องเลื่อนเข็มนาฬิกาให้เร็วขึ้นอีก ๓ ชั่วโมง ที่สนามบิน San Francisco มี Miss Jean Tremere Copp เจ้าหน้าที่ของ Reception Center กับ คุณชวน ฉวีวงศ์ เจ้าหน้าที่ของสำนักผู้ดูแลนักเรียนไทยแห่งสหรัฐอเมริกามารับอำนวยความสะดวกทุกประการ สำหรับคุณชวน ฉวีวงศ์ผู้นี้ ทางกระทรวงการต่างประเทศสหรัฐอเมริกาได้ขอร้องให้เป็นผู้ร่วมเดินทางกับข้าพเจ้าตลอดเวลาที่อยู่ในสหรัฐ คุณชวน ฉวีวงศ์ เคยศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัย Indiana และในระยะหลังนี้รับราชการอยู่ที่สำนักดูแลนักเรียนไทยในสหรัฐอเมริกาเป็นเวลา ๗ ปีแล้ว เคยเดินทางเกือบทั่วสหรัฐ จึงทำให้ข้าพเจ้าได้รับความสะดวกและคลายความเหงาได้มาก เพราะเป็นคนวัยเดียวกันและมีนิสัยใจคอคล้ายคลึงกัน จึงไปด้วยกันได้อย่างสบายไม่อึดอัด

ระหว่างทางจากสนามบิน San Francisco มายังโรงแรม Canterbury Miss Jean Tremere Copp ขับรถมาส่ง แกขับรถเร็วมาก แกถามว่านั่งรถที่ผู้หญิงขับกลัวไหม ข้าพเจ้าตอบว่าไม่รู้สึกอะไรเลย เพราะสตรีไทยก็ขับรถยนต์ไม่แพ้สตรีอเมริกันเหมือนกัน อากาศใน San Francisco หนาวผิดกับรัฐอื่น ๆ ซึ่งกำลังเป็นฤดูร้อน เพราะมีหมอกปกคลุมอยู่ตลอดเวลา พื้นที่เป็นเนินสูง ๆ ต่ำ ๆ ชันมาก รถต้องใช้เบรคตลอดเวลา แต่ก็เรียบร้อยไม่ปรากฏอันตรายทั้ง ๆ ที่จราจรคับคั่งมาก

ทางการของ Reception Center แห่ง San Francisco ได้จัดให้ดูงานของ Youth Authority หน่วยงานนี้ขึ้นกับ Governor ไม่ขึ้นกับศาล Youth Authority มีงานแบ่งออกเป็นส่วนใหญ่ ๆ ได้ ๒ ส่วน คือ

๑. การแก้ไข

๒. การป้องกัน

๑. การแก้ไข คือการรับตัวเด็กหรือเยาวชนที่ศาลส่งตัวมายังสถานฝึกอบรม มีสถานที่ควบคุมเด็กหลายแห่งตั้งแต่ขนาดเบาจนถึงอย่างหนักคล้ายเรือนจำ สุดแล้วแต่ความร้ายแรงแห่งการกระทำผิดและปัญหาของเด็กหรือเยาวชนนั้นเป็นราย ๆ ไป การฝึกอบรมก็หนักไปในทางสอนวิชาชีพต่าง ๆ เพื่อให้เด็กนั้นมีวิชาความรู้ออกไปประกอบการทำมาหากินในภายหน้า และมีกำหนดระยะเวลาว่าเด็กนั้นจะต้องมีอายุไม่เกิน ๒๑ ปี

๒. การป้องกัน มีคณะกรรมการซึ่งคัดเลือกจากผู้ที่มีความรู้และมีชื่อเสียงในอาชีพต่าง ๆ ประชุมกันถึงการแก้ไขเด็กที่มีปัญหาต่าง ๆ ซึ่งหนักไปในทางขอให้โรงเรียนแก้ไขเด็กที่ไม่มีที่เรียน หรือเรียนไม่ดี จัดศูนย์เยาวชนให้เด็กรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และรู้จักการเป็น Leadership

สำหรับเด็กเร่ร่อนหรือประพฤติตัวเริ่มเสีย หรือบิดามารดาผู้ปกครองว่ากล่าวปกครองไม่ได้ หรือขาดผู้อุปการะเลี้ยงดู ก็จะส่งตัวไปศาลพร้อมทั้งรายงานการสืบเสาะถึงพฤติการณ์และเบื้องหลังของเด็กนั้น เพื่อให้ศาลมีคำสั่งว่าควรจะจัดการแก้ไขเด็กเหล่านั้นสถานใด

มีข้อที่น่าสังเกตอยู่อย่างหนึ่ง คือเด็กหรือเยาวชนที่ถูกส่งเข้ามาอยู่ในความรับผิดชอบของ Youth Authority นี้ ไม่ว่าจะโดยคำสั่งศาลให้ส่งตัวมาก็ดี หรือบิดามารดาผู้ปกครองส่งมาเพราะปกครองไม่ไหวก็ดี บิดามารดาหรือผู้ปกครองจะต้องเสียค่าใช้จ่ายให้ทางการวันละ ๔ ดอลล่าร์ต่อหนึ่งคน ถ้ายากจนไม่มีจริงก็ไม่ต้องเสีย แต่ค่าใช้จ่ายสำหรับเด็กคิดถัวเฉลี่ยแล้วคนละ ๑๒ ดอลล่าร์ต่อวัน

ในระหว่างที่อยู่ใน San Francisco นี้ Mr. และ Mrs. William J. Conrad เป็นนักหนังสือพิมพ์เชิญไปรับประทานอาหารค่ำที่บ้านครั้งหนึ่ง และ Mrs. Ryder เป็นครู มา

รับไปนั่งรถพาชมเมือง San Francisco หลายชั่วโมง ระหว่างทางแวะดื่มกาแฟ แกสั่ง Irish Coffee ลองสั่งตามแกมาจิบดู เป็นกาแฟผสมเหล้า อากาศหนาว ๆ อย่างนั้นก็ทำให้อุ่นดีเหมือนกัน นอกจากนั้น Mrs. Madeleine Russell ซึ่งเป็น Director ของ Department of State Reception Center ได้จัดงานเลี้ยงรับรองผู้ได้รับเชิญจาก State Department ซึ่งกำลังพักอยู่ใน San Francisco ระยะนั้นมีหลายชาติด้วยกัน เช่น ฝรั่งเศส กรีซ คานาไซพรัส เตอรกี อินเดีย อิตาลี และไทยคือข้าพเจ้า ทำให้รู้จักกันในทางส่วนตัวและในนามของประเทศชาติเพิ่มขึ้น

ระยะนี้เป็นฤดูร้อนของสหรัฐอเมริกา บรรดามหาวิทยาลัยต่าง ๆ ปิดภาคเรียน จึงไม่ค่อยพบนักเรียนไทย แม้แต่ญาติของข้าพเจ้าเองซึ่งเรียนอยู่ที่ Berkerley University ก็ไม่อยู่ ขึ้นไปเรียน Summer Course เสียที่ Seattle แต่กระนั้นก็ยังได้พบกับคนไทยหลายคนทั้งที่เป็นนักเรียน ที่เรียนจบแล้วกำลังเตรียมตัวกลับ และที่มาทำงานอยู่ที่ San Francisco ซึ่งต่างก็ดีอกดีใจและจัดเลี้ยงอาหารไทยกัน ซึ่งตอนนี้ข้าพเจ้าก็มีความรู้สึกคิดถึงกับข้าวไทยเต็มทีแล้ว

ถ้าได้มา San Francisco แล้ว จะเว้นเสียไม่ได้อย่างหนึ่งคือ China Town ซึ่งเต็มไปด้วยร้านขายอาหารจีน ความจริงเมืองต่าง ๆ ในสหรัฐก็ดี ในยุโรปตามประเทศที่ข้าพเจ้าได้ผ่านมาก็ดี ก็มีร้านอาหารจีนอยู่ทุกเมือง บางร้านมี Menu ภาษาไทยและบางร้านถึงพูดไทยได้ก็มี แต่ก็ไม่มากมายหนาแน่นเท่าที่ San Francisco เพราะที่ China Town ของ San Francisco นี้ ชาวจีนอยู่กันหนาแน่นจนเกือบจะเรียกว่าเป็นเมืองจีนได้จริง ๆ และยังใช้วัฒนธรรมประเพณีของจีน เช่นมีตรุษจีน จุดประทัด เล่นสิงห์โตตามแบบของจีนด้วยใครรู้ภาษากวางตุ้งสบายไปเลย แต่ทุก ๆ คนจะพูดอังกฤษได้เป็นอย่างดี ชาวต่างประเทศนิยมมารับประทานอาหารจีนกันมาก และขอให้เป็นที่สังเกตว่าถ้าร้านไหนตบแต่งร้านโก้หรูฝรั่งแน่น พวกเราอย่าได้เข้าไปเป็นอันขาด เรื่องแพงนั้นไม่มีปัญหา แต่ที่สำคัญที่สุดคือรสอาหารเป็นฝรั่งไม่ได้ความ สู้ร้านเล็ก ๆ มอซอหน่อยไม่ได้ รสชาติใกล้เคียงบ้านเราคือเป็น Chinese Style ไม่ใช่ European Style วันหนึ่งข้าพเจ้าไปรับประทานอาหารจีนเสร็จแล้วลืมผ้าเช็ดแว่นตาไว้บนโต๊ะ เดินออกมาถึงหน้าร้าน เสียงเรียกสวัสดี ๆ เหลียวไปดู แก

เอาผ้าเช็ดแว่นตาออกมาส่งให้ ได้ความว่ามีคนไทยมารับประทานกันเสมอ ก็เลยรู้จักคำว่าสวัสดี

ข้าพเจ้าพักอยู่ San Francisco ๖ วัน วันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๐๕ ออกเดินทางจาก San Francisco ไป Seattle, Washington โดยสายการบิน United Airline ที่ Seattle กำลังมีงาน World Fair นักท่องเที่ยวมาเที่ยวกันมาก Hotel ขึ้นราคาและหายาก แต่สำหรับข้าพเจ้าทาง Reception Center จองไว้ล่วงหน้าจึงไม่มีปัญหา สนามบินห่างจากตัวเมืองมากและไม่มีคนไปรับ จึงนั่ง Taxi เข้ามาเอง

ได้ไปดูงานศาลเด็ก Juvenile Court และสถานแรกรับ Detention Home ซึ่งสำหรับที่ Seattle เขาเรียกว่า Youth Service Center การพิจารณาของศาลเป็นการลับบุคคลผู้ไม่มีหน้าที่เข้าไม่ได้ แต่มีห้องพิเศษติดห้องพิจารณา ใช้กระจกซึ่งผู้ที่อยู่ในห้องพิจารณามองไม่เห็นคนภายนอก แต่คนภายนอกสามารถเห็นภายในห้องพิจารณาได้ และมีไมโครโฟนติดไว้ในห้องพิจารณาเพื่อให้บุคคลภายนอกซึ่งอยู่ในห้องพิเศษนี้ได้ยินการสนทนาในห้องพิจารณาได้ ห้องพิเศษนี้มีไว้เพื่อพนักงานคุมประพฤติและแพทย์จะได้สังเกตกิริยาวาจาของเด็กหรือเยาวชนนั้นว่าเป็นสถานใด ห้องพิเศษนี้บุคคลภายนอกเข้าไม่ได้ เว้นแต่จะได้รับอนุญาต

สำหรับ Detention Home หรือ Youth Service Center นี้ นอกจากจะรับเด็กที่กระทำผิดกฎหมายแล้ว ยังรับเด็กอ่อนที่มีอายุระหว่าง ๑ ถึง ๔ ปี ซึ่งไม่มีผู้เลี้ยงดู เช่นบิดามารดาหรือผู้ปกครองถูกจับและต้องขังหรือถึงแก่กรรมไป เอามาเลี้ยงดูไว้ชั่วระยะเวลาหนึ่งด้วย เพื่อเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าสำหรับทารกนั้น ๆ

วิธีการของศาลเด็กก็เช่นเดียวกับที่ได้ดูมาแล้ว คือ ศาลมีอำนาจจัดการกับเด็กประเภทเร่ร่อน เกเร บิดามารดาหรือผู้ปกครองว่ากล่าวไม่เชื่อฟัง หนีโรงเรียน ว่าควรจะแก้ไขปัญหาของเด็กนั้น ๆ โดยสถานใด ซึ่งเป็นวิธีการป้องกันก่อนที่เด็กนั้นจะถูกชักจูงหรือไปกระทำการอันกฎหมายบัญญัติว่าเป็นผิด

นอกจากการดูงานแล้ว ทาง Reception Center ได้จัดให้ชม World Fair โดยมี Guide นำ งานนี้ถ้าจะเทียบก็คล้าย ๆ กับงานรัฐธรรมนูญเรา คือเป็นการออกร้านโชว์

สินค้า การแสดงทางวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมของประเทศต่าง ๆ ซึ่งกระทรวงเศรษฐการแห่งประเทศไทยก็ได้ไปออกร้านแสดงสินค้าในงานนี้ด้วย เป็นการเผยแพร่กิจกรรมและวัฒนธรรมของไทย ทำให้ชาวต่างประเทศได้รู้จักและสนใจประเทศไทยยิ่งขึ้น นอกจากนั้นนักเรียนไทยทั้งชายหญิงซึ่งอยู่ในระหว่างปิดภาคเรียนได้ออกร้านขายอาหารไทยในงานนี้ด้วย โดยปลูกร้านเป็นแบบไทยชื่อศาลาไทย การแต่งกายก็แต่งแบบไทย ทำให้ชาวต่างประเทศสนใจและเข้าไปอุดหนุนกันอย่างน่าดู คนปรุงอาหารคือนักเรียนชาย แต่ผู้บริการเป็นนักเรียนสตรี และร้าน ส. สำราญซึ่งเป็นของคนไทยก็ได้ไปออกร้านจำหน่ายสินค้าประเภทไหมไทย เครื่องถม เครื่องลงหินในงานนี้ด้วย เป็นการส่งเสริมและโฆษณาประเทศไทยอีกส่วนหนึ่งด้วย บริเวณของงานกว้างขวางมาก ผู้คนแน่นตลอดเวลา ถ้าจะเที่ยวกันให้ทั่วคงต้องใช้เวลาหลายวัน เพราะการเข้าชมการแสดงต่าง ๆ ในงานจะต้องรอคิวกันเป็นชั่วโมง ๆ เรื่องนี้เขาอดทนมาก แต่ในฐานที่ข้าพเจ้าเป็นแขกของรัฐบาล เขาจัดให้เข้าชมได้เป็นพิเศษ จึงได้รับความสะดวกสบายและชมได้ทั่วเพียงใช้เวลาวันเดียว

วันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๐๕ เวลา ๑๐.๕๐ นาฬิกา บินจาก Seattle มา Washington D.C. ถึงเวลา ๒๒.๐๐ นาฬิกา แต่ความจริงเพิ่งเป็นเวลา ๑๙.๐๐ นาฬิกา ของที่ Seattle เท่านั้น ทั้งนี้เพราะเวลาที่ Washington D.C. เร็วกว่า ๓ ชั่วโมง จึงต้องเลื่อนเข็มนาฬิกากันอีก พักโฮเต็ล Winsor Park โฮเต็ลนี้คนไทยรู้จักดีและชอบมาพักกันเพราะอยู่ใกล้บ้านท่านทูตและสถานทูตไทย ระหว่างที่พักได้พบคนไทยหลายคน จนชักย่ามใจพอเห็นใครมีผิวและรูปร่างคล้ายคนไทยเข้าไปทักว่าเป็นคนไทยผิดทุกที แม้แต่ตัวข้าพเจ้าเองก็ถูกเขาทักผิดเหมือนกัน เป็นเรื่องดูยากจริง ๆ จนกว่าจะได้ยินสำเนียงที่พูดจึงจะพอเดาได้

ที่ Washington D.C. ได้พบกับ Mr. Stephen A. Dobrenchuk เจ้าหน้าที่ของกระทรวงการต่างประเทศสหรัฐอเมริกาฝ่ายจัดโปรแกรมสำหรับผู้ได้รับทุนซึ่งมาจากภาคพื้นตะวันออกไกล Mr. Stephen A. Dobrenchuk เคยมาประจำอยู่ประเทศไทยระยะหนึ่ง รู้จักกับ อาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ และ คุณวิทุร เทพพิทักษ์ ดี ได้สั่งฝากความระลึกถึงท่านทั้งสองด้วย Mr. Stephen A. Dobrenchuk ให้ความสะดวกดีและทำตัวเป็นกันเอง เมื่อได้สนทนากันพอสมควรแล้วก็ให้ไปที่ Governmental Affairs Institute พบ Mr. Juraj L.J.

Slavik กับ Miss Eleanor Pope เพื่อทำโปรแกรมสำหรับการเดินทางและดูงานในสหรัฐอเมริกาโดยตลอด บุคคลทั้งสองนี้มีความสามารถและชำนาญในการจัดโปรแกรมมาก ได้สอบถามข้าพเจ้าว่าต้องการจะไปที่ไหนและโดยพาหนะอะไร พร้อมกับแนะนำว่าควรจะไปชมอะไรบ้าง ระยะไหนควรจะเดินทางด้วยพาหนะอะไร ซึ่งในที่สุดได้จัดให้อย่างเรียบร้อยสะดวกสบายทุกประการ คือมีเอกสารบอกรายละเอียดไว้อย่างสมบูรณ์ ระบุวันเวลาที่จะเดินทางไปไหน พาหนะอะไร ชื่อ Hotel ที่สั่งจองไว้ และเมื่อถึงแล้วให้ไปติดต่อกับผู้ใด โดยมีชื่อ สถานที่ และเบอร์โทรศัพท์พร้อม แม้กระนั้นในระหว่างที่ข้าพเจ้าเดินทางท่องเที่ยวอยู่ตามรัฐต่าง ๆ ก็ยังอุตส่าห์โทรศัพท์บ้าง มีจดหมายบ้าง ถามข่าวคราวอยู่เสมอว่า สะดวกสบายหรือเจ็บไข้อย่างไรหรือเปล่า ถูกใจไม่ถูกใจตรงไหน จะให้แก้ไขเปลี่ยนแปลงอย่างไรขอให้รีบบอก จะเปลี่ยนแปลงให้ ข้าพเจ้ารู้สึกขอบคุณคนทั้งสองนี้อยู่ไม่หาย ที่มีน้ำใจเป็นห่วงและติดตามความทุกข์สุขของข้าพเจ้าตลอดเวลา

ที่ Washington D.C. ได้ดูงาน คือ

๑. ได้ไปฟังการพิจารณา Municipal Court Criminal Division เป็นศาลที่ชำระคดีมโนสาเร่ส่วนอาญา ซึ่งมีอัตราโทษจำคุกไม่เกิน ๑ ปี ปรับไม่เกิน ๑,๐๐๐ ดอลลาร์ ส่วนมากเป็นคดีประเภทเสพสุราเมา ขับรถเร็ว การชำระคดีรวดเร็วมาก เพราะจำเลยรับสารภาพและกระทำด้วยวาจาโดยตลอด

๒. ไปดูศาลเด็ก Juvenile Court ได้พบกับ Miss Patricia Connell ซึ่งเป็น Law Clerk ของ Judge Ketchams แทน เพราะ Judge Ketchams กำลังป่วยอยู่ในโรงพยาบาล Miss Paticia Connell ได้ชี้แจงถึงวิธีการของศาลเด็กว่าถือเกณฑ์อายุไม่เกิน ๑๘ ปี และสถานฝึกอบรมมีอำนาจควบคุมไว้ได้ไม่เกิน ๒๑ ปี การควบคุมเป็นสถานแบบเปิดคือไม่มีรั้ว จำนวนเด็กหลบหนีสูง แต่ส่วนมากตามจับได้เพราะเด็กไม่รู้จะไปไหน และหลักฐานทางทะเบียนท้องถิ่นดีสืบง่าย การศึกษาในสถานฝึกอบรมจะสอนแต่เฉพาะวิชาสามัญ มีหลักสูตรถึงจบชั้นมัธยมบริบูรณ์เพื่อเข้าเรียนต่อในมหาวิทยาลัยได้ การพิจารณาของศาลเป็นการลับห้ามบุคคลภายนอกเข้าฟัง และห้ามการโฆษณา ถ่ายรูป ซึ่งอาจทำให้บุคคลอื่นรู้จักชื่อตัว ชื่อสกุล ของเด็กหรือเยาวชนนั้น Miss Patricia Connell ว่า วงการหนังสือพิมพ์ไม่เห็นด้วยกับหลักการเรื่องห้ามโฆษณา

๓. ไป Juvenile Bureau แผนก Youth Aid Division เป็นงานของตำรวจในส่วนที่เกี่ยวกับเยาวชน มีหน้าที่จัดการเกี่ยวกับเด็กหรือเยาวชนที่ทำผิดกฎหมายหรือครอบครัวไม่ผาสุก โดยส่งเด็กหรือเยาวชนมายังศาลเพื่อวินิจฉัยสั่งว่าจะจัดการกับเด็กหรือเยาวชนนั้นโดยสถานใด คืออาจส่งกลับคืนบิดามารดาหรือผู้ปกครอง โดยมีเงื่อนไขหรือไม่มีเงื่อนไขในการคุมประพฤติ หรือส่งกรมประชาสงเคราะห์ให้รับภาระเลี้ยงดูหรือส่งสถานฝึกอบรมเป็นขั้น ๆ ไป ถ้าบิดามารดาหรือผู้ปกครองไม่ยินยอม ศาลก็มีอำนาจถอนอำนาจปกครอง Receiving Home หรือสถานแรกรับที่รับเด็กเหล่านี้ มีการควบคุมแข็งแรงมาก แต่สะอาดเรียบร้อย วินัยดี มีห้องเรียน ห้องพักผ่อนนั่งเล่น และสนามกีฬาพร้อม

๔. ไปชมศาลฎีกา Supreme Court ในระหว่างนั้นเป็นเวลาหยุดพักฤดูร้อน ไม่มีการพิจารณาและไม่มีผู้พิพากษามาทำงานเลย มีแต่เจ้าหน้าที่ของศาลพาชมสถานที่ มีห้องพิจารณาห้องเดียว มีเก้าอี้บนบัลลังก์ ๙ ตัว ลักษณะของเก้าอี้เหล่านั้นต่าง ๆ กัน คือพนักสูงบ้าง ต่ำบ้าง มีเท้าแขนบ้างไม่มีบ้าง คือไม่เหมือนกันเลย ทั้งนี้สุดแล้วแต่ผู้พิพากษาแต่ละคนจะชอบ อาจารย์สัญญาได้เคยบรรยายไว้ครั้งหนึ่งเมื่อคราวประชุมสัปดาห์แห่งการป้องกันอาชญากรรมหลายปีมาแล้ว ข้าพเจ้าสอบถามเจ้าหน้าที่ได้ความว่ามีคดีมาสู่ศาลฎีกาประมาณปีละ ๓,๐๐๐ เรื่อง ศาลจะออกนั่งพิจารณาวันละประมาณ ๒ คดี และหลังจากนั่งพิจารณาแล้วประมาณ ๒ เดือน จึงจะพิพากษา ศาลหยุดการพิจารณาสำหรับฤดูร้อนตั้งแต่เดือนมิถุนายนจนถึงต้นเดือนตุลาคมทุกปี เพราะเหตุที่ศาลหยุดนาน วันทำงานเหลือน้อยและพิจารณาคดีได้วันละ ๒ เรื่อง จึงมีคดีค้างเป็นจำนวนพัน คดีบางเรื่องมาถึงศาลฎีกาแล้วกว่าจะตัดสินใช้เวลาถึง ๓ ปี

ที่ศาลฎีกามีบันไดเวียนพิเศษทำด้วยหินอ่อนเวียนขึ้นไปสู่โดมสูงโดยไม่มีคานรองรับเลย ถือเป็นสิ่งมหัศจรรย์ทางสถาปัตย์ซึ่งมีอยู่ในโลกเพียงไม่กี่แห่ง เขาชักตัวอย่างที่สำนักวาติกันกรุงโรมให้ฟังแห่งเดียว บันไดนี้ห้ามคนขึ้นลง

๕. ได้พบกับ Miss Nina Trevvett ซึ่งเป็น Executive Director Commiss-ioners Youth Council ซึ่งมีหน้าที่จัดหน่วยผู้อาสาสมัครรวบรวมตั้งเป็นสมาคม เพื่อแก้ปัญหาเกี่ยวกับเด็กในท้องถิ่นต่าง โดยแก้ไขทางโรงเรียนและทางบ้านพร้อม ๆ กัน คือให้

คำแนะนำเกี่ยวกับการเลี้ยงดู การปกครองเด็ก ช่วยหางานให้เด็ก และให้เด็กรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ฝึกเด็กที่เป็นหัวหน้าเพื่อชักจูงเด็กอื่นให้ประพฤติในทางดี สมาคมจะมีการประชุมและอภิปรายถึงปัญหาต่าง ๆ ของเด็กและครอบครัว และหาทางแก้ไขบำบัดเป็นราย ๆ ไป พยายามช่วยเหลือครอบครัวที่เห็นว่าน่าจะช่วยเหลือได้ให้เป็นตัวอย่างแก่ครอบครัวอื่น นับว่าเป็นวิธีการป้องกันเด็กไม่ให้ถูกชักจูงไปในทางเสื่อมเสียได้ดีอย่างหนึ่ง แต่ความสำคัญอยู่ที่ว่าจะมีผู้อาสาสมัครช่วยงานในด้านนี้ได้เพียงไร เพราะไม่มีเงินเดือน ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ได้จากเงินทางองค์การศาสนาที่มีผู้บริจาค การจัดตั้งงานหน่วยนี้แบ่งเป็นเขตตามความเหมาะสมของท้องถิ่น

๖. พบ Mr. Peter Freivalds, Research Assistant in Subcommittee to Investigate Juvenile Delinquency สำนักงานนี้ขึ้นอยู่กับรัฐบาลกลาง มีหน้าที่วิจัยความผิดของเด็กเพื่อเสนอต่อกรมกระทรวงผู้มีหน้าที่รับผิดชอบต่าง ๆ อาจเป็นกระทรวงศึกษาธิการ สาธารณสุขและประชาสงเคราะห์เป็นต้น ในขณะนี้ได้ทำการวิจัยถึงมูลเหตุที่จะชักจูงเด็กให้กระทำความผิด ซึ่งเนื่องมาจากสาเหตุ ๓ ประการ คือ (๑) ยาเสพย์ติด (๒) หนังสือและภาพลามก (๓) ภาพยนตร์และโทรทัศน์ แต่การวิจัยได้แต่เพียงเสนอข้อเท็จจริง ไม่ปรากฏว่ามีความเห็นอย่างไร ผลเพียงแต่โฆษณาให้ประชาชนรับรู้และป้องกันตนเองเท่านั้น

๗. ไป Bureau of Prisons แผนกเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนวัยรุ่น งานหน่วยนี้ขึ้นอยู่กับรัฐบาลกลาง มีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบเฉพาะเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดกฎหมาย Federal ไม่เกี่ยวกับ State โดยจัดส่งเด็กไปยังสถานฝึกอบรมที่อยู่ในรัฐอันเป็นภูมิลำเนาของเด็กหรือเยาวชนนั้น ๆ เป็นสำคัญ ได้มีการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันถึงวิธีการป้องกันแก้ไขปัญหาของเด็กและเยาวชนตามวิธีการซึ่งปฏิบัติอยู่ในขณะนี้ เพราะยังไม่มีวิธีอื่นที่จะดีกว่า

๘. ไป Department of Health, Education and Welfare แผนกด้านการป้องกันและแก้ไข ซึ่งเป็นงานที่หนักไปในทางจัดสรรงบประมาณ

๙. พบ Dr. Woolf Colvin, Director of Educational Program ให้ทัศนะว่าทางป้องกันเด็กไม่ให้กระทำผิดกฎหมายมี ๓ ทาง คือ

(๑) ทางบ้าน โดยมีพนักงานสังคมสงเคราะห์คอยช่วยเหลือแนะนำแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ภายในครอบครัวให้เป็นระเบียบ

(๒) ทางโรงเรียน กวดขันครูให้สนใจกับเด็กเป็นพิเศษ ถ้าเด็กขาดโรงเรียนต้องติดต่อให้ทางบ้านทราบ หรือถ้าเด็กเรียนไม่ได้ก็สั่งให้เจ้าหน้าที่หน่วยอื่นรับไปอบรมฝึกงานหรือหางานให้ทำต่อไป

(๓) ทางรัฐบาลหรือองค์การ จัดหาอาคารสงเคราะห์ให้มีที่อยู่อาศัย ให้มีสถานเด็กเล่น เพื่อให้เด็กใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

สำหรับครอบครัวที่ยากจนไม่เป็นที่พึ่งแก่เด็ก ต้องมีองค์การสงเคราะห์โดยพนักงานสังคมสงเคราะห์ แนะนำช่วยเหลือไม่ให้เด็กหรือเยาวชนไปปะปนกับหมู่พวกที่มีความประพฤติไม่ดี และในขณะเดียวกันพนักงานสังคมสงเคราะห์เหล่านั้นจะต้องเข้าถึงหมู่เยาวชนที่มีความประพฤติเสีย คอยชักนำโน้มน้าวให้กระทำแต่ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เช่น เล่นกีฬาหรือฝึกอาชีพ เป็นต้น

ทั้งหมดนี้เป็นแต่หลักทางวิชาการ แต่ในทางปฏิบัติย่อมทำได้ยากที่สุด

๑๐. ทางสถานีวิทยุกระจายเสียง Voiec of America ได้ขอสัมภาษณ์ถึงสาเหตุที่มาดูงานตามคำเชิญของรัฐบาลอเมริกา ซึ่งได้ทราบว่าได้มีการส่งเทปที่อัดไว้มาออกอากาศในประเทศไทยแล้ว

๑๑. ทางแผนกพิสูจน์หลักฐานของ F.B.I ได้พาชมการพิสูจน์หลักฐานเกี่ยวกับความผิดทางอาญาซึ่งมีประสิทธิภาพมาก

Mr. Thomas H. Carolan, Chairman International Committee of the District of Columbia Bar Commission ให้เกียรติเชิญรับประทานอาหารกลางวันที่ Federal Bar Building ซึ่งมีนักกฎหมายมารับประทานอาหารกันเป็นประจำวัน Mr. Thomas H. Carolan เคยมาประเทศไทยเมื่อ ๔—๕ ปีก่อนสมัยที่ยังไม่เลิกรถสามล้อ ระหว่างรับประทานได้คุยกันถึงเรื่องต่าง ๆ แต่ข้าพเจ้ายังติดใจคดีที่ค้างในศาลฎีกาว่าทับทวีขึ้นทุกที จะทำอย่างไร Mr. Thomas H. Carolan ว่ามีคณะกรรมการชุดหนึ่งทำหน้าที่ตรวจพิจารณาข้อฎีกาเหล่านั้นว่าเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญหรือไม่ ถ้าไม่เกี่ยวก็ส่งคืนไม่วินิจฉัย ถือว่าคำพิพากษาศาลอุทธรณ์

ถึงที่สุดแล้ว แต่ถ้าเป็นปัญหาตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ จึงจะรับวินิจฉัยให้ ฉะนั้นคดีที่ศาลฎีกาจะวินิจฉัยชี้ขาดจึงมีไม่มากนัก

วันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๐๕ เวลา ๑๖.๐๐ น. ออกเดินทางจาก Washington D.C. โดยรถไฟไป Philadelphia, Pennsylvania รถไฟวิ่ง ๒ ชั่วโมงก็ถึง พอถึง Hotel ก็ได้รับกำหนดการจาก Reception Center ว่าในระหว่างที่อยู่ Philadelphia จะให้ไปที่ไหน ทำอะไรบ้าง โดยบอกชื่อสถานที่และเบอร์โทรศัพท์ไว้เท่านั้น เราต้องไปติดต่อเองตามลำพัง วิธีที่จะคลำไปหาสถานที่เหล่านั้นก็ไม่มีทางใดที่จะดีไปกว่าถามเจ้าหน้าที่ของ Hotel ว่าอยู่ถนนอะไร ใกล้ไกลจาก Hotel เท่าใด ควรจะไป Taxi หรือรถประจำทาง หรือเดินไป

แห่งแรกไปฟังการพิจารณาคดีที่ศาลเด็กแต่เป็นศาลของเทศบาล Judge J. Sydney Hoffman ให้เกียรติเชิญขึ้นบัลลังก์ร่วมนั่งพิจารณาด้วย พร้อมกับชี้แจงให้ผู้ที่อยู่ในห้องพิจารณาทราบว่า เป็นอธิบดีศาลคดีเด็กและเยาวชนแห่งประเทศไทย ห้องพิจารณาและบัลลังก์เหมือนอย่างศาลผู้ใหญ่ เป็นแต่ผู้พิพากษามิได้สวมครุยเท่านั้น มีคดีเรื่องหนึ่งเป็นเรื่องเด็กตาบอดตาใสอายุประมาณ ๑๑ ขวบ หลบหนีออกจากบ้านโดยไม่มีเหตุผล เป็นเด็กนิโกร มารดาของเด็กได้มาศาลด้วย มารดาของเด็กก็ตาบอดตาใสเหมือนกัน สอบถามได้ความว่ามีบุตร ๓ คน เป็นอย่างเดียวกันทั้งนั้นและเป็นอย่างเดียวกันนี้มา ๔ ชั่วคนแล้ว สำหรับเด็กเองก็ให้คำตอบไม่ได้ว่าเหตุใดจึงต้องหนีออกจากบ้าน และหนีไปแล้วก็ไม่ทราบว่าจะไปอยู่ที่ไหน คดีนี้ศาลสั่งให้ส่งตัวเด็กไปให้แพทย์ทำการวิเคราะห์เพื่อฟังความเห็นเสียก่อน

ต่อจากนั้นไปดูงานของ Youth Conservation Services ซึ่งขึ้นอยู่กับ Public Welfare Department มีหน้าที่เกี่ยวกับเด็กและครอบครัวที่มีปัญหา หนักไปในทางช่วยเหลือเด็กและครอบครัวตลอดจนโรงเรียน เพราะทำงานร่วมกับ Board of Education โดยมีพนักงานสังคมสงเคราะห์ช่วยแนะนำทางบ้านและโรงเรียน ส่วนครอบครัวที่ยากจนไม่เป็นที่พึ่งแก่เด็กก็จัดหางานให้เด็กทำ แต่ไม่มีทางป้องกันเหตุชักจูงที่ทำให้เด็กเสีย งานป้องกันจึงไม่ทันต่อความเปลี่ยนแปลงที่ชักจูงไปในทางที่ไม่ดี

ได้ไปดูสถานที่ควบคุมเด็กเรียกว่า Youth Study Center แข็งแรงใหญ่โตมีเจ้าหน้าที่และอุปกรณ์โดยพร้อมมูล งบประมาณสูง มีวินัยสำหรับควบคุมอย่างกวดขันมาก

หลังจากดูสถานที่นี้แล้ว ก็ไปพบกับ Mr. Gomberg, Executive President Philadelphia Crime Commission ก่อนที่จะได้สนทนากันทางวิชาการ ท่านผู้นี้บอกว่ามีบุตรชายเป็นทหารเรือ และชอบพอกับนายทหารเรือไทยผู้หนึ่ง ท่านจึงมีความรู้สึกในทางเป็นมิตรกับคนไทยเป็นพิเศษ รู้สึกดีอกดีใจในการพบกับข้าพเจ้ามาก ท่านผู้นี้มีทัศนะว่า ในการแต่งตั้งผู้พิพากษาศาลเด็ก ควรจะมีโรงเรียนหรือสถานฝึกอบรมสำหรับผู้ที่จะได้รับแต่งตั้งเป็นพิเศษ คือนอกจากจะรอบรู้ในวิชาทางกฎหมายแล้ว ควรมีความรู้ทางวิชาสังคมวิทยา จิตวิทยา จิตแพทย์ และการศึกษาด้านอื่น ๆ ประกอบด้วย ซึ่งจะได้ช่วยการพิจารณาวินิจฉัยสั่งคดีได้โดยสมบูรณ์ ทางสหรัฐอเมริกากำลังจะมีโรงเรียนหรือสถานฝึกประเภทนี้ ได้มีการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในด้านการป้องกันเด็กไม่ให้กระทำผิดกฎหมาย Mr. Gomberg เห็นว่าเป็นเรื่องการพูดง่ายทำยาก คือตามหลักต้องช่วยด้านครอบครัวไม่ให้มีปัญหา กวดขันวินัยทางโรงเรียน และหางานให้เด็กที่ไม่สามารถเรียนได้มีงานทำ ส่วนเหตุชักจูงให้เด็กเสียก็เป็นหน้าที่ของบิดามารดาหรือผู้ปกครองจะต้องเข้มงวดกวดขันกับเด็กของตนเอง คอยควบคุมระมัดระวังไม่ให้ไปในทางที่เสีย ฉะนั้นบางรัฐในสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นรัฐเล็ก ๆ จึงมีโรงเรียนสอนผู้ใหญ่ว่า จะปกครองดูแลบุตรหลานของตนอย่างไรจึงจะถูกวิธี แต่ในรัฐใหญ่ ๆ ก็ทำไม่ได้

นอกจากที่ได้ดูงานดังกล่าวแล้ว Mr. Richard P. Brown, Chairman International Relation Bar Association ได้เลี้ยงอาหารกลางวัน ๑ มื้อ และพาชมเมือง Philadelphia ซึ่งถือว่าเป็นเมืองที่เก่าแก่ที่สุด และเป็นเมืองที่ประกาศอิสรภาพของอเมริกา ระฆังที่ตีเมื่อประกาศอิสรภาพก็ยังอยู่ กับได้พบ Dr. Hoeber, Deputy Commission of Welfare ท่านผู้นี้เคยมาประเทศไทย ทำ Program for the Prevention and Control of Juvenile Delinquency in Thailand ในฐานะ American Specialist Cultural Exchange of Persons Program U.S. Department of State เมื่อเดือนสิงหาคม ๒๕๐๔ ท่านให้หนังสือที่เรียบเรียง ๑ เล่ม พร้อมกับเลี้ยงอาหารกลางวัน ๑ มื้อ ในระหว่างที่อยู่ประเทศไทยเพื่อสำรวจและทำโครงการนี้ได้มาดูงานของศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง พร้อมทั้งสถานแรกรับและสถานฝึกอบรมด้วย กับได้กล่าวนามถึง คุณปกรณ์ อังศุสิงห์ อธิบดีกรมประชาสงเคราะห์ และ

คุณชำนาญ ยุวบูรณ์ อธิบดีกรมการปกครอง ว่าให้การต้อนรับท่านเป็นอย่างดี ได้รับความสุขและความเพลิดเพลินมาก

ส่วนในด้านการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม Mr. และ Mrs. Daniel Miller เชิญไปรับประทานอาหารค่ำที่บ้าน ๑ มื้อ Mr. Daniel Miller มีอาชีพเป็นทนายความ มีฐานะดี บ้านอยู่นอกเมืองห่าง ๑๒ ไมล์ ในการสนทนาส่วนมากเป็นเรื่องเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีของไทย รู้สึกว่าได้ให้ความสนิทสนมเป็นกันเอง และออกปากกับข้าพเจ้าว่าถ้าจะส่งบุตรมาศึกษาต่อที่ Philadelphia รับจะดูแลให้

อยู่ที่ Philadelphia เพียง ๓ วัน เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๐๕ ก็ออกเดินทางโดยเครื่องบินมายัง Boston, Massachusetts ชั่วโมงกับ ๒๔ นาทีก็ถึง

Boston เป็นเมืองท่าเดิมตั้งแต่ครั้งอยู่ในความปกครองของอังกฤษ ถนนหนทางแคบและคดเคี้ยวตามแบบอย่างอังกฤษ ผิดกับแบบของอเมริกัน ซึ่งตัดตรงเป็นสี่เหลี่ยมและกว้าง ได้พบกับนักเรียนไทยหลายคนกำลังเรียนกฎหมายและวิศวกรรม แต่พวกกระทรวงยุติธรรมเราไม่มี ได้เข้าไปเที่ยวย่านมหาวิทยาลัยและขอเข้าไปชมห้องสอนกฎหมาย แต่ขณะนั้นไม่มีการสอน จุนักเรียนได้ประมาณสัก ๑๐๐ คน มียกพื้นสูงขึ้นสำหรับเป็นที่อาจารย์เล็กเชอร์ มีห้องสมุดใหญ่ มีห้องสำหรับทำการค้นคว้า ในมหาวิทยาลัยมีพิพิธภัณฑ์แก้วซึ่งน่าดูมาก เพราะใช้เป่าหลอดแก้วให้เป็นต้นไม้ ดอกไม้ และพืชต่าง ๆ ที่มีอยู่เกือบทั่วโลกสวยงามละเอียดมาก ประณีตและเหมือนของจริงที่สุด แม้กระทั่งหัวปลีกล้วยและรวงข้าวบ้านเราก็มี ของเหล่านี้ทำมาจากประเทศเยอรมันเพื่อการศึกษา แต่ได้ทราบว่าเวลานี้ไม่มีใครทำได้แล้ว

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งถ้าได้มา Boston แล้วจะขาดเสียไม่ได้ คือ โรงพยาบาล Mount Auburn ซึ่งเป็นที่ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประสูติ ข้าพเจ้าได้ไปติดต่อกับผู้อำนวยการโรงพยาบาลเพื่อขอชมเป็นพิเศษในฐานะที่เป็นคนไทย ผู้อำนวยการให้การต้อนรับเป็นอย่างดีและพาขึ้นชมด้วยตนเอง ขณะนี้ใช้เป็น Conference Room มีแผ่นทองเหลืองจารึกว่าเป็นห้องประสูติของ King Bumiphol บิดไว้ที่หน้าห้อง ผู้อำนวยการยังได้เล่า

ถึงวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ ซึ่งทางโรงพยาบาลได้จัดพิธีต้อนรับอย่างเต็มที่และรู้สึกภาคภูมิมาก แม้ขณะนี้ก็ยังจำภาพและเหตุการณ์ในวันนั้นได้ดี

ในด้านการดูงาน ได้ไปที่ Youth Service Board พบ Dr. John Coughlin ซึ่งเป็น Director ได้มีการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันถึงวิธีการป้องกันไม่ให้เด็กกระทำผิดกฎหมาย Dr. John Coughlin ให้ความคิดเห็นว่าต้องดำเนินการแก้ไขปัญหาทางบ้าน ทางโรงเรียน และที่ตัวเด็กเอง โดยให้พนักงานสังคมสงเคราะห์และเจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษาร่วมมือกัน แต่ต้องใช้กำลังเจ้าหน้าที่มาก เวลานี้ของเขาเองยังไม่พอ กำลังจะได้งบประมาณเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อได้พูดถึงปัญหาเรื่องการแก้ไขเด็กปัญญาเสื่อม Dr. John Coughlin กล่าวว่า โดยเฉพาะในรัฐ Massachusetts ทางการแพทย์ได้ค้นพบวิธีแก้ คือเด็กทุกคนเมื่อคลอดออกมาจะต้องทำการตรวจโลหิตทันที ถ้าพบ Acid ชนิดหนึ่งซึ่งข้าพเจ้าไม่ทราบว่าอะไรในโลหิตของทารก จะต้องทำการบำบัดโดยวิธีการให้อาหารหรือจำกัดอาหารบางชนิดตามวิชาการแพทย์ เพื่อทำลาย Acid ชนิดนั้น เพราะถ้าไม่ทำลายแล้ว Acid นั้นจะไปทำลายสมองและประสาทของทารกให้กลายเป็นเด็กปัญญาเสื่อมในภายหน้า Dr. John Coughlin กล่าวว่า ขณะนี้ในรัฐ Massachusetts กำลังจะออกกฎหมายบังคับให้ทารกที่คลอดออกมาได้รับการตรวจโลหิตทุกราย เรื่องนี้เมื่อข้าพเจ้าได้ผ่านไปในรัฐต่าง ๆ ของอเมริกาตลอดจนยุโรป ได้ลองสอบถามดู ไม่มีผู้ใดทราบและไม่ออกความเห็นอะไร

ข้าพเจ้าได้ไปดูสถานแรกรับ Detention Home ซึ่งขึ้นอยู่กับ Youth Service Board ทั้งแผนกเด็กชายและเด็กหญิง ซึ่งแยกกันอยู่คนละแห่งห่างไกลกันมาก ทั้งสองแห่งไม่มีรั้ว แต่มีระบบการปิดเปิดด้วยไฟฟ้าแข็งแรงมาก ห้ามเด็กออกมาภายนอกโดยเด็ดขาด ก่อนเข้าต้องผ่านยามประตูโดยมีพิธีการอย่างละเอียด สำหรับสถานแรกรับแผนกชายมีเด็ก ๙๐ คน ใช้เจ้าหน้าที่ ๖๕ คน หน้าตึกเป็นป่าช้าใหญ่ หลังตึกเป็นโรงพยาบาลโรคจิต วินัยในการปกครองเฉียบขาด

วันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๐๕ เวลา ๑๒.๓๐ นาฬิกา จะออกเดินทางโดยเครื่องบินจาก Boston ไป Buffalo มีนักเรียนไทยมาส่งที่สนามบินกันหลายคน เมื่อชั่งกระเป๋าและตรวจตั๋วโดยสารเรียบร้อยแล้ว ก็มายืนคุยกับนักเรียนไทย จนเจ้าหน้าที่ประจำเครื่องบินเรียก

คนโดยสารขึ้น ข้าพเจ้ารออยู่จนคนสุดท้าย ครั้นพอขึ้นปรากฏว่าที่นั่งเต็ม เนื่องจากบริษัทขายตั๋วเกินที่นั่ง จึงต้องลง แต่บริษัทการบินยอมรับผิดเปลี่ยนเครื่องบินให้ใหม่ แต่จะต้องบินย้อนลงไป New York แล้วขึ้นเรือบินอีกลำจาก New York ไป Buffalo สำหรับกระเป๋าซึ่งติดไปกับเรือบินลำแรก เขาโทรศัพท์สั่งให้เจ้าหน้าที่ทาง Buffalo จัดการรับไปส่งไว้ที่ Hotel เรียบร้อย คงเสียเวลาต้องช้าไปสองชั่วโมงเศษ

ถึง Buffalo เวลา ๑๗.๑๕ นาฬิกา พอเข้า Hotel เรียบร้อย Mrs. Laurence Goodyear โทรศัพท์มาที่ห้องบอกว่าได้ทราบจาก Reception Center ว่าข้าพเจ้าจะมาถึงวันนี้ ขอเชิญรับประทานอาหารค่ำที่บ้าน ประเดี๋ยวจะเอารถมารับ ความจริงก็ไม่เคยรู้จักกันมาก่อนเลย แต่ Mr. และ Mrs. Laurence Goodyear เคยมาเที่ยวกรุงเทพฯ และติดใจกรุงเทพฯ มาก โดยเฉพาะชีวิตชาวเรือตามแม่น้ำลำคลองซึ่งเป็นของแปลกสำหรับเขามาก และชมว่ากรุงเทพ ฯ สวยงาม ผู้คนพลเมืองนิสัยดีถูกอกถูกใจเอาจริง ๆ จะมาเที่ยวอีก ทั้งสองสามีภริยาบอกว่ามา Buffalo แล้ว ต้องดูน้ำตก Niagara Falls ให้ได้ และถามว่าจะไปดูเมื่อไร ข้าพเจ้าตอบว่าคิดว่าจะไปชมพรุ่งนี้ตอนกลางวัน แกแนะนำว่ากลางวันสวยสู้กลางคืนไม่ได้ หลังอาหารแล้วจะพาไปชม ซึ่งข้าพเจ้าก็ไม่ขัดข้อง ฉะนั้นพอรับประทานอาหารเสร็จก็ขึ้นรถไปด้วยกัน ข้าพเจ้าคิดว่าคงอยู่ใกล้ ๆ แต่ความจริงแล้วไกลตั้ง ๕๐ ไมล์ กว่าจะถึงเกือบ ๒๓.๐๐ น. ประชาชนคนเที่ยวยังหนาแน่น และต้องเข้าไปดูในเขตประเทศ Canada จึงจะดี ฉะนั้นจึงต้องผ่านตรวจคนเข้าเมืองของ Canada ประทับตราหนังสือเดินทาง ซึ่งข้าพเจ้าได้เตรียมทำ Visa ไปจากกรุงเทพ ฯ เผื่อไว้เรียบร้อยแล้ว ไม่มีอะไรขลุกขลัก น้ำตก Niagara เป็นน้ำที่ไหลท่วมท้นจากทะเลสาบใหญ่ ๕ แห่งมาบรรจบรวมกันตกผ่านหน้าผาสูง ซึ่งเป็นพรมแดนระหว่างสหรัฐอเมริกากับ Canada เวลากลางคืนเขาฉายไฟผ่านน้ำตกจึงสวยงามยิ่งขึ้น

วันรุ่งขึ้น Mr. และ Mrs. Friedman มารับไปเที่ยว Niagara Falls ตอนกลางวันอีกครั้งหนึ่ง ก็สวยงามและเห็นถนัดดี คนมากเหลือเกินเพราะเป็นวันอาทิตย์ มีเรือนำเที่ยวในทะเลสาบที่น้ำตก แต่คิวประชาชนที่จะคอยลงเรือยาวมาก ไม่มีเวลาคอย จึงได้แต่ชมอยู่บนฝั่ง ขากลับแวะชมพิพิธภัณฑ์ของ Buffalo แต่ก็ชมไม่ทันได้ทั่ว หมดเวลาเขาปิด ตอนค่ำ

Mr. และ Mrs. David Berg มารับไปรับประทานอาหารที่บ้าน Mr. David Berg ยังหนุ่ม เพิ่งจบกฎหมาย มีอาชีพเป็นทนายความว่าคดีเฉพาะเรื่อง Tax สนใจในเรื่องกีฬาและการเมืองเป็นผู้ที่มีอัธยาศัยดี

วันรุ่งขึ้น Mr. และ Mrs. Stones ซึ่งได้ไปร่วมรับประทานอาหารด้วยกันที่บ้าน Mr. และ Mrs. Laurence Goodyear ขอเชิญไปรับประทานอาหารค่ำที่บ้านเขาอีกครั้ง สองสามีภริยาคู่นี้เคยมาประเทศไทย แต่งชุดไหมไทยอวดข้าพเจ้าจนอายไปเลย เพราะข้าพเจ้าแต่งชุดไหมอิตาลี Mr. Stones สนใจในด้านวัฒนธรรมและโบราณวัตถุทางตะวันออกไกลมาก สะสมหนังสือและภาพเก่า ๆ ของอินเดีย จีน ไทย และลาว

ในด้านการดูงาน ข้าพเจ้าได้พบกับ Justice William B. Lawless เป็นผู้พิพากษา County Supreme Court และเป็น Executive Director of the Erie County Bar Association ได้อธิบายถึงอำนาจศาลต่าง ๆ ของเมือง Buffalo แต่ออกตัวว่าไม่มีความรู้ในเรื่องศาลเด็กเลย ศาลต่าง ๆ ได้แบ่งแยกตามลักษณะของคดีออกเป็นประเภท ๆ และบอกว่าในเดือนหน้าศาลเด็กจะยุบรวมกับศาลครอบครัวเรียกว่า Family Court เว้นแต่คดีมรดกยังคงแยกเป็นศาลมรดกต่างหากไม่รวมกับ Family Court การพิจารณาของศาลในเมืองนี้ ยังใช้ระบบลูกขุน การเลือกลูกขุนเพื่อพิจารณาคดีหนึ่งคดีใดใช้วิธีจับสลาก เมื่อจับสลากแล้วอาจถูกคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งคัดค้านลูกขุนเป็นรายบุคคลในฐานมีส่วนรู้เห็นหรือเกี่ยวข้องในคดีนั้นอีกได้ ฉะนั้นคดีใหญ่ ๆ บางทีอาจเสียเวลาในการเลือกลูกขุนเป็นเวลานาน ๆ จึงจะดำเนินการพิจารณาได้

ศาลซึ่งทำการพิจารณาคดีแพ่งมีอำนาจรับจดทะเบียนนิติกรรมต่าง ๆ ตลอดจนการเช่าหรือโอนกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์

ข้าพเจ้าได้เข้าฟังการพิจารณาในศาลครอบครัวเรื่องหนึ่งซึ่งเป็นเรื่องผู้หญิงคนหนึ่งมาร้องต่อศาลว่าถูกสามีทอดทิ้งไปเมื่อวานนี้เอง ทิ้งบุตรไว้ ๓ คน ไม่มีเงินจะเลี้ยงดู เป็นกรณีฉุกเฉิน ศาลสอบถามถึงที่ทำงานและรายได้ของสามีจากหญิงคนนั้นผู้เดียว แล้วก็มีคำสั่งให้สามีส่งเงินค่าเลี้ยงดูตามสมควรแก่หญิงผู้นั้นทันที ทั้ง ๆ ที่สามีไม่ได้มาศาล ข้าพเจ้าได้สอบถาม Justice William B. Lawless ว่า ถ้าสามีปฏิเสธหรือมีข้อโต้แย้งอย่างหนึ่งอย่างใด

จะทำอย่างไร ได้รับคำอธิบายว่าสามีต้องมาร้องคัดค้านต่อศาลแล้วก็จะดำเนินคดีต่อไป และเปลี่ยนแปลงคำสั่งได้ตามที่เห็นสมควร แต่ถ้าเป็นความจริงตามคำร้องของหญิงและสามีคงปฏิเสธไม่ส่งค่าเลี้ยงดูโดยไม่มีเหตุผล สามีจะต้องถูกจำคุกทันที ช่างศักดิ์สิทธิ์อะไรเช่นนั้น

ต่อจากนั้นไปที่ศาลเด็ก Children's Court พบกับ Judge Remond Niemer การพิจารณาพิพากษาเหมือนกับศาลเด็กทั่ว ๆ ไปอย่างที่ได้ผ่านมาแล้ว Judge Remond Niemer ชี้แจงว่า ถ้าศาลเด็กรวมเป็น Family Court แล้ว การพิจารณาคดีเด็กจะมีหลักการต่างออกไปจากวิธีเดิม คือก่อนที่ศาลจะชี้ขาดว่าเด็กได้กระทำความผิดตามข้อกล่าวหาหรือไม่ ศาลจะดูรายงานของพนักงานคุมประพฤติและของแพทย์ยังไม่ได้ ต่อเมื่อศาลได้ชี้ขาดว่าเด็กมีความผิดแล้วจึงจะพิจารณารายงานนั้นได้ เพื่อวินิจฉัยสั่งว่าควรจะแก้ไขเด็กนั้นโดยสถานใด Judge Remond Niemer ให้ความเห็นส่วนตัวว่าวิธีนี้ไม่ดี เพราะศาลควรจะทราบถึง Background ของเด็กเสียตั้งแต่เริ่มแรกก่อนที่จะพิจารณาว่าเด็กได้กระทำความผิดหรือไม่

ในการพิจารณาของ Children's Court ถ้าเด็กปฏิเสธ ศาลมีอำนาจส่งตัวเด็กให้แพทย์ของศาลทำการฉีดยาชนิดหนึ่งที่ทำให้เด็กพูดถึงความหลังตามที่ถามได้แล้วอัดเทปไว้เพื่อเปิดให้ศาลฟังเป็นการส่วนตัว ไม่ใช่ประกอบการพิจารณา และไม่ใช้เป็นหลักฐานในคดี แต่ทั้งนี้บิดามารดาหรือผู้ปกครองของเด็กจะต้องยินยอมให้กระทำ ถ้าไม่ยอมก็ทำไม่ได้ ส่วนเรื่องเครื่องจับเท็จของเจ้าพนักงานตำรวจนั้น ศาลไม่รับฟังเลย เพราะผู้ต้องหาที่ถูกจับเข้าเครื่องจับเท็จมักจะกลัว จิตใจไม่ปรกติ หลักฐานเช่นนั้นรับฟังเป็นความจริงไม่ได้เลย

ข้าพเจ้าพักอยู่ที่ Buffalo เพียง ๓ วัน และเป็นวันเสาร์อาทิตย์เสียสองวัน จึงมีเวลาดูงานวันจันทร์ได้วันเดียว รุ่งขึ้นวันอังคารที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๕๐๕ เวลา ๖.๓๐ นาฬิกา ก็ออกเดินทางโดยรถไฟต่อไปยัง Toledo, Ohio

ถึง Toledo เวลา ๑๔ นาฬิกา มี Mr. William Smith เป็น Executive Director แห่ง Community Association และ Mr. W. Bruce Herrin เป็น Executive Director Child and Family Service Travelers Aid ซึ่งเคยเป็นอาจารย์สอนรัฐประศาสนศาสตร์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กับผู้พิพากษาศาลเด็กอีกคนหนึ่งซึ่งข้าพเจ้าจำชื่อไม่ได้ไปรับที่สถานีรถไฟและพาไปที่ Municipal Court แผนกศาลครอบครัว ได้พบกับ Judge

Wiley ยังไม่ทันจะพูดได้กี่คำ Judge Wiley ก็เชิญขึ้นบัลลังก์ร่วมกับท่านพิจารณาคดีเรื่องภริยาฟ้องสามีเรียกค่าเลี้ยงดู พอสืบภริยาซึ่งเบิกความเป็นพยานเสร็จ ศาลสั่งพักการพิจารณาชั่วคราว ให้หนังสือพิมพ์ถ่ายภาพบนบัลลังก์คู่กับท่าน กว่าจะถ่ายได้ต้องให้ act ท่าทางตามที่เขาต้องการกันมากมาย ต่อจากนั้นหนังสือพิมพ์ก็สัมภาษณ์ข้าพเจ้าถึงวัตถุประสงค์ในการมาดูงาน ปัญหาของเยาวชนในประเทศไทย และขอทราบถึงการพิจารณาคดีเด็กในศาลไทย พอเสร็จแล้วเขารีบพาไปพบปลัดเทศบาล ซึ่งอธิบายถึงเรื่องผังเมือง การขยายเมือง อันไม่ใช่เรื่องที่ข้าพเจ้าประสงค์จะขอดูงานเลย ใช้ความอดทนเพื่อไม่ให้เสียมรรยาทอยู่สักครู่ ได้โอกาสก็ขอลา พอจากกันมาได้ เขานำไปพบหัวหน้าตำรวจของเทศบาล เขาก็บ่นถึงในท้องถิ่นนี้ว่า มีเด็กที่อายุไม่ถึง ๒๑ ปีไปดื่มเหล้าซึ่งผิดกฎหมาย และจับยากเพราะนั่งปนกับผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่คอยตอบปฏิเสธแทนเด็ก ไม่ทันจะได้ซักถามอะไร คนนำบอกว่ายังมีที่จะให้ดูอีกแล้วก็พาไปที่ Community Association คือเป็นสมาคมของผู้ปกครองในท้องถิ่นและสถานที่สำหรับเด็กให้มาเล่นกีฬาบางชนิด เช่น ปิงปอง บาสเกตบอลล์ ไม่ใหญ่โตอะไรนัก ตอนนี้เป็นเวลา ๑๘ นาฬิกาเศษแล้ว ตั้งแต่ลงจากรถไฟมาก็ไม่ได้หยุดเลย ข้าพเจ้าเห็นว่าการดูงานวิธีนี้ไม่ได้ผลอะไร เหนื่อยเกินไป และไม่มีเวลาเพื่อสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอะไรกันเลย บางอย่างก็ไม่อยู่ในวัตถุประสงค์ของข้าพเจ้า จึงขอทราบกำหนดการที่จะให้ดูงานต่อไป เพราะเท่าที่ผ่านมาไม่ได้บอกให้ทราบล่วงหน้าเลย Mr. Willam Smith บอกว่าไม่ได้ทำไว้ แต่ตั้งใจว่าพรุ่งนี้จะมารับไปดูศาลเด็ก ข้าพเจ้าได้แจ้งให้ทราบว่าพรุ่งนี้ตอนบ่ายจะเดินทางโดยเครื่องบินต่อไปยัง Chicago การดูงานขอยุติเพียงเวลาเที่ยงเพื่อจะได้เตรียมตัวเดินทางต่อไป แต่ครั้นรุ่งขึ้นไม่มีผู้ใดมารับ และไม่ได้ให้กำหนดการไว้ ไม่ทราบว่าจะไปติดต่อกับใครที่ไหน ก็เลยไม่ได้ดูศาลเด็ก เมื่อถึงเวลาก็เดินทางต่อไปยัง Chicago

เครื่องบินถึง Chicago เวลา ๑๐.๔๕ นาฬิกา พักที่ Palmer House Hotel จากสนามบินจะมา Hotel โดยเฮลิคอปเตอร์ส่งถึงหลังคา Hotel เลยก็ได้ ค่าโดยสารคนละ ๑๑ ดอลลาร์ แต่ข้าพเจ้ามาโดยรถยนต์เพราะถูกกว่าและสบายใจกว่า รุ่งขึ้นเวลา ๙.๐๐ นาฬิกา Mrs. Clifton Utley นัดไปที่ Institute of International Education เพื่อสอบถามความประสงค์ของข้าพเจ้าว่าจะต้องการดูงานด้านใดบ้าง

เมื่อเป็นที่เข้าใจกันแล้ว แห่งแรกไปดูโรงเรียนฝึกตำรวจ Police Training Division รวมทั้งหน่วยสื่อสารและวิทยุ ทั้งนี้โดยที่ Institute of International Education นัดหมายไว้ก่อนโดยยังไม่ทราบความประสงค์ของข้าพเจ้า ถึงแม้จะไม่ใช่งานในหน้าที่ของข้าพเจ้าโดยตรง แต่ก็มีส่วนสัมพันธ์กัน จึงได้รับประโยชน์ตามสมควร

แห่งที่ ๒ ไปดูศูนย์ฝึกพนักงานคุมประพฤติ Probation Officers Training Center ซึ่งมีอยู่แห่งเดียวในสหรัฐอเมริกา รับสมัครจากผู้ที่สำเร็จปริญญาตรีทางสังคมสงเคราะห์ ก่อนบรรจุเป็นพนักงานคุมประพฤติจะต้องได้รับการอบรมวิชาสังคมสงเคราะห์ จิตวิทยา จิตแพทย์ การศึกษา ระเบียบวิธีปฏิบัติ รวมประมาณ ๓ สัปดาห์

พนักงานคุมประพฤติจะมีการประชุมกันประมาณเดือนละครั้งเพื่ออภิปรายถึงปัญหาต่าง ๆ ที่ได้ประสบมาว่า ควรจะแก้ไขหรือดัดแปลงอย่างไรจึงจะได้ผลดีหรือถูกต้องตรงกับข้อเท็จจริง และทุก ๆ ๓ ปีจะมีการประชุมสัมมนา โดยพนักงานคุมประพฤติจะเป็นผู้เสนอปัญหาต่าง ๆ แล้วอภิปรายกันจนสรุปเป็นข้อเสนอแนะ ในการประชุมสัมนานี้มีผู้พิพากษาฝ่ายราชทัณฑ์ ตลอดจนศาสตราจารย์ทางวิชาการต่าง ๆ มาบรรยาย เพื่อให้ผู้เข้าประชุมได้รับความรู้กว้างขวางยิ่งขึ้น

พนักงานคุมประพฤตินี้มิใช่แต่จะทำหน้าที่เกี่ยวกับเด็กหรือเยาวชนอย่างเดียว แม้ผู้ใหญ่ที่กระทำผิดกฎหมาย พนักงานคุมประพฤติก็จะทำการสืบเสาะถึงประวัติ ความประพฤติ สติปัญญา การศึกษาอบรม สุขภาพ ภาวะแห่งจิต นิสัย อาชีพ ฐานะ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทั้งปวง รวมทั้งสาเหตุแห่งการกระทำผิด เพื่อรายงานต่อศาลเช่นเดียวกับเด็กหรือเยาวชน เพื่อศาลจะได้ใช้ดุลพินิจในการลงโทษได้ตามควรแก่กรณีและบุคคล หรือศาลอาจพิพากษาให้รอการลงโทษโดยมีเงื่อนไขในการคุมประพฤติ แม้ที่สุดผู้ที่พ้นกำหนดโทษได้รับการปลดปล่อยแล้วยังอาจถูกคุมประพฤติต่อไปอีกชั่วระยะเวลาหนึ่งได้

ปัญหาที่พนักงานคุมประพฤติต้องประสบอยู่ในขณะนี้ก็คือ

๑. จำนวนพนักงานคุมประพฤติไม่พอกับจำนวนของผู้ถูกคุมประพฤติซึ่งเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ การคุมประพฤติไม่ค่อยทั่วถึง

๒. พนักงานคุมประพฤติยังมีรายได้ต่ำ จึงทำให้อยู่ไม่นาน เมื่อได้อาชีพใหม่ที่มีรายได้ดีกว่าก็ไป

๓. ทางด้านครอบครัวหรือผู้ที่เกี่ยวข้องไม่ค่อยให้ความร่วมมือ แต่ปัญหาข้อนี้มีทางแก้อยู่บ้าง โดยอาศัยสถิติหรือรายงานต่าง ๆ

แห่งที่ ๓ ไป Federal Prerelease Guidance Center ซึ่งเป็นสถานแนะนำช่วยเหลือก่อนปลดปล่อย Mr. Joseph C. Butner เป็นผู้อำนวยการ ที่ทำการอยู่ร่วมกับตึก Y.M.C.A. Mr. Joseph C. Butner ชี้แจงว่าสถานแนะนำช่วยเหลือก่อนปลดปล่อยนี้ในสหรัฐอเมริกามีเพียง ๓ แห่งเท่านั้น คือที่ Chicago, Los Angeles และ New York สำหรับ Chicago เพิ่งเปิดเมื่อ ค.ศ. ๑๙๖๑ คัดเลือกเด็กที่จะได้รับการปลดปล่อยในระหว่างอายุ ๑๘–๒๕ ปี เป็นเด็กที่ไม่มีที่พึ่งอาศัยและมีภูมิลำเนาอยู่ใน Chicago ระยะเวลาที่เหลือจากการปลดปล่อยไม่เกิน ๔ เดือน เมื่อได้รับการคัดเลือกแล้วก็จัดให้อยู่ร่วมกับสมาชิกของ Y.M.C.A. ใช้ห้องประชุม ห้องสมุด กีฬา บันเทิงต่าง ๆ ร่วมกัน โดยปิดเป็นความลับไม่ให้ผู้ใดทราบว่าเป็นเด็กที่กระทำผิดกฎหมายมาแล้ว

สถานแนะนำจัดให้มีเจ้าหน้าที่ทางสังคมสงเคราะห์ ราชทัณฑ์ และฝ่ายธุรกิจ ทำการอบรมเด็กถึงปัญหาต่าง ๆ ของเด็ก จัดหางานให้ทำตามแต่ถนัด ค่าใช้จ่ายสำหรับที่อยู่ในสถานแนะนำนี้ทางการออกให้ แต่ถ้าในระหว่างนั้นเด็กทำงานมีรายได้ก็จะถูกหักเป็นค่าใช้จ่าย ถ้าเหลือก็เก็บฝากออมสิน เด็กที่อยู่ในหอพักนี้จะไปไหนต้องลาและบอกสถานที่จะไปเพื่อติดตามได้ถูกต้อง

งานของสถานแนะนำก่อนปลดปล่อยนี้จะต้องติดต่อกับพนักงานคุมประพฤติโดยใกล้ชิด เพื่อทราบถึงเบื้องหลังของเด็กนั้นโดยละเอียด

แห่งที่ ๔ Police Training and Youth Division เป็นหน่วยตำรวจในส่วนที่เกี่ยวกับเด็ก ซึ่งแบ่งเขตความรับผิดเป็นส่วน ๆ เพื่อทราบว่าแต่ละเขตมี Gang อะไร เท่าใด ใครบ้าง ตำรวจหน่วยนี้ไม่แต่งเครื่องแบบ และทำงานประสานกับ Welfare Agency เพื่อจัดส่งคนไปปะปนกับหมู่เด็กหรือเยาวชนที่รวมอยู่เป็น Gang เพื่อชักจูงเปลี่ยนความสนใจให้หันเหไปในทางที่ดี โดยวิธีชักชวนเล่นกีฬา หาทางเพลิดเพลินอย่างอื่นหรือทำการงานที่เป็นประโยชน์ Welfare Agency นี้มีประจำอยู่ทุก ๆ เขต ไม่ได้ขึ้นกับตำรวจ อาจเป็นคณะ Y.M.C.A. หรือหน่วยอาสาสมัครซึ่งก่อตั้งเป็นสมาคมก็ได้

แห่งที่ ๕ ไปสถานีตำรวจในส่วนที่เกี่ยวกับคดีเด็ก เจ้าหน้าที่ตำรวจส่วนนี้ไม่แต่งเครื่องแบบ และทำเฉพาะคดีที่เด็กหรือเยาวชนถูกกล่าวหา ถ้าเป็นความผิดเล็กน้อยก็มีอำนาจว่ากล่าวปล่อยตัวไป ถ้ากระทำผิดซ้ำ ๆ ไม่เข็ดหลาบก็อาจถูกสั่งให้คุมประพฤติไว้ แต่ถ้ากระทำความผิดร้ายแรงหรือคุมประพฤติแล้วยังไม่ได้ผล ก็ถูกส่งศาล หลักการก็เพื่อแยกเด็กหรือเยาวชนไม่ให้ปะปนกับผู้ใหญ่

แห่งที่ ๖ ไปดู Youth Club ซึ่งเป็นสถานฝึกกีฬาสำหรับเด็กทั่ว ๆ ไป โดยเด็กมาเป็นสมาชิก มีครูฝึกสอนเพื่อให้เด็กรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และเพาะนิสัยเด็กให้เป็นนักกีฬา เป็นวิธีการป้องกันเด็กไม่ให้เกเรหรือประพฤติไปในทางเสื่อมเสียได้ทางหนึ่ง

แห่งที่ ๗ Mr. Ben Rose เจ้าหน้าที่ของ Y.M.C.A. ซึ่งทำหน้าที่เป็น Welfare Agency พาไปดูเด็กซึ่งเขาได้นัดหมายมาเล่นกีฬากัน Mr. Ben Rose ชี้แจงว่าเด็กเหล่านี้เคยทำผิดกฎหมายและถูกส่งศาลมาแล้วไม่น้อยกว่า ๑ ครั้ง ถ้าไม่มีการชักจูงให้เหหันมาในทางที่ชอบ ก็อาจหวนกลับไปเข้าหมู่พวกที่กระทำการทุจริตอีก

ข้าพเจ้าอยู่ที่ Chicago ๕ วัน ดูงานตลอดเวลาเกือบไม่มีเวลาพักเลย จนวันสุดท้ายเป็นวันอาทิตย์ Mr. Moede ซึ่งเคยเป็นอาจารย์สอนที่ A.U.A. กรุงเทพ ฯ มารับไปรับประทานอาหารกลางวันที่บ้าน และพาชมหอดูดาว พิพิธภัณฑ์ และบริเวณอ่าวริมทะเลสาบสวยงามมาก เพราะเป็นหาดยาวและคดเคี้ยวเว้าไปมา มีถนนเลียบชายหาดตลอดยาวหลายไมล์ นั่งรถยนต์แล่นผ่านยังรู้สึกว่านาน ตามหาดมีที่จอดเรือของเอกชนสำหรับแล่นเรือเล่นในทะเลสาบถึง ๕ แห่ง และทะเลสาบนี้ติดต่อกับมหาสมุทรทางด้าน Canada เรือเดินในสมุทรเข้ามาจอดที่อ่าวหน้าเมือง Chicago ได้สบาย ริมหาดก็เป็นสวนสาธารณะตบแต่งไว้สวยงามดี มีตึกสูง ๆ ระเกะระกะน่าชมมาก วันหนึ่งเป็นวันฉลองครบ ๑๒๕ ปีของเมือง Chicago มีขบวนแห่ของทหารไปตามถนนสายต่าง ๆ ยาวมาก กว่าจะหมดหลายชั่วโมง เผอิญผ่านถนนข้าง Hotel ด้านที่ข้าพเจ้าพัก จึงเปิดหน้าต่างดูสบาย เมือง Chicago เป็นเมืองใหญ่ ห้างร้านขายของต่าง ๆ สวยงามน่าซื้อ แต่ราคาก็งามไม่ใช่เล่นเหมือนกัน ของทุกอย่างพอซื้อแล้วต้องเสียภาษีอีกต่างหากจากราคาที่บอกไว้ ผู้ซื้อเป็นผู้เสีย ยิ่งเป็นเครื่องสำอางหรือเพชรนิลจินดายิ่งเสียแพง และต้องเสียทั้งภาษี State และภาษี Federal สองซ้อน

วันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๐๕ เวลา ๙.๐๐ นาฬิกา บินจาก Chicago ไป Milwaukee, Wisconsin เครื่องบินบินเพียง ๓๗ นาทีก็ถึง Mr. Rowland C. Hirshman ซึ่งเป็น Superintendent Wisconsin School for Boys Wales, Wisconsin ไปรับที่สนามบิน เมือง Milwaukee เป็นเมืองเล็ก ๆ นั่งรถยนต์ประเดี๋ยวเดียวก็รอบ สถานฝึกอบรมที่ต้องการมาดูอยู่ในชนบทห่างเมือง ๓๐ ไมล์ ระหว่างที่นั่งรถมาตามทางได้พูดกันถึงเรื่อง Foster Home ซึ่งในประเทศไทยเรายังไม่มี Mr. Rowland C. Hirshman ชี้แจงว่า บรรดาครอบครัวที่มีความประสงค์จะรับเด็กไปอยู่ต้องแสดงความจำนงต่อ Public Welfare Department เมื่อได้พิจารณาเห็นเหมาะสมแล้วจึงอนุญาต ผู้อำนวยการสถานพินิจเป็นผู้คัดเลือกเด็กที่จะส่งให้มาอยู่ด้วย เมื่อส่งมาแล้วจะมีเจ้าหน้าที่มาเยี่ยมสอบถามครอบครัวและเด็กถึงความเป็นอยู่ ถ้าเข้ากันได้ก็ให้อยู่ต่อไป แต่ถ้าเข้ากันไม่ได้ก็ต้องรับเด็กกลับ ทางครอบครัวที่รับเด็กจะได้รับเงินช่วยเหลือเป็นค่าอาหารและเครื่องนุ่งห่มของเด็กเดือนละ ๙๖ ดอลลาร์ต่อคน

ก่อนถึง School for Boys ซึ่งเป็นสถานฝึกอบรมที่จะไปดูนี้ รถผ่านศาลเด็ก ได้ขอแวะเข้าไปชม เพิ่งสร้างใหม่ เปิดทำการได้ประมาณสักสองเดือน เป็นตึกชั้นเดียวรูปวงกลม มีห้องพิจารณาสองห้อง ห้องผู้พิพากษาสองห้อง เพราะมีผู้พิพากษาสองนายเท่านั้น นอกนั้นเป็นห้องเสมียนพนักงาน ห้องพนักงานคุมประพฤติ ที่ทำการแพทย์ กับห้องควบคุมเด็ก รู้สึกว่าสบายและสงบดี

สถานฝึกอบรมซึ่ง Mr. Rowland C. Hirshman เป็นผู้อำนวยการนี้ ไม่ได้ขึ้นกับศาล แต่ขึ้นกับ Public Welfare Department รับเด็กและเยาวชนที่ศาลส่งตัวมาฝึกอบรม เพิ่งตั้งเมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๙ มีเด็กอยู่ประมาณ ๒๒๐ คน อย่างมากไม่เกิน ๓๐๐ คน มีเจ้าหน้าที่ทั้งหมด ๑๖๘ คน ในสถานฝึกอบรมนี้สอนวิชาสามัญและอาชีวะหลายแขนง เช่น ตัดผม ช่างไม้ ช่างกลึง โรงพิมพ์ แก้เครื่องยนต์ พ่นสี ไฟฟ้า และอื่น ๆ อีกหลายอย่าง มีเครื่องมือและครูอย่างทันสมัย หอพักแบ่งเป็นหลัง ๆ อยู่ห่างกันมากเพราะเนื้อที่กว้าง เด็กมีห้องนอนเป็นของตนเอง มีกุญแจห้องส่วนตัว ไปไหนมาไหนในบริเวณซึ่งมีลวดตาข่ายล้อมรอบได้ แต่จะออกภายนอกไม่ได้เว้นแต่จะได้รับอนุญาต เด็กที่ดีมีความสามารถจะได้รับอนุญาตให้ออกไปทำงานภายนอกได้ แต่ต้องกลับเป็นเวลา เด็กทุกคนต้องเข้านอนและ

ตื่นนอนเป็นเวลา ทุก ๆ หอพักจะมีห้องสมุด ห้องพักผ่อน โทรทัศน์ และเล่นกีฬาในร่มได้ ส่วนกีฬานอกร่มก็มีโรงยิมและสนามกีฬาเป็นส่วนรวม เจ้าหน้าที่รับประทานอาหารในห้องอาหารร่วมกับเด็กและเป็นอาหารอย่างเดียวกัน ดีเหมือนกัน นอกจากนั้นยังมีร้านขายเครื่องดื่มเบา ๆ และบุหรี่ โดยทุนของทางราชการ แต่กำไรเป็นของสถานฝึกอบรมมีสิทธิจะนำไปใช้จ่ายได้ตามที่เห็นสมควร

เมื่อดูสถานที่ต่าง ๆ แล้ว ในตอนบ่ายได้สนทนากับครู พนักงานสังคมสงเคราะห์ จิตแพทย์ และเจ้าหน้าที่อื่น ๆ ซึ่งทำงานอยู่ที่สถานฝึกอบรมนั้น ได้สนทนากันถึงวิธีแก้ไขซึ่งเห็นพ้องกันว่าไม่มีวิธีใดจะดียิ่งกว่าโรงเรียนหรือสถานฝึกอบรมที่เป็นอยู่ขณะนี้ ส่วนในเรื่องการแก้ไขทางด้านจิต ครูผู้ฝึกจะต้องหาวิธีทำให้เด็กมีความรู้สึกว่าตนก็เป็นคนมีความสำคัญคนหนึ่ง จะมีความสำคัญทางด้านไหนก็ได้ แต่ไม่ใช่ในทางเกเร

ท้องถิ่นที่สถานฝึกอบรมแห่งนี้ตั้งอยู่เป็นชนบทเล็ก ๆ ไม่มี Hotel ข้าพเจ้าจึงต้องพักค้างคืนที่บ้าน Mr. Rowland C. Hirshman ผู้อำนวยการซึ่งอยู่ที่หน้าสถานฝึกอบรมนั่นเอง หลังจากรับประทานอาหารค่ำแล้ว Mr. Rowland C. Hirshman ขับรถพาไปที่โบสถ์คาธอลิคซึ่งเป็นโรงเรียนสอนนักบวชด้วย ได้พบคนไทยซึ่งบวชเป็นนักบวชกำลังศึกษาทางนี้ ๔ คน เป็นชาวสกลนครสองคน และกรุงเทพ ฯ สองคน สนทนากันสักพักใหญ่จึงลากลับ

รุ่งเช้าได้สนทนากับเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองสถานฝึกอบรมนั้น ซึ่งมีปัญหาในเรื่องหาเจ้าหน้าที่ที่เหมาะสมได้ยาก เพราะงานชนิดนี้ต้องได้บุคคลที่มีจิตใจรักเด็ก เมตตาต่อเด็กจริง ๆ บางคราวได้ตัวบุคคลที่เหมาะสมในด้านปฏิบัติทุกอย่างแต่ขาดคุณวุฒิในการบรรจุ ส่วนผู้ที่มีวุฒิในการบรรจุบางคนก็เพิ่งจบการศึกษายังเด็กเกินไป เด็กที่ถูกควบคุมก็ไม่เกรงกลัวเพราะวัยไม่ต่างกันเท่าไร หลังจากสนทนากันพอสมควรแล้ว พอดีได้เวลาที่จะออกเดินทางต่อไปยัง Denver, Colorado

ข้าพเจ้ามาขึ้นรถไฟที่ Milwaukee รถออกเวลา ๑๑.๓๐ นาฬิกา ถึง Chicago เวลา ๑๒.๕๐ นาฬิกา แล้วเปลี่ยนรถไฟเพื่อไป Denver คืนนี้ต้องค้างในรถไฟ ทาง Governmental Affairs Institute ผู้จัดกำหนดการเดินทางได้จองห้องนอนเดี่ยวซึ่งมีห้องน้ำพร้อมเสร็จ สะดวกสบาย และรถขบวนนี้มีรถพิเศษเรียกว่า Dome Liner หรือ Vista Vision

Car คือเป็นรถสองชั้นมีกระจกโปร่งใสมองได้รอบ ปูพรมนิ่ม มีเก้าอี้โซฟานั่งชมวิว เป็นเก้าอี้เดี่ยวบ้าง คู่บ้าง หรือเป็นหมู่ตามแต่อัธยาศัย มี Bar ขายเครื่องดื่ม และมีดนตรีจากจานเสียงเบา ๆ นั่งดื่มไปชมวิวไป และฟังเพลงไปด้วย ทำให้รู้สึกเพลิดเพลินดี รถแล่นเลียบทะเลสาบช้า ๆ เพื่อให้ชมทิวทัศน์อันสวยงามเป็นปกติ และมีรถเสบียงอีกด้วย เป็นลักษณะสองชั้น กระจกโปร่งใสอย่างเดียวกับสำหรับรับประทานอาหาร ซึ่งสะดวกสบายเหมือนกันทุกอย่าง การเดินทางช่วงนี้สบายเหลือเกิน

วันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๐๕ เวลา ๑๐.๐๐ นาฬิกา รถไฟถึง Denver, Colorado พอเข้า Hotel เก็บกระเป๋าเรียบร้อยก็มีเจ้าหน้าที่ของ Institute of International Education มารับไปที่ Juvenile Hall ได้พบกับ Judge Philip B. Gilliam ซึ่งเป็นผู้พิพากษาศาลเด็ก Judge Philip B. Gilliam ให้การต้อนรับและให้ความสนิทสนมทำตัวเสมือนหนึ่งว่าเคยรู้จักกันมาเป็นอย่างดี เพราะท่านเคยมาประเทศไทยและได้มาชมศาลคดีเด็กและเยาวชนกลางของเราเมื่อ ๖ ปีมาแล้ว ในสมัยท่านอาจารย์ ไชยเจริญ สันติศิริ เป็นอธิบดี ในวันนั้นศาลมีการพิจารณาคดีประเภทหญิงชายลักลอบได้เสียกันจนมีบุตรแล้วชายไม่รับ หญิงสละบุตรให้กรมประชาสงเคราะห์ Welfare Department เพื่อจัดหาผู้ปกครองใหม่รับเลี้ยงดูต่อไป Judge Phillip B. Gilliam บอกว่า คดีประเภทนี้มีมากเหลือเกิน และเท่าที่ข้าพเจ้าเห็นวันนั้นก็มีถึง ๓ เรื่อง ทุกเรื่องก่อนที่ศาลจะยอมรับการสละบุตรของหญิง ศาลได้ชี้แจงกับหญิงและบิดามารดาของหญิงที่มาด้วย เพื่อยับยั้งการตัดสินใจในการสละบุตรให้ขาดจากตน แต่ไม่ปรากฏว่ามีรายใดเปลี่ยนความตัดสินใจทั้ง ๆ ที่มีฐานะดี อย่างมากก็ตัดสินใจด้วยความโศกสลดถึงสะอึกสะอื้นเท่านั้น

ห้องพิจารณาของ Juvenile Court ใช้ห้องทำงานของผู้พิพากษา ไม่มีบัลลังก์และไม่มีผู้พิพากษาสมทบ ลักษณะของห้องกว้างขวางโอ่โถงเป็นสง่าดี มีธงชาติอเมริกันตั้งอยู่เยื้องมาทางหลังเก้าอี้ที่ผู้พิพากษานั่ง บ่งถึงสัญลักษณ์ว่าเป็นศาลเท่านั้นเอง

เสร็จจากฟังการพิจารณาแล้ว Judge Philip B. Gilliam พาไปดู Receiving Home สถานแรกรับ และเลี้ยงอาหารกลางวันที่นั่น ซึ่งรับประทานอาหารอย่างเดียวกับเด็กที่ถูกควบคุม ในสหรัฐอเมริกาเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมรับประทานอาหารอย่างเดียวกับเด็กทุกแห่ง

อาหารปรุงมาจากโรงครัวของสถานควบคุม มีคุณภาพและรสดีไม่แตกต่างกับอาหารประจำวันของประชาชนคนธรรมดาภายนอก สถานควบคุมใหญ่ ๆ ซึ่งมีเด็กและเจ้าหน้าที่มาก ๆ จะมีห้องเย็นสำหรับเก็บอาหารสดและทำขนมปังเอง เรื่องอาหารการกินสำหรับเด็กเขาเลี้ยงดีจริงไปที่ไหนต้องอวดทุกแห่ง ในส่วนสถานที่ซึ่งเป็น Receiving Home นี้ มีทั้งเด็กชายและเด็กหญิง แต่แยกไว้คนละส่วน ในด้านการฝึกสอนไม่มีอะไรเพราะเป็นสถานแรกรับ อยู่ในระหว่างพนักงานคุมประพฤติกำลังสืบเสาะและแพทย์กำลังตรวจวิเคราะห์สุขภาพร่างกายและจิตใจเพื่อรายงานศาล แต่ในด้านการควบคุมมีที่น่าสังเกตคือ มีไมโครโฟนติดไว้ในหอพักทุกหอเพื่อรับฟังการพูดจาของเด็ก ไม่ว่าเด็กจะพูดอะไรเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมซึ่งอยู่ภายนอกจะได้ยินตลอด และในขณะเดียวกันก็พูดสั่งการผ่านทางไมโครโฟนนี้โดยตัวเองไม่ต้องเข้าไป

รุ่งขึ้นวันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๐๕ ไปดู Federal Correctional Institute ซึ่งเป็นสถานฝึกอบรมของเยาวชนที่กระทำผิดกฎหมาย Federal ไม่ใช่กฎหมายของ State อยู่ห่างตัวเมืองประมาณ ๑๕ ไมล์ เป็นสถานที่ควบคุมที่ใหญ่แข็งแรงมีกำแพงสูงล้อมสี่ด้าน สภาพไม่ผิดอะไรกับเรือนจำ เพราะเหตุว่าก่อนจะผ่านประตูชั้นนอกต้องผ่านหอยามและหยุดที่ป้ายซึ่งบอกให้หยุด เจ้าหน้าที่ประจำหอยามจะพูดถามผ่านไมโครโฟนตรงป้ายนั้นว่าเป็นใครมาทำไม ต้องการพบใคร ผู้ที่จะเข้าไปก็ตอบคำถามตรงนั้น เมื่อยามทราบความประสงค์แล้วจะย้อนถามไปยังเจ้าหน้าที่ชั้นในอีกครั้งว่าอนุญาตหรือไม่ เมื่อได้รับอนุญาตแล้วจึงจะบอกให้เราผ่านเข้าไปได้ และกว่าจะเข้าไปถึงชั้นในต้องผ่านประตูเหล็กใหญ่ ๆ อีกสองหรือสามชั้น เด็กและเยาวชนที่ถูกควบคุมเป็นชายทั้งสิ้น อายุระหว่าง ๑๕ ถึง ๒๑ ปี มีอยู่ทั้งหมดประมาณ ๔๐๐ คน สอนวิชาสามัญถึงขั้นไปต่อมหาวิทยาลัยได้ ส่วนวิชาชีพก็มีช่างกลไฟฟ้า และอื่น ๆ อีกหลายแขนง เด็กที่ถูกส่งมาอยู่ในสถานฝึกอบรมแห่งนี้เมื่อได้รับการปลดปล่อยแล้ว ภายหลังอายุครบเกณฑ์ทหารก็ไม่ต้องเป็นทหาร เพราะทางการไม่รับ ข้าพเจ้าพยายามถามเหตุผลข้อนี้ เขาตอบว่าไม่ทราบ ในสถานฝึกอบรมนี้มีสถานพยาบาลอย่างดีมีห้องผ่าตัดเสร็จ มีลักษณะที่แปลกจากสถานฝึกอบรมสำหรับเด็กหรือเยาวชนทั่ว ๆ ไปอย่างหนึ่งคือ ไม่ห้ามการถ่ายรูปเด็กหรือเยาวชนที่อยู่ในนั้น

Denver เป็นเมืองเล็ก ๆ มีข้าราชการไทยจากกรมชลประทานมาทำงานและศึกษาที่นี่หลายคน และมีคนไทยมาตั้งร้านขายอาหารไทยชื่อร้าน ชฎา ทราบว่าชาวอเมริกันก็ชอบมารับประทาน รายได้ดี คุณจรัญ ตุลยานนท์ ข้าราชการแห่งกรมชลประทานซึ่งกำลังศึกษาและทำงานอยู่ที่ Denver ได้พาขึ้นไปเที่ยวบนยอดเขาซึ่งเป็นที่ที่ Buffalo Bill เคยอยู่ สูงมาก วันนั้นฝนตกด้วย ต้องขับรถด้วยความระมัดระวังเต็มที่ ทำให้รู้สึกน่ากลัว บนยอดเขาก็มีพิพิธภัณฑ์และหลุมฝังศพของ Buffalo Bill กับจำหน่ายของที่ระลึกต่าง ๆ ตามธรรมเนียม

วันที่ ๓๑ สิงหาคม ๒๕๐๕ เวลา ๑๓.๒๕ นาฬิกา ออกจาก Denver, Colorado โดยสายการบิน Western Airline มีคุณจรัญและคุณธนูแห่งกรมชลประทานมาส่งที่สนามบิน เรือบินถึง Phoenix, Arizona เวลา ๑๔.๔๐ นาฬิกา อากาศร้อนมาก อุณหภูมิ ๑๐๑ ดีกรีเซนติเกรด ภูมิประเทศแห้งแล้งเป็นทะเลทราย รุ่งขึ้นเป็นวันเสาร์ไปชม Grand Canyon โดยรถจัดท่องเที่ยว ระยะทางจาก Phoenix ไป Grand Canyon ยาว ๒๔๕ ไมล์ ค่าโดยสารไปกลับคนละ ๒๗.๕๐ ดอลลาร์ ประมาณ ๖๐๐ บาท ไม่รวมค่าอาหารและที่พัก สองข้างทางที่ผ่านไปรถแล่นขึ้นเขาสูงขึ้นเรื่อย ๆ มีลำธารอยู่เบื้องล่าง บางตอนเป็นผาสูงชัน มีถ้ำซึ่งชนเผ่าอินเดียนแดงเจ้าของถิ่นเดิมเคยอาศัยอยู่ แต่บัดนี้ไม่มีแล้ว บางแห่งก็เป็นป่าสนสวยงาม มีโรงถ่ายภาพยนตร์เพื่อถ่ายหนังคาวบอย ในส่วนพื้นที่ที่เป็นที่ราบซึ่งเดิมเป็นทะเลทรายก็ถูกดัดแปลงให้เป็นที่กสิกรรมปลูกส้มและพืชต่าง ๆ

Grand Canyon เป็นหุบเขาที่กว้างและลึก ไม่มีต้นไม้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ในเวลาพระอาทิตย์ขึ้นหรือพระอาทิตย์ตก แสงจากดวงอาทิตย์จะกระทบหินตามหน้าผาของหุบเขาให้เป็นสีต่าง ๆ แลดูสวยงดงามยิ่งนัก Miss Eleanor Pope แห่ง Governmental Affairs Institute ผู้จัดทำกำหนดเดินทางอุตส่าห์มีจดหมายมากำชับข้าพเจ้าว่าอย่าลืมชมตอนพระอาทิตย์ขึ้นและพระอาทิตย์ตกเป็นอันขาด ถ้าไม่ได้เห็นสองเวลานี้การมา Grand Canyon จะไม่มีความหมายเลย นักท่องเที่ยวมาชมกันหนาแน่นตลอดเวลา Hotel สำหรับพักซึ่งมีอยู่ ๔ แห่ง แน่น ต้องจองล่วงหน้า ภัตตาคารสำหรับขายอาหารมีแห่งเดียว ต้องเข้าคิวรอโต๊ะว่างจึงจะได้รับประทาน นอกจากนั้นก็เป็นร้านขายของที่ระลึก

ต่าง ๆ ตอนเย็นมีเต้นอินเดียนแดงให้ชม แต่คนเต้นไม่ใช่อินเดียนแดงแท้ เวลากลางคืนมีดนตรีให้ฟัง อากาศเย็นจัดเพราะอยู่สูงมาก

รุ่งขึ้นวันอาทิตย์ รถที่พาท่องเที่ยวออกจาก Grand Canyon เวลา ๑๑.๓๐ นาฬิกา กลับคนละทางกับขาไปเพื่อให้ได้ชมภูมิประเทศแปลกออกไปไม่ซ้ำกัน แต่รู้สึกว่าภูมิประเทศตอนขากลับจะสู้ขาไปไม่ได้ สองฟากทางเป็นเนินและที่ราบ มีสัตว์ป่าบางประเภท เก้ง กวางวิ่งให้เห็นเป็นระยะ ๆ ไม่กลัวคน แสดงว่าได้รับความคุ้มครองเป็นอย่างดี ไม่มีใครทำอันตราย รถผ่านเมือง Prescott ซึ่งเป็นเมืองเล็ก ๆ แวะชมพิพิธภัณฑ์ของเมืองนี้ซึ่งเป็นบ้านของผู้ว่าราชการจังหวัดคนแรกในสมัยที่ก่อสร้างเป็นเมืองขึ้น รถที่พาท่องเที่ยวพามาส่งถึง Phoenix เวลา ๑๘.๓๐ นาฬิกา

รุ่งขึ้นวันที่ ๓ กันยายน ๒๕๐๕ เวลา ๑๐.๓๐ นาฬิกา Mr. Warren Gentry เป็นครูสอนหนังสือใน High School มารับไปนั่งรถชมเมือง Phoenix โดยทั่ว พาไปดูเขตที่ทำการรัฐบาล มหาวิทยาลัย ย่านธุรกิจ ที่ที่คนมั่งมีอยู่อาศัย และที่ที่คนยากจนอยู่ ตลอดจนการขยายเมืองซึ่งพลเมืองเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อได้ชมทั่วแล้วพาไปที่บ้านเลี้ยงอาหารกลางวัน Mr. Warren Gentry สนใจในเรื่องพระพุทธศาสนา ได้ซักถามปัญหาเรื่องการปฏิบัติของภิกษุสงฆ์เพื่อเปรียบเทียบกับบาทหลวงในศาสนาของเขา ซึ่งข้าพเจ้าก็ได้อธิบายให้ทราบไปตามสติปัญญา จนเวลา ๑๗ นาฬิกา Mr. Warren Gentry พร้อมด้วยภริยาและบุตรขับรถยนต์มาส่งที่สนามบินเพื่อเดินทางไป Los Angeles โดยสายการบิน American Airline เรือบินออกเวลา ๑๘.๓๐ นาฬิกา ถึง Los Angeles เวลา ๑๙.๓๐ นาฬิกา

วันที่ ๔ กันยายน ๒๕๐๕ เวลา ๙.๓๐ นาฬิกา ไปพบกับ Mr. Walter P. Coombs, Executive Directer แห่ง Los Angeles World Affairs Council ซึ่งเป็นผู้จัดทำกำหนดการดูงานสำหรับที่นี่ หลังจากได้ไต่ถามทุกข์สุขในการเดินทางแล้วก็บอกว่า วันนี้จัดให้ไปดูงานที่ Police Department Juvenile Division ข้าพเจ้าก็ไปตามนัด ได้พบกับ Capt. Collins ซึ่งเป็นหัวหน้าตำรวจฝ่ายเด็กและเยาวชน ได้สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันถึงวิธีการที่จะป้องกันไม่ให้เด็กหรือเยาวชนกระทำผิดกฎหมาย Capt. Collins ให้ทรรศนะว่า วิธีการป้องกันทางสังคมสงเคราะห์ด้านครอบครัว ทางโรงเรียน และทางจัดให้เด็กใช้เวลาว่างให้

เป็นประโยชน์ ยังไม่ใช่วิธีการป้องกันที่แท้จริง เพราะเด็กหรือเยาวชนที่จะกระทำผิดมีความตั้งใจทำอยู่แล้ว แต่วิธีการป้องกันอันแท้จริงจะทำได้อย่างไร ยังไม่มีคำตอบ เพราะทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบิดามารดาหรือผู้ปกครองต้องกระทำเอง ตำรวจคงมีหน้าที่เพียงคอยขัดขวางไม่ให้เด็กกระทำผิด หรือถ้ากระทำผิดแล้วก็จับกุมเท่านั้น การขัดขวางต้องใช้กำลังและงบประมาณมาก แต่เมื่องบประมาณไม่พอและไม่ได้คนที่ดีพอ จำนวนเด็กที่กระทำผิดจึงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๐๕ เวลา ๑๐.๓๐ นาฬิกา Mr. Walter P. Coombs มารับไปดูโรงงานสร้างรถยนต์ Ford ตามปกติในระยะนี้บรรดาโรงงานผลิตรถยนต์จะไม่ยอมให้คนเข้าชม เพราะเป็นเวลาที่กำลังผลิตรถยนต์รุ่น ๑๙๖๓ ซึ่งต้องปิดเป็นความลับเพราะเกรงจะลอกแบบกัน แต่เพราะเหตุที่ข้าพเจ้าเป็นผู้พิพากษาไม่ใช่พ่อค้าหรือนักธุรกิจและเชื่อในเกียรติว่าคงไม่นำสิ่งที่พบเห็นในการประดิษฐ์ไปบอกเล่าใครในระยะนั้น จึงยอมให้เข้าชมได้เป็นพิเศษ ได้เห็นการสร้างตั้งแต่เริ่มต้นจนสำเร็จ ซึ่งสามารถผลิตรถออกมาโดยเรียบร้อยสมบูรณ์ชั่วโมงละ ๕๓ คัน ในแบบและสีต่าง ๆ กัน ทุก ๆ ส่วนในการประกอบตั้งแต่วางโครง ประกอบตัวถัง ใส่เครื่อง ตลอดจนพ่นสี ทำเบาะ ใส่ยาง และอื่น ๆ จนสำเร็จใช้เครื่องจักรทำงานโดยมีคนคุมเครื่องจักรน้อยที่สุด หลังจากได้ชมจนทั่วแล้ว Mr. Harry Crowe เจ้าหน้าที่ของบริษัท Ford Motor ได้เชิญรับประทานอาหารกลางวันในบริษัทพร้อมทั้งแจกรถยนต์ (ตัวอย่าง) ให้เป็นที่ระลึก ๑ คัน

ที่ Los Angeles นี้ ข้าพเจ้าได้พบกับนักเรียนไทยซึ่งกำลังศึกษาอยู่ที่นี่หลายคน รวมทั้ง ร.ต.ท. อนันต์ เสนาขันธ์ บุตรชาย คุณไสว เสนาขันธ์ ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ด้วย ทุกคนได้ช่วยเหลือให้ความสะดวกโดยนำเที่ยวชมสถานที่สำคัญ ๆ ต่าง ๆ โดยเฉพาะ ร.ต.ท. อนันต์ซึ่งมีรถยนต์ส่วนตัวได้พาไปชม Disney Land ซึ่ง Mr. Walts Disney สร้างเป็นเมืองสำหรับทำเป็นฉากถ่ายภาพยนตร์ให้เราดู เขาสร้างเทียมเหมือนของจริงมาก มีครบทุกอย่างตั้งแต่ป่าเขา ท้องทะเล ตึกรามบ้านช่อง มีครบทุกสมัย เมื่อถ่ายออกมาเป็นภาพยนตร์แล้วดูเหมือนของจริงไปหมด ในขณะเดียวกันก็เปิดให้คนเข้าชมได้แต่ต้องเสียค่าผ่านประตูทั้งนั้นตั้งแต่รอบนอกเป็นชั้น ๆ เข้าไป ถ้าจะชมกันให้ครบถ้วนจะต้องเสียค่า

ผ่านประตูกันตกคนละประมาณ ๒๐๐ บาทเศษ ไม่แต่เด็กเท่านั้นที่ชอบไปกัน ผู้ใหญ่ก็มากรู้สึกว่าจะมากกว่าเด็กเสียด้วยซ้ำ วันหนึ่ง ๆ เก็บเงินได้เป็นจำนวนไม่น้อยเลย เพราะมีคนเที่ยวกันแน่น ๆ ทุกวัน ยิ่งวันหยุดยิ่งมาก นอกจากไปชม Disney Land แล้ว ได้ไป Hollywood แต่ไม่มีโอกาสเข้าชมโรงถ่าย ตามถนนใน Hollywood มีรูปดาวและชื่อดาราภาพยนตร์สลับกันไป มีโรงภาพยนตร์มาก โรงภาพยนตร์ที่ใหญ่ที่สุดเป็นของจีนชื่อ China Theater สร้างตามแบบสถาปัตย์จีน มีรอยมือรอยเท้าและลายเซ็นของดาราภาพยนตร์ประทับอยู่ที่พื้นหน้าโรงเต็มไปหมด ส่วนบ้านของดาราภาพยนตร์อยู่อีกต่างหาก

ระหว่างที่อยู่ Los Angeles ได้รับเชิญจาก Judge Richard F.C. Hayden แห่ง Superior Court ซึ่งเป็นผู้พิพากษาศาลชั้นต้นแห่งท้องถิ่นให้ไปรับประทานอาหารค่ำที่บ้านครั้งหนึ่ง นอกจากสนทนากันถึงวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ของชาติเราเพื่อเปรียบเทียบกับชาติของเขาแล้ว เขาได้ซักถามข้าพเจ้าถึงการเป็นผู้พิพากษาของเราว่า เป็นไปโดยแต่งตั้งหรือเลือกตั้ง ซึ่งข้าพเจ้าตอบว่าเป็นโดยแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์ตามวิธีการที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ โดยเฉพาะในเรื่อง ก.ต. เขาสนใจมาก และเห็นว่าเป็นวิธีการที่ดีอย่างหนึ่ง เพราะวิธีการเป็นผู้พิพากษาของเขาเป็นไปโดยเลือกตั้งซึ่งจำต้องอาศัยนักการเมืองให้มีส่วนเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ด้วย

วันที่ ๗ กันยายน ๒๕๐๕ เวลา ๑๘.๐๐ นาฬิกา ออกเดินทางจาก Los Angeles มา San Francisco อีกครั้งหนึ่ง โดยสายการบิน United Airline บินชั่วโมงเดียวก็ถึง การมา San Francisco ครั้งนี้ก็เพื่อเยี่ยมญาติซึ่งกำลังศึกษาอยู่ที่ Berkeley University ระยะนี้มหาวิทยาลัยเริ่มเปิด พวกที่หยุด Summer ก็กลับมาเตรียมตัวเพื่อศึกษาต่อไป จึงได้พบกับนักเรียนไทยร่วม ๕๐ คน ได้มีการทำอาหารไทยและเลี้ยงกันอย่างสนุก ได้ชวนกันไปเที่ยวตามถิ่นชาวประมงซึ่งขายอาหารทะเล คุณหมอสุรินทร์แห่งกรมอนามัยพาไปดู Hotel Park Hopkins ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถเคยประทับเมื่อครั้งเสด็จประพาสสหรัฐอเมริกา พ.ศ. ๒๕๐๓ สูง ๑๘ ชั้น ชั้นบนเป็นบาร์ขายเครื่องดื่มและมีที่นั่งชมทิวทัศน์รอบ ๆ เมือง San Francisco แต่บัดนี้มี Hotel ที่สร้างแข่งขันขึ้นใหม่อยู่ตรงข้ามชื่อ Fair Mont สูงกว่าทันสมัยกว่า มี Elevator ขึ้นจากภายนอกตึก

ไปชั้นยอดแทนลิฟต์ภายในซึ่งใช้กันทั่ว ๆ ไป ชั้นบนมีบาร์และหมุนไปรอบ ๆ อย่างช้า ๆ เพื่อให้เห็นได้รอบด้านโดยไม่ต้องลุกเดินไปดู หญิงที่เสิฟเครื่องดื่มก็แต่งตัวโป๊ ผู้ที่ไปเที่ยวไม่จำกัดว่าจะต้องพักที่ Hotel นั้นหรือไม่ ใคร ๆ ก็ไปชมได้ไม่หวงห้ามและไม่จำต้องไปดื่มหรือรับประทานอะไรก็ได้

ที่ San Francisco นี้ ข้าพเจ้าได้พบหมอลำและหมอแคนมาจากเวียงจันทร์ ๔ คน เป็นชาย ๓ หญิง ๑ ได้ความว่าเป็นคนไทยทางอุบล อุดร แล้วขึ้นไปทำงานอยู่กับ USIS ในเวียงจันทน์ ทางรัฐบาลอเมริกันให้ทุนมาแสดงในนามของรัฐบาลลาว ว่าไปแสดงตามเมืองต่าง ๆ และบางคราวก็ออกโทรทัศน์ บุคคลเหล่านี้พูดภาษาอังกฤษไม่ได้เลย มีคนอเมริกันซึ่งพูดภาษาไทยได้ไม่มากนักเป็นล่ามและพาท่องเที่ยวไปตามที่ต่าง ๆ

วันที่ ๑๑ กันยายน ๒๕๐๕ เวลา ๑๔.๐๐ นาฬิกา ออกเดินทางจาก San Francisco ไป Sacramento, California โดย Greyhound Bus คนขับขับดีและทำเวลาได้ตรงยิ่งกว่ารถไฟเสียอีก ในรถมี Air Condition และห้องน้ำห้องส้วมพร้อม คนขับจะระวังจังหวะควรช้าควรเร็ว ไม่ให้ถึงช้าหรือถึงก่อนเวลาเป็นอันขาด อัตราความเร็วบางตอน ๘๐ ไมล์ต่อชั่วโมง ถ้าเป็นทางไกลมาก ๆ จะเปลี่ยนคนขับเป็นช่วง ๆ ที่ต้นแขนเสื้อคนขับจะติดเครื่องหมายเลขบอกจำนวนปีว่าได้ขับมาโดยปลอดภัยแล้วเท่านั้น ๆ ปี บางคนตั้ง ๑๕ ปี ผู้โดยสารจะไม่รู้สึกใจหายใจคว่ำเพราะความหวาดเสียวเลย และจะหยุดตามสถานีเพื่อให้คนโดยสารได้รับประทานอาหารตามเวลา กับยืดเส้นยืดสายได้เป็นระยะ ๆ

ที่ Sacramento นี้ แห่งแรกไปดูงานที่ Youth Authority ซึ่งทำหน้าที่เป็นสถานพินิจ โดยรับเด็กหรือเยาวชนที่ศาลพิพากษาให้ส่งตัวฝึกอบรมเพื่อแก้ไขเด็กหรือเยาวชนนั้นๆ ให้กลับตัวเป็นคนดี คือมีทั้งแผนกฝึกและอบรมและแผนกพักการฝึกอบรม Parole เด็กหรือเยาวชนที่จะถูกคัดให้ได้พักการฝึกอบรมจะถูกส่งไปยัง Foster Home หรือบ้านของตนเองแล้วแต่ความเหมาะสม ในระหว่างนั้นจะมีเจ้าหน้าที่ไปติดตามสอบถามสัปดาห์ละ ๕ วัน วันละ ๘ ชั่วโมง เจ้าหน้าที่ ๑ คนต่อเด็ก ๘ คน ซึ่งอ้างว่าได้ผลดี เด็กหรือเยาวชนนั้นไม่ค่อยจะกลับมาอีก

แห่งที่สองไปฟังการพิจารณาที่ศาลเด็ก ผู้พิจารณาเรียกว่า Referee Judge ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยผู้พิพากษาไม่ใช่ตัวผู้พิพากษา แต่งตั้งโดย State ประจำตัวของผู้พิพากษามีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีได้อย่างผู้พิพากษา เว้นแต่พิพากษาถอนอำนาจปกครองจากบิดามารดา บิดามารดามีสิทธิอุทธรณ์ต่อผู้พิพากษาได้ภายใน ๑๐ วัน

ได้ฟังการพิจารณาคดีสองเรื่อง เรื่องแรก ภริยาป่วยเป็นโรคประสาทต้องเข้าโรงพยาบาล สามีเป็นคนเคยต้องโทษมาแล้วสองครั้ง ขณะนี้ไม่มีงานทำ ละทิ้งครอบครัวไปไม่ทราบว่าไปอยู่ที่ไหน บุตรอยู่ในความรับผิดชอบของภริยา ๔ คน คนโตเป็นหญิงอายุ ๑๖ ปี คนสุดท้องอายุ ๕ ขวบ ไม่มีรายได้และไม่มีที่อยู่ ขณะนี้ภริยาออกจากโรงพยาบาลแล้ว แต่แพทย์ยังให้การรักษาทางยาอยู่ ไม่สามารถจะเลี้ยงดูบุตรได้ ศาลสั่งให้กรมประชาสงเคราะห์รับบุตรทั้ง ๔ ไปเลี้ยงดู แต่ต้องแยกเด็ก ๆ จากกัน ถ้าภริยาสามารถหาเลี้ยงดูบุตรได้เมื่อใดให้มารายงานศาล

อีกเรื่องหนึ่ง ได้ความว่าครอบครัวหนึ่งมีบุตร ๕ คน บุตรชาย ๒ คนเคยต้องคดีขึ้นศาลเด็กมาแล้ว บิดาซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวทำงานเป็นพนักงานรักษาความสะอาดสนามบิน บรรดาบุตรเหล่านั้นเที่ยวไปเล่นตามบ้านคนอื่นก่อความรำคาญให้ชาวบ้าน มีคนโทรศัพท์บอกตำรวจ พนักงานคุมประพฤติออกไปสืบเสาะแล้วรายงานว่า บ้านซึ่งเป็นที่อยู่ของครอบครัวนั้นสกปรก ห้องส้วมใช้ไม่ได้ ห้องนอนรก ห้องรับแขกมีหนังสือกองกับพื้นเกะกะ ห้องอาหารมีเศษอาหารทิ้งเรี่ยราด เพื่อนบ้านรังเกียจ และเจ้าของบ้านที่ให้เช่ากำลังจะขับไล่ จำเลยมีทนายต่อสู้ปฏิเสธรายงานของพนักงานคุมประพฤติว่าไม่เป็นความจริง พนักงานคุมประพฤติแถลงต่อศาลว่ามีภาพถ่าย แต่ยังไม่ทันแสดง จำเลยยอมรับทันที ศาลมีคำสั่งให้บิดามารดาซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวปรับปรุงแก้ไขความสะอาดในบ้านให้เรียบร้อย

จากคดีสองเรื่องดังกล่าว จะเห็นได้ว่ารัฐได้ให้ความสงเคราะห์และคุ้มครองเด็กหรือเยาวชนในด้านป้องกันมิให้ต้องพลาดพลั้งตกเป็นเหยื่อของอาชญากรรมอย่างใกล้ชิดและการพิจารณาก็รวดเร็วทันใจ ศาลเด็กมีอำนาจอย่างกว้างขวางและก้าวหน้าไกลกว่าของเรา

แห่งที่สามไปดู Receiving Center and Clinic คือสถานแรกรับเพื่อวิเคราะห์ในเบื้องต้นก่อนพิพากษาว่าเด็กหรือเยาวชนนั้น ๆ มีปัญหาอะไร ควรจะแก้ไขอย่างไร แล้วทำ

รายงานเสนอต่อศาลไว้เป็นแนวทางให้ศาลวินิจฉัย ซึ่งเป็นวิธีการที่ปฏิบัติกันโดยทั่ว ๆ ไปตามวิธีพิจารณาคดีเด็กและเยาวชน

แห่งที่สี่ไป Preston School of Industry คือสถานฝึกอบรมที่ศาลพิพากษาให้ส่งมาเพื่อแก้ไขให้รู้สึกตัวกลับเป็นคนดีต่อไป สถานฝึกอบรมนี้ตั้งมา ๗๐ กว่าปีแล้ว เป็นปึกแผ่นอยู่ห่างจากในเมืองประมาณ ๕๐ กิโลเมตร มีเด็กและเยาวชนประมาณ ๘๐๐ คน เป็นชายทั้งสิ้น แยกให้พักเป็นหอ มีเตียงนอนเรียงเป็นแถว แห่ละหอมียามคุมคนเดียวควบคุมด้วยโทรศัพท์และไฟฟ้า มองเห็นเด็กได้ตลอดหอ ทุก ๆ หอมีห้องนั่งเล่นดูโทรทัศน์ แต่การรับประทานต้องไปห้องอาหารรวม โต๊ะและที่นั่งกินอาหารตรึงติดพื้นเคลื่อนไหวไม่ได้ ทั้งนี้เพื่อป้องกันล้มโต๊ะหรือยกเก้าอี้ทำร้ายกัน มีโรงเรียนและโรงฝึกงานอาชีพแทบทุกสาขาตลอดจนเกษตรกรรมก็มีการฝึกอย่างจริงจัง ใช้เครื่องมือที่ทันสมัย มีพื้นที่สำหรับฝึก ๑๒๐ เอเคอร์ ผลิตผลที่ได้มาใช้ในสถานฝึกอบรมนั้นเอง ถ้าเหลือก็แจกจ่ายไปยังสถานฝึกอบรมอื่น ไม่มีการจำหน่าย มีสถานพยาบาลดี มีแพทย์และเครื่องมืออย่างทันสมัย บริการเด็กได้ทั่วถึงและเต็มที่ ในบริเวณสถานฝึกอบรมนี้มีที่เล่นกีฬา สระอาบน้ำอย่างดี สำหรับเด็กหรือเยาวชนที่มีอาการทางประสาทจะแยกให้อยู่ต่างหากเป็นหอพิเศษโดยเฉพาะ การรับประทานและการศึกษาก็แยกต่างหาก ส่วนเด็กที่เกเรและประพฤติผิดวินัยก็จะถูกแยกไปอยู่หอต่างหากและถูกตัดสิทธิบางประการ เช่น ไม่ได้เล่นกีฬา ดูโทรทัศน์ กับถูกกักอยู่ในบริเวณจำกัด

Sacramento เป็นเมืองหลวงของรัฐ California แต่เล็กกว่า San Francisco มีสวนสาธารณะใหญ่ร่มเย็นตบแต่งสวยงาม ข้าพเจ้าพักที่นี่เพียงสองวัน และต้องไปดูงานเต็มวันทั้งสองวัน จึงไม่มีโอกาสเที่ยวชมบ้านเมืองได้ทั่ว Mr. & Mrs B. F. Sherman, Departmental Training Officer, Department of the Youth Authority เชิญไปรับประทานอาหารค่ำที่บ้านมื้อหนึ่ง

วันที่ ๑๔ กันยายน ๒๕๐๕ เวลา ๑๑.๑๕ นาฬิกา ออกเดินทางจาก Sacramento โดย Greyhound Bus ถึง Reno เวลา ๑๕.๐๕ นาฬิกา เพื่อจับเครื่องบินไป Las Vegas ต่อไป เครื่องบินจะออกเวลา ๑๙.๔๐ นาฬิกา และสนามบินก็ไม่ห่างจากตัวเมืองมากนัก

มีเวลาสามชั่วโมงเศษ จึงเที่ยวดูอะไรเล่นไปตามเรื่อง Reno ขึ้นอยู่กับรัฐ Nevada รัฐนี้อนุญาตให้เล่นการพนันได้ไม่ผิดกฎหมาย ใน Hotel ทุกแห่งและตามถนนมีบ่อนเล่นการพนันอยู่ทั่วไป เปิดตลอด ๒๔ ชั่วโมง มีสุราอาหารจำหน่ายอย่างบริบูรณ์ มีสตรีรับใช้สวย ๆ การพนันมีหลายประเภท เช่น Slot machine ไพ่ป๊อกยี่สิบเอ็ดแต้ม ไฮโล บิงโก ไม้หมุน และอื่น ๆ ซึ่งข้าพเจ้าไม่ทราบว่าเรียกอะไร ใช้เงินสดกันตลอด มีคนเข้าไปเล่นกันแน่น บางคนเดินไม่ได้อุตส่าห์นั่งรถให้คนเข็นเข้าไปเล่น ตามสถานีรถ Bus สนามบิน ก็มี Slot machine ให้ผู้ที่รอคอยเรือบินหย่อนใจ ไม่มีเศษเงินก็มีคนคอยรับแลก ช่างให้ความสะดวกสบายไปเสียทุกอย่าง ขอแต่ให้เข้ามาเล่นเท่านั้น เมื่อได้เวลาจวนเรือบินออก ข้าพเจ้าก็นั่งรถ Taxi มาสนามบิน เรือบินถึง Las Vegas เวลา ๒๑.๑๕ นาฬิกา

มองจากเรือบินลงมาข้างล่างสว่างไสวแสดงว่าคงเป็นที่สนุกสำราญไม่ใช่เล่น เมื่อถึงสนามบินแล้วจึงทราบว่า Hotel Twin Lakes Lodge ที่จองไว้อยู่นอกเมืองไกลออกไป ๕ ไมล์ ไม่ได้เห็นอะไร จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขอย่างไรก็ไม่ทันเพราะดึกแล้ว จึงต้องไปพักคืนหนึ่งก่อน

รุ่งขึ้นข้าพเจ้าโทรศัพท์ไปถึง Mr. Robert L. Dazy ซึ่งเป็นผู้ต้อนรับที่นั่น ขอให้ช่วยเปลี่ยน Hotel เข้ามาในเมือง แกก็จัดการเอารถมารับนำไปพักที่ Star Dust Hotel ซึ่งอยู่ในย่านบันเทิงธุรกิจ

Las Vegas เป็นเมืองอยู่กลางทะเลทรายไม่มีฝนตกเลย ต้องอาศัยน้ำที่ทดมาจาก Hoover Dam อากาศร้อน แต่ภายในอาคารสถานที่ทุกแห่งมีเครื่องทำความเย็นปรับอากาศไว้อย่างสบาย ตามหลังคาบ้านที่อยู่อาศัยเขาโรยหินไว้ทุกแห่ง สอบถามเขาอธิบายว่าเป็นการช่วยดูดความร้อนจากแสงอาทิตย์ไม่ให้สะท้อนส่งเข้าไปภายในบ้าน Hotel แต่ละแห่งมีความวิจิตรงดงามไปตามแบบต่าง ๆ กัน เพียบพร้อมไปด้วยความสะดวกสบายและเพลิดเพลินแต่ต้องจ่ายเงินสูงหน่อย ทุก ๆ Hotel จะมีบ่อนให้เล่นการพนันกันได้อย่างเสรีและกว้างขวาง มีห้องเครื่องดื่ม ห้องอาหารอย่างหรู มีห้องโชว์เครื่องแต่งกาย ของใช้ ตลอดจนเพชรนิลจินดาและของที่ระลึกสวย ๆ นางแบบจะเดินกรีดกรายไปตามห้องพักผ่อนและห้องเครื่องดื่มพร้อมกับอธิบายถึงแบบ คุณภาพของเสื้อผ้าที่สวมใส่ กับราคาและที่จำหน่ายให้ผู้ที่

นั่งอยู่ตามบริเวณนั้นฟังอย่างละเอียด เวลากลางคืนมีการแสดงละคร ระบำหรือดนตรีจากคณะที่มีชื่อเสียงของโลก แสดงอยู่ตาม Hotel ทุก ๆ แห่ง สุดแล้วแต่จะเลือกชม ไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นผู้ที่พักใน Hotel นั้น สำหรับบ่อนการพนันนอกจากจะมีอยู่ตาม Hotel ต่าง ๆ แล้ว ยังมีอยู่ตามถนนทั่ว ๆ ไปอีกเป็นอันมาก ตบแต่งสถานที่และโฆษณากันอย่างเต็มที่ เล่นได้ตลอด ๒๔ ชั่วโมง สรุปแล้ว Las Vegas เป็นเมืองสำหรับคนมีเงินจะมาแสวงหาความสุขสำราญกันโดยแท้ ผู้คนเที่ยวกันตลอดวันตลอดคืน

ข้าพเจ้าไปถึง Las Vegas คืนวันศุกร์ และอยู่ถึงคืนวันเสาร์ รุ่งขึ้นวันอาทิตย์ที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๐๕ เวลา ๘.๐๐ นาฬิกา ก็มาสนามบินเพื่อเดินทางไป Dallas, Texas การเดินทางช่วงนี้ต้องเปลี่ยนเครื่องบินที่ Albuquerque, New Mexico เพราะสายตรงไม่มี เสียเวลาคอยที่ Albuquerque ราวสามชั่วโมง ถึง Dallas, Texas เวลา ๒๑.๓๕ นาฬิกา พักที่ Hotel Stoneleigh

รุ่งขึ้นวันที่ ๑๗ กันยายน ๒๕๐๕ มีคนนำไปดูเรือนจำกลาง Federal Correctional Institution ขึ้นอยู่กับกระทรวงยุติธรรม เป็นสถานที่ควบคุมผู้ต้องโทษจากรัฐต่าง ๆ ซึ่งกระทำผิดกฎหมายของ Federal และศาลพิพากษาลงโทษจำคุกไม่เกิน ๑๐ ปี โดยศาลพิจารณาเห็นว่าจำเลยอาจกลับตัวเป็นคนดีได้ ก็สั่งให้ส่งตัวมาควบคุมไว้ที่นี่แทนการส่งไปขังยังเรือนจำธรรมดา หรือโดยทางเรือนจำอื่น ๆ พิจารณาเห็นว่านักโทษคนใดมีความประพฤติดี มีทางกลับตัวได้ก่อนครบกำหนดโทษตามคำพิพากษาก็จะส่งตัวมาแห่งนี้ สถานที่ควบคุมแห่งนี้ใช้วิธีการเช่นเดียวกับสถานฝึกอบรมเด็กหรือเยาวชน คือสอนวิชาสามัญและวิชาชีพต่าง ๆ ไม่ต้องถูกจองจำอย่างนักโทษ หอพักก็แบ่งเป็นห้องให้อยู่เป็นส่วนสัด มีห้องพักผ่อน ห้องสมุด สถานพยาบาล พร้อมอาหารรับประทานอย่างเดียวกับเจ้าหน้าที่ ขณะนี้มีจำนวน ๘๐๐ คน ต่อเจ้าหน้าที่ ๑๖๐ คน ผู้ที่ถูกส่งมาควบคุมยังสถานที่นี้ถ้ามีความประพฤติดีก้าวหน้า ก็มีสิทธิได้รับการพักการลงโทษ คือได้รับการปลดปล่อยก่อนกำหนด แต่มีเงื่อนไขให้มารายงานตัวต่อพนักงานคุมประพฤติเป็นระยะ ๆ ถ้ากลับเลวลงก็ถูกส่งกลับเรือนจำที่มีระเบียบวินัยเข้มงวดยิ่งขึ้น

วันที่ ๑๘ กันยายน ๒๕๐๕ ไปชม Southern Methodist University ซึ่งผู้พิพากษาบางท่านเคยได้รับทุนไปศึกษาวิชากฎหมายมาแล้วหลายรุ่น ขณะนั้นก็มีคนไทยที่กำลังศึกษาวิชากฎหมายอยู่สองนายแต่ไม่ใช่ผู้พิพากษา คนหนึ่งชื่อกมล อยู่กฤษฎีกา อีกคนชื่ออรรถ อยู่กรมพระธรรมนูญทหารบก Mr. Robert A. Wilson เป็นผู้ให้การต้อนรับ ได้คัดรายชื่อคนไทยที่จบการศึกษาวิชากฎหมายจากมหาวิทยาลัยนี้มาให้ดู ต่อจากนั้นพาไปพบ Dean Robert G. Storey คนแรกที่ท่านถามถึง คือ อาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ และบอกว่าชอบกันมาก นอกจากนั้นได้ถามข่าวถึงคนอื่นอีกหลายคน ที่จำได้มี คุณจิตติ ติงศภัทิย์ คุณยล ธีรกุล คุณจินตา บุณยอาคม และ คุณชลอ จามรมาน เป็นต้น ส่วนคนอื่นที่ข้าพเจ้าบังเอิญจำไม่ได้หมดต้องขออภัยด้วย ท่านได้ถามข่าวคราวถึงตำแหน่งหน้าที่ของแต่ละคน เมื่อได้ทราบว่าแต่ละคนก็ได้รับการเลื่อนสูงจากเดิมกว่าเมื่อครั้งยังศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัยนั้น รู้สึกว่าท่านมีความชื่นชมยินดีและท่านขอฝากความระลึกถึงมายังทุก ๆ คนด้วย Mr. Robert A. Wilson ได้พาชมมหาวิทยาลัยโดยทั่ว โดยไม่ลืมอวดห้องสมุดว่ามีแผนกกฎหมายไทยอยู่ด้วย คุณกมลกับคุณอรรถ ซึ่งกำลังศึกษาอยู่เล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า คุณจิตติ ติงศภัทิย์ มาทำชื่อเสียงไว้มาก เพราะครูบาอาจารย์ยังกล่าวขวัญถึงอยู่เสมอ วันนี้ข้าพเจ้าได้มีโอกาสพบกับ Professor Charles Webster ซึ่งเป็นศาสตราจารย์ของมหาวิทยาลัย ได้สนทนากันถึงเรื่องการแก้ไขเด็กที่มีปัญหา ซึ่งท่านได้ให้ทรรศนะว่าในขณะนี้ยังไม่มีวิธีใดที่จะดีกว่าการฝึกอบรมและการคุมประพฤติ

วันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๐๕ ไปดูสถานแรกรับและศาลครอบครัว ศาลเด็ก สำหรับศาลครอบครัวผู้พิพากษาที่พิจารณาเป็นสตรี ส่วนศาลเด็กกำหนดอายุเด็กต่างกัน คือชายอายุไม่เกิน ๑๗ ปี หญิงไม่เกิน ๑๘ ปี ซึ่งผิดกับที่อื่น ๆ ซึ่งกำหนดอายุเป็นอย่างเดียวกันคือไม่เกิน ๑๘ ปีเหมือนกันทั้งชายและหญิง ได้สอบถามถึงเหตุผลในข้อนี้ ได้รับคำตอบว่าเพราะกฎหมายบัญญัติเช่นนั้นและบัญญัติไว้นานมาแล้ว แต่ไม่ทราบเหตุผลว่าเหตุใดจึงบัญญัติให้ต่างกัน หลังจากได้ไปดูสถานแรกรับ ศาลครอบครัวและศาลเด็กแล้ว ได้รับเชิญให้ไปรับประทานอาหารกลางวันที่ Dallas Bar Association โดย Mr. Frank W. Conrad, Attorney and Counselor at Law เป็นเจ้าภาพร่วมกับผู้พิพากษาศาลเด็กและศาลครอบครัว

เสร็จจากรับประทานอาหารแล้วก็รีบกลับมา Hotel เพื่อเตรียมเดินทางไป New Orleans เครื่องบินออกเวลา ๑๖.๓๐ นาฬิกา ถึงเวลา ๑๘.๑๕ นาฬิกา

New Orleans เป็นเมืองท่าใหญ่ที่ ๒ ของสหรัฐอเมริกา รองจาก New York อยู่ตอนใต้ริมอ่าว Mexico ในสมัยโบราณฝรั่งเศสและสเปญมีอำนาจอยู่ในเขตนี้ วัฒนธรรมฝรั่งเศสและสเปญยังคงเหลือตกค้างอยู่ โดยมีหมู่บ้านซึ่งเป็นถิ่นที่ชาวฝรั่งเศสเคยอยู่อาศัยเรียกว่า French Market อาคารบ้านเรือนเป็นแบบฝรั่งเศส คือตามระเบียงจะมีลูกกรงเหล็กเป็นลวดลายต่าง ๆ มีร้านขายกาแฟแบบตั้งโต๊ะออกมาตามริมถนน มีถนนสายหนึ่งชื่อ Bourkon Street เต็มไปด้วยร้านขายสุราซึ่งมีระบำโป๊ให้ชมด้วย เจ้าของร้านจะเปิดประตูให้คนที่เดินผ่านไปมาได้เห็นระบำตัวอย่างเพื่อชักชวนให้คนเข้าร้านอยู่ตลอดเวลา พวกระบำเมื่อเต้นเสร็จแล้วจะลงมานั่งคุยกับลูกค้าเพื่อความเพลิดเพลินตามอัธยาศัย แต่ต้องมีการเลี้ยงสุรากันตามธรรมเนียม ถ้าเลี้ยงดีจ่ายหนักก็อยู่คุยด้วยนาน หรือจะไปไหนต่อไปก็ยังได้เมื่อหมดเวลาแล้ว ภาษาที่พูดในเมืองนี้มีอังกฤษ ฝรั่งเศส และสเปญ ทางการได้จัดให้ล่องเรือชมการขนส่งทางน้ำของเมืองนี้ ซึ่งมีเรือสินค้าขนาดหนักของชาติต่าง ๆ จอดเพื่อรับส่งสินค้าเป็นจำนวนมากพอดู ตามบริเวณท่าเรือก็เต็มไปด้วยโรงพักสินค้าเพื่อส่งต่อไปยังรัฐต่าง ๆ เมืองนี้มีมหาวิทยาลัยใหญ่แห่งหนึ่งชื่อ Tulane University เคยมีนักเรียนไทยมาศึกษาที่นี่มากเหมือนกัน สำหรับทางวิชากฎหมาย คุณปรีดี เกษมทรัพย์ ผู้พิพากษา ก็มาศึกษาที่นี่และสำเร็จไปแล้ว ขณะนี้ได้รับทุนไปศึกษาต่อที่ Bonn สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมันตะวันตก ข้าพเจ้าได้มีโอกาสไปที่มหาวิทยาลัยแห่งนี้และได้พบกับ Professor Rodolfo Batiza ให้การต้อนรับดี กับชวนให้คนไทยมาเรียนกฎหมายที่นั่นเพราะในรัฐ Louisiana ใช้กฎหมายแบบประมวลเช่นเดียวกับเรา ข้าพเจ้าเสนอว่าถ้าทางมหาวิทยาลัยช่วยเหลือทางด้านทุนที่จะมาเรียน คงจะมีผู้สมัครแน่

ข้าพเจ้าพัก New Orleans, Louisiana สองวัน วันที่ ๒๒ กันยายน ๒๕๐๕ เวลา ๙.๐๓ นาฬิกา ก็เดินทางโดยเครื่องบินไป Miami, Florida ซึ่งเป็นเมืองตากอากาศที่มีชื่อเสียงที่สุดของสหรัฐอเมริกา บรรดา Hotel ใหญ่ ๆ และหรู ๆ จะตั้งเรียงรายอยู่ริมหาดด้านมหาสมุทรแอตแลนติค ค่าที่พักในฤดูร้อนสูงเป็นพิเศษ แต่ในยามปกติก็แพงกว่าที่

อื่น ๆ ไนท์คลับจะอยู่ตาม Hotel หรู ๆ เหล่านี้ รุ่งขึ้นได้ไปชม Sea Aquarium มีการแสดงของปลาวาฬ ซึ่งสามารถเล่นโบว์ลิ่ง กระโดดลอดบ่วง กระโดดสูง การแสดงแมวน้ำที่สามารถเล่นดนตรีได้ การให้อาหารปลาใต้น้ำและการให้อาหารปลาฉลาม กับมีตู้กระจกแสดงถึงพันธุ์ปลาและสัตว์น้ำบางชนิดที่แปลก ๆ นับว่าน่าชม ตอนเย็น Mrs. Paul Helliwell ภริยากงสุลไทยประจำ Florida เชิญไปรับประทานอาหารค่ำที่บ้าน ขณะนั้นท่านกงสุลไปยุโรป Judge Herrin กับภริยามารับที่ Hotel. Judge Herrin รู้จักและชอบพอกับพลอากาศจัตวาสมิต มกรสาร มาก่อนเป็นพิเศษ เมื่อ Judge Herrin แต่งงาน พลอากาศจัตวาสมิต มกรสาร ให้ผ้าไหมไทยยกทองเป็นของขวัญ ๑ ชุด ภริยา Judge Herrin เก็บไว้สิบปีเศษแล้ว วันนั้นจะมารับข้าพเจ้าซึ่งเป็นคนไทยก็เอาออกมาตัดเป็นเครื่องแต่งกายสำหรับงานนี้ แต่ Judge Herrin ได้เตือนภริยาไว้ล่วงหน้าว่าถ้าข้าพเจ้าไม่แสดงความสนใจก็อย่าผิดหวัง เพราะปกติผู้ชายไม่ค่อยรู้สึกและรู้เรื่องเครื่องแต่งกายสตรีเท่าใดนัก ข้าพเจ้าคอยอยู่ที่ห้องรับแขกของ Hotel เมื่อ Judge Herrin กับภริยามาถึง หลังจากที่ต่างได้ทราบว่าใครเป็นใครกันแล้ว ข้าพเจ้าก็ถามเป็นคำแรกว่าเสื้อผ้าของภริยา Judge Herrin เป็นผ้าไหมไทยใช่ไหม ถ้าใช่ ข้าพเจ้ารู้สึกว่าวันนี้ข้าพเจ้ามีความอบอุ่นเป็นพิเศษ ภริยา Judge Herrin ดีใจมากที่ข้าพเจ้าสนใจในเครื่องแต่งกายที่ตั้งใจจะมาอวด จึงได้เล่าเรื่องตอนต้นให้ฟัง เหตุบังเอิญเพียงเล็กน้อยได้ก่อให้เกิดความสนิทสนมเป็นกันเองมากขึ้นอย่างรวดเร็ว Mrs. Paul Helliwell เคยต้อนรับคนไทยที่สำคัญ ๆ มาแล้วหลายครั้ง วันนั้นนำเอาเครื่องถมไทย เช่น หีบบุหรี่จากสำนักนายกรัฐมนตรี เครื่องชุดน้ำชาใหญ่มารับรอง ขณะที่กำลังรับประทานอาหาร ได้กรุณานำพริกดองและซอสพริกมาส่งให้ข้าพเจ้า พร้อมกับพูดว่า สามีเคยสั่งไว้ว่าถ้าจัดเลี้ยงรับรองคนไทยอย่าได้ลืมของสองอย่างนี้เป็นอันขาด

วันที่ ๒๔ กันยายน ๒๕๐๕ ภริยา Judge Herrin มารับที่ Hotel พาไปชมพิพิธภัณฑ์และ Parrot Jungle ซึ่งเต็มไปด้วยนกแก้วนานาชนิด ซึ่งได้รับการฝึกให้สามารถแสดงการเล่นได้ต่าง ๆ ตามที่ผู้เลี้ยงออกคำสั่งให้ทำ แม้แต่การนับและคิดเลขง่าย ๆ นับว่าแปลก ต่อจากนั้นไปชมมหาวิทยาลัย Miami ศาลอุทธรณ์ ศาลจราจร และศาล Circuit Court ตอนค่ำ Judge Herrin และภริยามารับไปชมบ้านซึ่งมีสภาพอยู่ในชั้นดีแต่อยู่กัน

สองคนเท่านั้น ไม่มีบุตรไม่มีคนใช้ และยังไม่มีพรมปูพื้น ภริยาของ Judge บอกว่า Judge ได้เงินเดือนเพียงปีละ ๑๙,๕๐๐ ดอลลาร์เท่านั้นเอง ยังมีเครื่องแต่งบ้านไม่ครบ ในฐานะแม่บ้านจึงต้องทำงานบ้านด้วยตนเองทุกอย่าง ข้าพเจ้าพูดว่าฐานะของผู้พิพากษาไทยก็ต้องอยู่ด้วยความประหยัดเหมือนกัน แต่ไม่บอกว่าได้เงินเดือนเท่าใด เดี๋ยวจะไม่เชื่อ ค่ำวันนั้น Judge Herrin และภริยาพาไปเลี้ยงที่ Restaurant Cuba มีดนตรีไพเราะ เสร็จแล้วขับรถไปชมชายหาดของ Miami และร้านจำหน่ายสินค้าประเภทสวยงามไม่แพ้ Paris

วันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๐๙ ไป Juvenile Domestic and Relation Court ซึ่งทำหน้าที่ทั้งศาลเด็กและศาลครอบครัวรวมกัน ได้ฟังการพิจารณาคดีเรื่องหนึ่ง เป็นเรื่องเด็กนิโกรหญิงอายุ ๑๕ ปี มีนิสัยเล่นเพื่อนและโกหก เคยถูกส่งตัวอยู่สถานฝึกอบรมมาแล้วมากระทำผิดอีก ครั้งนี้ปรากฏว่ามีครรภ์โดยไม่ทราบว่าใครเป็นบิดา และขู่ว่าถ้าขืนกักไว้ในสถานฝึกอบรมอีกจะฆ่าตัวตาย ศาลยังวินิจฉัยไม่ได้ว่าควรจะแก้ไขเด็กผู้นี้โดยสถานใด คงรับเอาตัวไว้ที่สถานแรกรับก่อน เพื่อรอฟังผลการพินิจจากพนักงานสังคมสงเคราะห์และจิตแพทย์ สถานแรกรับซึ่งที่นี่เรียกว่า Juvenile Hall อยู่บริเวณเดียวกับศาลและขึ้นอยู่กับศาล แยกเด็กผิวขาวกับเด็กนิโกรไว้คนละฟากไม่รวมกัน แต่เด็กผิวเดียวกันทั้งชายหญิงอยู่รวมตึกเดียวกัน เพียงแต่เด็กชายอยู่ชั้นบน เด็กหญิงอยู่ชั้นล่าง

ค่ำวันนั้น Mr. Melvyn Frumkes ทนายความหนุ่ม เคยรู้จักกับ คุณกวี มนุญปิจุ ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดตราด ได้เชิญไปรับประทานอาหารค่ำที่บ้าน คุณกวีเคยสอนให้บุตรเขียนชื่อตัวเองเป็นภาษาไทยตอนนี้ลืมเสียแล้ว ขอให้ข้าพเจ้าช่วยสอนต่อ มารดาของภริยา Mr. Melvyn Frumkes เคยมาเที่ยวกรุงเทพ ฯ พักที่โรงแรมเอราวัณ ชอบกรุงเทพ ฯ มาก และพูดชมกับแขกที่รับเชิญในวันนั้นว่า ผลไม้ของประเทศไทยมีรสแปลกและอร่อยที่สุด บรรดากล้วยด้วยกันไม่มีที่ไหนสู้กล้วยหอมของไทย

วันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๐๙ ออกเดินทางจาก Miami, Florida ไป Williamsburg, Virginia เครื่องบินออกเวลา ๑๓.๓๕ นาฬิกา ถึง Norfork เวลา ๑๙.๐๕ นาฬิกา เมือง Norfork อยู่ริมมหาสมุทรแอตแลนติค เป็นที่ตั้งฐานทัพเรือของสหรัฐอเมริกาแห่งหนึ่ง ตามกำหนดเดินทางจะต้องเปลี่ยนเครื่องบินระยะนี้อีกช่วงหนึ่ง แต่เครื่องบินที่จะเดินทางช่วงนี้

เสียเวลายังไม่มีกำหนดออก ข้าพเจ้าจึงเปลี่ยนเป็นเช่ารถ Taxi ไปแทน ระยะทางประมาณ ๔๐ ไมล์ รถแล่นลอดอุโมงค์ใต้ทะเลเป็นระยะยาวไม่ใช่เล่น ถึง Williamsburg ๒๑ นาฬิกาเศษ

Williamsburg เป็นเมืองประวัติศาสตร์ เคยขึ้นกับอังกฤษ อาคารสถานที่ต่างๆ ครั้งอังกฤษปกครองจนกระทั่งทำการต่อต้านสู้รบกับอังกฤษเป็นอิสระพ้นอำนาจอังกฤษยังคงอยู่เป็นพิพิธภัณฑ์ให้ชม ก่อนเข้าชมต้องไปที่ Information Center มีภาพยนตร์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเมืองนี้ให้ดูเพื่อทราบเรื่องราวถึงความเป็นมาเสียก่อนซึ่งจะทำให้เข้าใจดีขึ้น เจ้าหน้าที่สตรีของ Information Center ผู้หนึ่งเคยรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ซึ่งเสด็จประพาสที่นี่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ เมื่อทราบว่าข้าพเจ้าเป็นคนไทย ได้บอกว่ายังติดใจในพระสิริโฉมและพระจริยาวัตรของล้นเกล้าล้นกระหม่อมทั้งสองพระองค์เป็นอันมาก ด้วยพระบารมีปกเกล้าฯ ข้าพเจ้าพลอยได้รับความสะดวกจากเจ้าหน้าที่ผู้นี้เป็นพิเศษ ตามสถานที่ต่างๆ ที่เข้าชมจะมีเจ้าหน้าที่แต่งกายอย่างสมัยนั้นคอยอธิบายชี้แจงโดยละเอียด แม้กระทั่งร้านขายอาหารก็จะปฏิบัติต่อลูกค้าตามแบบอย่างประเพณีเดิมครั้งศตวรรษที่ ๑๘ Mr. Thomas B. Schlesinger แห่ง Foreign Visits Coordinator ได้เลี้ยงอาหารค่ำที่ร้านอาหารแห่งหนึ่งซึ่งมีประเพณีว่าผู้รับใช้จะต้องเป็นผู้คลุมผ้ากันเปื้อนให้และผ้ากันเปื้อนนี้ใหญ่มากราวกับผ้าคลุมเวลาตัดผม ผู้รับใช้นุ่งกางเกงรัดเข่าสวมถุงยาง ใส่เสื้อเชิ้ตแขนยาวคลุมข้อมือและสวมวิค ทำให้บรรยากาศแปลกไปจากปกติ

วันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๐๕ ข้าพเจ้าได้เดินทางโดยเครื่องบินกลับมา Washington D.C. อีกครั้งหนึ่ง เพื่อมาสรุปผลงานที่ได้ผ่านมาแล้วกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาว่าได้รับผลเป็นที่พึงพอใจเพียงใดหรือไม่ พร้อมกับกำหนดการเดินทางเพื่อออกจากสหรัฐอเมริกา เพราะจากนั้นก็จะไป New York เป็นแห่งสุดท้ายสำหรับการดูงานในสหรัฐอเมริกา กับมีหนังสือแจ้งวันกำหนดเดินทางโดยแน่นอนไปยังสถานเอกอัครราชทูตไทยในลอนดอน ปารีส สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมันตะวันตกและโรม

วันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๐๕ เวลา ๑๘.๑๕ นาฬิกา เดินทางออกจาก Washington D.C. โดยสายการบิน National Airline เวลา ๑๙.๓๐ นาฬิกา เครื่องบินถึงสนามบิน

Idlewild New York ก่อนเครื่องบินจะลงได้ปรากฏว่าอากาศไม่ดี ฝนตกหนัก เกือบจะต้องเปลี่ยนไปลงสนามอื่น เครื่องบินได้บินวนรอจังหวะอยู่ประมาณ ๒๐ นาที ก็ลงได้โดยสวัสดิภาพ

New York เป็นเมืองตั้งอยู่บนเกาะ Manhutton เป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุดของสหรัฐและเป็นที่ตั้งสหประชาชาติ มีพลเมืองมากเป็นที่สามของโลก มีตึกสูงๆ มากที่สุดและสูงที่สุดในโลก คือเอ็มไพร์สเตท ถนนตัดเป็นล็อกสี่เหลี่ยมๆ เรียกถนนที่ ๑ ที่ ๒ ตามลำดับจนถึงถนนที่ ๘๐ เศษ เรียงเลขไม่สับกันจำง่าย มีร้านขายอาหารจีนพูดไทยได้ ถ้าอยากพบคนไทยไปที่ร้านนี้จะต้องพบทุกที Governmental Affairs Institute จอง Hotel Waldorf Astoria ไว้สำหรับข้าพเจ้า เป็น Hotel ชั้นยอด ได้ทราบว่าเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จก็ทรงประทับที่นี่ เพียงแต่ค่าทิปค่าโทรศัพท์ก็แย่ต้องหย่อนเงินกันเรื่อย จะถอยไปอยู่ Hotel ที่ถูกกว่าก็กลัวเสียหน้า Reception Center ข้าพเจ้าถือโอกาสจากวันว่างนั่งรถชมรอบเกาะและขึ้นเอ็มไพร์สเตท ชมวิวทางอากาศ และไปชม Metropolitan Museum of Art วันหนึ่ง แต่ไม่สู้จะทั่วถึงนัก เพราะกว้างใหญ่มากเหลือเกิน อีกวันลงเรือ Tour รอบเกาะ Manhutton เป็นระยะทาง ๓๕ ไมล์ ใช้เวลานาน ๓ ชั่วโมง เรือแล่นเฉียดเทพี Liberty ได้เห็นอย่างใกล้ชิด และทำให้เห็น New York หมดทั่วเมือง วันนั้นเรือเดินสมุทร Queen Elizabeth กำลังเข้าเทียบท่าพอดี ใหญ่มาก

New York ในยามราตรีมีคนเที่ยวกันมาก โดยเฉพาะแถวย่าน Time Square ถนน Broadway เต็มไปด้วยโรงภาพยนตร์ โรงละครและไนท์คลับ ผู้คนที่เดินไปมาเกือบจะเรียกได้ว่าเบียดกัน ถนน 5th Avenue เป็นถนนที่มีห้างร้านขายของที่สวยที่สุดและแพงที่สุด เดินดูของตามหน้าต่างก็เพลินเสียแล้ว Radio City คือฉายภาพยนตร์ควบกับระบำเขาว่าใหญ่ที่สุดในโลก คนเข้าดูต้องเข้าคิวกันยาวเหยียดร่วมกิโลเมตร เห็นคิวแล้วก็ท้อวันที่จะได้ชม ข้าพเจ้ายืนอยู่ใกล้ๆ ต้นคิวกำลังคิดว่าจะไปไหนต่อไปดีเพราะรอคิวคงไม่ไหว พอดีตำรวจที่รักษาการณ์อยู่บริเวณนั้นมาผลักข้าพเจ้าเข้าไปในคิวพร้อมกับพูดว่าอย่าแตกคิวออกมากีดขวางทางจราจรเขา ข้าพเจ้าก็เลยตีหน้าตายแทรกเข้าไป เสียงคนข้างหลังพึมพำเอาหูทวนลมเสียจึงได้ชม ใกล้ๆ กับ Radio City เป็น Rockefeller Center มีลานสะเก๊ต

น้ำแข็งสำหรับให้ลงไปเล่นและมีครูฝึกหัดให้ด้วย สองฟากลานเป็นร้านจำหน่ายอาหาร ฟากหนึ่งเป็นแบบอังกฤษ อีกฟากเป็นแบบฝรั่งเศส รับประทานไปชมไป เพลินดี

คุณสุบรรณ เศวตมาลย์ แห่งคณะทูตถาวรแห่งประเทศไทยประจำสหประชาชาติ ได้นำข้าพเจ้าเข้าฟังการประชุมของสหประชาชาติครั้งหนึ่ง วันนั้นเป็นการอภิปรายทั่วไปเกี่ยวกับการเลือกมนตรีความมั่นคง และได้พาชมตึกที่ทำการของสหประชาชาติทั่ว ๆ ไปเท่าที่จะเข้าชมได้ เป็นสิ่งที่น่าสนใจมาก

สำหรับการดูงาน ได้ไปที่ Police Department Section The Youth Division ในการปฏิบัติต่อเด็กที่ยังไม่ได้กระทำผิดกฎหมาย ประเภทเด็กอนาถา จรจัด หรือมีความประพฤติเสียหาย ตำรวจมีอำนาจจับส่งกรมประชาสงเคราะห์ สำหรับเด็กที่เกิดมาโดยไม่ปรากฏบิดาและมารดาไม่สามารถจะเลี้ยงดูได้ ก็จัดส่งไปตามองค์การศาสนาต่าง ๆ เพื่อให้รับเลี้ยง ส่วนประเภทเด็กที่ไม่มีคนดูแล เช่น บิดามารดาเจ็บป่วยอยู่โรงพยาบาลหรือถูกจำขัง ตำรวจมีหน้าที่จัดส่งเด็กเหล่านั้นไปยังกรมประชาสงเคราะห์ เพื่อส่งต่อไปยังองค์การเอกชนหรือศาสนาเลี้ยงดูต่อไป

การแก้ไขปัญหาเยาวชนเฉพาะหน้าสำหรับเด็กที่มีปัญหาคือปกครองไม่ไหว หนีโรงเรียน In need of Care and Protection นั้น บิดามารดาหรือผู้ปกครองมีสิทธิ์ที่จะไปร้องเรียนต่อตำรวจ ตำรวจจะเรียกเด็กพร้อมทั้งบิดามารดาหรือผู้ปกครองไปสอบถามเพื่อพิจารณาปัญหานั้นเป็นราย ๆ ถ้าสามารถแก้ไขได้ ตำรวจก็จะเป็นผู้แนะนำหรือให้ความช่วยเหลือไปตามควรแก่เหตุ ถ้ายังไม่ดีขึ้นก็จะส่งศาลเพื่อคุมประพฤติไว้ชั่วระยะเวลาหนึ่ง แต่ถ้ากลับเลวลงไปอีกก็ถึงขั้นส่งสถานฝึกอบรมเป็นที่สุด

สำหรับรัฐนี้กำลังแก้กฎหมายให้สิทธิแก่เด็กมากขึ้น โดยตำรวจจะเข้าไปเกี่ยวข้องหรือแตะต้องเด็กที่ยังไม่ได้ทำผิดกฎหมายไม่ได้ แต่เป็นอำนาจของพนักงานคุมประพฤติที่จะรายงานศาลเพื่อให้ศาลวินิจฉัยว่าควรจะบำบัดแก้ไขเด็กนั้นโดยสถานใด ตำรวจคงมีหน้าที่แต่เพียงรายงานพฤติการณ์ให้พนักงานคุมประพฤติทราบเท่านั้น

อย่างไรก็ตามในคดีเล็ก ๆ น้อย ๆ ตำรวจมีอำนาจว่ากล่าวปล่อยตัวไป คือเสร็จได้ในขั้นตำรวจ

วันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๐๕ ซึ่งเป็นวันที่ไปดูงาน Police Department Section The Youth Division ตอนบ่ายจะมีขบวนแห่ Columbus Day Parade ประธานาธิบดี Kennedy มาร่วมด้วย ประชาชนมาคอยดูแห่ตามริมถนนตั้งแต่เช้าแน่นไปหมด ทำให้จราจรติดขัด ข้าพเจ้าถามหัวหน้าตำรวจที่กำลังดูงานว่าควรจะไปชมที่ไหน เขาเลยฝากข้าพเจ้าไปกับสารวัตรซึ่งจะพาเจ้าหน้าที่ตำรวจนอกเครื่องแบบไปรักษาการณ์ สารวัตรพาข้าพเจ้าไปนั่งชมที่อัฒจันทร์ใกล้ ๆ กับที่ที่ท่านประธานาธิบดียืนรับคำนับนั่นเอง ขบวนแห่ส่วนใหญ่เป็นนักเรียนจากโรงเรียนและมหาวิทยาลัยกับองค์การหรือสมาคมต่าง ๆ แต่งกายแปลก ๆ เดินตั้งแต่บ่ายจนเย็น คนที่เข้าขบวนแห่เดินประมาณสักแสนคน

วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๐๕ เวลา ๘.๐๐ นาฬิกา ข้าพเจ้าออกจาก Hotel มาสนามบินเพื่อเดินทางไป London เพราะดูงานที่สหรัฐอเมริกาครบ ๙๐ วัน ตามคำเชิญแล้ว คุณชวน ฉวีวงศ์ แห่งสำนักผู้ดูแลนักเรียนไทยมาส่งที่สนามบิน เครื่องบินออกเวลา ๑๐.๐๐ นาฬิกา โดยสายการบิน Pan Am ที่สนามบินมีของจำหน่ายโดยไม่เสียภาษี ชำระราคาแล้วยังไม่ได้ของ ต่อเมื่อเครื่องบินขึ้นสู่อากาศนั่นแหละ Air Hostess จึงจะเอาของไปมอบให้ที่ที่นั่ง เครื่องบินถึงตามเวลา London ๒๑.๓๕ นาฬิกา แต่ความจริงชั่วโมงบินจริง ๆ เพียง ๖ ชั่วโมง ๔๕ นาที โดยไม่หยุดเลย เวลาใน London เร็วกว่า New York ๕ ชั่วโมง เมื่อตรวจคนเข้าเมืองประทับตราหนังสือเดินทางแล้ว ก็ผ่านมาที่ศุลกากร เขาถามข้าพเจ้าแต่เพียงว่ามาด้วยกิจธุระอะไร จะอยู่กี่วัน มีบุหรี่ไหม ของขวัญมีไหม เมื่อได้รับคำตอบเป็นที่พอใจแล้วก็บอกว่าไปได้ ไม่ตรวจกระเป๋า พอออกมาก็พบ คุณเดือน จิตรกร ผู้พิพากษา คุณเริงธรรม ลัดพลี ซึ่งกำลังศึกษากฎหมายอยู่ กับ คุณสมบุญ โรจนกร แห่งสถานทูตไทยมาคอยรับอยู่แล้ว ต่างดีใจที่ได้พบกัน บุคคลทั้งสามได้นำข้าพเจ้าไปที่ Hotel Hilton Court และคุยกันจนดึก

สถานเอกอัครราชทูตไทยแห่งกรุงลอนดอนได้กรุณาติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของอังกฤษเพื่อที่จะให้ข้าพเจ้าดูงานไว้เสร็จเรียบร้อยแล้ว คุณเดือน จิตรกร เป็นผู้นำ สถานที่ที่ไปดูมี ๕ แห่งด้วยกัน คือ

๑. Home Office, Horseferry House

๒. Peel House, Attendance Centre

๓. ศาลเด็กที่ Lambeth South, Methodist Church Hall. Elm Park, Brixton Hill, S.W. 2

๔. แผนกค้นคว้าและวิจัยของ University College, 16 Gordon Square W.C.1

๕. Prison Commission, Horseferry และ Borstals

ในด้านการแก้ไขเด็กและเยาวชนของอังกฤษแบ่งออกเป็นสองประเภทใหญ่ ๆ คือ

๑. วิธีแก้ไขนอกสถานฝึกอบรม

๒. วิธีแก้ไขในสถานฝึกอบรม

วิธีการแก้ไขนอกสถานฝึกอบรม แยกออกเป็น

๑. ปล่อยเด็ดขาด

๒. ปล่อยโดยมีเงื่อนไข

๓. มีคำสั่งให้คุมประพฤติไว้

๔. บังคับให้ชดใช้ค่าสินไหมทดแทน

๕. มีคำสั่งให้กำกับความประพฤติ (ในกรณีเด็กยังมิได้ทำความผิดอาญา)

๖. ปรับ

๗. ศูนย์ฝึกการใช้เวลาว่าง

๘. วางข้อกำหนดให้ผู้ปกครองอบรมเลี้ยงดูให้เข้มแข็งขึ้น

๙. มีคำสั่งมอบเด็กไว้แก่ญาติหรือบุคคลที่ศาลเห็นสมควร

วิธีการแก้ไขในสถานฝึกอบรม

๑. สถานแรกรับ

๒. สถานฝึกและอบรม

๓. ศูนย์ฝึกและอบรมระยะสั้น

๔. ทัณฑสถานวัยรุ่น

๕. สถานสำหรับเด็กและเยาวชนซึ่งมีภาวะทางจิตบกพร่อง

๖. สถานแรกรับชนิดเข้มงวด

สำหรับเด็กหรือเยาวชนซึ่งจำเป็นต้องได้รับความคุ้มครอง หรือปกครองไม่ไหว หรือหนีโรงเรียนเป็นเนืองนิตย์ ก็จะใช้วิธีแก้ไขต่างๆ กันเพื่อความเหมาะสมตามปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น

๑. มอบเด็กให้แก่ญาติหรือบุคคลที่ศาลเห็นสมควร

๒. มีคำสั่งให้กำกับความประพฤติ

๓. ส่งตัวไปสถานแรกรับ

๔. วางข้อกำหนดให้ผู้ปกครองอบรมเลี้ยงดูให้เข้มแข็งขึ้น

๕. ข้อกำหนดอื่นๆ ตามที่เห็นสมควร

การพิจารณาคดีในศาลเด็กมีข้อที่น่าสังเกตคือ มีเจ้าหน้าที่กรมประชาสงเคราะห์และการศึกษาร่วมอยู่ด้วย หากมีปัญหาเกี่ยวกับการช่วยเหลือในด้านสวัสดิการหรือการศึกษาอย่างใด ศาลจะสอบถามเจ้าหน้าที่เหล่านี้เป็นทางประสานงานไว้ก่อน เพื่อว่าคำสั่งศาลจะได้สัมฤทธิ์ผล

London ในระยะนั้นอากาศเริ่มหนาว หมอกลงจัด ถึงกับบางวันเครื่องบินขึ้นลงไม่ได้ คุณเดือน จิตรกร ผู้พิพากษา และ คุณสงัด ศรีวณิก ผู้ช่วยผู้ดูแลนักเรียนไทยได้กรุณานำข้าพเจ้าไปชมสถานที่สำคัญๆ และการแสดงที่น่าดูหลายอย่าง พร้อมทั้งเลี้ยงอาหารด้วย คุณมานิต อมรทัต อดีตผู้พิพากษา ซึ่งขณะนี้อยู่ใน London ได้นัดหมายนักเรียนไทยที่กำลังศึกษากฎหมายมาพบปะสนทนาและเลี้ยงอาหารกัน ผู้ที่ไปมีคุณเดือน คุณเริงธรรม คุณสำเนา คุณเสริมศักดิ์ คุณถาวร มันตราภรณ์ คุณไมตรี และคุณคนึงคงขาดแต่คุณถาวร โพธิ์ทอง คุณโสภณ รัตนากร อยู่นอก London มาไม่ได้ บรรยากาศในวันนั้นเป็นที่รื่นเริงสำราญแสดงถึงความสามัคคีกลมเกลียวกันเป็นอย่างดี ตลอดระยะเวลาที่ข้าพเจ้าอยู่ใน London ท่านเหล่านี้ได้กรุณารับเป็นธุระช่วยเหลือให้ความสะดวกสบายทุกประการ

ข้าพเจ้าใช้เวลาใน London ทั้งหมด ๘ วัน วันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๐๕ จึงออกจาก London มา Paris คุณเดือน คุณเริงธรรมและคุณคนึง กรุณามาส่งที่ Air Terminal ความจริงก็ตั้งใจจะมาส่งจนถึงสนามบิน แต่บังเอิญวันนั้นผู้โดยสารมาก รถรับส่งของ

สนามบินเต็มไม่มีที่ว่าง ส่วนคนอื่น ๆ ติดการเรียนมาไม่ได้ ตามกำหนดเครื่องบินจะออกเวลา ๑๐.๐๐ นาฬิกา แต่เครื่องบินเสียเวลาเลื่อนไปเป็น ๑๑.๐๐ นาฬิกา บินชั่วโมงเดียวก็ถึง Paris พอจะออกจากสนามบินมาขึ้นรถเข้า Paris เห็น คุณพจน์ ขวัญพูลศรี เคยเป็นเสมียนศาลอุทธรณ์ ขณะนี้กำลังศึกษากฎหมายมาคอยรับ ได้ความว่า คุณเริงธรรม ลัดพลี มีจดหมายมาบอกไว้ล่วงหน้าแล้วโดยข้าพเจ้าไม่ทราบเลย จึงได้รับความสะดวกเป็นอันมาก

การดูงานที่ Paris ได้รับความสะดวกจากสถานทูตไทยซึ่งได้ติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลฝรั่งเศสไว้เรียบร้อยแล้ว และกรุณาจัดให้ ม.ร.ว. สุทธิสวาท กฤดากร เลขานุการโทเป็นล่ามในการดูงานโดยตลอด แห่งแรกได้ไปที่กระทรวงยุติธรรม พบกับ Monsieur Louis Joseph, Magistrat เคยเป็นผู้พิพากษาศาลเด็กมา ๑๒ ปี ได้รับคำชี้แจงเกี่ยวกับหลักการของศาลเด็กแห่งประเทศฝรั่งเศสว่า เมื่อเด็กหรือเยาวชนกระทำผิดกฎหมายจะต้องถูกสอบสวนและส่งให้อัยการเป็นผู้ฟ้องคดีต่อศาล พนักงานคุมประพฤติจะทำการสืบเสาะประวัติ ความประพฤติ สติปัญญา การศึกษาอบรมและฐานะความเป็นอยู่ของเด็กหรือเยาวชน ผู้ปกครอง ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทั้งปวง รวมทั้งสาเหตุแห่งการกระทำผิด แล้วทำการพินิจร่วมกับพนักงานสังคมสงเคราะห์ แพทย์ จิตแพทย์ เสนอรายงานต่อศาลเพื่อประกอบการวินิจฉัยว่าควรจะแก้ไขเด็กหรือเยาวชนนั้นโดยสถานใด การแก้ไขก็มีทั้งวิธีการนอกสถานฝึกอบรมและในสถานฝึกอบรมเป็นขั้น ๆ ตั้งแต่อย่างเบาที่สุดจนถึงขั้นหนักที่สุดตามควรแก่กรณีเป็นเรื่อง ๆ ไป ศาลมีอำนาจสั่งกักขังเด็กหรือเยาวชนไว้ในสถานฝึกอบรมได้ไม่เกินกว่าเวลาที่เด็กหรือเยาวชนนั้นมีอายุครบ ๒๑ ปีบริบูรณ์

สำหรับประเภทเด็กเหลือขอ ปกครองไม่ไหว In need of care and protection คือยังไม่ได้กระทำผิดกฎหมาย บิดามารดาหรือผู้ปกครอง เจ้าพนักงานตำรวจ อาจร้องขอต่อศาลให้จัดการแก้ไขอย่างหนึ่งอย่างใดได้ ศาลจะใช้วิธีการแก้ไขเช่นเดียวกับเด็กหรือเยาวชนที่กระทำผิดกฎหมาย และในเรื่องเช่นนี้แม้แต่ศาลจะไปรู้เห็นมาด้วยตนเองก็มีอำนาจเรียกตัวเด็กหรือเยาวชนและบิดามารดาผู้ปกครองมากล่าวจัดการได้ตามอำนาจในกฎหมาย

ต่อจากนั้นไปดูสถานฝึกอบรมหน่วยเด็กหญิง L'institution de Brecourt 5 Lab-beville (Seine-et-Oise) อยู่ห่าง Paris ประมาณ ๕๐ กิโลเมตร มีเด็กประมาณ ๗๕ คน

จัดแบ่งออกเป็นกลุ่ม ๆ ละประมาณ ๘ คนต่อครูผู้ควบคุม ๑ คน ให้อยู่คนละห้อง ฝึกสอนวิชาอาชีพต่าง ๆ เช่น ช่างเย็บ ตัดผม บัญชีและเลี้ยงสัตว์ สถานที่สะอาดโอ่โถง และมีระเบียบวินัยดี เมื่อได้เห็นสถานฝึกอบรมหน่วยเด็กหญิงแล้วก็ขอไปดูสถานฝึกอบรมหน่วยเด็กชายซึ่งแยกกันอยู่อีกแห่งหนึ่งไกลกันมาก หลักการในการปกครองควบคุมและฝึกวิชาอาชีพก็มีวิธีการเช่นเดียวกับหน่วยเด็กหญิง แต่เข้มงวดกวดขันกว่า สำหรับเด็กหรือเยาวชนที่ถูกควบคุมอยู่ในสถานฝึกอบรมนี้ ถ้าประพฤติเกเรผิดวินัยเป็นเนืองนิตย์ ก็จะถูกลงโทษในทางตัดสิทธิต่าง ๆ เป็นลำดับจนถึงขั้นขังเดี่ยว

แห่งสุดท้ายได้ไปฟังการพิจารณาคดีในศาลเด็กซึ่งใช้ห้องทำงานส่วนตัวของผู้พิพากษาเป็นห้องพิจารณาด้วย ได้ฟังการพิจารณาคดี ๒ เรื่อง

เรื่องที่ ๑ มารดามาร้องเรียนว่าบุตรหนีโรงเรียนไม่ยอมเรียนหนังสือ ว่ากล่าวอย่างไรก็ไม่เชื่อฟัง ศาลสอบถามเยาวชนผู้นั้นได้ความว่ากำลังเรียนอยู่ชั้น ๔ แต่ไม่ชอบโรงเรียนเดิม ต้องการเรียนในโรงเรียนทหารเรือ เมื่อตรวจหลักฐานแล้วปรากฏว่าอายุของเยาวชนยังไม่เข้าเกณฑ์ที่จะเรียนได้ ศาลจึงมีคำสั่งให้ส่งตัวเยาวชนไปกักไว้ยังสถานควบคุมพิเศษซึ่งมีระเบียบวินัยเข้มงวด แต่ต้องไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนตามเดิม เป็นการแยกเยาวชนจากผู้ปกครองเพื่อให้รู้สำนึก

เรื่องที่ ๒ เยาวชนต้องคดีฐานลักทรัพย์และปิดบังชื่อจริง ศาลพิพากษาให้ส่งตัวไปอยู่ในสถานฝึกอบรม มารดามาร้องว่าสงสารบุตรและไม่มีคนช่วยทำมาหาเลี้ยงชีพ เยาวชนเป็นกำลังสำคัญของครอบครัว ขอให้ได้รับการพิจารณาปลดปล่อยก่อนกำหนด แต่ศาลได้พิจารณารายงานของสถานฝึกอบรมแล้ว ความประพฤติของเยาวชนยังไม่ก้าวหน้าไปในทางที่ดี หากปลดปล่อยไปในระยะนี้เยาวชนอาจกระทำผิดขั้นร้ายแรงยิ่งขึ้น แต่ก็เห็นใจทางด้านครอบครัว จึงอนุญาตให้เยาวชนกลับบ้านได้เฉพาะวันเสาร์อาทิตย์

จากตัวอย่างคดี ๒ เรื่องดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการพิจารณาคดีเด็กนั้น ศาลได้กระทำด้วยความละเอียดอ่อนและยืดหยุ่นหนักไปในทางที่จะดัดนิสัยให้เด็กหรือเยาวชนมีความสำนึกในทางรู้จักผิดชอบด้วยตนเองมากที่สุด

Paris ระยะนั้นหนาวไม่แพ้ London และฝนตกด้วย ยิ่งเพิ่มความเย็นจัดยิ่งขึ้น Champs-Elysees เป็นย่านที่ขายของสวยงามของ Paris ราคาแพง การซื้อของใน Paris ถ้าชำระราคาด้วย Traveller Cheque จะได้ลด ๒๐% ทุกอย่าง สำหรับน้ำหอมได้ลดถึง ๔๐% และใช้ได้ทั่วไปแม้ในร้านอาหาร ได้อัตราแลกเปลี่ยนสูงกว่าธนาคาร แถบ Pigalle เต็มไปด้วยไนท์คลับ ต้องมี Dollar หนักๆ จึงจะสู้ไหว โฟลลี่แบร์แยร์ และคาสิโน เดอ ปารี เป็นระบำที่มีชื่อเสียงมาก ใครไป Paris ก็ต้องดู ค่าดูสำหรับที่ดีที่สุดประมาณ คนละ ๒๐๐ บาท มีตัวระบำนับเป็นสิบๆ แสงสีและฉากวิจิตรงดงามประกอบด้วยเพลงอันไพเราะ ถ้าจะพูดกันถึงการเปลือยและโป๊แล้ว โรงระบำสองแห่งนี้สวยงามตามแบบศิลป ไม่เปลือยตลอด ที่ London ก็มีระบำทำนองนี้เหมือนกัน แต่จำนวนผู้แสดงน้อยกว่า ในด้านศิลปหย่อนกว่า แต่ด้านเปลือย เปลือยตลอด ส่วนในด้านโป๊นั้นเท่าที่ผ่านมา ที่ Baltimore แห่งสหรัฐอเมริกาเหนือกว่าทุกๆ แห่ง สำหรับความสนุกสำราญของ Paris ยังมีอีกหลายอย่างซึ่งข้าพเจ้าไม่มีโอกาสได้เห็นเพราะทุนจำกัด สำหรับสถานที่สำคัญๆ ก็ได้ไปชมพระราชวัง Fontainebleau, Versailles พิพิธภัณฑ์ Louvre, Wax Museum ที่บรรจุศพของ Napoleon และโบสถ์ Notre-Dame สถานที่เหล่านี้มีคุณค่าในทางประวัติ-ศาสตร์มากที่สุด นอกจากนั้นยังได้ไปชมมหาวิทยาลัยซอร์บอนน์ด้วย ตลอดเวลาที่อยู่ใน Paris คุณพจน์กับคุณไมตรีเป็นผู้นำพาเที่ยวโดยตลอด คุณวิวรรธ ณ ป้อมเพชร อุปทูต ผู้รักษาการแทนเอกอัครราชทูตและภริยาได้กรุณาเลี้ยงอาหารไทยด้วยหนึ่งมื้อ

ข้าพเจ้าใช้เวลาอยู่ใน Paris ทั้งหมด ๗ วัน วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๐๕ จึงออกเดินทางจาก Paris โดยสายการบิน Lufthansa ไปสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมันตะวันตก โดยคุณพจน์ คุณไมตรี และผู้ช่วยผู้ดูแลนักเรียนไทยใน Paris มาส่งที่สนามบิน เครื่องบินออกเวลา ๙.๓๐ นาฬิกา พอเวลา ๑๑.๑๕ นาฬิกา ก็ถึง Cologne คุณสมจริง แห่งสถานทูตไทยประจำกรุงบอนน์ กับคุณปรีดี เกษมทรัพย์ ผู้พิพากษา มาคอยรับที่สนามบิน ได้รับความสะดวกจากตรวจคนเข้าเมืองและศุลกากรเป็นพิเศษ ต้องนั่งรถยนต์จาก Cologne ไปบอนน์ซึ่งอยู่ห่าง ๒๖ กิโลเมตร เมื่อได้นำกระเป๋าเข้า Hotel เรียบร้อยแล้ว ก็ตรงไปสถานทูต ท่านทูตยังจำข้าพเจ้าได้ดี เพราะเคยรู้จักกันเมื่อครั้งโรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม

ในการดูงานที่สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมันตะวันตกนี้ คุณปรีดี เกษมทรัพย์ ผู้พิพากษา ซึ่งกำลังศึกษากฎหมายอยู่ที่นี่ได้เป็นล่ามและช่วยพาไปยังสถานที่ที่จะดูโดยตลอด จึงได้รับความสะดวกเป็นอันมาก วันแรกที่ไปถึงหลังจากไปสถานทูตแล้ว เวลา ๑๖.๐๐ นาฬิกา ก็ไปที่กระทรวงฝ่ายครอบครัว ได้รับคำชี้แจงถึงวิธีการของศาลเด็กแห่งสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมันตะวันตกว่า คำว่าเด็กหมายถึงผู้มีอายุตั้งแต่ ๑๔ ถึง ๑๗ ปี เยาวชนหมายถึงผู้มีอายุ ๑๘ ถึง ๒๑ ปี ศาลเด็กพิจารณาเฉพาะคดีอาญา ส่วนในทางแพ่งที่เกี่ยวด้วยอำนาจปกครองหรือทรัพย์สินของเด็กขึ้นกับศาลอื่นซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของศาลแพ่ง แต่ไม่ใช่ศาลครอบครัว ในสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมันตะวันตกไม่มีศาลครอบครัว กระทรวงนี้มีหน้าที่บัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวกับการส่งเสริมฐานะของครอบครัวและช่วยเหลือเด็กหรือเยาวชนให้ได้รับความบันเทิง กับช่วยเหลือทางการเงินแก่องค์การหรือเอกชนที่ทำงานเกี่ยวกับเด็กในด้านที่จะให้เด็กได้กระทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ เช่นสร้างที่พักสำหรับเด็กจะได้ท่องเที่ยวเปิดหูเปิดตาหาความรู้ เป็นต้น

วันรุ่งขึ้นไปกระทรวงยุติธรรม พบกับ Dr. Richard Sturm ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ได้สนทนากันถึงวิธีการป้องกันเด็กไม่ให้กระทำผิด ตามทางแนวความคิดเห็นว่าในเบื้องต้นต้องใช้วิธีหาทางให้เด็กรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ โดยทางเอกชนหรือองค์การต่าง ๆ เป็นผู้ริเริ่ม แล้วรัฐช่วยสนับสนุน และหาวิธีแก้ไขปัญหาทางโรงเรียนให้รัดกุม โดยทางโรงเรียนกับผู้ปกครองต้องติดต่อกันอย่างใกล้ชิด ถ้าถึงขั้นที่เด็กกระทำผิดแล้วก็ต้องใช้วิธีแก้ไขให้เด็กรู้สำนึกตัวเป็นสำคัญ เช่น อาจสั่งให้เด็กหรือเยาวชนนั้นกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เสียหายหรือบุคคลอื่น เช่น ไปเยี่ยมผู้เสียหายหรือบำเพ็ญกรณียกิจที่เป็นประโยชน์ด้วยการเสียสละต่อผู้อื่นแทนที่จะปล่อยไปเฉย ๆ และไม่นิยมใช้วิธีส่งตัวไปยังศูนย์ฝึกการใช้เวลาว่าง Attendance Centres อย่างของอังกฤษ ซึ่งกระทำโดยตำรวจ คือสั่งให้เด็กหรือเยาวชนนั้นมายังศูนย์ฝึกในวันเสาร์หรือวันอาทิตย์ครั้งละสองชั่วโมงรวม ๑๒ ครั้ง เด็กหรือเยาวชนนั้นจะได้รับการฝึกกายบริหารหรือกีฬาสลับกับการทำการฝีมืออย่างง่าย ๆ เพื่อให้เด็กหรือเยาวชนรู้สึกว่าต้องเสียอิสรภาพในวันหยุดไป ทีหลังจะได้เข็ดเท่านั้นเอง ถ้าเด็กหรือเยาวชนกระทำผิดร้ายแรงหรือไม่เข็ดหลาบ ก็จะต้องถูกแก้ไขในวิธีอื่นตามวิธีการของศาลเด็กซึ่งหนักขึ้นเป็นลำดับจนถึงขั้นถูกส่งจำคุกเป็นที่สุด

วันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๐๕ คุณปรีดี เกษมทรัพย์ ขับรถมารับไปที่ศาลแขวงแห่งเมือง Cologne, Dr. Heinz Mohnen ประธานศาลพร้อมด้วยผู้พิพากษาและอัยการแผนกคดีเด็กให้การต้อนรับเป็นอย่างดี ได้ฟังการพิจารณาคดีสองเรื่อง เรื่องแรกเยาวชนทุบตู้บุหรี่อัตโนมัติแล้วลักเอาบุหรี่กับเงินไป แต่ศาลพิจารณาเห็นว่าสติและความรู้สึกผิดชอบของเยาวชนผิดปกติ จึงพิพากษาปล่อยไป ส่วนอีกเรื่องหนึ่งเยาวชนต้องหาว่าขับรถยนต์ผิดกฎ-จราจรและชนรถผู้อื่นเสียหาย จำเลยให้การปฏิเสธ ศาลจึงดำเนินการสืบพยานไป เท่าที่เห็นในการสืบพยาน ศาลจะเริ่มเป็นผู้ซักถามพยานก่อน ต่อจากนั้นโจทก์จำเลยจะถามก่อนหลังอย่างไรก็ได้ และถามเฉพาะในประเด็นที่พยานยังไม่ได้ตอบเท่านั้น ไม่มีการถามทวนเรื่องเดิมหรือถามย้อนไปย้อนมา การสืบพยานจึงทำได้รวดเร็วมาก ส่วนการพิพากษาศาลจะอ่านผลของคำพิพากษาก่อนว่าคดีนี้จะตัดสินอย่างไร แล้วจึงจะบรรยายเหตุในภายหลัง

อัยการขึ้นอยู่กับศาล และมีพนักงานเจ้าหน้าที่อีกประเภทหนึ่งเรียกว่า Youth Officer ทำหน้าที่สืบเสาะและพินิจเด็กหรือเยาวชนเพื่อเสนอต่อศาลอย่างเดียวกับพนักงานคุมประพฤติของเรา พนักงานคุมประพฤติของเขาก็มีเหมือนกัน แต่ทำหน้าที่ภายหลังที่ศาลพิพากษาแล้ว

ได้ดูงานที่ศาลแขวง Cologne จนกระทั่งเที่ยงเศษ Dr. Heinz Mohnen จัดเลี้ยงอาหารกลางวัน ครั้นตอนบ่ายพาไปที่ศาลสำหรับเด็กหรือเยาวชนประเภทเหลือขอ ปกครองไม่ไหว แต่ยังไม่ได้กระทำผิดกฎหมาย In need of care and protection คดีประเภทนี้มาสู่ศาลได้ ๓ ทาง คือ

๑. โดยบิดามารดาหรือผู้ปกครองมาร้องต่อศาล

๒. โดยตำรวจพบเห็น

๓. โดยพนักงานสังคมสงเคราะห์ของศาลได้ทราบด้วยตนเองหรือมีผู้อื่นร้องเรียน

ศาลจะดำเนินการแก้ไขเด็กหรือเยาวชนประเภทนี้โดยให้แยกจากบิดามารดาหรือผู้ปกครองเข้ามาอยู่ในสถานพิเศษของศาลซึ่งมีระเบียบวินัยจัด เด็กหรือเยาวชนมีอิสระที่จะไปโรงเรียนหรือทำงานตามหน้าที่ของตนได้ แต่ต้องไปกลับตามเวลา เพื่อให้เด็กรู้สำนึกตัว แต่ถ้ายังแก้ไขไม่ไหวก็อาจถึงขั้นส่งตัวเข้าสถานฝึกอบรมเช่นเดียวกับเด็กที่กระทำผิดกฎหมายแล้ว

วันนั้นดูงานที่ Cologne จนกระทั่ง ๑๗.๐๐ นาฬิกา จึงกลับมา Bonn อีก เพราะข้าพเจ้าพักอยู่ที่ Bonn

รุ่งขึ้นวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๐๕ ออกเดินทางจาก Bonn มา Frakfurt ครั้งแรกจะเดินทางโดยเครื่องบิน แต่มีความจำเป็นที่จะต้องให้คุณปรีดี เกษมทรัพย์ มาด้วยเพราะไม่อาจหาล่ามภาษาเยอรมันที่ Frankfurt ได้ คุณปรีดี เกษมทรัพย์ ก็เลยขับรถยนต์มาส่ง ขับเลียบมาตามแม่น้ำ Rhein ผ่านเมืองต่าง ๆ ภูมิประเทศสวยงามเพลิดเพลินดี แต่ตอนบ่ายหมอกลงจัดมองอะไรไม่ค่อยเห็น และอากาศหนาวมาก มาถึง Frankfurt ประมาณ ๑๘.๐๐ นาฬิกา กว่าจะเข้า Hotel ได้ เสียเวลานานโข เพราะไม่รู้จักถนน ขับรถวนไปถามไปจนเห็น Hotel แล้วก็ยังเข้าไม่ถูก เนื่องจากเป็นทาง One Way เสียอีก แต่ในที่สุดก็ควานหาจนพบ

วันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๐๕ ไปที่ศาลแขวงแผนกเด็กของเมือง Frankfurt มีผู้พิพากษามาให้การต้อนรับ ๒ ท่าน ท่านหนึ่งเป็นผู้พิพากษาแผนกคดีอาญา อีกท่านหนึ่งเป็นผู้พิพากษาแผนกคดีไม่มีข้อพิพาทเกี่ยวกับอำนาจปกครองและจัดการทรัพย์สินของผู้เยาว์ การพิจารณาของศาลและการแก้ไขปัญหาของเยาวชนที่นี่ไม่มีอะไรแตกต่างกับที่ Bonn และ Cologne ซึ่งได้ผ่านมาแล้ว

ในระหว่างที่อยู่ที่ Bonn และ Cologne เกือบไม่มีเวลาว่างเลย เพราะต้องดูงานตลอดเวลา ท่านทูตได้กรุณาเลี้ยงอาหารกลางวันมื้อหนึ่ง และ พล.ร.ต. ประวิทย์ ศรีพิพัฒน์ ผู้ดูแลนักเรียนไทยเลี้ยงอาหารค่ำอีกมื้อหนึ่ง ทั้งสองท่านกรุณาคอยดูแลข้าพเจ้าด้วยความเป็นห่วงว่าจะไม่ได้รับความสะดวกสบายพร้อมทั้งให้ความช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลา ครั้นมาที่ Frankfurt เมื่อดูงานเสร็จแล้ว มีวันว่างสองวันเพราะเป็นวันเสาร์อาทิตย์จึงนั่งรถเที่ยวไปตามเมืองต่าง ๆ ที่ไม่ไกลนัก วันเสาร์ที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๐๕ ไปเที่ยวเมือง Heidelberg อยู่ห่างจาก Frankfurt ๘๘ กิโลเมตร อยู่ริมแม่น้ำ สองฟากเป็นภูเขา ขณะนั้นจวนฤดูใบไม้ร่วง ใบไม้กำลังเปลี่ยนสีเป็นเหลือง เหลืองแก่จนแดงสลับสีเขียวเป็นพืด ดูสวยงามมาก บนยอดเขาฝั่งหนึ่งเป็นปราสาทโบราณสร้างสมัย Otto ปี ค.ศ. ๑๖๐๐ เศษ และได้สร้างเพิ่มเติมต่อ ๆ มา เคยทำสงครามกับฝรั่งเศส ถูกฝรั่งเศสทำลายหลายครั้ง

ใต้ปราสาทมีถัง Vine ใหญ่ที่สุด ว่าเคยมีคนตกไปตายโดยไม่มีใครทราบแล้วดื่ม Vine ที่ดองคนมาหลายปี รุ่งขึ้นวันอาทิตย์ไปเที่ยวเมือง Bad Homberg ที่เมืองนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสร้างศาลาไทยไว้ใน Park เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ (ค.ศ. ๑๙๐๗) และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ (ค.ศ. ๑๙๓๔) ต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ปัจจุบันได้เสด็จเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ (ค.ศ. ๑๙๕๙) จากนั้นได้ขับรถเที่ยวชมภูมิประเทศไปตามเมืองต่าง ๆ อีกหลายเมืองจนค่ำจึงกลับ ระหว่างนี้หนาวมาก กลางคืนชวนคุณปรีดี เกษมทรัพย์ มานั่งรับประทานกาแฟซึ่งมีคอนเสิร์ทให้ฟังด้วย เพลินดี

วันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๕ เวลา ๗.๓๐ นาฬิกา ออกจาก Hotel มาสนามบิน Frankfurt เพื่อเดินทางต่อไปยัง Rome คุณปรีดี เกษมทรัพย์ มาส่ง เครื่องบินของบริษัท Lufthansa ออกเวลา ๑๐.๐๐ น. เมื่อเครื่องบินผ่านภูเขาแอลป์ สวิตเซอร์แลนด์ อากาศไม่ดี เครื่องบินตกหลุมอากาศน่ากลัวมาก แต่เที่ยวนั้นไม่มีอันตรายอะไร ถึงสนามบินกรุง Rome โดยสวัสดิภาพเมื่อเวลา ๑๒.๓๐ นาฬิกา คุณบวรแห่งสถานทูตมารับและอำนวยความสะดวกจนกระทั่งไปส่งถึง Hotel

รุ่งขึ้นวันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๕๐๕ ไปที่ Reformatory Home เป็นสถานฝึกอบรมสำหรับเด็กและเยาวชนที่ยังไม่ได้กระทำผิดกฎหมาย เป็นเด็กหรือเยาวชนประเภทเหลือขอ ไม่เรียนหนังสือ บิดามารดาหรือผู้ปกครองว่ากล่าวไม่เชื่อฟัง มีเด็กและเยาวชนรวม ๗๖ คน แบ่งออกเป็นกลุ่ม ๆ ละ ๑๒ คน ต่อครูผู้ควบคุม ๑ คน แต่ละกลุ่มแยกกันอยู่เป็นหอ ๆ ในสถานฝึกอบรมนี้สอนวิชาอาชีพประเภทช่างกล ไฟฟ้า และสร้างเครื่องมือต่าง ๆ

วันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๐๕ ไปดูสถานฝึกอบรมสำหรับเด็กหรือเยาวชนปัญญาอ่อนที่ Trivolee เป็นส่วนหนึ่งของสถานฝึกอบรมสำหรับเด็กหรือเยาวชนที่ได้กระทำผิดกฎหมายแล้ว แต่แยกเอาเด็กหรือเยาวชนปัญญาอ่อนเหล่านี้ไว้เป็นส่วนเฉพาะไม่ให้ปะปนกับเด็กหรือเยาวชนสามัญทั่วไป มีครูฝึกสอนเป็นพิเศษ สอนวิชาสามัญง่าย ๆ พอให้เข้าใจ และฝึกวิชาอาชีพบางประเภท เช่น ช่างไม้ ทาสี และการเกษตร มีเด็กและเยาวชนรวม ๒๔ คน แบ่งเป็นกลุ่ม ๆ ละ ๖ คน ต่อครูผู้ควบคุม ๑ คน ในระหว่างที่เด็กอยู่ในสถานฝึกอบรมนี้

พนักงานสังคมสงเคราะห์และจิตแพทย์จะร่วมกันทำการพินิจแล้วทำรายงานเสนอต่อศาลทุกระยะสองเดือน ถ้าเด็กหรือเยาวชนมีความก้าวหน้าขึ้นศาลอาจมีคำสั่งให้ปลดปล่อยได้ก่อนกำหนด แต่อย่างไรก็ตามสถานฝึกอบรมนี้จะกักขังเยาวชนเหล่านี้ไว้ได้ไม่เกินกว่าที่เยาวชนมีอายุครบ ๒๑ ปีบริบูรณ์

ศาลคดีเด็กของประเทศอิตาลี ถือเกณฑ์อายุของเยาวชนในวันฟ้องว่าต้องไม่เกิน ๑๘ ปีบริบูรณ์ คือแม้จะกระทำความผิดเมื่ออายุยังไม่ถึง ๑๘ ปีบริบูรณ์ แต่ถ้ายื่นฟ้องเมื่อพ้น ๑๘ ปีบริบูรณ์แล้ว ศาลคดีเด็กก็ไม่มีอำนาจพิจารณาพิพากษา

Rome เป็นเมืองแห่งประวัติศาสตร์ซึ่งเคยเจริญรุ่งเรืองถึงสุดยอดมาในสมัยโบราณจึงมีโบราณสถานต่าง ๆ ให้ชมมากมาย การเที่ยวชมให้ทั่วถึงและทราบเรื่องราวต่าง ๆ ที่น่ารู้น่าสนใจ ไม่มีวิธีใดที่จะดีกว่าบริการนำเที่ยวซึ่งบรรดานักทัศนาจรจะได้รับความสะดวกมากตาม Hotel จะมีเอกสารบอกรายการนำเที่ยวไว้อย่างสมบูรณ์ว่าที่ไหนมีอะไร สำคัญอย่างไรและค่าบริการเท่าใด การติดต่อก็เพียงแต่แจ้งความประสงค์กับ Hotel ที่เราพักเท่านั้นเองเขาจะจัดรถมารับมาส่งเสร็จ และจะต้องการ Guide ภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศสอย่างไรก็เลือกได้นอกจากนั้นถ้าต้องการจะไปเที่ยวต่างเมืองอีกก็ได้ เพราะแต่ละเมืองก็มีความสำคัญความสวยงามต่าง ๆ กัน สำหรับในกรุงนอกจากโบราณสถานทางประวัติศาสตร์แล้ว สิ่งที่ขึ้นหน้าก็มีอีกอย่างคือน้ำพุ ตามสี่แยกต่างๆ มีมากมายหลายแห่งและสวยงามทั้งนั้น ที่ปราสาท Villa Trivalee ซึ่งอยู่บนยอดเขามีน้ำพุสวยงามเป็นพิเศษ โดยอาศัยน้ำจากยอดเขาเป็นกำลังส่งแล้วตกแต่งให้เป็นน้ำพุใหญ่น้อยในแบบต่าง ๆ กัน และลดหลั่นลงมาเป็นขั้น ๆ ประกอบด้วยสวนดอกไม้นานาชนิด ปราสาทนี้เดิมเป็นของเจ้าผู้ครองนครในสมัยโบราณ เป็นป้อมปราการสูง มองเห็นข้าศึกที่จะเข้าโจมตีได้ถนัดเพราะจะต้องมาจากที่ลาดต่ำ

สำหรับเมืองอื่น ๆ นอกจากกรุง Rome ข้าพเจ้าได้ไป Formia—Naples Pompei—Sorrento และ Terracina โดยรถยนต์ของบริการนำเที่ยว รถออกจาก Rome ประมาณ ๗.๓๐ นาฬิกา ถึง Naples ประมาณเที่ยง หยุดรับประทานอาหารกลางวัน ระหว่างรับประทานอาหารมีคนเล่นดนตรีให้ฟัง ครั้งแรกข้าพเจ้านึกว่าเป็นบริการของร้านขายอาหารแต่ที่ไหนได้พอจบเพลง เขาถือถาดมาขอเงินจากผู้ที่รับประทานทุก ๆ โต๊ะ ไม่เกี่ยวกับค่า

อาหารเลย เมือง Naples ใหญ่มาก อยู่ริมฝั่งทะเลเมดิเตอเรเนียน รถนำเที่ยวได้พาชมไปรอบ ๆ แล้วก็เลยไป Pompei ซึ่งเป็นเมืองที่เคยถูกภูเขาไฟระเบิดถล่มเอาเมืองนี้จมลงไปในพื้นดินจนมิดหมด แล้วมีการขุดขึ้นมาภายหลัง ปรากฏเป็นทรากสลักหักพัง ขณะนี้ก็ยังทำการขุดต่ออยู่เรื่อย ๆ จาก Pompei รถแล่นเลียบหน้าผาสูงชันซึ่งติดกับทะเลคดเคี้ยวไปมาแลเห็นน้ำทะเลเขียว ตามเชิงผาลาดลงไปจดทะเลมีตึกรามบ้านช่องและสวนองุ่น มะกอก ส้มเรียงรายไปตลอดทางจนถึงเมือง Sorrento ทิวทัศน์ในตอนนี้สวยงามเหลือเกินและเป็นระยะไกลมาก เพราะรถแล่นถึง ๓ ชั่วโมง วันนั้นกว่าจะกลับถึง Hotel ก็สองยามพอดี

การใช้ภาษาอังกฤษในกรุง Rome รู้สึกว่าจะใช้ได้เฉพาะใน Hotel หรือห้างร้านใหญ่ ๆ ฉะนั้นจะไปไหนมาไหนหรือซื้อของรับประทานอาหารตามร้านเล็ก ๆ ต้องใช้ภาษาใบ้และค่าของเงินอิตาลีซึ่งคิดเป็นลีร์ก็ต่ำคือประมาณ ๓๐๐ ลีร์ต่อ ๑๐ บาท ราคาสิ่งของจึงเป็นจำนวนพันจำนวนหมื่น เวลาบอกราคาก็ฟังไม่ออก จึงต้องใช้วิธีเขียนตัวเลขกัน และข้อสำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือต้องจดชื่อถนนชื่อ Hotel ที่เราพัก เก็บใส่กระเป๋าติดตัวไว้ จะไปไหนมาไหนก็ไปของเราตามเรื่อง เมื่อกลับ Hotel ไม่ถูกก็ส่งกระดาษที่จดชื่อถนนชื่อ Hotel ให้รถ Taxi หรือรถ Bus หรือถามตำรวจ หรือถามใคร ๆ ก็ได้ พอชี้โบ๊ชี้เบ๊ให้กลับมาจนได้ อากาศใน Rome ระยะนั้นหนาวน้อยกว่าที่เยอรมันแต่ก็มีฝนตกแทบทุกวัน

ข้าพเจ้าพักอยู่ที่ Rome จนถึงวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๐๕ จึงออกเดินทางเพื่อกลับประเทศไทย คุณบวรแห่งสถานทูตมาส่งที่สนามบิน เครื่องบินออกเวลา ๑๒.๑๕ นาฬิกาโดยสายการบิน Pan Am บินรวดเดียวถึง Beirut เวลา ๑๗. ๓๐ นาฬิกา ต้องเปลี่ยนเครื่องบินที่นี่เสียเวลารอสามชั่วโมง มีคนโดยสารที่จะเปลี่ยนเครื่องบินเที่ยวนี้ ๖ คน เป็นข้าพเจ้าและคนอเมริกันอีก ๕ คน ตัวแทนของบริษัท Pan Am ได้จัดให้ผู้โดยสารทั้ง ๖ คนนั่งรถชมเมือง Beirut แก้รำคาญประมาณ ๑ ชั่วโมงก็รอบเมือง เพราะเป็นเมืองเล็ก ๆ กลางทะเลทราย อากาศร้อนจัด คนพื้นเมืองพูดภาษาอาหรับกับฝรั่งเศส เพราะฝรั่งเศสเคยปกครองมาก่อน ได้เวลา ๒๐.๐๐ นาฬิกา เครื่องบินของบริษัท Pan Am สายที่จะมาตะวันออกไกลก็ออกเดินทาง เครื่องบินหยุดที่การาจีกับนิวเดลฮีอีก ๒ แห่งเท่านั้นก็ถึงท่าอากาศยานดอนเมือง วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๐๕ เวลา ๑๑.๐๐ น. โดยสวัสดิภาพ ครบกำหนดเวลาดูงานตามที่ได้รับอนุมัติจากกระทรวงยุติธรรม ๑๒๐ วันพอดี

การจัดการทรัพย์สินของแผ่นดิน
และ
ทรัพย์สินขององค์พระมหากษัตริย์

นายกิติ สีหนนทน์*

ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง

แต่เดิมมาพระเจ้าแผ่นดินหรือพระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจเด็ดขาดบนแผ่นดิน ทรัพย์สินทุกอย่างแม้แต่ชีวิตของราษฎรย่อมอยู่ภายใต้พระราชอำนาจทั้งสิ้น แต่ก็ได้ยอมรับ "สิทธิในที่ดิน" ให้เป็นของเอกชนได้ คือให้เป็นสิทธิที่ใช้อ้างระหว่างเอกชนด้วยกันเท่านั้น ส่วนพระมหากษัตริย์ย่อมทรงมีพระราชอำนาจเด็ดขาดด้วยประการทั้งปวง และที่ดินนั้นย่อมเป็นขององค์พระมหากษัตริย์แต่ผู้เดียว ความข้อนี้ได้ยืนยันไว้ในกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จว่า "ที่ในแว่นแคว้นกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยามหาดิลกภพนพรัตน์-ราชธานีบุรีรมย์ เป็นที่แห่งพระเจ้าอยู่หัว หากให้ราษฎรทั้งหลายผู้เป็นข้าแผ่นดินอยู่ จะได้เป็นที่ราษฎรหามิได้" แต่ในการจัดการและวางระบบทรัพย์สิน พระมหากษัตริย์ทรงมีพระบรมราโชบายที่จะปกป้องรักษาและจัดการทรัพย์สินด้วยความเป็นธรรม

ในสมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ การจัดทรัพย์สินของแผ่นดินและทรัพย์สินขององค์พระมหากษัตริย์อาจแยกออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ

๑. ทรัพย์สินที่เป็นของแผ่นดินเป็นส่วนรวม ซึ่งเป็นส่วนของ "พระคลังมหาสมบัติ"

๒. ทรัพย์สินที่เป็นขององค์พระมหากษัตริย์ คือของผู้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นส่วนของ "พระคลังข้างที่"

๓. ทรัพย์สินส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์

---

* องคมนตรี

จาก บทบัณฑิตย์ เล่มที่ ๓๓ ตอนที่ ๓ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๑๙

การแยกการจัดการทรัพย์สินดังกล่าวนี้ เป็นแต่เพียงการแยกการจัดการ คือดูแลรักษาเท่านั้น พระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ย่อมจะทรงมีพระบรมราชโองการเกี่ยวกับการจำหน่าย จ่าย โอน ทรัพย์สินทั้งหลายประการใด ๆ ก็ได้ตามพระราชอัธยาศัย แต่ก็เป็นไปด้วยความเป็นธรรม ดังเช่นพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ลงวันจันทร์ที่ ๔ มีนาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๙) ในเรื่องเงินพระราชทานเลี้ยงชีพว่า

"การสืบไปภายน่า ขอให้ผู้ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ได้ทรงพระกรุณาแก่ผู้ซึ่งทรงพระราชดำริจะพระราชทานเบี้ยบำนาญนี้ ได้ยกเงินดอกเบี้ยซึ่งได้จากที่ทั้งปวงอันได้เขียนบาญชีไว้นี้แจกพระราชทานแก่ผู้ได้ทรงจดบาญชีรายชื่อและกำหนดเงินไว้ให้เสมอทุกปีอย่าให้ขาดได้

ถ้าเงินเหลือจากกำหนดที่แจกมากน้อยเท่าใด ให้บวกเข้าในเงินพระคลังข้างที่ของพระเจ้าแผ่นดิน ไม่ต้องเอาไปเฉลี่ยแจกทวีขึ้นตามส่วนซึ่งทรงกำหนดพระราชทานไว้นั้น ฤาเงินที่ไม่มีตัวผู้จะรับตามพระบรมราชโองการนี้แล้ว ก็บวกขึ้นเป็นเงินพระคลังข้างที่ **แต่ขออย่าให้ถอนที่ดินซึ่งบังเกิดต้นทุนนั้นออกจากบาญชีนี้ ไปพระราชทานผู้หนึ่งผู้ใดเฉพาะตัวเป็นสิทธิ์ขาดไป เว้นไว้แต่ได้จัดที่อื่นอันเป็นที่เกิดผลประโยชน์เสมอกันมาลงไว้ในบาญชีเป็นการแลกเปลี่ยน** แลในการที่จะทำนุบำรุงที่นี้ให้ผลประโยชน์คงอยู่ฤาเจริญขึ้น ก็เป็นหน้าที่ของพระเจ้าแผ่นดินซึ่งจะต้องทำอยู่เอง เพราะตัวผลประโยชน์เกิดมากขึ้นกว่าจำนวนซึ่งกำหนดไว้ก็บวกส่งเป็นพระคลังข้างที่ ฤาถ้าเกิดอันตรายมีไฟไหม้เป็นต้น ก็เป็นหน้าที่ของพระเจ้าแผ่นดินจะต้องลงทุนทำ อย่าต้องให้เฉลี่ยลดจำนวนเงินเลี้ยงชีพเหล่านี้ไปทำการก่อสร้าง ให้คงแจกอยู่เท่าจำนวนซึ่งได้ทรงกำหนดไว้ เหตุว่าผลประโยชน์ทั้งหลายนี้ ลงปลายก็เป็นของพระคลังข้างที่ทั้งสิ้น ว่าโดยย่อ พระเจ้าแผ่นดินจะต้องเป็นผู้รับธุระในการที่จะหาเงินแจกให้พอตามพระราชประสงค์ซึ่งได้ทรงสั่งไว้ให้พระราชทานผู้ใดเท่าใดนั้นเสมอเป็นนิจไป"

นอกจากพระมหากษัตริย์จะได้ทรงมีพระบรมราชโองการเกี่ยวกับเรื่องเงินพระราชทานเลี้ยงชีพดังกล่าวแล้ว พระมหากษัตริย์ยังทรงพระราชอำนาจที่จะยกที่ดินให้เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล หรือให้เป็นทางสาธารณประโยชน์อีกส่วนหนึ่งก็ได้ เช่น ในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ มหาเสวกโท พระยาบริบูรณ์เดชสมบัติ อธิบดีกรมพระคลังข้างที่ ได้ดำเนินการแบ่งแยกที่ดินโฉนดที่ ๔๑๐๔ ตำบลบางกระบือ อำเภอบางซื่อ ในพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ออกไป ๔ แปลงคือให้พระยาพิทักษ์มานพแปลง ๑ ให้พระยาประดิษฐ์ลัญฉการแปลง ๑ เป็นที่ถนนนครไชยศรีแปลง ๑ และเป็นทางเดินจากถนนนครไชยศรีตกคลองสามเสนอีกแปลง ๑ คือแปลงที่โฉนดที่ ๖๐๕๓ และยังคงอยู่ในพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวตามเดิม

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น **พระคลังข้างที่** มีหน้าที่ควบคุมดูแลบรรดาทรัพย์สินของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งรวมทั้งทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ทุกชนิด (เว้นจากพระราชวัง) นอกจากนี้พระคลังข้างที่ยังควบคุมดูแลทรัพย์สินของวัดบางวัด และทรัพย์สินของเจ้านายบางพระองค์บางท่าน และบุคคลอื่น ๆ ด้วย ครั้นเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ได้ตราพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม แก้ไขเพิ่มเติม พุทธ-ศักราช ๒๔๗๘ ออกใช้บังคับ กระทรวงวังได้ถูกยุบและตั้งสำนักพระราชวังขึ้นแทน

ตามพระราชกฤษฎีกาที่ออกเนื่องจากพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๘ ได้ตั้งสำนักงานพระคลังข้างที่ขึ้นให้ดูแลรักษาทรัพย์สินและผลประโยชน์ของพระมหากษัตริย์ (มิได้ระบุไว้ว่าทรัพย์สินของพระมหากษัตริย์นี้ได้แบ่งแยกออกเป็นพรัพย์สินส่วนพระองค์หรือทรัพย์สินของพระมหากษัตริย์) และจำเดิมแต่ได้ออกพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๘ มา พระคลังข้างที่ก็คงได้ดูแลบรรดาทรัพย์สินซึ่งพระคลังข้างที่ดูแลมาแต่เดิม และอยู่ในบังคับบัญชาของสำนักพระราชวัง

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้มีพระราชบัญญัติว่าด้วยการยกเว้นภาษีอากรอันเกี่ยวแก่ทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พุทธศักราช ๒๔๗๗ ออกใช้บังคับ โดยได้แยกทรัพย์สินส่วนพระองค์ออกจากทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ และให้มีการยกเว้นภาษีอากรเฉพาะทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ที่ไม่ใช่ทรัพย์สินส่วนพระองค์เท่านั้น

พระราชบัญญัติว่าด้วยการยกเว้นภาษีอากรอันเกี่ยวแก่ทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พุทธศักราช ๒๔๗๗ มาตรา ๓ บัญญัติว่า คำว่า "ทรัพย์สินส่วนพระองค์" หมายความถึงทรัพย์สิน หรือสิทธิอันติดอยู่กับทรัพย์สินซึ่งมีอยู่หรือเกิดขึ้นในส่วนใด ๆ แห่งราชอาณาจักร ถ้า

(ก) ทรัพย์สิน หรือสิทธิเช่นว่านั้น เป็นของพระมหากษัตริย์อยู่แล้วในเมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ และพระองค์ทรงมีสิทธิจะจำหน่ายสิ่งเหล่านั้นได้ก่อนครองราชสมบัติ

(ข) ทรัพย์สิน หรือสิทธิเช่นว่านั้น ตกมาเป็นของพระองค์ในเมื่อหรือภายหลังแต่เวลาที่ครองราชสมบัติโดยทางใด ๆ จากบรรดาพระราชบุพการีใด ๆ หรือจากบุคคลใด ๆ ซึ่งไม่ได้เป็นพระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรนี้

(ค) ทรัพย์สิน หรือสิทธิเช่นว่านั้น ได้หรือได้ซื้อมาจากเงินส่วนพระองค์

มาตรา ๔ ทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ นอกจากทรัพย์สินส่วนพระองค์ที่กล่าวไว้ในมาตรา ๓ ย่อมเป็นทรัพย์สินที่ได้รับความยกเว้นจากการเก็บภาษีอากร

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการแยกทรัพย์สินของแผ่นดินกับทรัพย์สินขององค์พระมหากษัตริย์ ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการยกเว้นภาษีอากรอันเกี่ยวแก่ทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พุทธศักราช ๒๔๗๗ คณะรัฐมนตรีได้มีมติลงวันที่ ๓ เมษายน ๒๔๗๘ ตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วย

พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์	เป็นประธานกรรมการ
พระยาไชยยศสมบัติ	เป็นกรรมการ
พระพินิจธนากร	เป็นกรรมการ
หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ	เป็นกรรมการ
เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์	เป็นกรรมการ
หลวงดำริอิสรานุวรรต	เป็นเลขานุการ

เพื่อพิจารณาเรื่องทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบว่ามีทรัพย์สินอะไรบ้างที่เป็นของฝ่ายพระมหากษัตริย์ อันจะได้รับความยกเว้นจากการเก็บภาษีอากร

ในการพิจารณาของคณะกรรมการ ได้มีปัญหาว่า

๑. ทรัพย์สินซึ่งกล่าวไว้ในมาตรา ๓ (ค) นั้น ได้แก่ ทรัพย์สินหรือสิทธิซึ่งเกิดจากหรือเป็นดอกผลมาจากทรัพย์สินหรือสิทธิที่ระบุไว้ในมาตรา ๓ (ก) และ (ข) เท่านั้น หรือว่าหมายถึงทรัพย์สินและสิทธิที่ได้มาหรือได้ซื้อมาจากเงินส่วนพระองค์ อันเป็นทรัพย์สินอีกประเภทหนึ่งต่างหากจากทรัพย์สินและสิทธิอันระบุไว้ในมาตรา ๓ (ก) และ (ข) นั้นด้วย

๒. ข้อความในพระราชหัตถเลขาทรงสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ฯ ตอนที่ว่า "ข้าพเจ้าขอสละสิทธิทั้งปวงซึ่งเป็นของข้าพเจ้าอยู่ในฐานะที่เป็นพระมหากษัตริย์" นั้น จะหมายถึงทรงสละสิทธิของพระองค์ในทรัพย์สินที่ปรากฏในบัญชีพระคลังข้างที่ ๒ หรือไม่

คณะกรรมการกฤษฎีกาได้พิจารณาและมีความเห็นสำหรับปัญหา ๒ ข้อนั้นดังนี้

บันทึก

เรื่อง การตีความในพระราชบัญญัติว่าด้วยการยกเว้นภาษีอากรอันเกี่ยวแก่ทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์

ตามหนังสือเลขาธิการคณะรัฐมนตรีที่ ฎ. ๙๓๐๐/๒๔๗๘ ลงวันที่ ๔ มกราคม ๒๔๗๘ ว่าคณะกรรมการพิจารณาเรื่องทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ ขอให้คณะกรรมการกฤษฎีกาพิจารณาตีความในพระราชบัญญัติว่าด้วยการยกเว้นภาษีอากรอันเกี่ยวแก่ทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ เกี่ยวกับปัญหาต่อไปนี้ คือ

๑. ทรัพย์สินซึ่งกล่าวไว้ในมาตรา ๓ (ค) นั้น ได้แก่ทรัพย์สินหรือสิทธิซึ่งเกิดจากหรือเป็นดอกผลมาจากทรัพย์สินหรือสิทธิที่ระบุไว้ในมาตรา ๓ (ก) และ (ข) เท่านั้น หรือว่าหมายถึงทรัพย์สินและสิทธิที่ได้มาหรือได้ซื้อมาจากเงินส่วนพระองค์อัน

เป็นทรัพย์สินอีกประเภทหนึ่งต่างหากจากทรัพย์สินและสิทธิอันระบุไว้ในมาตรา ๓ (ก) และ (ข) นั้นด้วย ?

๒. ข้อความในพระราชหัตถเลขาทรงสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ตอนที่ว่า "ข้าพเจ้าขอสละสิทธิทั้งปวงซึ่งเป็นของข้าพเจ้าอยู่ในฐานะที่เป็นพระมหากษัตริย์" นั้น จะหมายถึงทรงสละสิทธิของพระองค์ในทรัพย์สินที่ปรากฏในบัญชีพระคลังข้างที่ ๒ หรือไม่ ?

ปัญหาข้อ ๑

สำหรับปัญหาข้อแรกนี้ เมื่อได้ฟังคำชี้แจงของนายเลเวส์ กรรมการผู้หนึ่งในคณะกรรมการร่าง "พระราชบัญญัติว่าด้วยการยกเว้นภาษีอากรอันเกี่ยวแก่ทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พ.ศ. ๒๔๗๗" แล้ว คณะกรรมการกฤษฎีกา (อนุกรรมการชุดที่ ๓) มีความเห็นว่า ความยุ่งยากอันได้เกิดขึ้นในการปรับบทมาตรา ๓ แห่งพระราชบัญญัติฉบับนี้มาจากความของมาตรา ๓ นี้เอง กล่าวคือ เดิมทีนั้นมาตรานี้หมายแต่จะให้ใช้บังคับเฉพาะแก่**อสังหาริมทรัพย์**เท่านั้น ครั้นต่อมาในที่สุดได้เปลี่ยนแก้ให้ใช้บังคับแก่**ทรัพย์สินส่วนพระองค์**ของพระมหากษัตริย์ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นอสังหาริมทรัพย์หรือมิใช่ โดยเปลี่ยนคำ "อสังหาริมทรัพย์" เป็น "ทรัพย์สินส่วนพระองค์" เสีย แต่หาได้แก้ข้อความแห่งอื่นซึ่งตามปกติจำเป็นจะต้องแก้เพราะได้ขยายขอบเขตแห่งการบังคับใช้เฉพาะอสังหาริมทรัพย์ให้คลุมถึงทั้งอสังหาริมทรัพย์และสังหาริมทรัพย์ด้วยไม่ แต่อย่างไรก็ตาม หลักที่วางไว้โดยบทบัญญัตินี้ก็ยังคงกระจ่างชัด ฉะนั้นจึงเป็นการง่ายแก่การวินิจฉัยขอบเขตและความหมายอันแท้จริงของมาตรา ๓ ที่กล่าวนั้น โดยอาศัยหลักที่วางไว้นี้

ตามมาตรา ๓ ชั้นแรกจะต้องแยกพิจารณาระหว่าง (๑) ทรัพย์สินอันเป็นของพระมหากษัตริย์อยู่แล้วก่อนขึ้นครองราชสมบัติ (๒) ทรัพย์สินอันพระมหากษัตริย์ทรงได้มาขณะที่ขึ้นครองราชสมบัติ และ (๓) ทรัพย์สินอันทรงได้มาภายหลังแต่เวลาที่ครองราชสมบัตินั้น

สำหรับทรัพย์สินประเภทแรก (คือทรัพย์สินที่เป็นของพระองค์ก่อนขึ้นครองราชสมบัติ) โดยอาศัยการตีความมาตรา ๓ (ก) ในทางตรงกันข้าม (a contrario) มาตรานี้แสดงแยกทรัพย์สินของพระมหากษัตริย์เป็นทรัพย์สินที่พระองค์ไม่อาจทรงจำหน่ายได้ (คือที่เป็นของพระมหากษัตริย์ในอนาคตนี้ในฐานะที่เป็นรัชทายาทหรือโดยทาง appanage) และทรัพย์สินที่ทรงจำหน่ายได้ (คือที่เป็นของพระมหากษัตริย์ในอนาคตนั้นซึ่งทรงมีกรรมสิทธิ์เช่นเดียวกับเอกชนทั้งหลาย) ทรัพย์สินอย่างหลังนี้เท่านั้นที่เป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ในอนาคตนั้น และคงเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์เมื่อขึ้นครองราชสมบัติ

สำหรับทรัพย์สินประเภทที่สอง (คือทรัพย์สินอันพระมหากษัตริย์ทรงได้มาขณะที่ขึ้นครองราชสมบัติ) มาตรา ๓ ยังแยกทรัพย์สินซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงได้มาในเวลานั้น โดยการที่ขึ้นครองราชสมบัติในฐานะเป็นรัชทายาท และเป็นผู้สืบสันตติวงศ์ของพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนอย่างหนึ่ง และทรัพย์สินซึ่งพระองค์ทรงได้มาในเวลานั้นโดยที่ตกทอด (คือโดยมฤดกหรือให้) จากบุคคลใด ๆ (จะเป็นพระบรมวงศานุวงศ์หรือมิใช่ก็ตาม) ซึ่งไม่ใช่พระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนแห่งราชอาณาจักรสยาม และไม่ใช่ได้มาจากเงินส่วนพระองค์อีกอย่างหนึ่ง ทรัพย์สินประเภทหลังนี้เท่านั้นที่เป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ ยิ่งกว่านั้น แม้ว่าจะไม่ได้มีกล่าวไว้ชัดในมาตรา ๓ ก็ดี ตามประเพณีของสยาม ทรัพย์สินประเภทแรกยังจักต้องแยกออกไปอีกเป็นทรัพย์สินซึ่งพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ทรงได้มาจากพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนในฐานะที่ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ (คือทรัพย์สินซึ่งไม่ใช่ทรัพย์สินส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อน และซึ่งทราบกันอยู่โดยทั่วไปว่าเป็นทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์) อย่างหนึ่ง กับทรัพย์สินซึ่งพระองค์ทรงได้มาจากพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนในฐานะที่เป็นประมุขแห่งพระบรมวงศานุวงศ์ (คือทรัพย์สินซึ่งเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อน) อย่างหนึ่ง ความแตกต่างกันระหว่างทรัพย์สินสองอย่างนี้ คือ ทรัพย์สินอย่างแรกนั้นตกทอดมายังพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่โดยไม่มีภาระอย่างใด ๆ ติดพัน ส่วนทรัพย์สินอย่างหลังนั้นตกทอดมายังพระมหากษัตริย์โดยมีหนี้ผูกพันอยู่อันจำต้องจ่ายจากทรัพย์สินนี้ เช่นการให้ (legacies)

ซึ่งพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนได้ทรงกำหนดไว้ในพินัยกรรม และการเกื้อกูลพระบรมวงศานุวงศ์บรรดาที่อยู่ในข่ายที่พระมหากษัตริย์จักต้องทรงอุปถัมภ์ โดยใช้รายได้ของทรัพย์ส่วนนั้น ฉะนั้นจึงถือได้ว่าทรัพย์สินอย่างหลังนี้ คือที่ทรงได้มาจากพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนในฐานะที่เป็นประมุขแห่งพระบรมวงศานุวงศ์ ย่อมเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่

สำหรับทรัพย์สินประเภทที่สาม (คือทรัพย์สินที่ทรงได้มาภายหลังที่ขึ้นครองราชสมบัติ) มาตรา ๓ ยังแยกทรัพย์สินต่อไปอีก คือทรัพย์สินซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงได้มาโดยตกทอด (คือโดยทางมฤดกหรือยกให้) หรือทรงได้มาโดยอาศัยเงินส่วนพระองค์อย่างหนึ่ง กับทรัพย์สินซึ่งทรงได้มาด้วยประการอื่นอีกอย่างหนึ่ง ทรัพย์สินอย่างแรก (คือที่เป็นทรัพย์ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงได้มาภายใต้บังคับเงื่อนไขอย่างเดียวกับเอกชน) นั้นเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์

จากบทบัญญัติแห่งมาตรา ๓ ยังปรากฏต่อไปอีกว่า พระมหากษัตริย์มีเงินของพระองค์เอง คือเงินที่เป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ ถ้าไม่เช่นนั้นทำไมกฎหมายจึงได้รับรองว่าทรัพย์สินซึ่งทรงได้มาจากเงินส่วนพระองค์เช่นนี้เป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ ฉะนั้นจึงไม่เป็นปัญหา เราอาจที่จะปริยายเอาจากบทบัญญัติแห่งมาตรา ๓ นี้ได้ว่า เงินส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์นี้เป็น **ประเภทที่สี่** ของทรัพย์สินส่วนพระองค์

แต่มาตรา ๓ (ซึ่งตรงกันข้ามกับตัวบทเดิม) ไม่ได้ให้บทวิเคราะห์ศัพท์ของคำว่าเงินส่วนพระองค์ไว้ จึงเกิดเป็นปัญหาในการที่จะกำหนดลงไปว่าเงินอย่างใดจึงจะถือว่าเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์

ที่นี้จะว่าถึงเงินซึ่งจะตกมาอยู่ในพระหัตถ์พระมหากษัตริย์ได้นั้น ได้แก่เงินต่อไปนี้

๑) ต้นเงินที่อยู่ในพระหัตถ์ของพระมหากษัตริย์ก่อนที่ขึ้นครองราชสมบัติ และซึ่งพระองค์อาจทรงจำหน่ายได้

๒) ต้นเงินที่ตกทอดมายังพระมหากษัตริย์ในเมื่อหรือภายหลังแต่เวลาที่ครองราชสมบัติจากบุคคลซึ่งไม่ได้เป็นพระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรสยาม

๓) ต้นเงินที่พระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ทรงได้มาจากพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อน ในฐานะที่เป็นพระมหากษัตริย์ในเวลาและโดยการที่ได้ขึ้นครองราชสมบัติ

๔) ต้นเงินที่พระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ทรงได้มาจากพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อน **ในฐานะที่ทรงเป็นประมุขของพระบรมวงศานุวงศ์** ในเวลาและโดยการที่ได้ขึ้นครองราชสมบัติ

๕) เงินที่เป็นดอกผลโดยตรง (เช่น ค่าเช่า ค่าดอกเบี้ย ค่าปันผล) หรือโดยทางอ้อม (เช่น เงินที่ได้จากการขายดอกผลธรรมดา) จากทรัพย์สินซึ่งเป็นของพระมหากษัตริย์ในเวลาที่ขึ้นครองราชสมบัติ และซึ่งพระองค์อาจทรงจำหน่ายได้ หรือจากทรัพย์สินที่พระมหากษัตริย์ทรงได้มาในเมื่อหรือภายหลังแต่เวลาขึ้นครองราชสมบัติโดยตกทอดมาจากบุคคลซึ่งไม่ได้เป็นพระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรสยามมาก่อน หรือจากทรัพย์สินที่ทรงได้มาจากเงินส่วนพระองค์

๖) เงินที่เป็นดอกผลโดยตรงหรือโดยทางอ้อมจากทรัพย์สินซึ่งพระมหากษัตริย์ได้มาในฐานะที่เป็นพระมหากษัตริย์ ในเวลาและโดยการที่ได้ขึ้นครองราชสมบัติ

๗) เงินที่เป็นดอกผลโดยตรงหรือโดยทางอ้อมจากทรัพย์สินซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงได้มาในฐานะที่ทรงเป็นประมุขแห่งพระบรมวงศานุวงศ์ ในเวลาและโดยการที่ได้ขึ้นครองราชสมบัติ

๘) เงินที่จ่ายจากเงินแผ่นดิน ให้เป็นเงินงบส่วนพระองค์พระมหากษัตริย์ (civil list)

๙) เงินที่จ่ายจากเงินแผ่นดิน สำหรับพระมหากษัตริย์ที่จะทรงบำเพ็ญกรณียกิจเพื่อประโยชน์ในราชการแผ่นดิน เช่นเงินที่จ่ายเป็นค่าพาหนะเดินทางในการเสด็จไปเยี่ยมเยียนนานาประเทศ หรือที่จ่ายเพิ่มเติมเป็นค่ารับรองแขกเมือง เป็นต้น

สำหรับเงินดั่งที่ระบุไว้ในข้อ ๑, ๒ และ ๕ (ซึ่งแท้จริงเป็นทรัพย์สิน หรือส่วนอุปกรณ์แห่งทรัพย์สินดั่งระบุไว้ในมาตรา ๓ (ก) และ (ข)) นั้น เป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์โดยไม่มีปัญหา

สำหรับเงินดั่งระบุไว้ในข้อ ๘ ก็ไม่มีปัญหาเช่นเดียวกัน เงินงบส่วนพระองค์ก็คือเงินเดือนหรือเงินชนิดหนึ่งซึ่งจ่ายให้แก่พระมหากษัตริย์เพื่อตอบแทนในการที่พระองค์ทรงบริหารพระราชภาระในฐานะที่เป็นประมุขแห่งชาติ เงินที่จ่ายในงบนี้จึงตกเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ ทำนองเดียวกับเงินเดือนหรือเงินที่จ่ายให้แก่ข้าราชการซึ่งตกเป็นทรัพย์สินส่วนตัวของผู้นั้น

ตรงกันข้าม เงินดั่งระบุไว้ในข้อ ๙ นั้น พระมหากษัตริย์จะทรงถือว่าเป็นเงินส่วนพระองค์ไม่ได้แน่ เงินนี้ใช้จ่ายไปเท่าใดจะต้องจดแจ้งแสดงรายละเอียดเช่นเดียวกับเงินที่ข้าราชการเบิกมาไว้เพื่อปฏิบัติหน้าที่ราชการ

ส่วนเงินดั่งที่ระบุไว้ในข้อ ๓ และ ๖ (ต้นเงินที่พระมหากษัตริย์ทรงได้มาจากพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนในฐานะที่เป็นพระมหากษัตริย์ และดอกผลจากทรัพย์สินที่ทรงได้มานั้น) และเงินดั่งระบุไว้ในข้อ ๔ และ ๗ (ต้นเงินที่พระมหากษัตริย์ทรงได้มาจากพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนในฐานะที่เป็นประมุขแห่งพระบรมวงศานุวงศ์ และดอกผลจากทรัพย์สินที่ทรงได้มา) นั้น มีสภาพซึ่งต้องมีกฎเกณฑ์ในเรื่องการจัดสรรหรือใช้เงินนั้น ๆ ไว้โดยเฉพาะ แต่กฎเกณฑ์เช่นว่านี้หามีไม่ แม้กระทั่งกฎเกณฑ์สำหรับการที่พระมหากษัตริย์จะทรงจำหน่ายทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ก็ไม่มีขีดคั่นจำกัดไว้หรือเงื่อนไขอย่างใดเลย เมื่อพฤติการณ์เป็นเช่นนี้ จึ่งไม่เห็นมีทางที่จะอ้างว่าเงินดั่งกล่าวมานี้พระมหากษัตริย์จะทรงจำหน่ายเหมือนเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ไม่ได้

สรุปความให้สั้นเข้าก็คือว่า เงินอันตกมาในพระหัตถ์ของพระมหากษัตริย์ไม่ว่าจะเป็นต้นเงินหรือดอกผล จะเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์หรือมาจากทรัพย์สินส่วนพระองค์ (private property) หรือจะเป็นทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์หรือมาจากทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ก็ตาม หรือเป็นเงินงบส่วนพระองค์ซึ่งจ่ายจากเงินแผ่นดินก็ดี ย่อมเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ (personal property) ซึ่งพระองค์ทรงจำหน่ายได้แล้วแต่จะทรงดำริเห็นสมควร แต่ว่าเงินซึ่งตกมายังพระหัตถ์ของพระมหากษัตริย์อันมาจากเงินแผ่นดินสำหรับทรงปฏิบัติพระราชภาระในราชการแผ่นดินอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นไม่เป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ และจะทรงจำหน่ายได้ก็เฉพาะเพื่อการอันได้ทรงเบิกเงินนั้นมา แล้วจะต้องแสดงรายละเอียดแห่งการเบิกจ่ายเงินนั้นไว้

ถ้าไม่เพ่งเล็งถึงบัญชีพระคลังข้างที่ดั่งปรากฏในหนังสือของเลขาธิการคณะ-รัฐมนตรี จะเห็นได้ว่าข้อวินิจฉัยทั้งหลายที่กล่าวมาข้างต้นมิได้ขัดกับบัญชีเหล่านี้

บัญชี ๑ เป็นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินซึ่งพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ทรงได้มาจากพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนในเวลาที่ทรงขึ้นครองราชสมบัติ รวมทั้งทรัพย์สินที่ทรงได้มาในฐานะที่เป็นพระมหากษัตริย์ (ทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์) และทรัพย์สินที่ทรงได้มาในฐานะที่ทรงเป็นประมุขแห่งพระบรมวงศานุวงศ์

บัญชี ๒[ก] เป็นบัญชีเงิน (๑/๑๐ และ ๒/๕) ซึ่งตกมาถึงพระหัตถ์ของพระมหากษัตริย์ เป็นเงินงบส่วนพระองค์หรือเป็นดอกผลของทรัพย์สินซึ่งพระองค์ทรงได้มาจากพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนโดยการที่ขึ้นครองราชสมบัติ ซึ่งแล้วแต่พระองค์จะทรงดำริเห็นสมควรใช้จ่ายในการใด ๆ ส่วนพระองค์ดังเช่นบุคคลเอกชน อันเป็นคนละส่วนกับเงินที่เหลืออยู่อันพระองค์ได้ทรงจัดสรรเพื่อใช้จ่ายในฐานะเป็นพระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรสยาม เงินในบัญชี ๒ นี้ซึ่งเรียกเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์นั้นย่อมเป็นการเรียกที่ถูกต้องโดยไม่มีปัญหา แต่ว่าบัญชี ๒ นี้จะอ้างว่าเป็นบัญชีบรรดาเงินทั้งหลายที่ตกอยู่ในพระหัตถ์ของพระมหากษัตริย์และเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์นั้นไม่ได้ เฉพาะอย่างยิ่งเนื่องจากเป็นบัญชีส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนซึ่งได้ทรงจัดให้ทำขึ้นไว้เพื่อความสะดวกของพระองค์ท่าน ฉะนั้นจึงไม่มีค่าในทางกฎหมาย

บัญชี ๓ เป็นบัญชีเงินในงบส่วนพระองค์ซึ่งมิได้ใช้จ่ายไป (เงินเหลือจ่ายงบประมาณ) สำหรับบัญชีนี้เป็นการถูกต้องที่จะถือว่าเป็นทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ แต่พระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนก็ได้ทรงสละสิทธิเรียกร้องใด ๆ ในเงินเหล่านี้เสียแล้ว

ตามที่พิจารณามาข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำตอบปัญหา ๒ ข้อแรกซึ่งคณะกรรมการพิจารณาทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ถามมานั้น จะตอบได้ดั่งต่อไปนี้

ทรัพย์สินที่ระบุไว้ในมาตรา ๓ (ค) (ทรัพย์สินหรือสิทธิอันได้มาหรือซื้อมาจากเงินส่วนพระองค์) ไม่รวมถึงดอกผลซึ่งเกิดแต่ทรัพย์สินดังระบุไว้ในมาตรา ๓ (ก) ซึ่งจะ

(ก) รายการของบัญชี ๒ ตามหนังสือของเลขาธิการคณะรัฐมนตรีไม่ถูกถ้วน และได้แก้ไขให้ถูกต้องแล้วตามที่ได้ทราบจากพระคลังข้างที่ (พระยามานวราชเสวี)

ต้องถือว่าอยู่ภายในบังคับบทบัญญัติอนุมาตรา (ก) และ (ข) โดยปริยาย ซึ่งเป็นส่วนอุปกรณ์ของทรัพย์สินดังกล่าวไว้ในอนุมาตรานั้น ๆ หรือรวมอยู่ในเงินส่วนพระองค์ซึ่งมีสภาพเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์โดยปริยายตามบทบัญญัติแห่งมาตรา ๓

ทรัพย์สินที่กล่าวไว้ในอนุมาตรา (ค) เป็นทรัพย์สินประเภทหนึ่งซึ่งต่างกับทรัพย์สินซึ่งกล่าวไว้ในอนุมาตรา (ก) และ (ข) หรือดอกผลอันเกิดแต่ทรัพย์สินนี้ ทรัพย์สินในอนุมาตรา (ค) นี้ เป็นของพระมหากษัตริย์โดยที่ได้นำเอาเงินส่วนพระองค์ไปลงทุน อีกนัยหนึ่งก็คือ บทบัญญัติอนุมาตรา (ค) นี้บัญญัติไว้เพื่อให้เห็นชัดว่าการที่นำเอาเงินซึ่งเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ไปลงทุนเพื่อได้มาซึ่งทรัพย์สินเฉพาะสิ่งเช่นอสังหาริมทรัพย์สิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือพันธบัตร ฯ ล ฯ มิได้เปลี่ยนแปลงลักษณะของทรัพย์สินนั้นไปแต่ประการใด และอสังหาริมทรัพย์หรือพันธบัตรนั้นย่อมเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์อย่างเดียวกับเงินที่จ่ายไปเพื่อได้มาหรือซื้อสิ่งเหล่านั้น

ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งแห่งกองทรัพย์สินส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์นี้ ทรัพย์สินดั่งกล่าวแยกออกได้จากทรัพย์สินซึ่งเป็นส่วนของกองทรัพย์สินตามรูปเดิมของมัน (อสังหาริมทรัพย์หรือพันธบัตร ฯลฯ) และซึ่งพระมหากษัตริย์ได้มาในเวลาที่ขึ้นครองราชสมบัติ หรือทรงได้มาภายหลังโดยทางตกทอดมาจากบุคคลซึ่งมิได้เป็นพระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรสยาม

ปัญหาข้อ ๒

สำหรับคำตอบปัญหาข้อหลังซึ่งคณะกรรมการพิจารณาทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ได้ถามมานั้น (คือการที่พระมหากษัตริย์ได้ทรงสละสิทธิของพระองค์ซึ่งทรงมีอยู่ในฐานะที่เป็นพระมหากษัตริย์จะหมายถึงพระองค์ได้ทรงสละสิทธิในทรัพย์สินที่ระบุไว้ปรากฏในบัญชี ๒ หรือไม่) จากข้อความซึ่งได้อธิบายมาแต่ต้นแสดงให้เห็นชัดว่าคำตอบต้องเป็น "ไม่"

ประการแรก ข้อความในพระราชหัตถเลขาทรงสละราชสมบัติ (ที่ว่า "ข้าพเจ้าขอสละสิทธิทั้งปวงซึ่งเป็นของข้าพเจ้าอยู่ในฐานะที่เป็นพระมหากษัตริย์ แต่ข้าพเจ้าขอสงวน

ไว้ซึ่งสิทธิทั้งปวงอันเป็นของข้าพเจ้าก่อนขึ้นครองราชสมบัติ") นั้น หมายถึงแต่เพียงว่าพระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะสองประการ คือ ในฐานะเป็น**บุคคลเอกชน** ซึ่งพระองค์ดำรงอยู่ก่อนขึ้นครองราชสมบัติและคงดำรงอยู่ต่อมาภายหลังแต่นั้นประการหนึ่ง และในฐานะที่เป็นพระมหากษัตริย์โดยทรงได้มาด้วยการขึ้นครองราชสมบัติอีกประการหนึ่ง การที่ทรงสละราชสมบัตินั้นพระองค์ทรงสละสิทธิทั้งปวงซึ่งทรงมีอยู่ในฐานะที่เป็นพระมหากษัตริย์ แต่คงสงวนไว้ซึ่งสิทธิทั้งปวงอันทรงมีอยู่ในฐานะที่เป็นบุคคลเอกชน

กล่าวอีกนัยหนึ่ง พระมหากษัตริย์ได้ทรงสละสิทธินับแต่เวลาที่ทรงสละราชสมบัติในกรรมสิทธิ์ทรัพย์สินซึ่งทรงได้มาในฐานะที่เป็นพระมหากษัตริย์และในฐานะที่เป็นประมุขแห่งพระบรมวงศานุวงศ์ โดยการที่ได้ทรงขึ้นครองราชสมบัติ (รวมทั้งสิทธิของพระองค์ในดอกผลอันเกิดแต่ทรัพย์สินนั้นด้วย) และทรงสงวนไว้ซึ่งสิทธิในกรรมสิทธิ์แห่งทรัพย์สินซึ่งทรงได้มาในฐานะเป็นบุคคลเอกชน ซึ่งเรียกว่าทรัพย์ส่วนพระองค์ (รวมทั้งสิทธิของพระองค์ในดอกผลอันเกิดแต่ทรัพย์สินนั้นด้วย) กล่าวคือ (๑) ทรัพย์สินซึ่งเป็นของพระองค์และพระองค์อาจทรงจำหน่ายได้ก่อนขึ้นครองราชสมบัติ (๒) ทรัพย์สินซึ่งทรงได้มาในระหว่างเวลาขึ้นครองราชสมบัติจนถึงเวลาที่ทรงสละราชสมบัติ จะโดยตกทอดมาจากบุคคลซึ่งมิใช่พระมหากษัตริย์แห่งกรุงสยาม หรือได้มาจากเงินส่วนพระองค์ก็ดี และ (๓) เงินส่วนพระองค์ซึ่งอาจทรงยึดถืออยู่หรือมีสิทธิที่จะได้ในเวลาที่ทรงสละราชสมบัติ

อีกประการหนึ่งนั้น ดังที่ได้ชี้แจงมาแล้วข้างต้นว่า บัญชีพระคลังข้างที่ ๒ ปรากฏว่ามีเงินงบพระมหากษัตริย์อยู่ ๑/๑๐ และดอกผลของทรัพย์สินที่ทรงได้มาโดยการขึ้นครองราชสมบัติ ๒/๕ อันเป็นเงินที่พระมหากษัตริย์ทรงจับจ่ายใช้สอยในฐานะเป็นบุคคลเอกชน เงินเหล่านี้ไม่มีปัญหาย่อมเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ และจะถือว่ารวมอยู่ในประเภทที่ทรงสละสิทธิแล้วในฐานะที่เป็นพระมหากษัตริย์ด้วยนั้นไม่ได้แน่

นอกจากนั้น การที่ทรงสละสิทธิจะมีผลย้อนหลังไม่ได้ จะเป็นผลก็ต่อในกาลต่อไป บรรดาการกระทำทั้งหลายของพระมหากษัตริย์ก่อนที่ทรงสละราชสมบัติในส่วนทรัพย์สินที่ทรงได้มาโดยการที่ขึ้นครองราชสมบัติ (ไม่แต่เฉพาะการจัดการทรัพย์สินเช่นว่า และจัดสรรดอกผลอันเกิดแต่ทรัพย์สินเท่านั้น แต่รวมทั้งการจำหน่ายทรัพย์สินเช่นว่านั้นด้วย) จะตก

เป็นไม่สมบูรณ์โดยการสละราชสมบัติหาได้ไม่ หลักกฎหมายทั่วไปมีอยู่ว่า การละทิ้งทรัพย์สินอันใดอันหนึ่ง หรือการสละสิทธิ ย่อมเป็นผลใช้ได้ต่อภายหลัง

เพราะฉะนั้นจึงไม่เป็นปัญหาเลยว่า การที่พระมหากษัตริย์ทรงสละสิทธิซึ่งเป็นของพระองค์ในฐานะที่เป็นพระมหากษัตริย์นั้น มีความหมายแต่เพียงทรงสละสิทธิในกรรมสิทธิ์แห่งทรัพย์สินอันทรงได้มาโดยการที่ขึ้นครองราชสมบัติ ไม่ว่าจะในฐานะที่เป็นพระมหากษัตริย์หรือในฐานะที่เป็นประมุขแห่งพระบรมวงศานุวงศ์ และสิทธิในดอกผลอันเกิดแต่ทรัพย์สินนั้นตั้งแต่เวลาที่ทรงสละราชสมบัติ อย่างไรก็ตาม อาจตีความไปได้อีกว่าเป็นการทรงสละสิทธิในเงินงบส่วนพระองค์ หรือเงินที่เบิกจากแผ่นดินมาให้พระองค์เพื่อทรงใช้จ่ายในราชการแผ่นดินเฉพาะราย ซึ่งพระองค์อาจยังมิได้จ่ายไปในเวลาที่ทรงสละราชสมบัตินั้น แต่จะตีความเลยไปว่าเป็นการสละสิทธิในทรัพย์สินส่วนพระองค์นั้นหาได้ไม่ (จะเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ที่ทรงได้มาก่อนขึ้นครองราชสมบัติ หรือในเมื่อหรือภายหลังแต่เวลาขึ้นครองราชสมบัติก็ตาม) กับทั้งจะถือว่าเป็นการผูกพันพระองค์ให้จำต้องแสดงบัญชีรายการบรรดาเงินที่ตกมายังพระหัตถ์ก่อนทรงสละราชสมบัติไม่ว่าจะเป็นต้นเงิน หรือดอกผลอันเกิดแต่ทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ หรือทรัพย์สินส่วนพระองค์ หรือเงินงบพระมหากษัตริย์ก็ไม่ได้

เมื่อได้มีการแยกทรัพย์สินส่วนพระองค์ออกจากทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์แล้ว ยังได้มีการแยกทรัพย์สินส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ออกให้เป็นการเสร็จเด็ดขาดไปอีกด้วย คือ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสละราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม ๒๔๗๗ และสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอานันทมหิดล เสด็จขึ้นครองราชย์ คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้มีมติลงวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๔๗๗ ตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง คือ

๑. เจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์ เป็นประธาน
๒. เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ เป็นกรรมการ
๓. พระยาบำเรอภักดี เป็นกรรมการ

๔. พระยาอมเรศสมบัติ เป็นกรรมการ

๕. พระยาอิศราธิราชเสวี เป็นกรรมการ

๖. พระยาศรีวิกรมาทิตย์ เป็นที่ปรึกษากฎหมายและเลขานุการ

ให้จัดการสำรวจตรวจตราบรรดาพระราชสมบัติ พระราชทรัพย์ในพระคลังข้างที่ไว้ให้เรียบร้อยเป็นหลักฐานมั่นคง อันจะเป็นการฉลองพระเดชพระคุณในทั้ง ๒ พระองค์ด้วยดี และเป็นคุณประโยชน์ตลอดถึงพระบรมวงศานุวงศ์โดยทั่วๆ ไป

ต่อมาพระราชบัญญัติว่าด้วยการยกเว้นภาษีอากรอันเกี่ยวแก่ทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พุทธศักราช ๒๔๗๗ ได้ถูกยกเลิกโดยพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พุทธศักราช ๒๔๗๙

พระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พุทธศักราช ๒๔๗๙ ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติม คือ

(๑) พระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๔๘๔

(๒) พระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ (ฉบับที่ ๓) พุทธศักราช ๒๔๙๑

สาระสำคัญแห่งพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ คือ

๑. การแยกทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

๒. การจัดตั้งสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

๓. การดูแลรักษาทรัพย์สินส่วนสาธารณสมบัติของแผ่นดิน และทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

๔. การดูแลรักษาทรัพย์สินส่วนพระองค์

๕. รายได้และการจำหน่ายใช้สอยทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

๖. การโอนหรือจำหน่ายทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

๑. *การแยกทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์*

ได้แยกออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้คือ

"ทรัพย์สินส่วนพระองค์" หมายความว่า ทรัพย์สินที่เป็นของพระมหากษัตริย์อยู่แล้วก่อนเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ หรือทรัพย์สินที่รัฐทูลเกล้าฯ ถวาย หรือทรัพย์สินที่ทรงได้มาไม่ว่าในทางใดและเวลาใด นอกจากที่ทรงได้มาในฐานะที่ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้รวมทั้งดอกผลที่เกิดจากบรรดาทรัพย์สินเช่นว่านั้นด้วย

"ทรัพย์สินส่วนสาธารณสมบัติของแผ่นดิน" หมายความว่า ทรัพย์สินในพระมหากษัตริย์ซึ่งใช้เพื่อประโยชน์ของแผ่นดินโดยเฉพาะ เป็นต้นว่า พระราชวัง

"ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์" หมายความว่า ทรัพย์สินในพระมหากษัตริย์นอกจากทรัพย์สินส่วนพระองค์ และทรัพย์สินส่วนสาธารณสมบัติของแผ่นดินดังกล่าวแล้ว

๒. *การจัดตั้งสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์*

ให้ตั้งสำนักงานขึ้นสำนักงานหนึ่งเรียกว่า "สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์" มีฐานะเป็นนิติบุคคล ให้มีคณะกรรมการคณะหนึ่งเรียกว่า "คณะกรรมการทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์" ประกอบด้วยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังเป็นประธานกรรมการโดยตำแหน่ง และกรรมการอื่นอีกไม่น้อยกว่า ๔ คน ซึ่งพระมหากษัตริย์จะได้ทรงแต่งตั้ง และในจำนวนนี้จะได้ทรงแต่งตั้งให้เป็นผู้อำนวยการสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์หนึ่งคน

สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ มีหน้าที่ดูแลรักษาและจัดหาผลประโยชน์ในทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พระคลังข้างที่มีหน้าที่ควบคุมดูแลบรรดาทรัพย์สินของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งรวมทั้งทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ทุกชนิด (เว้นจากพระราชวัง) ครั้นภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้มีพระราชบัญญัติว่าด้วยการยกเว้นภาษีอากรอันเกี่ยวกับทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พุทธศักราช ๒๔๗๗ ออกใช้บังคับ ได้มีการแยกทรัพย์สินส่วนพระองค์ออกจากทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ เพื่อที่จะให้ได้รับการยกเว้นจากการเก็บภาษีอากร พระคลังข้างที่ก็ยังคงมีหน้าที่ควบคุมดูแลทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์อยู่ตามเดิม แต่ได้ขึ้นบัญชีทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ไว้ ครั้นต่อมาได้ตราพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์

พุทธศักราช ๒๔๗๙ ออกใช้บังคับ ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้ตกไปอยู่ในความดูแลรักษาของกระทรวงการคลัง พระคลังข้างที่จึงหมดหน้าที่ และเมื่อได้มีการจัดตั้งสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ตามพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๔๙๑ มาตรา ๔ ทวิ ขึ้น สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้เป็นผู้รับช่วงดูแลรักษาและจัดหาผลประโยชน์ในทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์แทนกระ-ทรวงการคลังต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้ บรรดาทรัพย์สินที่เป็นโฉนดที่ดินได้ทำการโอนเปลี่ยนชื่อเป็นของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

๓. การดูแลรักษาทรัพย์สินส่วนสาธารณสมบัติของแผ่นดินและทรัพย์สินส่วนพระ-มหากษัตริย์

ทรัพย์สินส่วนสาธารณสมบัติของแผ่นดินและทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ บรรดาที่เป็นเครื่องอุปโภค บริโภค ให้อยู่ในความดูแลรักษาของสำนักพระราชวัง

๔. การดูแลรักษาทรัพย์สินส่วนพระองค์

ทรัพย์สินส่วนพระองค์นั้น การดูแลรักษาและการจัดหาผลประโยชน์ให้เป็นไปตามพระราชอัธยาศัย

มาตรา ๕ ทวิ แห่งพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พุทธศักราช ๒๔๗๙ บัญญัติว่า

เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตามพระราชอัธยาศัยแต่งตั้งให้บุคคลใดเป็นผู้ดูแลรักษาและจัดหาผลประโยชน์ทรัพย์สินส่วนพระองค์ ให้นายกรัฐมนตรีประกาศการแต่งตั้งนั้นในราชกิจจานุเบกษา

เมื่อได้ประกาศตามความในวรรคก่อนแล้ว ในกรณีทั้งปวงเกี่ยวกับทรัพย์สินส่วนพระองค์ ห้ามมิให้ระบุพระปรมาภิไธย หรือข้อความใดๆ อันแสดงหรืออนุมานได้ว่าพระมหากษัตริย์เป็นคู่กรณีหรือคู่ความ ให้ระบุเพียงชื่อบุคคลผู้ได้รับการแต่งตั้งดังกล่าวแล้วต่อท้ายด้วยคำว่า "ผู้จัดการทรัพย์สินส่วนพระองค์" เท่านั้น

๕. รายได้และการจำหน่ายใช้สอยทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

มาตรา ๖ แห่งพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พุทธศักราช ๒๔๗๙ บัญญัติว่า

รายได้จากทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ที่กล่าวในมาตรา ๕ วรรคสองนั้น จะจ่ายได้ก็แต่เฉพาะในประเภทรายจ่ายที่ต้องจ่ายตามข้อผูกพัน รายจ่ายที่จ่ายเป็นเงินเดือน บำเหน็จบำนาญ เงินรางวัล เงินค่าใช้สอย เงินการจร เงินลงทุน และรายการในพระราชกุศลเหล่านี้เฉพาะที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้วเท่านั้น

รายได้ซึ่งได้หักรายจ่ายตามความในวรรคก่อนแล้ว จะจำหน่ายใช้สอยได้ก็แต่โดยพระมหากษัตริย์ตามพระราชอัธยาศัยไม่ว่าในกรณีใด ๆ หรือโดยคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เฉพาะในกรณีที่เกี่ยวกับพระราชกุศลอันเป็นการสาธารณะ หรือในทางศาสนาหรือราชประเพณี บรรดาที่เป็นพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์เท่านั้น

๖. การโอนหรือจำหน่ายทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

มาตรา ๗ แห่งพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พุทธศักราช ๒๔๗๙ บัญญัติว่า

ภายใต้บังคับมาตรา ๖ ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์จะโอนหรือจำหน่ายได้ ก็แต่เพื่อประโยชน์แก่ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และโดยได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต หรือเพื่อสาธารณประโยชน์อันได้มีบทกฎหมายให้โอนหรือจำหน่ายได้เท่านั้น

และมาตรา ๘ ได้บัญญัติว่า

ทรัพย์สินส่วนสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ย่อมได้รับยกเว้นจากการเก็บภาษีอากร

ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ย่อมได้รับยกเว้นจากการเก็บภาษีอากรเช่นเดียวกับทรัพย์สินของแผ่นดิน

ทรัพย์สินส่วนพระองค์ย่อมไม่อยู่ในข่ายแห่งความยกเว้นดังกล่าวแล้ว

เมื่อได้มีการประกาศใช้บังคับพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พุทธศักราช ๒๔๗๙ แล้ว ได้มีปัญหาเกิดขึ้นว่า

๑. ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ที่อยู่ในความดูแลรักษาของสำนักพระราชวัง (ตามความในมาตรา ๕ วรรค ๑) เมื่อขายได้เงินมาแล้ว สำนักพระราชวังควรเก็บเงินนั้นไว้หรือควรนำส่งกระทรวงการคลัง

๒. การจ่ายและชำระเงินในกรณีต่างๆ ที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๕ วรรค ๒ และมาตรา ๖ แห่งพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พุทธศักราช ๒๔๗๙ จำต้องได้รับพระบรมราชานุมัติหรือไม่

กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรีได้ขอให้คณะกรรมการกฤษฎีกาพิจารณาตีความในปัญหา ๒ ข้อนี้

คณะกรรมการกฤษฎีกาได้เสนอความเห็นว่า

บันทึก

เรื่อง ขอให้พิจารณาตีความในพระราชบัญญัติ
จัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พ.ศ. ๒๔๗๙

กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรีได้รับรายงานจากสำนักงานราชเลขานุการในพระองค์ แล้วจึงแจ้งมาโดยหนังสือที่ ฎ. ๑๐๑๒/๒๔๘๑ ลงวันที่ ๗ มิถุนายน ๒๔๘๑ ให้คณะกรรมการกฤษฎีกาพิจารณาตีความในปัญหา ๒ ข้อ เกี่ยวกับพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พ.ศ. ๒๔๗๙ คณะกรรมการกฤษฎีกา (อนุกรรมการร่างกฎหมายชุดที่ ๑) ขอเสนอความเห็นดังต่อไปนี้

ปัญหาข้อ ๑ สำนักพระราชวังตั้งปัญหาว่า ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ที่อยู่ในความดูแลรักษาของสำนักพระราชวัง (ตามความในมาตรา ๕ วรรค ๑) เมื่อขายได้เงินมาแล้ว สำนักพระราชวังควรเก็บเงินนั้นไว้หรือควรนำส่งกระทรวงการคลัง

ข้อเท็จจริงปรากฏว่า สำนักพระราชวังได้แจ้งไปยังกระทรวงการคลังว่ามีสิ่งของบางอย่างที่อยู่ในความดูแลรักษาของสำนักพระราชวังซึ่งมิได้ใช้ราชการหรือชำรุดแล้ว จึงดำริจะจัดการจำหน่ายเสีย กระทรวงการคลังไม่ขัดข้อง สำนักพระราชวังจึงประสงค์จะเก็บ

เงินไว้ใช้จ่ายให้เป็นประโยชน์ตามมาตรา ๗ แห่งพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พ.ศ. ๒๔๗๙ แต่กระทรวงการคลังขอให้นำส่งเงินที่ขายได้ต่อกระทรวงการคลัง โดยเหตุนี้จึงได้มีการโต้แย้งกันในข้อกฎหมาย

ความเห็น กรรมการร่างกฎหมาย เห็นว่า ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ที่อยู่ในความดูแลรักษาของสำนักพระราชวังตามความในมาตรา ๕ วรรค ๑ แห่งพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พ.ศ. ๒๔๗๙ นั้น พึงเห็นได้ชัดว่าหมายความถึง "บรรดาที่เป็นเครื่องอุปโภคบริโภค" โดยเฉพาะ เมื่อเครื่องอุปโภคบริโภคนั้นบางอย่างได้ขายหรือจำหน่ายไปโดยประการอื่นแล้ว เงินที่ได้มาจะถือว่าเป็นของเปลี่ยนแทนเครื่องอุปโภคบริโภคนั้น และสำนักพระราชวังพึงใช้จ่ายได้ หาได้ไม่ เพราะในทางกฎหมายก็ดีหรือในทางเศรษฐกิจก็ดี เงิน**ไม่ใช่**เครื่องอุปโภคบริโภค เพราะฉะนั้น เงินที่ได้มาจึงต้องนำส่งกระทรวงการคลังตามความในมาตรา ๕ วรรค ๒

ปัญหาข้อ ๒ สำนักงานราชเลขานุการในพระองค์ตั้งปัญหาว่า การจ่ายและชำระเงินในกรณีต่าง ๆ ที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๕ วรรค ๒ และมาตรา ๖ แห่งพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พ.ศ. ๒๔๗๙ จำต้องได้รับพระบรมราชานุมัติหรือไม่ ในข้อนี้สำนักงานราชเลขานุการในพระองค์เห็นว่า จำเป็นต้องได้รับพระบรมราชานุมัติ แต่กระทรวงการคลังเห็นตรงกันข้ามว่าไม่จำเป็นต้องได้รับพระบรมราชานุมัติ การขอพระบรมราชานุมัติจำเป็นแต่เฉพาะในกรณีต่าง ๆ ที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๗ เท่านั้น

ส่วนเอกสารในเรื่องบางฉบับซึ่งเกี่ยวกับการซื้อตึกเรือนโรงของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพิศมัยพิมลสัตย์ ปรากฏจากการสอบสวนของเลขาธิการคณะกรรมการกฤษฎีกาว่า ไม่ใช่ปัญหาที่คณะกรรมการกฤษฎีกาจะต้องพิจารณา การที่เสนอเอกสารเหล่านั้นมาด้วย ก็เพื่อจะให้เป็นหลักฐานและแสดงให้เห็นวิธีการที่ได้ปฏิบัติมาแล้ว

ความเห็น กรรมการร่างกฎหมาย เห็นว่า การตีความในมาตรา ๕ มาตรา ๖ และมาตรา ๗ แห่งพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พ.ศ. ๒๔๗๙ ต้องเป็นไปตามนัยดังจะกล่าวต่อไปนี้

มาตรา ๕ เป็นมาตราที่จำแนกรายละเอียด และแบ่งอำนาจในระหว่างสำนักพระราชวัง (วรรค ๑) กับกระทรวงการคลัง (วรรค ๒) ในเรื่องที่เกี่ยวกับทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์

มาตรา ๗ (ซึ่งน่าจะอยู่ถัดมาตรา ๕ ไป) เกี่ยวกับการโอนหรือการจำหน่ายทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งมาตรา ๕ ได้แบ่งให้อยู่ในความดูแลรักษาของสำนักพระราชวังและกระทรวงการคลัง การโอนหรือการจำหน่ายนี้มีลักษณะอย่างเดียวกับการโอนหรือการจำหน่ายทรัพย์สินที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งตามปกติทรัพย์สินนี้หมายความรวมถึงทรัพย์สินอย่างหนึ่งอย่างใด เช่น อสังหาริมทรัพย์ สังหาริมทรัพย์ เงิน ฯลฯ ก็ได้ เพราะฉะนั้นในเรื่องการโอนหรือการจำหน่ายทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ กฎหมายจึงได้กล่าวไว้อย่างชัดแจ้งว่า ให้โอนหรือจำหน่ายได้ก็แต่โดยได้รับ**พระบรมราชานุมัติ** (และเพื่อสาธารณประโยชน์หรือเพื่อประโยชน์แก่ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์นั้นเอง)

มาตรา ๖ น่าจะอยู่หลังสองมาตราที่กล่าวมาแล้ว เพราะเป็นมาตราที่ว่าด้วยกรณีพิเศษ กล่าวในทางผลแล้ว มาตรา ๖ เป็นมาตราที่ให้อำนาจพิเศษแก่กระทรวงการคลังและพึงใช้บังคับแก่**รายได้จากทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ที่อยู่ในความดูแลรักษาของกระทรวงการคลัง** (ดังบัญญัติไว้ในมาตรา ๕ วรรค ๒) เท่านั้น เป็นที่เห็นได้ชัดว่าในกรณีพิเศษแห่งมาตรา ๖ นี้ **มิได้กล่าวถึงพระบรมราชานุมัติ**ไว้เลย และเมื่อเทียบดูกับมาตรา ๗ แล้ว ก็ย่อมแสดงให้เห็นว่าเป็นการมุ่งหมายที่จะบัญญัติขึ้นไว้เช่นนั้นทีเดียว เพราะฉะนั้นในกรณีต่าง ๆ ที่ระบุไว้ในมาตรา ๖ (ซึ่งในทางปฏิบัติถือว่าเป็นการจ่ายเพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ดังกล่าวมาแล้ว) การเอาเงินซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของรายได้จากทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ไปจ่ายดังที่จำแนกไว้ในมาตรา ๖ จึงอาจทำได้โดยไม่ต้องได้รับพระบรมราชานุมัติ

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พระเจ้าแผ่นดินหรือพระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจเด็ดขาดบนแผ่นดิน ทรัพย์สินทุกอย่างย่อมอยู่ภายใต้พระราชอำนาจทั้งสิ้น พระมหากษัตริย์ย่อมจะทรงมีพระบรมราชโองการเกี่ยวกับการจำหน่าย

จ่ายโอนทรัพย์สินทั้งหลายประการใด ๆ ก็ได้ตามพระราชอัธยาศัย แต่ก็เป็นไปด้วยความเป็นธรรม ดังปรากฏตามพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ลงวันจันทร์ที่ ๔ มีนาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๙) ในเรื่อง "เงินพระราชทานเลี้ยงชีพ" ตอนหนึ่งว่า **"แต่ขออย่าให้ถอนที่ดินซึ่งบังเกิดต้นทุนนั้นออกจากบาญชีนี้ไปพระราชทานผู้หนึ่งผู้ใดเฉพาะตัวเป็นสิทธิ์ขาดไป เว้นไว้แต่ได้จัดที่ดินอื่นอันเป็นที่เกิดผลประโยชน์เสมอกันมาลงไว้ในบาญชีเป็นการแลกเปลี่ยน"**

ต่อมาได้มีปัญหาเกิดขึ้นว่า การที่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานที่ดินในบัญชีนี้แก่บุคคลบางคน ที่ได้โอนโฉนดไปแล้วก็มี ที่ยังก็มี ส่วนที่ยังไม่ได้โอนจนกระทั่งบัดนี้ก็เพราะเหตุว่า ยังหาที่ดินอื่นมาแลกเปลี่ยนมิได้นั้น จะเป็นการพระราชทานที่ถูกต้องตามกระแสพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ และจะผูกมัดพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่นให้กระทำการโอนโฉนดไปให้หรือไม่

คณะกรรมการกฤษฎีกาได้ตรวจพิจารณาเรื่องนี้แล้ว มีความเห็นดังต่อไปนี้

บันทึก
เรื่อง สิทธิเรียกร้องของผู้ที่ได้รับพระราชทานที่ดิน (ยังไม่ได้โอน) จากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ

คณะกรรมการกฤษฎีกา (อนุกรรมการชุดที่ ๑) ได้ตรวจพิจารณาเรื่องนี้แล้วมีความเห็นดังต่อไปนี้

๑. เมื่อวันที่ ๔ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๕ (ค.ศ. ๑๙๐๗) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ ได้มีพระบรมราชโองการเนื่องในการพระราชทาน "เงินเลี้ยงชีพ" แก่บุคคล (หรือบาทบริจาริกา) ที่ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณส่วนพระองค์ แต่ไม่มีทางที่จะได้รับพระราชทานเบี้ยบำนาญ เพราะมิได้รับราชการแผ่นดิน

เพื่อที่จะหารายได้มาชดเชยรายจ่ายเงินเลี้ยงชีพดั่งว่านั้น ตามพระบรมราชโองการนี้ ได้ทรงจัดหาที่ดินต่าง ๆ อันเป็นทรัพย์สินของพระคลังข้างที่ (และทำบัญชีไว้) เรียกว่า "บัญชีเลี้ยงชีพบาทบริจาริกา" และให้เอาผลประโยชน์อันเกิดจากที่ดินนั้นจ่ายเป็นเบี้ยเลี้ยงชีพ

๒. ตามพระบรมราชโองการนี้ ผู้ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินในภายหน้าได้ถูกร้องขอให้พระราชทานเงินเลี้ยงชีพนั้นเสมอทุกปีไปอย่าให้ขาดได้ และให้ทำนุบำรุงที่ดินเหล่านี้โดยอย่างน้อยให้ผลประโยชน์คงอยู่เสมอ และให้เป็นที่เข้าใจว่า ถ้าผลประโยชน์เหลือมากน้อยเท่าใด ให้บวกเข้าในเงินพระคลังข้างที่ของพระเจ้าแผ่นดิน

อนึ่งในพระบรมราชโองการได้ระบุไว้ชัดว่า "อย่าให้ถอนที่ดินซึ่งบังเกิดต้นทุนนั้นออกจากบัญชีนี้ (บัญชีเลี้ยงชีพบาทบริจาริกา) ไปพระราชทานผู้หนึ่งผู้ใดเฉพาะตัวเป็นสิทธิ์ขาดไป **เว้นไว้แต่**ได้จัดที่อื่นอันเป็นที่เกิดผลประโยชน์เสมอกันมาลงไว้ในบัญชีเป็นการแลกเปลี่ยน" ที่ระบุไว้เช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ ได้ทรงกำหนดภาระติดพันในการทดแทนไว้ ซึ่งตามความในมาตรา ๒๒๖ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เรียกว่า ภาระติดพันในการ "ช่วงทรัพย์"

๓. ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ผู้ทรงเป็นทายาทของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ ได้มีพระบรมราชวินิจฉัยจะ**พระราชทาน**ที่ดินบางรายในบัญชีเลี้ยงชีพบาทบริจาริกาแก่บุคคลต่าง ๆ

๔. พระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ที่ว่านั้น มีปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรอยู่ในเอกสาร (พระราชหัตถเลขา) ฉบับลงวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๕ วันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๔ วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๖ วันที่ ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐ วันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๑ ฯลฯ แต่สำหรับที่ดินบางรายที่ได้พระราชทานไปตามพระราชหัตถเลขาที่กล่าวนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ หาได้ทรงโปรดเกล้า ฯ ให้หาที่ดินอื่นมาทดแทนไม่

๕. คณะกรรมการพิจารณาเรื่องทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ได้ขอให้คณะกรรมการกฤษฎีกาวินิจฉัยว่า การพระราชทานของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ นั้น เป็นการถูกต้องตามกระแสพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ และจะผูกมัดพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่นให้กระทำการโอนโฉนดไปให้หรือไม่

๖. บัดนี้ปรากฏตามข้อชี้แจงซึ่งคณะกรรมการกฤษฎีกาได้สอบถามไปว่า บุคคลต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ได้พระราชทานที่ดินไปจากบัญชีเลี้ยงชีพบาท-บริจาริกานั้น อาจจำแนกออกได้ดั่งต่อไปนี้

ก) ผู้รับพระราชทานที่ดินซึ่งได้หาที่ดินอื่นมาทดแทน และได้ทำการโอนถูกต้องตามกฎหมายแล้ว ในกรณีตามข้อ (ก) นี้ ปัญหาไม่อาจเกิดขึ้นอีกได้เลย เพราะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ทรงเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การกระทำของพระองค์มีผลเป็นกฎหมาย และผู้รับพระราชทานที่ว่านี้ "ได้สิทธิ" แล้ว

ข) ผู้รับพระราชทานที่ดินซึ่งแม้จะยังมิได้หาที่ดินอื่นมาทดแทน แต่ได้ทำการโอนถูกต้องตามกฎหมายแล้ว ในกรณีตามข้อ (ข) นี้ พระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ในฐานะที่ทรงเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ได้ลบล้างพระบรมราชวินิจฉัยของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อนแล้ว และบุคคลผู้ซึ่งได้รับโอนโดยถูกต้องแล้วนั้น ย่อมได้มาแล้วซึ่งสิทธิเช่นเดียวกัน อันจะคัดค้านขึ้นในเวลานี้อีกไม่ได้

ค) ผู้รับพระราชทานที่ดินซึ่ง**ยังมิได้หาที่ดินมาทดแทน** และ**ยังมิได้ทำการโอน**ตามกฎหมายนี้ได้แก่รายพระไผทราชสถาบีต หลวงชาญภูเบศร สมเด็จพระนางเจ้า-อินทรศักดิศจี และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ฯ เฉพาะที่เกี่ยวกับรายสมเด็จพระนางเจ้า-อินทรศักดิศจีนั้น ที่ดินมีสองแปลง แปลงหนึ่งมีโฉนดในพระนามสมเด็จพระนางเจ้าอินทร-ศักดิศจี ส่วนอีกแปลงหนึ่งมีโฉนดในพระบรมนามาภิไธยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ

ในกรณีเช่นว่านี้ กฎหมายที่จะพึงยกขึ้นปรับก็คือพระราชบัญญัติการออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๓๙, ๔๑ วรรค ๑ และ ๔๕ ซึ่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

มาตรา ๕๒๕ และ ๕๒๖ ก็ได้ดำเนินตามนโยบายแห่งมาตราเหล่านั้น(๑)

๗. บัดนี้กรณีที่คณะกรรมการกฤษฎีกาจักพึงต้องพิจารณาก็คือ กรณีผู้รับพระราชทานดั่งกล่าวในข้อ ๖ (ค) เท่านั้น ในกรณีบุคคลเหล่านั้น พระคลังข้างที่จำต้องทำการโอนที่ดินให้หรือไม่ ?

๘. ณ ที่นี้จำต้องระลึกไว้ด้วยว่า เมื่อคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์พิจารณาเรื่องแล้ว ได้ลงมติสำหรับรายนี้โดยเฉพาะว่า **เมื่อ**ยังมิได้โปรดเกล้า ฯ ให้หาที่ดินอื่นมาทดแทนที่ดินซึ่งพระราชทานไปแล้ว ก็ยังอนุญาตให้โอนโฉนดแก่ผู้รับพระราชทานมิได้ และคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ยังได้ให้ความกระจ่างในข้อนี้อีกด้วยว่า ความจริงพระคลังข้างที่ไม่จำต้องหาที่ดินใหม่มาทดแทนภายในกำหนดเวลาอันแน่นอนอย่างใดเลย

๙. สำหรับเวลานี้มีข้อความกล่าวไว้ว่า "การที่จะหาที่ดินของพระคลังข้างที่มาทดแทน ในเวลานี้เป็นที่ขัดข้อง เพราะทรัพย์สินเหล่านั้นตกอยู่ในเกณฑ์ที่จะยกขึ้นเป็นทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์" อีกนัยหนึ่งก็คือ พระคลังข้างที่มีความเห็นว่า ในส่วนที่เกี่ยวกับผู้รับพระราชทานในจำพวก (ค) นั้น ตราบใดที่คณะกรรมการพิจารณาเรื่องทรัพย์สิน

---

(๑) พระราชบัญญัติการออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. ๑๒๗

มาตรา ๓๙ ผู้ใดได้รับประโยชน์เกี่ยวข้องด้วยเรื่องที่ดินซึ่งได้รับโฉนดตามพระราชบัญญัตินี้ คือ โดยการซื้อขาย ให้ปันแลกเปลี่ยน รับมรฎก เช่าถือ จำนำ หรือไถ่ถอน เป็นต้น ต้องนำโฉนดมาให้เจ้าพนักงานทะเบียนสอบแก้ทะเบียนตามข้อบังคับแล้ว จึงเป็นอันได้กระทำการนั้นโดยถูกต้องด้วยกฎหมาย มิฉะนั้นอย่าให้ถือว่าได้ให้อำนาจอย่างไรแก่กันเป็นอันขาด เว้นไว้แต่ในการเช่าถืออันมีกำหนดไม่เกิน ๓ ปี จึงไม่จำเป็นต้องแก้ทะเบียน

มาตรา ๔๑ (วรรค ๑) ผู้ใดจะขายที่ดินที่ได้รับโฉนดอย่างใหม่ ให้ผู้ขายกับผู้ซื้อนำโฉนดที่ดินนั้นไปให้เจ้าพนักงานทะเบียน**ทำหนังสือสัญญาซื้อขาย ณ หอทะเบียนสำหรับที่ดินแห่งนั้น**

มาตรา ๔๕ การโอนที่ดินเต็มโฉนดมอบกรรมสิทธิ์เป็นเด็ดขาดแก่กันด้วยประเภทการอย่างอื่น คือ ให้ที่ดิน หรือแลกเปลี่ยนที่ดิน เป็นต้น **การที่จะทำก็เป็นทำนองเดียวกับวิธีซื้อขายที่ดินดังที่ว่ามาแล้ว**

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

มาตรา ๕๒๕ การให้ทรัพย์สินซึ่งถ้าจะซื้อขายกันจะต้องทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่นั้น ท่านว่าย่อม**สมบูรณ์ต่อเมื่อ**ได้ทำเป็นหนังสือและ**จดทะเบียน**ต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ ในกรณีเช่นนี้ การให้ย่อมเป็นอันสมบูรณ์โดยมิพักต้องส่งมอบ

มาตรา ๕๒๖ ถ้าการให้ทรัพย์สินหรือให้คำมั่นว่าจะให้ทรัพย์สินนั้นได้ทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่แล้ว และผู้ให้ไม่ส่งมอบทรัพย์สินนั้นแก่ผู้รับไซร้ ท่านว่าผู้รับชอบที่จะเรียกให้ส่งมอบตัวทรัพย์สินหรือราคาแทนทรัพย์สินนั้นได้ แต่ไม่ชอบที่จะเรียกค่าสินไหมทดแทนอย่างหนึ่งอย่างใดด้วยอีกได้

ฝ่ายพระมหากษัตริย์ดำเนินการพิจารณาไปยังไม่เสร็จ ก็จะหาที่ดินอื่นมาทดแทนให้ไม่ได้ นอกจากนั้นคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ก็มิได้บังคับพระคลังข้างที่ให้หาที่ดินใหม่มาทดแทนในเวลานี้

๑๐. ว่ากันในทางกฎหมาย ที่ดินในปัญหานี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ **ได้พระราชทาน**ไปแล้ว และบทบัญญัติที่จะพึงยกขึ้นปรับก็คือ บทบัญญัติอันว่าด้วยการให้ เงื่อนไขในการให้ (อสังหาริมทรัพย์) มีอยู่ว่า ผู้ให้ โอน (โดยเสน่หา) ทรัพย์สินให้แก่ผู้รับ โดยพึงระมัดระวังว่าการให้นั้นต้องทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ มิได้ทรงจัดการอย่างใดเพื่อที่จะให้การโอนที่ดินที่พระราชทานเป็นไปโดยถูกต้องตามกฎหมาย เพราะฉะนั้นเมื่อพระองค์ได้เสด็จสวรรคตแล้ว การให้นั้นก็มิอาจที่จะปฏิบัติไปได้ตามกฎหมาย และเป็นการพ้นวิสัยที่จะจัดไปให้สมบูรณ์ได้ อีกนัยหนึ่งก็คือ ว่ากันในทางกฎหมายแล้ว เอกสารที่กล่าวถึงพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น ถือได้แต่เพียงว่าเป็นเครื่องแสดงถึงพระราชประสงค์จำนงหมายในอันที่จะทำการให้เท่านั้น แต่ไม่มีผลเป็นการให้

๑๑. อย่างไรก็ดี กรรมการเห็นว่าในส่วนที่เกี่ยวกับผู้รับพระราชทานในข้อ (ค) นั้น จำจักต้องพิจารณาปัญหาไปอีกแง่หนึ่ง กล่าวคือ ในกรณีที่บุคคลจำพวกนั้นบางคนได้ครอบครองที่ดินในปัญหานี้อยู่แล้ว

บุคคลอาจได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์โดยการครอบครองติดต่อกันเป็นเวลาสิบปี (มาตรา ๑๓๘๒ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์) ในท้องเรื่องไม่ปรากฏชัดว่าความจริงผู้ร้องได้ครอบครองที่ดินหรือเปล่า ถ้ากรณีเป็นดั่งว่านี้แล้วบุคคลเหล่านั้นก็อาจที่จะอ้างเป็นเจ้าของได้โดยทางปกครองโดยปรปักษ์ (ที่ดินเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ มิใช่ทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์)

พึงสังเกตให้ดีว่า ระยะเวลาสิบปีเป็นของจำเป็นสำหรับการได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ นอกจากนี้การครอบครองในระหว่างสิบปีนั้น จะต้องไม่เป็นการอันไม่แน่นอนอีกด้วย และควรสังเกตอีกว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงใช้ความระมัดระวังในการที่ระบุไว้ว่าพระองค์ทรงสงวนไว้ซึ่งสิทธิที่จะเรียกคืนที่ดินที่พระราชทานได้ เงื่อนไขข้อนี้ได้ทำให้การ

ครอบครองเป็นการอันไม่แน่นอนในระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังดำรงพระชนม์อยู่ แต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว เงื่อนไขข้อนั้นก็เป็นอันพ้นวิสัย เพราะการเรียกคืนจะพึงกระทำได้ก็แต่โดยพระองค์เท่านั้น ระยะเวลาสิบปีจะต้องนับตั้งแต่เวลาที่การครอบครองนั้นปราศจากการอันไม่แน่นอน กล่าวคือตั้งแต่วันที่พระบาทสมเด็จ-พระเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต

ถ้ากรณีเกิดขึ้นดั่งว่านั้นแล้ว พระคลังข้างที่จะคัดค้านการโอน (โฉนด) ซึ่งถูกต้องตามแบบไปในนามของผู้ครอบครองหาได้ไม่

คณะกรรมการกฤษฎีกาได้เสนอบันทึกความเห็นดังกล่าวข้างต้นไปยังคณะรัฐมนตรีโดยหนังสือที่ ๘๙๒/๒๔๗๙ ลงวันที่ ๒๔ กันยายน ๒๔๗๙ แต่คณะรัฐมนตรีมีความสงสัยว่าที่ดินที่พระราชทานนั้นเป็นทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์หรือมิใช่

คณะกรรมการกฤษฎีกาได้ตรวจพิจารณาและมีความเห็นปรากฏตามบันทึกความเห็นที่ได้เสนอไปยังคณะรัฐมนตรีโดยหนังสือที่ ๑๕๗๙/๒๔๘๐ ลงวันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๔๘๐ พร้อมทั้งได้พิจารณาปัญหาเรื่อง "การใช้อำนาจปกครองปรปักษ์นั้นในทางกฎหมายจะใช้กับพระเจ้าแผ่นดินได้เพียงใด" ด้วย ดังนี้

บันทึก
เรื่อง สิทธิเรียกร้องของผู้ที่ได้รับพระราชทานที่ดิน (ยังไม่ได้โอน) จากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ

คณะกรรมการกฤษฎีกา (อนุกรรมการร่างกฎหมายชุดที่ ๑) ได้ตรวจพิจารณาเรื่องนี้แล้ว มีความเห็นดังต่อไปนี้

๑. ปัญหาเรื่องสิทธิเรียกร้องของผู้ที่ได้รับพระราชทานที่ดิน (ยังไม่ได้โอน) จากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ นี้ ได้เคยส่งมาให้คณะกรรมการกฤษฎีกาพิจารณาแล้ว

คณะกรรมการกฤษฎีกา (อนุกรรมการร่างกฎหมายชุดที่ ๑) ได้เสนอบันทึกความเห็นไปยังคณะรัฐมนตรีโดยหนังสือที่ ๘๙๒/๒๔๗๙ ลงวันที่ ๒๔ กันยายน ๒๔๗๙

ครั้นเมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๔๗๙ คณะกรรมการพิจารณาเรื่องทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ได้ส่งเรื่องไปให้คณะรัฐมนตรีพิจารณา

๒. คณะรัฐมนตรีเห็นพ้องตามบันทึกความเห็นของคณะกรรมการกฤษฎีกาเฉพาะผู้รับพระราชทานที่ดินประเภท ก. และ ข. แต่ส่วนผู้รับพระราชทานที่ดินประเภท ค. [๑] นั้น คณะรัฐมนตรีมีความสงสัยว่า ที่ดินที่พระราชทานนั้นเป็นทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์หรือมิใช่

๓. คณะกรรมการพิจารณาเรื่องทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ได้ตอบไปยังคณะ-รัฐมนตรีว่า ที่ดินซึ่งพระราชทานแก่บุคคลประเภท ค. นั้น **เป็น**ทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์

๔. อนึ่ง เนื่องจากที่ดินที่ว่านี้**เป็น**ทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ คณะกรรมการพิจารณาเรื่องทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ด้วยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี ได้ลงมติให้ตั้งประเด็นเพื่อหารือคณะกรรมการกฤษฎีกา ๓ ข้อ ดั่งต่อไปนี้

๕. **ประเด็นข้อ ๑** การใช้อำนาจปกครองปรปักษ์นั้น ในทางกฎหมายจะใช้กับพระเจ้าแผ่นดินได้เพียงใด

คำตอบ คณะกรรมการกฤษฎีกาได้มีความระมัดระวังโดยกล่าวไว้ในบันทึกฉบับก่อนว่า เจ้าของที่ดินอาจจะยกปัญหาเรื่องการได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์โดยการปกครองปรปักษ์ขึ้นต่อสู้ได้ ในเวลานั้นคณะกรรมการกฤษฎีกาหาได้ทราบไม่ว่าที่ดินนั้นเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์หรือทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ แต่บัดนี้มีข้อความกล่าวอย่างชัดเจนว่า ที่ดินนั้นเป็นทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษตริย์ (นอกจากนั้น) แต่**เมื่อว่าถึงสภาพในกฎหมาย**แห่งทรัพย์สินนั้นแล้ว (ขอเสนอให้) จะต้องระลึกว่าในเวลานั้นพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พุทธศักราช ๒๔๗๙ ยังหาได้ประกาศใช้ไม่ พระราชบัญญัติฉบับนี้พึ่งจะบัญญัติโดยชัดเจนเป็นครั้งแรกว่าทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์นั้นได้แก่ทรัพย์สินเช่นไร ตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ (มาตรา ๔) ทรัพย์สินของพระมหากษัตริย์อาจจะเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ (private) หรือทรัพย์สินส่วนสาธารณะ (public) ทรัพย์สินส่วน

---

(๑) ผู้รับพระราชทานที่ดินประเภทที่**ยังมิได้หาที่ดินอื่นมาทดแทน**และ**ยังมิได้ทำการโอน**ตามกฎหมาย

สาธารณะ (public) นั้นแบ่งออกเป็นทรัพย์สินส่วนสาธารณสมบัติของแผ่นดินและทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ ทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ได้แก่ "ทรัพย์สินในพระมหากษัตริย์นอกจากทรัพย์สินส่วนพระองค์และทรัพย์สินส่วนสาธารณสมบัติของแผ่นดิน" ดังที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติ

คณะกรรมการกฤษฎีกามีความเห็นว่า ทรัพย์สินส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ไม่มีสภาพแตกต่างไปจากทรัพย์สินส่วนตัวอื่น ๆ ของเอกชนสามัญ และเฉพาะอย่างยิ่งอาจยกอำนาจปกครองปรปักษ์ขึ้นเป็นข้อต่อสู้ได้ แต่ตรงกันข้ามทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์นั้นในเวลานี้มีพระราชบัญญัติพิเศษ ๒ ฉบับให้วิเคราะห์ศัพท์วางเงื่อนไขและกำหนดลักษณะในกฎหมายไว้อย่างแจ่มแจ้ง (พระราชบัญญัติว่าด้วยการยกเว้นภาษีอากรอันเกี่ยวแก่ทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พ.ศ. ๒๔๗๗ และพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พ.ศ. ๒๔๗๙) ทั้งนี้เป็นการจำเป็นและตั้งใจจะให้มีสภาพแตกต่างไปจากทรัพย์สินส่วนตัวของเอกชนสามัญ ฉะนั้นในเรื่องทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์เมื่อว่าถึงอำนาจปกครองปรปักษ์โดยเฉพาะแล้ว ผู้ใดจะยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ไม่ได้เลย

ส่วนเหตุผลในทางกฎหมายที่เห็นว่า ในเรื่องทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ ผู้ใดจะยกอำนาจปกครองปรปักษ์ขึ้นเป็นข้อต่อสู้ไม่ได้นั้น คณะกรรมการกฤษฎีกา (อนุกรรมการร่างกฎหมายชุดที่ ๑) อาศัยเหตุผลต่างกันเป็น ๒ ฝ่าย (ถึงแม้จะมีเหตุผลไปคนละอย่างแต่ก็ไม่ทำให้ความเห็นเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ คงเห็นว่าจะยกอำนาจปกครองปรปักษ์ขึ้นเป็นข้อต่อสู้ไม่ได้)

กรรมการฝ่ายหนึ่งอาศัยกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ (บทที่ ๔๒) ซึ่งวางหลักเกี่ยวกับที่ดินของพระมหากษัตริย์ไว้ และในเรื่องทรัพย์สินของพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นทรัพย์สินส่วนสาธารณสมบัติของแผ่นดินแล้ว กฎหมายบทนี้ก็ยังใช้บังคับอยู่ ซึ่งพึงอนุมานได้ตลอดมาว่า สำหรับที่ดินเช่นว่านั้นจะยกอำนาจปกครองปรปักษ์ขึ้นเป็นข้อต่อสู้ไม่ได้

กรรมการอีกฝ่ายหนึ่งอาศัยประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (มาตรา ๑๓๐๔, ๑๓๐๖) ซึ่งรวมความได้ว่า สาธารณสมบัติของแผ่นดินนั้นไม่อาจที่จะได้มาโดยการปกครองโดยปรปักษ์ กรรมการฝ่ายนี้เห็นว่าทรัพย์สินของพระมหากษัตริย์นั้นต้องเป็นอย่างใด

อย่างหนึ่ง คือ เป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์**หรือ**ทรัพย์สินส่วนสาธารณะ (Public) แต่เนื่องจากในพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พ.ศ. ๒๔๗๙ เห็นได้ชัดว่า ทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์มีลักษณะแตกต่างไปจากทรัพย์สินส่วนพระองค์ ฉะนั้นเมื่อว่าโดยสภาพแล้ว ทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ก็เป็นทรัพย์สินอย่างอื่นไม่ได้นอกจากเป็นทรัพย์สินส่วนสาธารณะ (Public) เท่านั้น นอกจากนั้นสำหรับทรัพย์สินฝ่ายพระมหา-กษัตริย์จะโอนหรือจำหน่ายได้ก็แต่เพื่อสาธารณประโยชน์ ทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์จึงมีสภาพคล้ายคลึงกับทรัพย์สินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน (Domaine Public) ฉะนั้นจึงต้องนำบทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งมาใช้บังคับ ซึ่งเมื่อพิจารณาโดยอาศัยบทกฎหมายที่ใกล้เคียงแล้วก็แปลว่า สำหรับทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์นั้นจะยกอำนาจปกครองปรปักษ์ขึ้นเป็นข้อต่อสู้ไม่ได้

๖. **ประเด็นข้อ ๒ และข้อ ๓** เมื่อคำตอบสำหรับประเด็นข้อ ๑ ที่เสนอให้คณะกรรมการกฤษฎีกาพิจารณาเป็นว่าจะยกอำนาจปกครองปรปักษ์ขึ้นเป็นข้อต่อสู้**ไม่ได้**แล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องพิจารณาถึงประเด็น ๒ ข้อนี้เลย

อนึ่งได้มีคำพิพากษาฎีกาที่ ๗๘๔/๒๕๑๖ (ประชุมใหญ่) คดีระหว่างสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ โดยพลตรีหม่อมทวีวงศ์ ถวัลยศักดิ์ ผู้อำนวยการ โจทก์ เรือเอกวัน รุยาพร ที่ ๑ ธนาคารกสิกรไทย จำกัด ที่ ๒ จำเลย ได้วินิจฉัยปัญหาเกี่ยวกับทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์และปัญหาตามรัฐธรรมนูญไว้ คือ

ก่อนประกาศใช้พระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พ.ศ. ๒๔๗๙ การขายที่ดินทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ซึ่งอยู่ในความดูแลของกรมพระคลังข้างที่หรือสำนักพระคลังข้างที่ สำนักพระราชวังนั้น เป็นราชการแผ่นดิน จำเป็นจะต้องมีพระบรมราชานุญาตให้ขายเสียก่อนจึงจะขายได้ และพระราชหัตถเลขาพระราชทานพระ-บรมราชานุญาตนั้น จะต้องมีรัฐมนตรีลงนามรับสนองพระบรมราชโองการตามความในมาตรา ๕๗ แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. ๒๔๗๕

พระราชหัตถเลขาพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ขายที่ดินพิพาทแก่จำเลยที่ ๑ มีบันทึกของเจ้าหน้าที่ปะหน้า และมีรัฐมนตรีผู้สั่งราชการแทนนายกรัฐมนตรีในสำนัก

พระราชวังเขียนคำว่า "ทราบ" และเซ็นชื่อไว้ข้างใต้คำว่าทราบเท่านั้น หาเป็นการลงนามรับสนองพระบรมราชโองการไม่

จำเลยที่ ๑ ซื้อที่ดินพิพาทและได้รับโอนกรรมสิทธิ์แล้ว แม้ว่าการซื้อขายเป็นไปโดยไม่สมบูรณ์ถูกต้อง จำเลยที่ ๑ ก็ได้ครอบครองที่ดินพิพาทโดยสงบและเปิดเผยตลอดมา ได้รื้อสิ่งปลูกสร้างเดิมออกแล้วปลูกตึกแทน แม้จำเลยที่ ๑ จะเคยมีหนังสือทูลเกล้าฯ ขอพระราชทานพระมหากรุณาของดเว้นการเรียกที่ดินคืน ก็ไม่มีลักษณะเป็นการยอมรับอำนาจโจทก์เหนือที่ดิน เป็นแต่การให้เหตุผลโต้แย้งหนังสือของโจทก์ที่เรียกที่ดินคืนเท่านั้น การครอบครองที่ดินพิพาทดังกล่าวแล้วจึงเป็นการครอบครองปรปักษ์

ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์นั้น ผู้ใดจะอ้างการครอบครองปรปักษ์หาได้ไม่

ขณะมีการโอนที่ดินพิพาทให้จำเลยที่ ๑ ที่ดินพิพาทอยู่ในความดูแลรักษาของสำนักงานพระคลังข้างที่ แต่ต่อมาได้มีพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พ.ศ. ๒๔๗๙ ให้โอนทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ไปอยู่ในความดูแลรักษาของโจทก์ ซึ่งรวมถึงที่ดินพิพาทด้วย โจทก์จึงมีอำนาจฟ้องจำเลยเกี่ยวกับที่พิพาท

จำเลยที่ ๑ ปลูกสร้างตึกในที่พิพาททั้งๆ ที่รู้ว่าที่ดินยังไม่เป็นสิทธิของจำเลยโดยสมบูรณ์ ถือไม่ได้ว่าเป็นการสร้างโรงเรือนในที่ดินของผู้อื่นโดยสุจริต.

การโป่งพองของเส้นเลือดใหญ่ที่ขั้วหัวใจ หรือแอนนูริซั่มของเอออร์ต้าในทรวงอก

นพ. สมชาย ศรียศชาติ*

แอนนูริซั่ม (Aneurysm) หมายถึง การโป่งพองขยายตัวกว้างออกของเส้นเลือดเอออร์ต้า (Aorta) คือเส้นเลือดแดงใหญ่ออกจากหัวใจห้องซ้ายที่นำเลือดดีไปเลี้ยงส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย หลอดเลือดจะมีผนังอยู่ ๓ ชั้น คือ ชั้นนอก ชั้นกลางและชั้นใน ผนังหลอดเลือดชั้นกลางจะมีความแข็งแรงมากที่สุด สาเหตุต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความผิดปกติในผนังของหลอดเลือด มีดังนี้

๑. ความเสื่อมของผนังหลอดเลือด หรือ อาร์เทอร์โรสเคอร์โรซิส (Atherosclerosis) เป็นสาเหตุที่พบบ่อยในคนสูงอายุ เนื่องจากความเสื่อมของผนังหลอดเลือดจากการที่มีไขมันหรือหินปูนไปสะสมอยู่ในผนังของหลอดเลือด ซึ่งมักจะเกิดในส่วนปลายของเส้นเลือดใหญ่ที่ขั้วหัวใจ

๒. การปริร่อนของผนังหลอดเลือด (Dissecting) ทำให้เลือดเซาะเข้ามาในผนังชั้นกลาง สาเหตุของการเกิดไม่ทราบ แต่พบว่าผู้ป่วยที่เกิดการปริร่อนของผนังหลอดเลือด มักจะเป็นผู้ที่มีโรคความดันโลหิตสูงถึงร้อยละ ๗๐

๓. ความผิดปกติในผนังชั้นกลางของหลอดเลือด (Cystic Medual Necrosis) โรคนี้จะมีการทำลายโพรงและเซลล์ชั้นกลางของหลอดเลือด ส่วนมากจะเกิดในส่วนต้นของเส้นเลือดใหญ่ที่ขั้วหัวใจ

๔. เกิดการกระทบกระแทกบริเวณทรวงอกอย่างรุนแรง (Traumatic) เช่น อุบัติเหตุทางรถยนต์ การปริแตกของเส้นเลือดใหญ่อาจทำให้ผู้ป่วยเสียชีวิตทันที หรือกลายเป็นการโป่งพองของเส้นเลือดใหญ่ในภายหลัง

๕. การอักเสบเนื่องจากการติดเชื้อ (Bacterial Infection) จะมีการทำลายผนังหลอดเลือด ทำให้เกิดการโป่งพองของเส้นเลือด

---

*ภาควิชาศัลยศาสตร์ ร.พ. ศิริราช

๖. การอักเสบ เนื่องจากโรคซิฟีลิส (Syphilis) ทำให้เกิดการอักเสบของเส้นเลือดใหญ่ที่ขั้วหัวใจ มีการทำลายผนังของหลอดเลือดชั้นกลาง ส่วนใหญ่มักเกิดในส่วนต้นของเส้นเลือดใหญ่ที่ขั้วหัวใจ การโป่งพองอาจเป็นรูปกระสวย (Fusiform) หรือถุง (Saccular) แต่ส่วนใหญ่มักเป็นถุง (Saccular)

อาการแสดง

อาการขึ้นกับขนาดและตำแหน่งของแอนูริซั่ม ส่วนใหญ่เกิดจากการที่แอนูริซั่มไปเบียดหรือกดอวัยวะข้างเคียง ถ้ากดกระดูกหรือเส้นประสาทจะมีอาการปวด ตำแหน่งที่ปวดขึ้นอยู่กับตำแหน่งของแอนูริซั่ม เช่น แอนูริซั่มที่เกิดด้านหน้าจะเจ็บหน้าอก และแอนูริซั่มที่เกิดด้านหลังจะปวดหลัง ถ้ากดเส้นประสาทกล่องเสียงก็จะทำให้เสียงแหบ ถ้ากดหลอดลมก็จะทำให้หายใจมีเสียงคล้ายเป็นหืด ในกรณีที่มีการปริร่อนของผนังหลอดเลือดผู้ป่วยจะมีอาการปวดอย่างรุนแรงคล้ายมีอะไรฉีกขาดอยู่ภายในทรวงอก

ผู้ป่วยที่เป็นแอนูริซั่มบางครั้งอาจจะไม่มีอาการแสดงออกเลยเพราะมีรายงานพบว่า ในผู้ป่วย ๙๐ รายที่มีผนังหลอดเลือดเสื่อมเนื่องจากมีอายุสูงหรืออาร์เทอร์โรสเคอร์โรซิสแอนูริซั่ม ๕๐% มีอาการปวดหลังและทรวงอก ส่วนอีก ๕๐% ไม่มีอาการเลย

สาเหตุของการเสียชีวิตในผู้ป่วยแอนูริซั่มนั้นประมาณ ๕๐% เกิดจากการแตกของเส้นเลือดที่โป่งพอง ส่วนอีก ๕๐% ตายจากสาเหตุทางหัวใจและสมอง เช่น โรคกล้ามเนื้อหัวใจตาย หรือเส้นโลหิตในสมองแตก

การวินิจฉัย

การวินิจฉัยอาจจะอาศัยประวัติการเจ็บป่วยและอาการแสดงออก เช่น การเจ็บหน้าอกหรือปวดหลัง แต่ส่วนใหญ่การวินิจฉัยว่าเป็นแอนูริซั่มหรือไม่จะได้จากการ X–Ray ซึ่งมักจะเห็นเงาของเอออร์ต้าโตผิดปกติ แต่การวินิจฉัยที่แน่นอนต้องอาศัยการตรวจพิเศษ เช่น การฉีดสีทึบแสงเข้าเส้นเลือด และทำการ X–Ray (Aortography) หรือ การทำสแกนด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ (CT Scan)

การรักษา

การให้การรักษาทางศัลยกรรม คือการตัดส่วนแอนูริซั่มออก ๕๐% ของผู้ป่วยที่ไม่ได้รับการรักษาจะตายภายใน ๕ ปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าแอนูริซั่มที่มีอาการเจ็บป่วยหรือขนาดโตขึ้นเร็ว เป็นข้อบ่งชี้ให้ทำการรักษาโดยการผ่าตัดทันที

ในกรณีที่มีการปริร่อนของเอออร์ต้าในส่วนต้นของเส้นเลือดใหญ่ (Aortic-Dissection) การรักษาโดยการผ่าตัดจะได้ผลดีกว่า เพราะการให้การรักษาทางยาอัตราการตายประมาณ ๘๐% การผ่าตัดรักษามีอัตราการตายประมาณ ๒๐% กรณีที่มีการปริร่อนของเอออร์ต้าในส่วนปลาย การรักษาทางยาจะดีกว่าการผ่าตัด แต่ถ้ามีโรคแทรกซ้อนจากการปริร่อนของเส้นเลือด ทำให้อวัยวะบางส่วนขาดเลือดไปเลี้ยงต้องทำการรักษาทางศัลยกรรม สำหรับการรักษาทางยาโดยทั่วไปคือ การให้ยาลดความดันโลหิต และให้ยาลดการบีบตัวของหัวใจ (Beta Blocker)

พิมพ์ที่โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม ๔๗ ถนนเพื่องนคร หลังกระทรวงมหาดไทย กรุงเทพมหานคร

นายมณี รุงเรืองธรรม ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๒๗ โทร. ๒๒๒๑๗๔๖